PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS

SECTIO JURIDICA ET POLITICA

TOMUS XLII/2 (2024/2)

MISKOLC UNIVERSITY PRESS
2024

PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS

SECTIO JURIDICA ET POLITICA

TOMUS XLII/2

MISKOLC UNIVERSITY PRESS
2024

Szerkeszti:
a Miskolci Egyetemi Közlemények
Állam- és Jogtudományi Kari Szerkesztőbizottsága
(Miskolci Egyetem ÁJK, 3515 Miskolc-Egyetemváros)

A szerkesztőbizottság elnöke
(felelős szerkesztő):
HALLÓK TAMÁS

A szerkesztőbizottság tagjai:
BARTA JUDIT (ME ÁJK),
HORVÁTH M. TAMÁS (DE ÁJK),
JÁMBORNÉ RÓTH ERIKA (ME ÁJK)
KISS LÁSZLÓ (PTE ÁJK),
KORMOS ERZSÉBET (B.-A.-Z. Vármegyei Főügyészség),
NAGY ADRIENN (ME ÁJK),
PAULOVICS ANITA (ME ÁJK),
SÁRY PÁL (ME ÁJK),
SZABÓ ISTVÁN (PPKE JÁK)

A szerkesztőbizottság titkára:
LEHOTAY VERONIKA

HU ISSN 0866-6032

TARTALOMJEGYZÉK

I. ELMÉLETI ÉS TÖRTÉNETI TÁRGYÚ TANULMÁNYOK

Bajánházy István: Halasztott fizetéssel kötött szerződések a Római Köztársaság idején 7

Gedeon Magdolna: A fogalomalkotással kapcsolatos problémák az ókori Róma jogéletében 30

II. ÁLLAMTUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

Angyal Zoltán: A biometrikus és genetikus adatok törléséhez való jog az Európai Bíróság egy új ítéletében 45

Nagy Zoltán – Balázs Zsolt: A környezeti adózás európai uniós szabályaival kapcsolatos problémafelvetés 58

Nagy Zoltán–Czirjákné Kispál Mónika: Légi közlekedés (zöld) adóztatása 79

Varga Zoltán: Changes in the tax base and tax benefits of personal income tax in Hungary over the past three decades 99

III. BŰNÜGYI TUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

Delshad Zahra: Barriers to imposing criminal liability on legal entities: insights from Iranian laws 143

IV. CIVILISZTIKAI TUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

Dajka, Zsoltné: The right to a healthy working environment in respect of the employment relationship 159

Kriston Edit – Mélypataki Gábor: A gyermekmunka klasszikus és unikális formáival szembeni állami fellépés lehetőségei 176

Mátyás Imre: A nemzetközi vasúti árufuvarozási szerződés 190

Merie, Sanna Ibrahim: International commercial contract dispute resolutions under international treaties 206

Rácz Zoltán: Mit keres a fegyelmi jog csizmája a pedagógusok asztalán? Avagy a pedagógus jogállási törvény fegyelmi eljárási szabályai 226

Solymosi-Szekeres Bernadett: Kihívások és álláspontok a munkavégzés bináris modelljét illetően 237

I.

ELMÉLETI ÉS TÖRTÉNETI TÁRGYÚ TANULMÁNYOK

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 7–29.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.013

HALASZTOTT FIZETÉSSEL KÖTÖTT SZERZŐDÉSEK A RÓMAI KÖZTÁRSASÁG IDEJÉN

Contracts with Deferred Payment in the Time of the Roman Republic

BAJÁNHÁZY ISTVÁN*

Jelen tanulmány célja a Kr. e. III. és II. századból ránk maradt halasztott fizetéssel járó ügyletek bemutatása és jogi elemzése. Vizsgálatom három közjogi és egy magánjogi szerződést talált ebből az időből. A közjogba tartozó szerződések közül egy adásvételi (rabszolga adásvétel), kettő pedig vállalkozási szerződés (hadiszállítás, ill. építés), a magánjogba tartozó pedig egy szerződési minta bor adásvételére. Meglepő, hogy nemcsak a közjogban, hanem a magánjogban is már formaszabad szerződéseket találunk ebből az időből. A fő különbség az, hogy a közjogi szerződéseknél a halasztott fizetés kivételes lehetőség, amit az államkincstárnak a második pun háború okozta rossz helyzete indokolt. Ezeknél a szerződéseknél a magánfél csak az állam jóindulatában *(bona fides)* bízhatott a fizetést illetően. Ezzel szemben a magánjogi szerződéseknél a halasztott fizetés fő szabálynak tekinthető, amit az eladott árun a tulajdonjog fenntartása biztosított.

Kulcsszavak: *római közjog, halasztott fizetés, hadiszállítás, Titus Livius, Marcus Porcius Cato, lex dicta*

The aim of this paper is to show and legal analyse of the contracts with deferred payments from the 3rd and 2nd centuries B.C. My examination found three contracts from the field of public law and one from the field of private law. The contracts of the public law, one is a purchase contract (purchase of slaves) and two are lease and hire contracts (supply for the army and constructions of buildings), the private law example is a formula for selling of wine from the jar. Surprisingly we found not only in the public law, but also in the private law contracts free from any formality in this period. The major difference, that the deferred payment was used in the public law contracts an exceptional solution caused by the bad financial condition of the state treasury during the second Punic war. The private contract-

* DR. BAJÁNHÁZY ISTVÁN
PhD egyetemi docens
Miskolci Egyetem ÁJK
Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet
Római Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
istvan.bajanhazy@uni-miskolc.hu

partner could trust only in the benignity of the Roman State *(bona fides)*. On the contrary, in the private law contracts the deferred payment was usual and here the payment was secured by the retention of the ownership of the sold thing.

Keywords: *Roman public-law, deferred payment, supply for the army, Titus Livius, Marcus Porcius Cato, lex dicta*

Bevezetés

Jelen munkámban azt szeretném bemutatni, hogy a virágzó római köztársaság idején milyen példákat találunk forrásainkban a halasztott fizetéssel kötött szerződésekre. A klasszikus magánjogban a konszenzuális szerződéseknél érte el a római jog azt a szintet, hogy a szerződés létrejöttéhez csak a felek megegyezését, a *consensus*t követelte meg. Ez egyben azt is jelenthette, hogy a szerződés megkötése és annak egyik vagy másik szerződő fél részéről történő teljesítése nem feltétlenül esett egybe. A klasszikus magánjogban ugyanakkor talán meglepő módon csak kevés szerződéstípusban szerepelt pénzfizetés, mint szükségszerű szerződési elem *(essentialia negotii)*. Az adásvételen túl csak az ún. *locatio-conductió*nak, vagyis a mai fogalmaink szerint a bérleti típusú szerződéseknek (dologbérlet, munkaszerződés és vállalkozási szerződés) volt nélkülözhetetlen eleme a pénzfizetés.

Az adásvétel az ősi római jogban kezdetben a csereszerződésből kifejlődött készvétel volt, ahol az általános egyenértékes, előbb állatok, majd jelöletlen réztömbök *(aes rude)*,[1] később jelölt réztömbök *(aes signatum)*,[2] végül rézpénz *(aes grave)*[3] vette át az egyik cseretárgy helyét.[4] Ekkor tehát a szerződés megkötése és a kölcsönös teljesítés még egybeesett. Viszonylag korán megjelent ugyanakkor az a lehetőség is,[5] hogy a vevő a vételárat ne rögtön fizesse meg, hanem azt egy külön jogügylettel megerősítve (stipulatios ígérettel, záloggal vagy kezes bevonásával) egy későbbi időpontra halassza. Ezt sokáig úgy tekintették, hogy az eladó meghitelezte a vevőnek a vételárat és ezzel megjelent a halasztott adásvétel lehetősége, ami Siklósi szerint előfeltétele volt a konszenzuális adásvétel későbbi kialakulásának.[6] Ha ilyen külön rendelkezés nem volt, akkor az eladót csak az a szabály védte, hogy az áru átadása ellenére a vevő nem szerezhetett azon tulajdonjogot a fizetésig vagy annak meghitelezéséig.[7] Ez a megoldás aztán a nagyobb szerződési értékre, tipikusan kereskedelmi

---

1 Plin. nat. hist. 33.43. *„antea rudi usos Romae Timaeus tradit"*

2 Plin. nat. hist. 33.43. *„Servius rex primus signavit aes."*

3 PÓLAY Elemér: *Iniuria Types in Roman Law.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 81. „After 338 B.C., following the termination of Latin wars, there appeared the coined money."

4 SIKLÓSI Iván: *Római magánjog I–II.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021, 1458. „Ez a készvétel tkp. csere, de már nem dolgok cseréje, hanem áru kicserélése pénzért."

5 XII tab. 7,11.

6 SIKLÓSI i. m. 1459. Ezt követte aztán az áru átadásának elválása a szerződés megkötésének időpontjától.

7 Ez a szabály a XII táblás törvénytől a jusztiniánuszi kodifikációig hatályban volt. Vö. Inst. 2,1,41.

mennyiségekre kötött adásvételeknél vált gyakorlattá, amelyeknél időben elvált egymástól a szerződés megkötése és az áru átvétele, ill. a vételár megfizetése.

A bérleti típusú szerződéseknél a bérleti díj alapesetben is a szerződés végén, utólag volt esedékes: dologbérletnél a bérleti idő végén, munkabérletnél az elvégzett munka után, vállalkozási szerződésnél pedig az eredmény *(opus)* átadása *(probatio)* után. Ezeknél tehát technikusan csak akkor beszélhetünk halasztott fizetésről, ha a felek még ennél is későbbi fizetési határidőben állapodtak meg, ami viszont normál körülmények között nem életszerű.

A következőkben először a halasztott ügyletekre vonatkozó forrásokat kívánom bemutatni leíró jelleggel a római jog közjog-magánjog felosztásában és azokon belül időrendben, majd külön fejezetben végzem el ezek összehasonlító jogi elemzését.

1. Halasztott fizetéssel kötött szerződések a közjogban

A római állam minden ügylete függetlenül annak típusától a közjog területébe tartozott és már a kezdeti időkben kialakult az az elv, hogy az állam képviselője nem kötött meg addig az állam oldaláról fizetéssel járó szerződést, amíg annak ellentétele az államkincstárban *(aerarium)* fizikailag jelen nem volt. Ez az esetek többségében nyilván nem jelentett gondot, éppen ezért nagyon fontos időszak a második pun háború ideje (Kr. e. 218–201), ami anyagilag is rendkívül megterhelte a római államot. Livius történeti munkájában több utalást találunk a római állam fizetési nehézségeire,[8] és ezek között a vizsgált időszakban három olyan tudósítást is találunk, amikor központi elemmé vált az állam már a szerződéskötéskor meglévő fizetőképtelensége. Ez a normál állami működés idején a szerződéskötések meghiúsulását vagy legalábbis elhalasztását jelentette volna, a rendkívüli körülmények azonban rendkívüli megoldásokat kényszerítettek ki. Három ilyen szerződést találunk Livius művében és mindhárom szerződés a *cannae*-i csata (Kr. e. 216. augusztus 2.) utáni időre datálható. Köztudott, de fontos megemlíteni, hogy a második pun háború első éveiben Hannibál zseniális haditervének, az Alpokon történő átkelésnek köszönhetően, a hadszíntér Itália volt. Itt Hannibál az első két évben több nagy csatában is legyőzte a római seregeket, amelyek csak *Fabius (Maximus)* halogató és nyílt csatát kerülő taktikája következtében tudtak újjászerveződni. Kr. e. 216-ra azonban ez sikerült, és a rómaiak minden addiginál nagyobb hadsereget szereltek fel és ezzel bátran Hannibál ellen vonultak azzal a céllal, hogy egy csatában véget vessenek a háborúnak. A római katonai vezetés önzősége és Hannibál katonai zsenialitása azonban egy minden addiginál nagyobb katasztrófába vitte a római sereget *Cannae*-nál. A két konzul elvesztésén (az egyik a csatában, a másik a csata után a sebesülésébe halt bele) túl a vereség nagyságát mutatja az is, hogy csak a szenáto-

[8] Liv. 5.20.5., 7.16.7., 24.18.2., 24.18.10-11., 29.16.3., 34.6.12., ld. még Cic. prov. cons. 5.11. *„in his angustiis aerarii”*, Cic. fam. 12.30.4. *„angustiae pecuniae publicae”*, Cic. harusp. resp. 28.60. *„Aerarium nullum est”*, Cic. harusp. resp. 26.55. *„claudi aerarium”,* Cic. pro Flacc. 20: *„In aerario nihil habent civitates.”*

rok közül nyolcvan halt meg vagy esett fogságba,[9] ezért még a háromszáz fős szenátus működőképessége is veszélybe került.[10]

Ehhez a vereséghez kapcsolódik az első halasztott ügyletünk, egy tömeges rabszolgavásárlás még Kr. e. 216-ban. Bár a római államnak normál esetben nem volt szüksége rabszolgavásárlásra, mivel a hadifoglyokból ingyen be tudták szerezni a közcélra szükséges (pl. a magisztártusok stábját alkotó személyzetet, mely pozíciókat Kr. e. 38-ig rabszolgák is betölthettek[11]), ezért a források szerint rabszolga vásárlására csak kivételesen és akkor került sor, ha a magántulajdonban álló rabszolgát a köz érdekében végzett tevékenységéért jutalmul fel akarták szabadítani. Diósdi szerint: „Gyakran jutalomként vásárolták meg magánosok rabszolgáit, és nyomban felszabadították őket."[12] Ezt a megállapítást több forrásunk is alátámasztja.[13] Bár a felszabadítás pontos módja nem maradt ránk – ezért az vitatott[14] –, azt tudjuk, hogy ilyenkor első lépésben az állam megvásárolta a rabszolgát annak tulajdonosától, majd második lépésben szabadították fel, ami a rómaiaknál ugyan elvileg ismert, de gyakorlatban csak igen ritkán alkalmazott kisajátítást pótló megoldásként működött. Jelen esetünk azonban ettől a gyakorlattól két lényeges ponton is különbözik: nem jutalomként került erre sor és nem néhány embert, hanem tömegeket érintett. A *cannae*-i vereség után emberhiánnyal is küszködött a római hadvezetés, ezért felmerült a hadifoglyok kiváltásának a lehetősége is (ami egyébként a szokásos megoldás volt az ókorban), de ezt egy heves szenátusi vita után mégis elvetették és inkább azt a politikai döntést hozták, hogy:

> Liv. 22.57. „Minthogy nem volt elegendő szabadon született polgár, a kényszerhelyzetben a sorozás új formáját is alkalmazzák: állami pénzen nyolc-

[9] Liv. 22.49.17. *„octoginta praetera aut senatores"*

[10] Liv. 23.23.7.

[11] Ekkor egy *senatus consultum* megtiltotta azt. Vö. Dio. 48.43.3., ill. DIÓSDI György: A servus publicus. *Antik Tanulmányok (Studia antiqua)* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959, 1–17., 6.

[12] DIÓSDI: i. m. 5.

[13] Kr. e. 210-ben Vesta szentélyét a tűzvésztől „alig tudtak megmenteni, főképpen tizenhárom rabszolga segítségével, akiket az állam megvásárolt és felszabadított". = „*defensa est tredicim maxime servorum opera, qui in publicum redempti ac manu missi sunt.*" (Liv. 26.27.4.); Kr. e. 198-ban pedig két rabszolga jelentette fel a Setiában őrzött karthágói túszok szervezkedését: „25.000 as-t és a felszabadulást nyerték jutalmul a senatustól, s értéküket a tulajdonosuknak az államkincstárból térítették meg." = *„servis vicena quina milia aeris et libertatem; pretium eorum ex aerario solutum est dominis."* (Liv. 32.26.14.), Cic. pro Balbo 9.24. *„servos denique, (...) bene de re publica meritos persaepe libertate, id est civitate, publice donari videmus."*

[14] Kunkel szerint nem megalapozott Mommsen azon álláspontja, miszerint a felszabadítás másként történt volna, mint ami a magánjogban ismert. Ld. Wolfgang KUNKEL – Roland WITTMANN: *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik, Die Magistratur.* C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1995, 135. „MOMMSENS Meinung, daß die Freilassung seitens des Staates nicht an die im Privatrecht geltenden Formen gebunden gewesen sei, ist wohl nicht begründet."

> ezer fiatal, jó erőben lévő rabszolgát vásároltak és fegyvereztek fel, de előbb egyenként megkérdezték őket, akarnak-e hadi szolgálatot vállalni."[15]

Ez utóbbi kérdést előzetesen nyilván tisztázni kellett, a vásárlásnak csak így volt értelme, egy kényszerből a hadi szolgálatra nem fogékony csapat használhatatlan lett volna. A rabszolgák részére viszont ez a lehetőség a szabadság – az akkori időben az emberek számára a legfőbb cél és érték – elérésének reményét csillogtatta meg. Amit egyébként még a háború során egy győztes csata után meg is kaptak.[16] Livius itt nem ír ugyan semmit a vételár fizetésének módjáról, de egy későbbi utalásából mégis tudjuk, hogy ez a vásárlás halasztott fizetéssel történt, mivel ebben az időben éppen a hadikiadások miatt üres volt az államkincstár:

> Liv. 36.4. „üres volt a kincstár, s olyan feltétellel vásároltunk rabszolgákat katonai szolgálatra, hogy vételárukat majd a háború befejezése után kapják meg."[17]

A vételár tényleges mértékéről szintén nem tudósít Livius, csak annyit tudunk meg, hogy az összességében több volt, mint amennyiért a hadifogoly római polgárokat kiválthatták volna.[18] A római állam tehát látszólag „rossz üzletet" kötött, azonban ennek a megoldásnak két előnye is volt, melyek ezt a hátrányt jóval meghaladták: az első, hogy a hadifoglyok kiváltását részben a harci morál erősítése miatt vetették el, vagyis nem akarták a szolgálatot teljesítő harcosok morálját azzal rombolni, hogy hadifogságba esés esetén könnyen hazajuthatnak. A lényegesebb előny azonban az volt, hogy a hadifoglyokért nyilván készpénzben és egyidejűleg kellett volna fizetni egy jelentős összeget, ami egyben Hannibál anyagi alapjait is erősítette volna és ez volt a másik ok, amiért azt elvetették.[19] Ennél a megoldásnál viszont a háború végére halasztották a kifizetést, vagyis nem terhelte ez a tétel a kincstárt.

A második forrásunk a hadiszállításokhoz kapcsolódó vállalkozási szerződés Kr. e. 215-ből.[20] A *cannae*-i vereség után Hannibál csatában való legyőzése vég-

---

[15] Liv. 22.57.11. *„Et formam novi dilectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit, octo milia iuvenum validorum ex servitiis prius sciscitantes singulos, vellente militare, empta publice armaverunt."*

[16] Liv. 24.16.9.

[17] Liv. 34.6.12. *„non pecuniam in aerario habebamus; servi quibus arma darentur, ita ut pretium pro iis bello perfecto dominis solveretur, emebatur."*

[18] Liv. 22.57.12.

[19] Liv. 22.61.1. „nemcsak az a hagyomány befolyásolta, hogy államunk a legrégibb időktől fogva sohasem volt elnéző a hadifoglyokkal, de a pénzösszeg nagysága is." *=„praeter exemplum civitatis minime in captivos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniae quoque summa homines movit."*

[20] Bár Zlinszky a szerződés minősítése körében a jövőbeli dolog adásvételét tartja elfogadhatónak (ld. János ZLINSZKY: Kontrakte des ius publicum. In: *Collatio iuris romani, Études dédiées á H. Ankum á l'occasion de son 65e anniversaire II*. Amsterdam, 1995, 677–684, 683.), én azonban a szerződés fő célja (tengeri szállítás) és a forrásunk szóhasználata *(conduxerunt)* alapján is egyértelműen vállalkozási szerződésnek minősítem. Földi szerint a magánjogban is a tengeri fuvarozás *locatio-conductio* formájában valósult

képp lekerült az elérendő célok közül, ettől kezdve a római hadvezetés arra törekedett, hogy a hispániai hadszintéren vívja ki a győzelmet, majd ez után Afrikába átkelvén Hannibált saját városa védelmére kényszerítse, ami taktika később meg is valósult. Ehhez azonban előbb Hispániát kellett római uralom alá vonni. Az ott harcoló hadsereg utánpótlása a távolság és a szárazföldi szállítás nehézségei miatt tengeren keresztül történt. Bár a hagyományos római szemlélet idegenkedett a hajózástól,[21] az első pun háború tanulságait a rómaiak mégis helyesen vonták le és részben a békekötés során megtiltották Karthágónak hadiflotta kiépítését, másrészről saját hadiflottát építettek és tartottak fent, így a második pun háború során a rómaiak uralták a tengereket, ennek köszönhető például az is, hogy Hannibál szárazföldi támadás mellett döntött. Ugyanakkor a tengeri közlekedés sohasem volt teljesen kockázatmentes, a viharokon túl egészen Kr. e. 207-ig[22] nem lehetett az ellenséges támadásokat sem kizárni.[23] A hadiflotta fejlesztése viszont nem járt a tengeri szállítókapacitás kiépítésével, vagyis a római állam csak hadihajókkal rendelkezett, szállítóhajókkal nem, ezeket magánszemélyekkel kötött szerződésekkel vették igénybe.

Az esetünkre térve, Kr. e. 215-ben fontos igényként merült fel a Hispániában harcoló csapatok utánpótlásának biztosítása, Livius három feladatot különít el ezzel kapcsolatban: ezek az élelem *(„frumentum”)*,[24] a ruházat („*vestimentum*”) és a szövetséges hajóhad ellátásához szükséges egyéb felszerelés *(„sociis navibus omnia deesse”)* szállítása.[25] Az addigi vereségek, különösen az előző évi *cannae*-i csata miatt, azonban az államkincstár kiürült, ami a további beszerzéseket és így a háború sikeres megvívását is veszélyeztette. Ebben a helyzetben a római államot képviselő Fulvius *praetor* a vállalkozókkal[26] halasztott fizetési feltételekben kívánt megállapodni. Ezért felszólította mindazokat:

---

meg, tipikusan vállalkozási, de néha esetlegesen dologbérleti (a hajón egy konkrét hely bérlése) formájában. Vö. FÖLDI András: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997, 5–56.

21 FÖLDI: *Kereskedelmi…*, 35.

22 Liv. 28.4.7.

23 Livius már Kr. e. 217-ből is említi, hogy az ellenség utánpótlást szállító hajókat fogott el. (Liv. 22.11.6.), de még a háború legvégén is előfordult ellenséges tengeri ellentámadás. (Liv. 30.38.1.)

24 A *frumentum* szó szerint gabonát jelent, ami a fő élelmiszerforrás volt, ezért általánosságban is használják a források „élelem”, „élelmezés” értelemben. A fegyverszünet gyakori feltétele volt a hadsereg gabonával való ellátása. (Liv. 8.2.4., 9.43.21.) Iulius Caesar írásaiban is kiemelt szerepet kapott a hadsereg élelmezésének kérdése: Vö. Caes. bell. gall. 1.16., 1.23., 1.28., 1.37., 1.38., 1.39., 1.40., 1.48., 2.2., 2.3., 2.10., 3.2., 3.3., 3.6., 3.23., 4.6., 4.9., 4.12., 4.29., 5.8., 5.20., 5.24., 5.26., 5.28., 6.10., 6.29., 6.33., 6.36., 6.39., 7.3., 7.10., 7.11., 7.16., 7.17.. 7.20., 7.32., 7.34., 7.38., 7.55., 7.56., 7.59., 7.64., 7.71., 7.74.,7.77., 7.90., 8.4., 8.7., 8.17., 8.34., 8.35., 8.40., Caes. bell. civ. 1.36., 1.48., 1.49., 1.54., 1.60., 1.72., 1.78., 1.87., 2.18., 2.20., 2.37., 3.5., 3.9., 3.16., 3.23., 3.34., 3.42., 3.43., 3.47., 3.49., 3.58., 3.74., 3.81., 3.84., 3.96., Caes bell. alexandr. 1., 9., 51., 61., Caes. bell. afr. 6., 8., 20., 21., 33., 34., 36., 43., 65., 75., 76., 89.

25 Liv. 23.48.4. *„sed pecuniam in stipendium vestimentaque et frumentum exercitui et sociis navalibus omnia deesse.”*

26 Liv. 23.48.10. *„redempturis”*

> Liv. 23.48. „akik vagyonukat állami haszonbérletből szerezték, hogy a hispániai hadseregnek történő szállításoknál adjanak fizetési halasztást az államnak, amelynek vagyonukat köszönhetik, s vállalják a feltételt, hogy mihelyt pénz lesz a kincstárban, az ő követelésüket elégítik ki először."[27]

Tehát az állam csak halasztott fizetéssel tudott szerződést kötni, a helyzet javulása esetére viszont vállalta, hogy ezeket a tartozásokat fizeti ki először. A *praetor* előzetesen kihirdette azt is, hogy melyik napon lehet a hadsereg felszerelésére vonatkozó szerződéseket megkötni.[28] A megadott napon pedig három társaságba tömörülve összesen tizenkilenc vállalkozó jelentkezett,[29] akik viszont két feltételt támasztottak az állammal szemben.[30] Személyükre a hadkötelezettség alóli felmentést,[31] a szállított áruk és a hajók tekintetében pedig a *vis maior*ból eredő kockázat átvállalását kötötték ki. Az állam szorongatott helyzete miatt mindkét feltételt elfogadta, a szerződéseket ilyen feltételekkel kötötték meg *(conduxerunt)*.[32] Ez az eset feltehetőleg mégsem ezért az eddigiektől eltérő szerződési feltételek miatt keltette fel a történetíró érdeklődését, hanem azért, mert később ez utóbbi feltételt tisztességtelen vállalkozók (*T. Pomponius* és *M. Postumius*) használták ki: hamis hajótöréseket[33] jelentettek be, ill. a ténylegesen megtörtént hajótöréseket is szándékosan okozták, rozoga hajókat süllyesztettek el csekély értékű felszereléssel. Később azonban ez napvilágra került és csaló *Postumius*t[34] felelősségre is vonták és először

---

[27] Liv. 23.48.10. *„qui redempturis auxissent patrimonia, ut rei publicae ex qua crevissent, tempus commodarent conducerentque ea lege praebenda quae ad exercitum Hispaniensem opus essent, ut, cum pecunia in aerario esset, iis primis solveretur."*

[28] Liv. 23.48.12. *„edixitque diem quo vestimenta frumentum Hispaniensi exercitui praebenda quaeque alia opus essent navalibus sociis esset locaturus."*

[29] Liv. 23.49.1. *„ad conducendum tres societates aderant hominum undeviginti."*

[30] Liv. 23.49.2. „Az egyik, hogy ne kelljen katonáskodniuk, míg ilyen módon szolgálják az államot, a másik, hogy ha már a szállítmányokat behajózták, az állam vállalja a kárt, amit az ellenség vagy a viharok ereje okozhat." = *„unum ut militaria vacarent, dum in eo publico essent, alterum ut quae in naves inposuissent ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent"*.

[31] Claude NICOLET: *L'odre équestre à l'époque républicaine (312–43 av. J.C.)*, E. de Boccard, Paris, 1974, 321., Ulriche MALMENDIER: *Societas Publicanorum, Staatliche Wirtschaftsaktivitäten in den Händen privater Unternehmer*. Böhlau Verlag, Köln, 2002, 59. „Befreiung vom Kriegsdienst – ein Privileg". A *vacatio militiae* a papi testületek tagjain kívül csak a *magistratus*ok hivatali személyzetét illette meg (vö. Theodor MOMMSEN: *Römisches Staatsrecht I–III.* Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1887, 322.).

[32] Liv. 23.49.3. *„conduxerunt"*, tehát már nemcsak az ajánlat megtétele *(locatio)*, de az elfogadás *(conductio)* is megtörtént.

[33] Liv. 25.3.10. *„falsa naufragia"*

[34] T. Pomponiust csak azért nem, mivel ő akkor éppen hadifogságban volt. Ld. Liv. 25.3.9., ÜRÖGDI György: A publicanusok. *Antik Tanulmányok* 25/1., 1968, 102., Ernst BADIAN: *Zöllner und Sünder, Unternehmer im Dienst der römischen Republik*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1997, 11.

200 000 *as*[35] büntetés megfizetésére kötelezték,[36] aki ez ellen *provocatió*val fordult a népgyűléshez, majd híveivel megzavarta annak rendjét és a szavazást.[37] Ezért a néptribunusok vádmódosítással most már főbenjáró bűncselekmény miatt emeltek vádat,[38] amire előbb *Postumius*t,[39] majd aztán társait is száműzetésre és vagyonelkobzásra ítélték.[40] Az eset tanulságait levonva néhány év múlva Kr. e. 209-ben, bár az állam anyagi helyzete még korántsem rendeződött, a rabszolga-felszabadításra korábban bevezetett illetékből[41] gyűjtött tartalék felhasználásával mégis visszatértek a készpénzfizetéshez[42] és később is ez maradt a gyakorlat.[43]

Ebből a forráshelyből – mely álláspontom szerint a *publicanus* társaságok első hiteles megjelenése a római történelemben[44] – két fontos következtetést is levonhatunk:

---

[35] Az összeg nyilvánvalóan magas volt, feltehetően figyelembe vették az általa okozott kárt. Az első pun háború idején P. Claudius Pulchert 120 000 *as* büntetésre ítélték, amit Bauman szerint az elveszített 120 hajó alapján hajónként 1000 *as* figyelembevételével határoztak meg. Vö. Richard A. BAUMAN: *Crime and Punishment in Ancient Rome*. Routledge, London and New York, 1996, 12.: „he was fined 120000 asses, calculated on the basis of 1,000 for every ship lost (Cic. Nat. Deor. 3.2.7.).” Az általa hivatkozott forrás azonban a számszerű egyezést nem támasztja alá. Vö. Cic. nat. deo. 2.3.7. *„Itaque Claudius a populo condemnatus est.”*

[36] Liv. 25.3.13. *„ducentum milium aeris multam M. Postumio dixerunt.”*, BAUMAN: i. m. 19. „Pyrgesis' fraud did not attract a capital penality until it was aggravated by violence bordering on treason.”

[37] Liv. 25.3.19. *„et rem ad seditionem spectare, ni propere dimittitis plebis consilium?”*

[38] Liv. 25.4.8. *„omissa multae certatione rei capitalis diem Postumio dixerunt.”* Erre megvolt a jogi lehetőségük, mint azt egy másik ügy is mutatja. Liv. 26.3.8. *„quod ei more maiorum permissum esset, seu legibus seu moribus mallet, antiquireret quoad vel capitis vel pecuniae iudicasset privato.”* BAUMAN: i. m. 11. „capital penality be substituted for the fine.”

[39] Liv. 25.4.9.

[40] Liv. 25.4.11. „Először azokat vetették börtönbe, akik nem tudtak kezest állítani, később azokat is, akik tudtak. A legtöbb vádlott, hogy ezt elkerülje, száműzetésbe vonult.” = *„Primo non dantis, deinde etiam eos qui dare possent in carcerem coiciebant; cuius rei periculum vitantes plerique in exilium abierunt.”*

[41] Livius szerint ezt Kr. e. 357-ben egy törvény vezette be (Liv. 7.16.7.). Vö. ROTONDI: i. m. 221. *lex Manlia de vicensima manumissionum*

[42] Liv. 27.10.13. „A maradék aranyat arra fordították, hogy készpénzfizetés ellenében ruházattal lássák el a hispaniai sereget.” = *„cetero auro usi sunt ad vestimenta praesenti pecunia locanda exercitui qui in Hispania.”* Badian szerint a maradék 1400 és 1150 font között lehetett, ami számításai szerint elegendő volt három vagy négy légió részére szükséges ruházat biztosítására. Vö. BADIAN: i. m. 18.

[43] Kr. e. 169-ben például a Macedóniában harcoló hadsereg utánpótlására kötött Gaius Sulpicius *praetor* vállalkozási szerződést. A szerződés szerint a feladat ekkor 6000 db *toga*, 30.000 db *tunica*, és 200 ló leszállítása a helyszínen tartózkodó *consul* által megjelölt helyre. Liv. 44.16.4. *„sex milia togarum, triginta tunicarum, equos ducentos deportanda in Macedoniam praebendaque arbitratu consulis locavit.”*

[44] Ez azonban nem teljesen vita nélküli az irodalomban. Mellette foglal állást: Cimma („D'altra parte le successive vincere che si svilupparono dal contratto del 215 dimostrato

egyrészt, hogy a pénzfizetés egyébként a szállításkor lett volna esedékes, és azt, hogy főszabályként a vállalkozó viselte a *vis maior*-ból eredő kár kockázatát.[45] Az állam szorult helyzete miatt azonban a vállalkozók keresztül tudták vinni, hogy az állam átvállalja ezt a kockázatot. Zlinszky álláspontjával ellentétben[46] ez ekkor még kivételes szabálynak tekinthető, amit Nicolet,[47] Sirks[48] és Malmendier[49] is oszt. Földi pedig ezt a szabályt a hajósok részére adott közjogi kedvezménynek tekinti,[50] eltekint azonban attól, hogy ezt nem egy általánosan kötelező jogi norma, hanem egy konkrét szerződés alapozta meg, az tehát csak a szerződésben résztvevőkre vonatkozott. Ilyen kedvezményeket a későbbi korokból is ismerünk.[51]

---

la potenza e la capacità organizzativa raggiunte dal pubblicani in questo periodo." Ld. Maria Rosa CIMMA: *Ricerche sulle società di pubblicani.* Dott. A. Giuffré Editore, Milano, 1981, 7–8.), Badian („Lieferungsaufträge für die militärische Versorgung werden erst aus der Zeit des Krieges gegen Hannibal erwähnt." Ld. BADIAN: i. m. 9.) és Malmendier („Von societates, also Zusammenschlüssen von Publikanen, …, ist zum ersten Mal in dem erwähnten Bericht das Livius (23,48,10–49,4) über die Verpachtung der Lieferungen an das römische Heer in Hispania im Jahre 216 v. Chr. die Rede. MALMENDIER: i. m. 59.). Ellene foglal állást: Mateo („En mi opinión, el texto no se refiere a los publicanos." Ld. Antonio MATEO: *MANCEPS, REDEMPTOR, PUBLICANUS Contribución al estudio de los contratistas públicos en Roma,* Universidad de Cantabria, 1999, 77.) és Ñaco del Hoyo („Nonetheless, there exist reasonable doubts about the historicity of the entire episode in relation to the auction of contacts for provisioning the Scipos' armies … among other reasons, because the use of credit for operating military supplies turns out to be too isolated a case in the historical context of the final quarter of the third century." T. Ñaco DEL HOYO: Roman Economy, Finance and Politics in the Second Punic War. In: *A Companion to the Punic Wars.* Ed.: D. Hoyos, New York, 2011, 388.).

45 Badian szerint – egy cicerói helyre hivatkozva (Cic. prov. cons. 12) – a háborús pusztításra később is kikötöttek egyfajta kártalanítást a szerződésben. (Vö. BADIAN: i. m. 91.) Ezen kedvezményre később az állami gabonát szállító hajósok is jogosultak voltak. (Vö. FÖLDI András: A hajófuvarozásra vonatkozó közjogi szabályok fejlődése a római jogban. *Acta Fac. Pol-Iur. Univ.* 32, 1990, 9–39., 10.).

46 ZLINSZKY: Kontrakte…, 683. „Die Bedingungen ... mußten zu dieser Zeit schon festgewordene Regeln gewesen sein."

47 NICOLET: i. m. 321. „La clause *publico periculo* est à cette époque exorbitante à Rome: l'assurance maritime (ναυτικόν δανεῖον, ou prêt à la grosse) est rarement publique."

48 Boudwin SIRKS: *Food for Rome.* J.C. Gieben, Amsterdam, 1991, 42. „the exceptional agreement."

49 MALMENDIER: i. m. 87. „daß eine solche Kreditierung den absoluten Ausnahmefall in der schlimmsten Krisensituation darstellte."

50 FÖLDI: A hajófuvarozásra…, 10. „Kifejezetten a hajósokra vonatkozó szabályoknak csak azokat a kedvezményeket tekinthetjük, amelyekben az állami megbízást teljesítő hajósok már a köztársaság korában részesültek."

51 BADIAN: i. m. 91. Vö. Cic. prov. cons. 5. 12. *„An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic tegitur ipsa lege censoria;"* Claudius császár pedig a gabonahiány miatt elrendelt téli hajózás során bekövetkezett károkat vállaltatta át (Suet. Claud. 18.4.). Sirks szerint lehetséges, hogy ehhez a mintát a Kr. e. 215-ben létrehozott megoldás

A harmadik forrásunk ismét egy vállalkozási szerződés, de már nem a háborús erőfeszítésekhez, hanem az építkezésekhez kapcsolódik Kr. e. 214-ból. A római köztársaságban egy idő után a *censor*ok egyik jelentős feladatává vált a különböző építkezésekre vonatkozó szerződések megkötése.[52] Ezeket a munkákat ugyanis a római állam nem saját szervezésében, hanem magánfelekkel, vállalkozókkal, ill. vállalkozók társaságaival kötött szerződésekkel oldotta meg. Ezek anyagi hátterét a *senatus* határozta meg a *censor*ok hivatalba lépése utáni első ülésén, azok kérése és tervei, ill. a rendelkezésre álló anyagi alapok alapján.[53] Egy idő után az is szokássá vált, hogy a *censor*ok tevékenységük végén az építkezésekről írásban egyfajta összegzést, beszámolót készítettek, így tevékenységük a római történetírók számára jól dokumentált volt.

Kr. e. 214-ben az erre az évre megválasztott *censor*ok, *M. Atilius Regullus* és *P. Furius Philus* kezdetben úgy gondolták, hogy nem tudtak a közmunkákkal foglalkozni, mivel a hadikiadások elsőbbséget élveztek és ezek kiürítették a kincstárat *(inopiam aerarii)*.[54] Ezért úgy tűnt, hogy néhány az arra az évre tervezett szerződéskötés elmarad. Livius az épületek esedékes karbantartási munkáit, a játékokhoz szükséges lovak beszerzésére kötendő szerződéseket és egyéb közcélú munkálatokat említ, ez utóbbiakat sajnos nem részletezve.[55] Ezek közül kettő (az épületkarbantartás és az egyéb közcélú munka) egyértelműen vállalkozási szerződés, míg a lovak beszerzése lehetne akár adásvétel (ha a tulajdon megszerzése a cél, amit azonban nem tartok valószínűnek, mert akkor azok gondozása is állami feladat lett volna, ami további szerződéskötést igényelt volna), akár dologbérlet (ha csak a lovak használatára vonatkozott), de vállalkozási szerződés is (ha a lovak azok lovasaival vagy gondozóival együtt komplex szolgáltatást, egy „fellépést" vállaltak el).

szolgáltatta. SIRKS: i. m. 42.: „Maybe we also should consider in this context the exceptional agreement of 215 B.C.: Claudius was well versed in history."

52 Kr. e. 189: T. Quinctius Flaminius és M. Claudius Marcellus *censor*sága (Liv. 38.28.3.); Kr. e. 184: L. Valerius és M. Porcius Cato censorsága (Liv. 39.44.5.). Vö. Klaus GAST: *Die zensorischen Bauberichte bei Livius und die römischen Bauinschriften*. Dissertation, Göttingen, 1965, 35.; Kr. e. 179: M. Aemilius Lepidus és M. Fulvius Nobilitor *censor*sága (Liv. 40.46.14.).

53 Kirívóan magas a Kr. e. 179-ben az egyévi adóbevétel, ezt azonban az 5 éves lustrumra kapták. Vö. Joachim MARQUARDT: *Römische Staatsverwaltung*. Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1876, 85. „wenn man die Summe auf die fünf Jahre des Lustrum repartiert, ein Zehntel oder ein Fünftel der Einnahmen auf den Bauten verwendet wurde." Kr. e. 169-ben pedig a félévi adóbevétel is kiemelkedő. (Liv. 44.16.9.)

54 Liv. 24.18.02. *„Censores, vacui ab operum locandorum cura propter inopiam aerarii,"*, Liv. 24.18.10. *„Cum censores ob inopiam aerarii se iam locationibus abstinerent."* A kincstár „hiánya", „üressége" stb. sokszor előfordul Liviusnál (pl.: Liv. 5.20.5., 7.16.7., 24.18.2., 24.18.10-11., 29.16.3., 34.6.12.), de ezt más forrásokban is megfigyelhetjük (pl.: Cic. prov. cons. 5.11. *„in his angustiis aerarii"*, Cic. fam. 12.30.4. *„angustiae pecuniae publicae"*, Cic. harusp. resp. 28.60. *„Aerarium nullum est:"*, Cic. harusp. resp. 26.55. *„claudi aerarium"*, Cic. pro Flacc. 20: *„In aerario nihil habent civitates"*.).

55 Liv. 24.18.10. *„abstinerent aedium sacrarum tuendarum curulimque equorum praebendorum ac similium his rerum."*

Én ez utóbbit tartom legvalószínűbbnek a forráshely szövege alapján, mivel az a játékokon való fellépésre mint komplex feladatra utal. A súlypont azonban mindenképpen az építkezéseken volt, ezekre kötendő szerződések elmaradása azonban nemcsak a *censor*ok működését érintette, hanem az állami megrendelések elmaradása az ebből élő vállalkozók bevételét és közvetetten az általuk alkalmazott szabad munkások megélhetését is veszélyeztette.[56] Ezért:

> Liv. 24.18. „nagy számban megjelentek előttük azok, akik meg szokták pályázni a bérleteket, felszólítva a censorokat, hogy ezután is éppúgy adjanak ki bérbe[57] mindent, mintha telve lenne az állampénztár, és senki sem fogja kérni a pénzét, csak a háború befejezése után."[58]

Ezt a megoldást – bár az ellenkezett a bevett gyakorlattal – a rendkívüli helyzet miatt az állam képviselői el is fogadták. Ez egyrészről lehetővé tette, hogy az állami építkezések továbbra is megvalósuljanak – magánpénzből előfinanszírozva – ami mind a rómaiak, mind a szövetségesek előtt azt a látszatot keltette, hogy a római állam anyagi forrásai kifogyhatatlanok, hiszen a legnagyobb háborús kiadások mellett is futotta még építkezésekre is. Azonban ez a római polgárok államukba vetett nagy fokú bizalmát is mutatja, hiszen a korábbi katasztrofális vereségek ellenére bíztak a helyzet rendeződésében.

Ez a forráshely azért is figyelemre méltó, mert ebből *a contrario* az is következik, hogy egyébként fő szabályként a vállalkozói díj legkésőbb a vállalkozó teljesítésekor vált volna esedékessé. Viszont arra is bizonyíték, hogy a római állam képviselője alapesetben nem kötött meg olyan szerződést, melyről már a megkötéskor tudta, hogy nem fogja tudni azt teljesíteni, ami egyértelműen a jóhiszeműség elvének működésére utal.[59] Mindkét elem visszaköszön Liviusnál a későbbiekben egy beszédbe szőve:

> Liv. 34.6. „Miért adjuk bérbe az állami munkákat készpénzfizetésért?"[60]

Bár a beszéd – amely a második pun háború idején a luxust korlátozó *lex Oppia* háború utáni eltörlésével kapcsolatos vitában hangzott el, a hatályon kívül helyezést előterjesztő *L. Valerius* szájából Kr. e. 195-ben – szövegének hitelessége kérdéses, mivel nem tudhatjuk, hogy az eredeti indoklásból mennyi a ténylegesen feljegyzett

---

[56] Polyb. 6.17. „az így befolyt összeget ők osztják szét a nép között, ezért szinte minden polgár munkalehetősége és keresete a *censor*októl függ." (ford.: Muraközy Gyula)

[57] A fentiek alapján a szerződés bérletnek fordítása pontatlan, ezek vállalkozási szerződések voltak.

[58] Liv. 24.18.11. *„conuenere ad eos frequentes qui hastae huius generis adsueuerant hortarique censores ut omnia perinde agerent locarent ac si pecunia in aerario esset: neminem nisi bello confecto pecuniam ab aerario petiturum esse."*

[59] Ennek fontosságát mutatja, hogy a *Fides* mint istenség már a Kr. e. III. században önálló templomot kapott a Capitoliumon. Vö. Frank KOLB: *Rom, Die Geschichte der Stadt in der Antike.* Verlag C.H. Beck, München, 2002, 181.

[60] Liv. 34.6. *„cur publica praesenti pecunia locamus?"*

és idézett szöveg és mennyi az író által hozzátett kiegészítés. Tudjuk, hogy a történetírók általában és így Livius is, előszeretettel „idéztek" korabeli beszédekből, de ezek zöme saját írói fantáziájuk terméke, amellyel a tudósításukat akarták az olvasó számára hitelesebbé és egyben izgalmasabbá, élvezetesebbé tenni. De a modern tudomány mégis egyetért abban, hogy a Livius által leírt történetek ténybeli alapon nyugodnak, így azokat a tartalmi lényeg rekonstruálására felhasználhatjuk.[61]

Összefoglalva láthatjuk, hogy a halasztott fizetések a közjogban mindig az állam anyagi nehézségeihez kapcsolódtak. A római történelmet ismerve ezek huzamosabb ideig csak az első és a második pun háború idején jelentek meg. Az első pun háborúról azonban részletes források nem maradtak fent (Livius erről szóló könyvei elvesztek), így hiteles források először a második pun háború idejéről állnak rendelkezésünkre. A halasztott fizetés egy esetben adásvételnél, két esetben vállalkozási szerződésnél jelenik meg, mindhárom esetben közös azonban, hogy a fizetés nem a másik fél teljesítéséhez, hanem a pénzügyi vészhelyzet, azaz a háború megszűnéséhez volt kötve.

Az adásvételről Livius nem tudósít részletesen, így sem annak formáját, sem részletes feltételeit nem ismerjük. Nem zárhatjuk ki az ősi formális szerződések használatát, sem a modern formátlan szerződések használatát. Az tűnik csak biztosnak, hogy itt nem alkalmazták az árverést szerződéskötési folyamat során, mivel arra nem volt szükség, mert az állam volt vevői pozícióban, ezért nem volt árverseny. Más állami vételek esetén sincs forrásunk az árverésre, míg állami eladás (pl. hadizsákmány eladása) esetében igen, sőt azon esetekben az árverés, ill. bizonyos formaiságok használata állandó követelménnyé vált, egyes elemek (pl. lándzsa kitűzése az árverés helyén) más típusú szerződések (vállalkozási szerződés) elemeivé is váltak.

A hadiszállításra kötött vállalkozási szerződés részleteiről a legbővebbek az információink. Livius ír a szerződéskötési folyamatról: az illetékes magisztrátus előbb hirdetményben *(edictum)* közölte a feladatot *(opus)*, a szerződéskötés helyét és idejét, majd itt szóban is megismételte az állam feltételeit, amire viszont a pályázók ellenfeltételeket támasztottak, amit a magisztrátus ott helyben fogadott el. Nem ír viszont Livius árverésről, álláspontom szerint azért, mivel itt az csak formális volt, ha volt egyáltalán: a három feladatra három társaság jelentkezett, így kizárhatjuk a versenyhelyzetet. Szintén nem ír Livius a formaiságokról sem semmit, se a leszúrt lándzsát, sem a máshol említett bevezető mondatot nem említi, de nem utal a magánjogból ismert formaiságokra sem.

Az építkezésekkel kapcsolatos vállalkozási szerződésekről megint igencsak szűkszavú Livius tudósítása, gyakorlatilag csak a szerződéskötés tényét és a halasztott fizetést, mint feltételt rögzíti. Annyiban azonban fontos és új az az információ,

[61] Livius munkájának hitelességével kapcsolatban a modern történelemtudomány megkülönbözteti az első dekádot (1–10. könyv) és a későbbi megmaradt részeket (21.-től), míg az első hitelessége tekintetében vannak kétségek, a későbbiek tekintetében már nincsenek. Kertész is a harmadik dekádot, tehát a második pun háború történetét teljesen hitelesnek fogadja el. Vö. KERTÉSZ István: *A hódító Róma*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983, 35.

hogy itt viszont nem az állam képviselője kezdeményezte a halasztott fizetésben való megállapodást, hanem a reménybeli szerződő magánfelek. Mivel ők kezdeményezték a szerződéskötést, ezért további – számukra kedvezőbb – feltétel előterjesztésére sem került sor, elegendő siker volt magának a szerződésnek a megkötése, ezért álláspontom szerint itt a normál ügymenet került alkalmazásra, tehát volt hirdetmény és árverés egyaránt.

2. Halasztott fizetéssel kötött szerződések a magánjogban

Ebből a korszakból konkrét szerződések nem maradtak fenn, szerencsére azonban ránk maradt egy kézikönyv a mezőgazdaságról, a szigorúságról és az ősi római szokásokhoz ragaszkodó ismert cenzor, *M. Porcius Cato* művéből.[62] Ez egyébként a latin prózai irodalom legrégibb ránk maradt alkotása[63] és jellemző rá a XII táblás törvényből is ismert rövid, parancsoló stílusú mondatok használata.[64] Ebben a hagyományos álláspont szerint második pun háború után elterjedő nagybirtokokkal (latifundiumok) szemben a korábbi kis családi gazdaságok számára adott *Cato* tanácsokat a hatékony gazdálkodással kapcsolatban.[65] Hannelore álláspontja ezzel szemben az, hogy mivel *Cato* maga is nagybirtokos volt, ő szintén a nagybirtokosok számára adott tanácsot, csak éppen az akkor elterjedő hellenisztikus gyakorlattal szemben, amelybe a termelt terményekkel folytatott kereskedelem és pénzkölcsönzés is beletartozott, az ősi római szokásoknak megfelelően csak a mezőgazdasági termelést és a termények értékesítését tartotta megengedhetőnek. [66]

Ebből bennünket a 144. – 148. fejezet érdekelnek, melyek a birzokon termelt olívabogyó és szőlő betakarításával, feldolgozásával ill. azoknak vagy az azokból nyert termékek értékesítésével foglalkozik. A szöveg alapján egyértelmű, hogy a betakarítás és a feldolgozás nem vagy legalábbis nem kizárólagosan a saját munkaerővel (családtagok, rabszolgák) történt, hanem tipikusan idegen szabad személlyel kötött vállalkozási szerződéssel, aki ez alapján saját csapatával végezte el a feladatot, ami a nagybirtokos gazdálkodást bizonyítja. A szabad személyek bérmunkája Itáliában – a tengerpart és a hegyvidék klímájából eredő eltérő betakarítási idősza-

---

62 Marcus Porcius Cato (Kr. e. 234–149) de agri cultura. A modern kutatás mindazonáltal szkeptikus abban, hogy a ránk maradt munka teljes egészében Cato eredeti munkája lenne, a szövegben található egyenetlenségek és ellentmondások miatt egy régebbi és egy – ismeretlen szerzőtől vagy szerzőktől – származó átdolgozott újabb verzió valószínűsíthető, de az sem lehetetlen, hogy maga Cato dolgozta át írását később. VON LÜBTOW: i. m. 45. Erről ld. von Lübtow elemzését: „V. Die älteren und jüngeren Leges des Kapitels 144", VON LÜBTOW: i. m. 34–47.

63 Rex HANNELORE: *Die lateinische Agrarliteratur von den Anfängen bis zur Neuzeit*. Universitätsbibliothek, Wuppertal, 2001, 12.

64 VON LÜBTOW: i. m. 33.

65 A munka von Lübtow szerint valamikor Kr. e. 200 és 149 között keletkezhetett (VON LÜBTOW: i. m. 82.), Hannelore azonban ezt csak Kr. e. 154 körülire teszi (HANNELORE: i. m. 12.). Magam is úgy gondolom, hogy már politikai karrierje, azaz cenzorsága (Kr. e. 184) után keletkezhetett a műve.

66 HANNELORE: i. m. 16.

kok miatt[67] – már a korai időktől kezdve nagy jelentőséggel bírt, különösen az idényjellegű munkáknál (betakarítás, szüret). Garnsey szerint a szabad földművesek rendszeresen kiegészítették jövedelmüket akár más földeken, akár a városokban is fizetés ellenében vállalt munkával.[68] Ezért Skydsgaard szerint a nagyüzemi rabszolgamunkára alapozott latifundiumok mellett[69] az egész köztársasági korban az itáliai mezőgazdaság hatalmas szabad tömegeket tudott foglalkoztatni.[70] Pólay szerint pedig a szabad munkaerőre nemcsak a köztársaság idején és nemcsak az idénymunkák esetén volt szükség,[71] de később is, sőt még olyan veszélyes területeken is, mint a bányászat.[72]

Nem egyértelmű ugyanakkor az irodalomban, hogy *Cato* javaslata iratminták alapján készült-e, vagyis konkrét, a gyakorlatban használt szerződéseket vett-e alapul, így a gyűjteményéből kiválasztott típust csak az aktuális adatokkal (név, mennyiség, összeg, határidő stb.) kellett kiegészíteni, vagy csak egy általános jellegű ajánlás volt a tartalmi elemekre. Az elsőt látszik alátámasztani, hogy a szövegben három helyen[73] is szerepel egy bizonyos *L(utius) Manilius* neve, tehát az ajánlásban egy konkrét személy jelenik meg, ill. egy helyen a kiváló olívatermő birtok elhelyezkedésének neve is szerepel *(Venafrum)*.[74] A személynév megfelel *Cato* katonatársa[75] nevének, aki később Campaniában *(Venafrum) Cato*val szomszédos birtokon gazdálkodott.[76] A hely és név egyezése alapján könnyen lehetséges, hogy ezen mintákat *Cato* tőle kapta, ami azért is érdekes, mivel a feltételezett forrás rokona volt *Manius Manilius*, az a híres jogtudós, akinek nevéhez a máshonnan utalásokból ismert eladási formulák (*Manilianae venalium vendendorum leges*,[77] ill. *Manilii actiones*[78]) köthetők. Ettől azonban még nem biztos, hogy a szomszédja

---

67 J. E. SKYDSGAARD: Non-Slave Labour in Rural Italy During the Late Republic. In: *Non-slave Labour in the Greco-Roman World.* (szerk.: Peter Garnsey) The Cambridge Philological Society, Cambridge, 1980, 65–72., 69.: „Different harvesting times would make it possible for many smallholders to get an extra income as *mercenarii*, and it is well known that the smallholdings survived best int he mountain districts."

68 Peter GARNSEY: Non-slave labour in the Roman World. In: *Non-slave Labour in the Greco-Roman World.* (szerk.: Peter Garnsey) The Cambridge Philological Society, Cambridge, 1980, 34–47, 37.: „that farmers supplemented their incomes (…) by serving as tenants and labourers on neighbouring properties, or by working as craftsman and labourers in towns and villages."

69 SCHÖNBAUER: i. m. 295–297.

70 SKYDSGAARD:: i. m. 70. „This is for me a proof of the ability of rural Italy to absorb a great surplus population without destructive effect and testifies to the fact that free rural population of Italy during the Republic is not to be ignored."

71 PÓLAY Elemér: *A Dáciai viaszostáblák szerződései*. KJK, Budapest, 1972, 161.

72 PÓLAY: *A Dáciai*…, 180–182.

73 Kétszer a 144. fejezetben és egyszer a 145. fejezetben.

74 Cato de arg. 146: *„Olea pendens in fundo Venafro venebit."*

75 Plut. Cato 13,2 „Leukios Mallios = Lucius Manlius", VON LÜBTOW: i. m. 37.

76 VON LÜBTOW: i. m. 37., bár személye is kérdéses ld. VON LÜBTOW: i. m. 38–39.

77 Cic. de orat.1,58, (246)

78 Varro r.r. 2,5 (11.)

által használt és *Cato* részére átadott konkrét szerződéseket bele is vette a munkájába, az is lehetséges, hogy azokból általánosított. Az általános ajánlásra utal, hogy *Cato* az adásvételek közül az olívabogyó eladására kötött szerződést taglalja elsőként (146. fejezet), és legrészletesebben utána pedig a must (147. fejezet) és a bor eladását (148. fejezet) és ezeknél már csak az eltéréseket írja le, az azonos elemeket (például a fizetés határidejét) már nem, hanem csak az első ajánlására utal visszsza.[79] A felhasználónak, például bort eladni szándékozónak, tehát nem elég az adott és ügyre vonatkozó (148. fejezet) „iratmintát" elolvasnia és adaptálnia, hanem az alapmintát (146. fejezet) is ismernie kell, és ebből is át kell emelnie a szükséges részeket. Ez egy laikus gazdálkodótól nem biztos, hogy elvárható, ezért én inkább az átalános ajánlás mellett foglalok állást, amely nyilván egyedi esetek sokaságából alakult ki a jogtudósok iratszerkesztői *(cavere)* tevékenysége során. Ez a magyarázat arra is, hogy hogyan maradtak benne konkrét utalások személyre *(Manlius)* és birtokra *(fundus Venafrum)*, de arra is, hogy ezek nem mindenütt vannak jelen, csak egyes fejezetekben. Ám bármelyik álláspontot is fogadjuk el, az egyértelmű, hogy *Cato* csak a tartalommal és nem a formával foglalkozott, ez utóbbira való bármilyen utalás hiánya megint csak fejtörést okoz a modern kutatóknak. Von Lübtow mindenesetre kizárja ezeknél az ősi jogban kedvelt stipulatiós forma alkalmazását és a formaszabad „modern" szerződés mellett fogalt állás. Szerinte tehát *Cato* nem azért nem használja az ősi *stipulatió*t, mert csak általános tanácsokat ad, hanem azért, mert a megkötött formátlan szerződés már érvényesíthető volt, és nem volt szükség annak formális szerződésként való megkötésére.[80]

*Cató*nál kétfajta szerződés jelenik meg ezzel kapcsolatban, az adásvétel és a műbérlet (vállalkozási) szerződés. Az olívaszüretre és -feldolgozásra (olajütés) a vállalkozási, míg az olívabogyó fán történő, ill. a szőlő (must) és a hordós bor, továbbá a juhokból nyerhető gyümölcsök (tej, sajt, gyapjú stb.) hasznosítására pedig az adásvételi szerződés tartalmi elemeivel foglalkozik. Ez utóbbinál tehát nem az állatok eladásáról van szó, hanem az állatokból nyerhető időszakos gyarapodás megvételéről úgy, hogy ezen gyümölcsöket maga a vásárló saját tevékenységével nyeri ki. Érdekes kivétel a téli legelők hasznosítása, ez mai fogalmaink szerint dologbérleti szerződés lenne, *Cato* mégis az adásvételt használja erre is.[81]

Témánk szempontjából most csak a bor eladásának van jelentősége, mivel a többi mintánál, a vállalkozási szerződéseknél a vállalkozó díjra egyébként is a feladat elvégzésekor tarthatott igényt, ami a vállalkozási szerződés sajátossága, így halasztott fizetésről ott nem beszélhetünk.

---

[79] Cato de agr. 147. *„Cetera lex, quae oleae pendenti."*, 148.2. *„Cetera lex, quae oleae pendenti."*

[80] VON LÜBTOW: i. m. 39.

[81] Ez egyébként, mint az „időleges használati jog vétele" az ősi jogban máshol is megjelenik, pl. a családfiú munkaerejének „eladásakor" (XII tab. IV/2b), de még a klasszikus korban Gaius szerint is probléma: „Úgy látszik, hogy az adásvétel és a bérlet annyira atyafiságban van egymással, hogy bizonyos esetekben meg szokták kérdezni, hogy vajon adásvételt vagy bérletet kötöttek-e?" (Gai. Inst. 3,145). De a hellén jogok is ismerték ezt a megközelítést. Ld. VON LÜBTOW: i. m. 4.

A bor eladása esetén azonban igen, itt ugyanis nem a bor kiskereskedelmi értékesítéséről van szó, hanem arról, hogy az évi szüretből származó bor- (vagy must-) készletet a szüret után a városban vagy a birtokon tartott árverésen egyben a legtöbbet ígérő vevőnek adták el, aki azonban azt – mivel a vevő tipikusan kocsmát, fogadót üzemeltetett és ott nem volt ekkora tárolókapacitása – csak részletekben később vitte el, ill. a vételárat is később fizette meg.

Nézzük, hogyan történt a szőlő vagy a must („függő bor" – *vinum pendens*) eladása *Cato* szerint:

> Cato 147. „A tőkén lévő szőlőt ilyen feltételekkel kell eladni: a vevő hagyja vissza átmosatlanul a törkölyt és a seprőt. A bor számára a következő október 1-ig kell helyet adni. Ha a vevő addig nem viszi el, a tulajdonos azt csinálhat a borral, amit akar. Egyebekben ugyanaz az eljárás, mint a fán lévő olajbogyó esetében."[82]

A szőlő, ill. a must ára olcsóbb és a szerződés időben is gyorsabb lefutású volt, mivel a vevőnek kellett ez esetben vállalni a feldolgozás költségét és kockázatát egyaránt, de *Cato* ennél is megengedi, hogy az eladott dolog a következő év október elsejéig az eladónál maradjon. Nem tér ki ugyanakkor a feldolgozás költségeire, ill. részleteire, és arra sem, hogy az eladó pincéjébe a vevő mikor és hogyan mehet be. Csak annyit jegyez meg, hogy a vevő az üledéket, seprőt otthagyhatja, azaz nem kell azt elvinnie.

Ehhez képest a hordós bor *(vinum in doliis)* eladása már bonyolultabb:

> Cato 148.1. „Hordóban lévő bort így kell eladni: minden hordóba 41 urna bort szoktak önteni, olyant, hogy ne ecetesedjék meg és ne kapjon borvirágot. A következő három nap alatt a vásárló egy feddhetetlen jellemű ember döntésére bízva kóstoltassa meg a bort. Ha ezt nem teszi meg, a bort úgy kell tekinteni mintha megkóstolta volna. Ahány nap késedelem volt a borkóstolásban a tulajdonos hibájából, annyi napot kell a vevő javára hozzátenni."
> 2. „A bort a következő január 1-ig vegye át. Ha pedig nem veszi át, a tulajdonos mérje le a bort. Amennyit mért, annyiért köteles a vevő fizetni. Ha a vevő kéri a tulajdonos esküdjék meg, hogy becsületesen járt el. Helyet a bornak a következő október 1-ig biztosítson. Ha addig nem viszi el, a tulajdonos azt csinálhat a borral, amit akar. Egyébként ugyanaz az eljárás, mint a fán lévő olajbogyó esetében."[83]

---

[82] Cato 147. *„Hac lege vinum pendens venire oportet. Vinaceos inlutos et faecem relinquito. Locus vinis ad K. Octob. primas dabitur. Si non ante ea exportaverit, dominus vino quid volet faciet. Cetera lex, quae oleae pendenti."*

[83] Cato 148.1. *„Vinum in doliis hoc modo venire oportet. Vini in culleos singulos quadragenae et singulae urnae dabuntur. Quod neque aceat neque muceat, id dabitur. In triduo proxumo viri boni arbitratu degustato. Si non ita fecerit, vinum pro degustato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum degustet, totidem dies emptori procedent."* 2. *„Vinum accipito ante K. Ian. primas. Si non ante acceperit, dominus vinum admetietur. Quod admensus erit, pro eo resolvito. Si emptor postularit, dominus ius*

Az eladásra árverés formájában került sor (ennek szabályait az olívánál írja), aminek a helyszíne lehetett a birtok is, de a jobb ár elérése miatt előnyösebb volt egy közeli város piaca. Az eladó a szerződésben garanciát vállalhatott arra, hogy a bor nem ecetesedik meg és nem lesz borvirágos *(nequa aceat neque muceat)*, de ez nem képezte a szerződés állandó részét, ezt csak kiegészítésként volt szokásos vállalni. A vevőnek joga volt arra, hogy a szerződés megkötésétől számított három napon belül a birtokon a bort megkóstolhassa (ún. első *degustatio*), ha ezzel nem élt, akkor a bor megkóstoltnak és elfogadottnak számított. A szüret szokásos idejéből és a bor kiforrási idejéből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy erre az első kóstolásra a szüret után 30 nappal, tehát tipikusan novemberben, esetleg december elején kerülhetett sor. Ezzel perfektuálódott, vált véglegessé az adásvételi szerződés.

Ennek egyik következménye a vevő vételárfizetési kötelezettsége, másik következménye a bor átadásának, ill. átvételének kötelezettsége volt *(vinum accipito)*. Ezzel került sor az eladó részéről a szerződés teljesítésére: ami minőségi és mennyiségi ellenőrzés keretében történt. Minőségi ellenőrzésére a második kóstolás *(degustatio secunda)* keretében került sor, amennyiben az ecetességtől és borvirágtól való mentesség garanciáját az eladó a szerződésben vállalta. Ez tehát esetleges lépés volt, ilyen eladói vállalás hiányában ez a lépés kimaradt. Mennyiségi ellenőrzésre a kimérés *(mensura, mensuram facere)* szolgált: ez az eladó kockázata, ekkor az érlelőhordókból vagy a vevő szállítóedényeibe (általában bőrzsákokba) kellett a bort átmérni (ha már fizetett és el akarta szállítani) vagy az eladó tárolóedényeibe (ha a vevő még nem fizetett vagy fizetett ugyan, de még nem akarta elvinni). A bor birtokbavételére *(traditio)* a kifizetés után bármikor sor kerülhetett, akár részletekben is, de arra legkésőbb a következő szüretig, aminek végső határidejét *Cato* az egyszerűség kedvéért a következő október elsejét jelölte meg. Ha a vevő nem vitte el a bort, akkor az eladó szabadon diszponált felette, akár ki is önthette. Érdekes, hogy egyik fenti mintában sem találunk rendelkezést a fizetésre, ahhoz a korábbi 146. fejezetben leírtakat kell alkalmaznunk, amit a fán lévő olívabogyók eladásánál tanácsolt *Cato*:

> Cato 146.2. „A fizetési határidő november 1-től számítva 10 hónap. *Minden hó Idusán fizessen a bogyó leszedéséért és az olaj kisajtolásáért, ha a tulajdonos ezt már kiadta, de akkor is, ha ő maga a vevő adja ki.* (…) Amíg nem fizet vagy nem ad zálogot, az, amit a birtokba bevitt magával, szolgáljon zálogul: abból semmit el ne vigyen: ha valamit elvitt, az a tulajdonosé legyen."[84]

iurandum dabit verum fecisse. Locus vinis ad K. Octobres primas dabitur. Si ante non deportaverit, dominus vino quid volet faciet. Cetera lex, quae oleae pendenti."

[84] Cato 146. *„Dies argento ex K. Nov. mensum X oleae legendae faciandae quae locata est, et si emptor locarit, Idibus solvento. (…) Donicum solutum erit aut ita satir datum erit, quae in fundo inlata erunt, pigneri sunto; nequid eorum de fundo deportato;siquid deportaverit, domini esto."*

A tíz hónapos fizetési határidő itt egybevág a bor elvitelére adott szintén tíz hónapos határidővel.[85] A magyar fordítás dőlt szedéssel jelzett második mondata mindazonáltal eléggé érthetetlennek tűnik, különösen annak tükrében, hogy az olívabogyó szedése és feldolgozása nyilván nem tarthatott hónapokig. A szöveg pontos rekonstruálása a német szakirodalomban sem vita nélküli, az azonban mindenképp a szöveg kiegészítését igényli. Von Lübtow ismerteti Thielscher álláspontját, aki szerint, ha a vevő nem maga szedi le a termést, hanem arra vállalkozót vesz igénybe, akkor a fizetési határidő további két héttel (a következő év szeptember 13-ig) meghosszabbodik *(Idus)*, értékelvén a vállalkozóval kötendő szerződés időigényét.[86] Ezt azonban von Lübtow elveti, szerinte itt két határidőt kell megkülönböztetni. Az első a fán lévő bogyók eladásakor alkalmazott fizetési határidő, amely nem vitásan tíz hónap, azaz a következő év szeptember elseje. Szerinte azonban van egy másik szerződés is a szövegben elrejtve, mely a bogyók leszedését szabályozza: erre von Lübtow szerint a gazda jó eséllyel már megkötötte a szerződést egy olyan vállakozóval, akit ismert és akiben megbízott. Ennek a díját viszont az adásvételi szerződésben áthárítja a vevőre december 15-i fizetési határidővel (november elseje utáni hónap 15-e, *Idibus proximis*), ill. ha a gazda nem kötött a betakarításra szerződést, akkor a vevőt felhatalmazza, hogy közvetlenül ő is köthet erre szerződést, de ebben az esetben is december 15. napja a fizetési határidő.[87] Von Lübtow megoldása életszerűsége miatt jobban elfogadható, még ha ahhoz a szöveg jelentős kiegészítése is szükséges, ami viszont a konkrét iratminta jelleget cáfolja.

A bor eladására visszatérve az alkalmazott megoldás azzal járt, hogy a fizetési véghatáridő mindig hamarabb járt le (VIII. 31.), mint a bor elvitelére kikötött véghatáridő (X. 1.). A fizetésnek ugyanakkor nem kellett feltétlenül ténylegesen is megtörténnie, azt ki lehetett biztosítékadással (zálog vagy kezesség) is váltani az olívabogyó eladására írtak (Cato 146.2.) megfelelő adaptálásával. A lényeg az volt, hogy az eladó biztos legyen abban, hogy a vételár kifizetésére mindenképp sor fog kerülni, azt a vevő nem tudja már megakadályozni. Tehát a vevő vagy már fizetett, vagy a biztosítékból (kezes vagy zálog) az eladó hozzájuthatott vételárköveteléséhez a vevő további közreműködése nélkül is.

3. Összefoglaló jogi elemzés

A fentiekben tehát egy történelmi korszakból, a Kr. e. III. és II. századból kapunk információt halasztott fizetéssel kötött szerződésekről. Ezek közül három a római közjogba tartozó konkrét szerződés, amelyek közül egy adásvétel, kettő pedig vállalkozási szerződés. Mindhárom egy rendkívüli, de jól behatárolható időszakban, a második pun háború idején, azon belül is a legvészteljesebb időkben, a *cannae*-i

[85] Lehetséges azonban az is, hogy ez a 10 hónapos határidő még abból az ősi időből eredt, amikor még 10 hónapból állt a római év, tehát valójában az egy év volt. A források szerint csak Numa király vezette be a 12 hónapos évet. Ld. Marc. Sat.1.13., ZLINSZKY János: *Állam és jog az ősi Rómában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996, 47., ill. 50.

[86] VON LÜBTOW: i. m. 85–88.

[87] VON LÜBTOW: i. m. 88–89.

csata utáni években (Kr. e. 216, 215 és 214) keletkezett. A magánjogból nem konkrét szerződéseket, hanem csak szerződési mintákat ismerünk szintén az adásvétel és a vállalkozási szerződés köréből, jelen elemzéshez az adásvételit használtam fel. A magánjogi minták történelmileg ugyanebből az időből származnak, mivel *Cato* már élt és harcolt ebben a háborúban is, bár könyvét csak a háború után, úgy 30-50 évvel már mint tapasztalt gazdálkodó írta meg.

A római jog történetében ez az időszak még az ősi civiljog uralmának ideje, de a Kr. e. 242. évben bevezetett *praetor peregrinus* tisztsége utal arra, hogy ekkorra már megjelent az igény az idegenekkel kapcsolatos jogvitákat rendező állandó jogszolgáltató fórum létrehozására. Tudjuk a későbbi fejlődésből, hogy ez az új fórum lett aztán a római jog fejlődésének, fejlesztésének motorja, a *praetor*ok évről évre kiadott hirdetményeiben *(edictum)* reagáltak az élet újabb és újabb kihívásaira, ezek közül a bevált megoldások aztán rögzültek, majd már a principátus idején Kr. u. 130 körül kerültek kodifikálásra *(Edictum Perpetuum)*.

Ehhez képest érdekes, hogy egyik esetünkben sem találunk az ősi civiljog formális szerződéseire utalást. Ez a közjog területén jobban érthető, mivel a római állam sohasem lehetett a magánjog alanya, így a közjogi szerződések eleve más szabályozás alá estek, jelenlegi ismereteink szerint azok már kezdettől fogva sem voltak a magánjogban ismert formákhoz kötve. Bár az állami eladásoknál a források szerint külső elemként mindig sor került egy lándzsa *(hasta)*[88] leszúrására az állami jelleg kinyilvánítására, ill. az árverést a *„bona Porsinnae regis vendendi"*[89] mondókával kezdték, de ettől ezek a szerződések még nem nevezhetők formális szerződéseknek, mivel a magánjogtól eltérően ezen külső elemek be nem tartása nem eredményezte volna a szerződés érvénytelenségét.[90]A szerződést azonban a közjogban nem lehetett egy egyszerű megegyezéssel megkötni: az illetékes magisztrátus előbb egy hirdetményben *(edictum)* közzétette a szerződési feltételeket *(lex contractus)*, az árverés *(licitatio)* helyét és idejét, majd az árverés nyertesének odaítélte a magisztrátus a szerződéskötés lehetőségét *(addictio)*, akivel azonban ez csak az adásvételnél hozta létre egyből a szerződést is, a vállalkozási szerződésnél ez előtt még a *quaestor* ellenőrizte a felajánlott biztosíték (dologi /*praedia*/ vagy személyi */praes, praedes/* megfelelőségét), amit bejegyzett saját nyilvántartásába és csak ez után kötötte meg a lebonyolító magisztrátus a magánféllel a szerződést.

A magánjog területén már nehezebb a formális szerződések hiányát feldolgoznunk, hiszen ezek előfordulását joggal várnánk. *Cato* azonban ezeket sehol sem említi, még a széles körben elterjedt és rugalmassága miatt a klasszikus korban is használt *stipulatió*t sem. Von Lübtow szerint nem azért, mert erről elfelejtkezett volna, hanem azért, mert ő a formátlan megegyezésnek elegendő kötőerőt és pere-

---

88 Ld. még: Liv. 4.29.4., 4.53.10., 5.16.7., 6.4.2., 23.32.15., 23.37.13., 23.38.7., Corn. Nepos 25.6.3. *„Ad hastam publicam"*, a *hasta* kifejezés – mint *hasta fiscalis* – még a *Codex Iustinianus*ban is szerepel. Vö. C. 10.3. *„De fide et iure hastae fiscalis."*

89 Liv. 2.14.1., MALMENDIER: i. m. 97.

90 Azt is tudjuk, hogy ezen külső jeleket később más – például vállalkozási szerződéseknél – is alkalmazták.Vö. Liv. 24.18.11., 39.44.8.

síthetőséget tulajdonított.[91] *Cato* javaslatait a termelő gazda számára fogalmazta meg, aki azokat szerződéses feltételeként adta elő a szerződéskötéskor. Az, hogy az esetleg kérdés-felelet formájában történt, még nem jelenti a *stipulatio* alkalmazását, mivel ott a szóbeliségen túl még meghatározott szavak használata is formai előírás volt, aminek semmi nyomát nem látjuk a mintákban.[92]

A gazda feltételrendszere *Cato* mintájában, mint *lex* jelenik meg. E szónak a közismert és elsődleges jelentése a törvény, vagyis a köztársaság idején az államhatalom által meghatározott általánosan kötelező rendelkezést értünk (*lex publica*, ezen belül *lex rogata* vagy *lex data*). A jogi szövegekben azonban ismert még a *lex contractus, lex venditionis, lex dicta* megnevezés is. Ez pedig nem mást, mint a szerződéskötés során az egyik (általában a gazdaságilag erősebb pozícióban lévő fél) által előre meghatározott szerződési feltételeit jelentette, amit a másik fél általában vagy elfogadott és akkor megkötötték a szerződést vagy nem fogadta el, de akkor a szerződés sem jött létre. Ez a technika az ősi magánjogban *Cato* mintáiban megtalálható, de néhány területen tovább élt ez a megoldás a klasszikus magánjog idején is.[93] Ezt a technikát figyelhetjük azonban a közjogban is, ahol a magisztrátus, az építkezéseknél a *censor*, a hadiszállításoknál a *praetor* vagy a *consul* ilyen feltételrendszert közölt a pályázókkal az *edictum*ában. Mivel általában az állam volt gazdasági erőpozícióban is, ezért ezen a feltételrendszeren változtatni esélytelen volt. Az elemzett Kr. e. 215-ös hadiszállítás azonban épp egy ilyen kivételes pillanatot örökített meg, amikor a magánfeleknek sikerült két számukra kedvező felételt is a szerződés rendelkezései közé felvetetniük.

Ami a halasztott fizetést illeti, ez a feltétel a közjogban egyáltalán nem volt gyakorlat, a három elemzett példában csak a római állam sanyarú anyagi helyzete miatt került ez alkalmazásra. Érdekes ugyanakkor, hogy ebből kétszer az állam képviselője kezdeményezte ennek felvételét, egy esetben viszont az elvileg ellenérdekelt magánfelek kezdeményezték ezzel a feltétellel a szerződéskötést. Ez utóbbinál azonban még az *edictum* kibocsátása előtt, azaz informális úton, mivel a *censor*ok nem is gondolkoztak pénz hiányában szerződéskötésen. Miután a magánfelek a szerződéskötésre rábírták őket, csak akkor adták ki az *edictum*ot. Megállapíthatjuk tehát, hogy mindhárom közjogi példánkban a halasztott fizetés a szerződési ajánlat *(lex)* részét képezte. A közjogi esetekben nincs rögzítve a szerződésekben a kifizetéseknek végső határideje, sőt azt egy bizonytalan jövőbeli eseményhez, a háború befejezéséhez kapcsolták. Ez – főleg az építkezéseknél – a római polgárok saját államukhoz, ill. a háború megnyeréséhez kapcsolódó nagy fokú bizalmát jelzi, mivel csak ebben az

---

91 VON LÜBTOW: i. m. 39.: „und der Gutsherr es nicht für nötig erachtete, sich durch förmliche Stipulation zur Zahlung zu verpflichten."

92 VON LÜBTOW: i. m. 39. „die gegenseitigen Rechte und Pflichten in den Leges geregelt werden", VON LÜBTOW: i. m. 153–154. „daß damals Kauf und Lokation als relativ formfreie Geschäfte schon längere Zeit klagbar gewesen sind."

93 Ld. Alef. D. 19.2.30.3. *„Qui aedem faciendam locaverat, in lege dixerat."*; Iav. D. 19.2.51.pr. *„Ea lege fundum locavi, ut, si non ex lege coleretur."*; Ulp. D. 18.1.22. *„Hanc legem venditionis."*

esetben számíthattak kifizetésre. Ugyanakkor nem találunk példát az állammal szembeni igény biztosítására sem, de ez nem is meglepő, mivel a római állam a magánjogon kívül állt, ezért nem is lehetet perelni, így a biztosítéknak sem lett volna értelme.[94] Az állammal szerződő vállalkozók csak a római állam jóhiszemű eljárásában (*fides Romana*) bízhattak, más forráshelyről tudjuk azonban, hogy a római állam nem élt ezzel vissza.[95]

A magánjogban a bor egy tételben történő eladásánál jelenik meg a halasztott fizetés problémája, mivel nagy mennyiségekről, tehát jelentős vételárról volt szó. A jogi megoldás lehetővé tette a szerződéskötés után annak későbbi – sőt akár részletekbe menő – fizetését is, de a kifizetésig (vagy az azzal azonosnak tekintett biztosítékadásig) az eladó fenntartotta az eladott boron a tulajdonjogát, így még biztosabb lett a pozíciója.[96]

Felhasznált irodalom

[1] E. BADIAN: *Zöllner und Sünder, Unternehmer im Dienst der römischen Republik*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1997.

[2] BAJÁNHÁZY István: A locatio publica a kései köztársaság idején Ciceró Verres ellen írt beszéde alapján. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politika* Tomus XXIII/1, Miskolc University Press, 2005, 27–47.

[3] R. A. BAUMAN: *Crime and Punishment in Ancient Rome*. Routledge, London and New York, 1996.

[4] Maria Rosa CIMMA: *Ricerche sulle società di pubblicani*. Dott. A. Giuffré Editore, Milano, 1981.

[5] DIÓSDI György: A servus publicus. In: *Antik Tanulmányok (Studia antiqua)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.

[6] FÖLDI András: A hajófuvarozásra vonatkozó közjogi szabályok fejlődése a római jogban. *Acta Fac. Pol-Iur. Univ.* 32., 1990, 9–39.

---

[94] Fordított helyzetben viszont tudjuk, hogy az állam a vele szerződő vállalkozóktól biztosítékot is igényelt, mint például a *Castor* templom felújítására Kr. e. 80-ban kötött szerződésnél Ld. Cic. in Verr. 2.1.55.144.; PÓKECZ-KOVÁCS Attila: *A vállalkozáshoz kapcsolódó bűncselekmények a köztársasági Rómában (A Castor templom ügye)*. *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata. Pécs, 2005, 421–439.; BAJÁNHÁZY István: A locatio publica a kései köztársaság idején Cicero Verres ellen írt beszéde alapján. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica* Tomus XXIII/1, Miskolc University Press, 2005, 27–47.

[95] Pl. a Kr. e. 210-ben előírt „önkéntes adomány", Kr. e. 204-ben elrendelt visszafizetése. Ld. Liv. 29.16.3.

[96] Az olívabogyó szedésénél használt többi biztosíték (zálogjog a vállalkozónak a birtokba bevitt dolgain és az elvitel tilalma) itt nyilván nem jöhetnek szóba. Ld. Cato 146.

[7] FÖLDI András: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.

[8] Peter GARNSEY: Non-slave labour in the Roman World. In: *Non-slave Labour in the Greco-Roman World*. (szerk.: Peter Garnsey) The Cambridge Philological Society, Cambridge, 1980, 34–47.

[9] Klaus GAST: *Die zensorischen Bauberichte bei Livius und die römischen Bauinschriften*. Dissertation, Göttingen, 1965.

[10] Rex HANNELORE: *Die lateinische Agrarliteratur von den Anfängen bis zur Neuzeit.* Universitätsbibliothek, Wuppertal, 2001.

[11] T. Ñaco DEL HOYO: Roman Economy, Finance and Politics in the Second Punic War. In: *A Companion to the Punic Wars.* Ed.: D. Hoyos. New York, 2011.

[12] KERTÉSZ István: *A hódító Róma*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.

[13] Frank KOLB: *Rom, Die Geschichte der Stadt in der Antike*. Verlag C.H. Beck, München, 2002.

[14] Wolfgang KUNKEL – Roland WITTMANN: *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik. Die Magistratur*. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1995.

[15] JAKAB Éva: *Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011.

[16] Ulrich von LÜBTOW: *Catos leges venditioni et locationi dictae*. Gesammelte Schriften, Abteilung I: Römisches Recht (3), Schäuble Verlag, Reinfelden–Freiburg–Berlin, 1989.

[17] Ulriche MALMENDIER: *Societas Publicanorum, Staatliche Wirtschaftsaktivitäten in den Händen privater Unternehmer*. Böhlau Verlag, Köln, 2002.

[18] Antonio MATEO: *MANCEPS, REDEMPTOR, PUBLICANUS Contribución al estudio de los contratistas públicos en Roma.* Universidad de Cantabria, 1999.

[19] Joachim MARQUARDT: *Römische Staatsverwaltung*. Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1876.

[20] Theodor MOMMSEN: *Römisches Staatsrecht I–III*. Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1887.

[21] Claude NICOLET: *L'odre équestre à l'époque républicaine (312-43 av. J.C.).* E. de Boccard, Paris, 1974.

[22] PÓLAY Elemér: *A Dáciai viaszostáblák szerződései*. KJK, Budapest, 1972.

[23] PÓLAY Elemér: *Iniuria Types in Roman Law*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

[24] PÓKECZ-KOVÁCS Attila: A vállalkozáshoz kapcsolódó bűncselekmények a köztársasági Rómában. (A Castor templom ügye). In: *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére.* Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, 2005, 421–439.

[25] Giovanni ROTONDI: *Leges publicae populi romani*. Georg Olms Verlag, Hildesheim–Zürich–New York, 1990.

[26] SIKLÓSI Iván: *Római magánjog I–II.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021.

[27] Boudwin SIRKS: *Food for Rome*. J.C. Gieben, Amsterdam, 1991.

[28] J. E. SKYDSGAARD: Non-Slave Labour in Rural Italy During the Late Republic. In: *Non-slave Labour in the Greco-Roman World*. (szerk. Peter Garnsey) The Cambridge Philological Society, Cambridge, 1980.

[29] Ernst SCHÖNBAUER: Untersuchungen zum römischen Staats- und Wirtschaftsrecht. *ZSS* 47 (1927), 264–318.

[30] ÜRÖGDI György: A publicanusok. *Antik Tanulmányok* 25/1 (1968), 101–109.

[31] ZLINSZKY János: *Állam és jog az ősi Rómában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996.

[32] ZLINSZKY, János: Kontrakte des ius publicum. In: *Collatio iuris romani, Études dédiées á H. Ankum á l'occasion de son 65e anniversaire II*. Amsterdam, 1995, 677–684.

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 30–41.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.014

A FOGALOMALKOTÁSSAL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK AZ ÓKORI RÓMA JOGÉLETÉBEN

PROBLEMS RELATED TO THE CREATION OF CONCEPTS IN LEGAL LIFE OF THE ANCIENT ROME

GEDEON MAGDOLNA*

A jogszolgáltatásban nagy jelentőségük van a fogalmaknak. Már a XII táblás törvény korában is szükség volt fogalmak alkotására. Bár a kései római jog törekedett az absztrakcióra, a kazuisztikát nem tudták felszámolni. A fogalomalkotás körében vizsgálható, hogy a *Begriffsjurisprudenz* és az *Interessenjurisprudenz* szerepet játszottak-e a római jogéletben. A források arról tanúskodnak, hogy a *Begriffs-* és *Interessenjurisprudenz* mellett a *Gefühljurisprudenz* módszerei is megjelentek a római jogtudósok *responsum*aiban. A jogfejlődés során megfigyelhető, hogy a jogászok igyekeznek a már meglévő eszközöket alkalmazni, ezért számos ma is használt jogi fogalom a római jogból ered. Az Európai Unió Bíróságának gyakorlatából kiderül, hogy a bírók a *Gefühljurisprudenz* követői, hiszen gyakran a szükséges fogalom meghatározása nélkül, érzés szerint döntik el az eseteket.

Kulcsszavak: *fogalomalkotás, római jog, Begriffsjurisprudenz, Interessenjurisprudenz, Gefühljurisprudenz*

Concepts are of great importance in jurisdiction. It was necessary to create concepts already also in the age of the XII tables. Although late Roman law strove for abstraction, it could not eliminate casuistry. In terms of conceptualization, it can be examined whether Begriffsjurisprudence and Interessenjurisprudence played a role in Roman legal life. The sources testify that in addition to methods of Begriffs- and Interessenjurisprudenz, Gefühljurisprudenz was also appeared in the responses of Roman jurists. In the course of the development of law, it can be observed that lawyers try to apply existing tools, which is why many legal concepts still used today originate from Roman law. It is clear from the practice of the Court of the European Union that judges are practitioners of Gefühljurisprudence, as they often decide cases according to their feelings without defining the necessary concept.

Keywords: *creation of concepts, Roman law, Begriffsjurisprudenz, Interessenjurisprudenz, Gefühljurisprudenz*

* DR. GEDEON MAGDOLNA
intézeti tanszékvezető habilitált egyetemi docens
Miskolci Egyetem ÁJK
Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet
Jogelméleti és Jogszociológiai Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
magdolna.saryne.gedeon@uni-miskolc.hu

A fogalmak használata már az ókorban is alapvető problémát jelentett a jogéletben. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a jog csak nyelvileg létezik. Philipp Heck a fogalom fogalmát is megfogalmazta 1932-ben: *„A nyelvhasználat fogalom alatt a mindennapokban kidolgozott, általános horderejű, szavakban megfogalmazott tudattartalmat érti. Ha a képzetek a nyelvben szokásosan egy szóval kapcsolódnak össze, azt a szó fogalmának szoktuk mondani a nyelvhasználattal egy jelentésben. A szavak fogalmai azonban nincsenek szilárdan körbe határolva. A Begriffskern-t a Begriffshof veszi körül. A szó szokásos értelmét el kell határolni a konkrét mondatban betöltött értelmétől. Az alatt azokat a képzeteket kell érteni, melyek a konkrét használatban, egy meghatározott beszédben egy szóval összekapcsolódnak."*[1]

Ezelőtt Heck 1914-ben megkülönböztette a *Vorstellungskern*t és a *Vorstellungshof*ot, mellyel a szavak jelentésének a határozatlanságát próbálta megmagyarázni. Szerinte gyakran különféle képzetcsoportok fordulnak elő, melyek összefüggésükben egy szóval kapcsolhatók össze, és amelyek összessége szokásos jelentését adja a szónak. Még ott is, ahol a szónak nincs több jelentése, az egyes képzetelemek különféle mértékben kapcsolódnak a szóval. Így van egy *Vorstellungskern*, a legközelebb álló értelme a szónak, és egy *Vorstellungshof*, amely olykor a szó értelmétől idegen képzetekhez vezet. *„A jelentés a Holdhoz hasonló, melyet párás felhők vesznek körül."*[2] Ez az elmélet felismerhető Herbert Hart munkásságában is, aki a jelentés magját és félárnyékát különböztette meg.[3]

Ez a hasonlat szemléletesen megvilágítja a fogalomalkotással kapcsolatos legfőbb problémát, azt, hogy a fogalmakat nagyon nehéz körbehatárolni, hiszen mindig lesznek olyan esetek, melyek kilógnak a fogalom alól. Az általános definícióalkotás veszélyére közismerten Iavolenus is felhívta a figyelmet:

> D. 50, 17, 202: *Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset* (A civiljogban minden definíció veszélyes, ugyanis kevés eset van, amely azt ne döntené meg).

Pólay Elemér *A római jogászok gondolkodásmódja* című művében a *respondere* tevékenység körébe utalja a definíciók alkotását. Ezután azt vizsgálja, hogy a regulák és a definíciók alatt ugyanazt kell-e érteni.[4] Ezt a kérdést azonban szintén nehézkes megválaszolni, hiszen ahhoz a regulák és a definíciók fogalmát is meg kellene határozni. Ehhez találunk is forrásokat, melyek között sok hasonlóság fedezhető fel, hiszen a reguláknak és definícióknak is a lényegéhez tartozik, hogy egy jelenség rövid magyarázatát adják. Míg a regula meghatározására a Digestá-

---

1 Philipp HECK: *Begriffsbildung und Interessenjurisprudenz*. Mohr, Tübingen, 1932, 52.

2 Philipp HECK: Gesetzesauslegung und Interessenjurisprudenz. *Archiv für die civilistische Praxis* 1914/1., 46.

3 H. L. A. HART: Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review* 1958/4., 607. Vö. H. L. A. HART: *A jog fogalma*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995, 146.

4 PÓLAY Elemér: *A római jogászok gondolkodásmódja*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988, 90.

ban, tehát jogforrásban találunk példákat, a definíció meghatározására tett próbálkozások nem jogi forrásokban szerepelnek.[5]

Pólay arra a következtetésre jut, hogy a definíciók és a regulák a preklasszikus korban inkább elkülönülnek egymástól, a klasszikus korban azonban már nincs közöttük éles határvonal, többször „összeúszik" a kettő. Pólay szerint bár a preklasszikus jogászok gondolkodásmódja kazuisztikus volt, a regulák és a definíciók alkotásában aránylag korán megjelent az absztraháló törekvés.[6]

Everardus Bronchorst *Commentarius* című művében 1624-ben viszont azt írja, hogy a regula általános és rövid definíció vagy döntés, ami több hasonló eset rövid bemutatását foglalja össze, de nem az esetek specialitásai, hanem azok rációjának kifejezése által:

> *„Regula est generalis et brevis definitio ac sententia, quando videlicet plures casus similes brevi traditione concluduntur, non per specialem casuum expressionem sed ejusdem rationis assignationem."*[7]

Ehhez kapcsolódik Erwin Seidl nézete, aki szerint a római jogtudósok nemcsak a konkrét esetek eldöntését tartották feladatuknak, hanem a tanulságok levonását is. Ebbe a körbe tartozik a regulák alkotása. A tényállási elemek közül azokat mutatták be, melyek a döntéseket alapvetően befolyásolták, hogy más hasonló tényállás-elemek megvalósulásakor hasonló döntést lehessen hozni. Tehát első esetben a jogtudós megállapítja, mi a helyes döntés, ugyanezt a döntést hozzák az elsőhöz hasonló második és harmadik esetben is. A jogtudós pedig a három esetből vonja le az elvont következtetést, amiből a regula születik.[8]

Rosario de Castro-Camero szerint a regulák irányt mutattak a konkrét esetek eldöntéséhez, és nem volt általános érvényük. A római jogtudomány számára az esetmegoldás fontosabb volt, mint az általánosítás.[9]

Fritz Schwarz szerint bár voltak alapvető megfogalmazások a regulák között, még a klasszikusok is csak nagyon óvatosan törekedtek az elvonatkoztatásra. Csak

---

5 Regula: D. 50, 17, 1: *Regula est, quae rem quae est breviter enarrat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur* (A regula, amely a megtörtént esetet röviden elmondja. A regula tehát a dolognak a rövid elbeszélését adja). Definíció: Cic. de orat. 1,189: *brevis et circumscripta quaedam explicatio.* (rövid és körbeíró magyarázat) Quint. inst. orat. 7, 3, 1: *rei propositae propria et dilucida et breviter comprensa verbis enunciatio* (a szóban forgó dolog lényegének jellemző és világos és rövid, szavakkal összefoglalt kifejezése). Auct. ad Herenn. 4, 35: *definitio est, quae rei alicuius proprias amplectitur potestates breviter et absolute* (definíció, amely valamely dolog sajátos jellemzőit röviden és teljeskörűen összefoglalja). Vö. Rosario DE CASTRO-CAMERO: Regula iuris. *Revista de Estudios Histórico-Juridicos* XVI, 1994, 27.

6 PÓLAY: i. m. 113.

7 Everardus BRONCHORST: *Commentarius in titulum Digestorum de diversis regulis juris antiqui enarrationes*. Elzeviriana, Lugduni Batavorum et, 1624, 3.

8 Erwin SEIDL: War Begriffsjurisprudenz die Methode der Römer? *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 1957/3., 346.

9 CASTRO-CAMERO: i. m. 31.

a későbbi, elsősorban a bizánci kor jogászai hajlottak az absztrakcióra. A klasszikus jogászok gondolkodását ugyanis alapvetően befolyásolta a formuláris eljárás, tehát az esetek *actió*knak való megfeleltetése.[10] A regulák könyve a Digestában Paulus megállapításával kezdődik:

> D. 50, 17, 1*: Regula est, quae rem quae est breviter enarrat. Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, et, ut ait Sabinus, quasi causae coniectio est, quae simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum.*

Ez Francis Bacon átköltésében annyit jelent, hogy *„Bölcs tanács szerint nem a jog adódik a szabályokból, hanem szabály fogalmazható meg a fennálló jogból. [...] Mágnesrúdként mutat a szabály a jogra anélkül, hogy maga jog lenne."*[11]

Mindezek alapján inkább azt lehet kijelenteni, hogy a regulák és a definíciók különfélék. Míg a regulák valamilyen szabályt írnak le, Everardus Bronchorst szerint hasonló esetekből levonható következtetések, a definíciók egy-egy kifejezés meghatározására irányulnak. Rosario de Castro-Camero szerint a definíciók és regulák különfélék, mivel a regulák nemcsak leírnak valamit, hanem egy jogi probléma megoldására nyújtanak iránymutatást.[12] A definícióalkotás problémáival kapcsolatban – ha a gyakorlati hasznát keressük – annak vizsgálata, hogy egy meghatározás regulának vagy definíciónak tekinthető-e láthatóan nem fontos. A reguláknak és a definícióknak ugyanis ugyanaz a feladatuk: a jogszolgáltatónak egyszerű megfogalmazással kapaszkodót nyújtsanak az ügyek eldöntéséhez.

A praktikus oldalról nézve inkább az nem mindegy, hogy a fogalomalkotásnál hogyan közelít a jogtudós a kérdéshez. Macrobius *Saturnalia* című művében leírja, hogy az egyik Julius Caesart támogató római politikust, Vatiniust az általa rendezett gladiátorviadalon kővel dobálták meg. A rendfenntartásért felelős *aedilis*ek ezért elrendelték, hogy az arénában ezentúl csak gyümölccsel lehet dobálózni. A köztársasági érzelmű Cascelliust megkérdezték, hogy a fenyőtoboz gyümölcs-e. A jogász azt válaszolta: ha Vatiniust találja el, akkor gyümölcs.[13]

Ebben a példában a gyümölcs fogalmának tisztázása kellett annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy fenyőtobozzal lehet-e dobálózni. Cascellius ugyan tréfára veszi a választ, de a történet rávilágít a fogalomalkotással kapcsolatos problémákra is. Ebben az esetben ugyanis a jogász a természetes jellemzők alapján is megválaszolhatta volna a kérdést, mégis a saját szempontjai szerint, politikai okokból a fenyőtobozt gyümölcsnek nyilvánította.

---

[10] Ld. Fritz SCHWARZ: Begriffsanwendung und Interessenwertung im klassischen römischen Recht. *Archiv für die civilistische Praxis* 1952/1953/3., 199.

[11] Ld. VARGA Csaba: *A jogi gondolkodás paradigmái*. Szent István Társulat, Budapest, 2004, 33. Ld. még ERDŐDY János: Regula és definíció a római jog forrásaiban és a jelenkori oktatásban egy konkrét eset tükrében. In: Köncöl Miklós (szerk.): *Törvényszéki retorika, jogászi érvelés*. Pázmány Press, Budapest, 2016, 105–106.

[12] CASTRO-CAMERO: i. m. 27.

[13] Macr. sat. 2,6,1.

A római jog forrásaiban is találunk példákat arra, hogy a jogtudósok egyes, a köznyelvben előforduló szavak fogalmát tisztázni próbálták. Pólay Elemér szerint ez a *quid est* kategóriába eső fogalomalkotás, melyre már a XII táblás törvénnyel kapcsolatban is szükség volt.[14] Cicero különbséget tesz a *partitio* és a *divisio* között. A *partitio* tagolás útján való meghatározás szerinti definíció, a *divisio* pedig a genusként felfogott dolgot az azt kitevő egyedek útján írja le. Pólay Elemér is idézi azonban Dieter Nörrt, aki arra hívja fel a figyelmet, hogy Cicero a *partitio* és *divisio* között a görög filozófiától és retorikától befolyásolva tett különbséget. A definícióalkotásnak ez a két módja azonban sem az arisztotelészi, sem a sztoikus definícióelméletnek nem felel meg.[15]

Ha gyakorlati szempontból vizsgáljuk a fogalomalkotás módszereit, arra alapvetően kétféle lehetőség kínálkozott. Az egyik módszer szerint a jogtudós a fogalmat egy általános absztrakció segítségével próbálta meghatározni. A másik módszer alapján a jogtudós különféle eseteket felsorolva csak körbeírta a fogalom főbb jellemzőit, tág teret hagyva így a jogalkalmazó számára a döntéshozatalnál. Pedig a fogalomalkotás, lényegében egyes szavak értelmezése a jogszolgáltatást alapvetően befolyásolta.

Így például Iulianustól ránk maradt töredékben olvashatjuk, hogy a *praetor* szerint *infamis*nak minősült, aki előadóként színpadon lépett fel:

> D. 3, 2, 1: *Praetoris verba dicunt: „infamia notatur ... qui artis ludicrae pronuntiandive causa in scaenam prodierit…"*

Felmerült a kérdés, mi a *scaena (*színpad*)*. Erre a kérdésre egy Ulpianustól való töredékben találhatunk választ:

> D. 3, 2, 2, 5: *Ait praetor: „Qui in scaenam prodierit, infamis est." Scaena est, ut Labeo definit, quae ludorum faciendorum causa quolibet loco, ubi quis consistat moveaturque spectaculum sui praebiturus, posita sit in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. Eos enim, qui quaestus causa in certamina descendunt et omnes propter praemium in scaenam prodeuntes famosos esse Pegasus et Nerva filius responderunt.*

Labeo szerint tehát a *scaena* játékok, *ludi* tartása céljából emelt építmény, tetszés szerinti helyen, ahol valaki a nézők szórakoztatása céljából lép fel. A *scaena* lehet közterületen vagy magánterületen, Rómában vagy falun, de mindenképpen olyan helyen kell lennie, ahová mindenki szabadon beléphet, s megnézheti a látványosságot. A *ludi* és a *spectaculum* szavak arra utalnak, hogy a jogtudós nem csak a színházban fellépőkre korlátozta az infámiát. Bár a Kr. u. 6–7. században élt Sevillai

[14] PÓLAY: i. m. 134.
[15] PÓLAY: i. m. 94.

Szt. Izidor szerint a *scaena* a színházon belül volt egy hely, ahol a színészek énekeltek vagy táncoltak.[16]

Labeo kísérlete a *scaena* meghatározására azt jelzi, hogy Augustus uralkodásának kezdetén a speciális szavak interpretációja révén próbálták a *praetor*i ediktumot kiterjeszteni.[17] Labeo definíciójával kapcsolatban pedig felmerül a kérdés, hogy például az atléták, akik szintén olyan helyen léptek fel, ahová mindenki belépehetett megtekinteni a látványosságot, infámiát szenvedtek-e ezzel. Itt meg is valósul az, amire Iavolenus figyelmeztetett, felmerül egy olyan eset, amely nem illik a fogalom alá, hiszen az atléták közmegbecsülésnek örvendtek, számos privilégiumban részesültek, nemhogy infámiát szenvedtek volna.[18] Ezért a töredékben Pegasus és az ifjabb Nerva véleménye is szerepel, amely szerint csak azok lesznek infámisak, akik a tevékenységüket *qaestus causa* vagy *propter praemium* végzik, azaz anyagi haszon reményében lépnek fel.

A töredék elemzéséhez és a fogalomalkotás kérdéséhez a jogszolgáltatás oldaláról a pandektisztikából kinövő *Begriffsjurisprudenz*, és az ezzel szemben álló *Interresenjurisprudenz* nyújthat kapaszkodót, melyek visszavezetnek bennünket a regula és a definíció közötti kapcsolathoz is. Erwin Seidl egy tanulmányában azt vizsgálja, hogy a *Begriffjurisprudenz* által kidolgozott módszert a rómaiak alkalmazták-e. A *Begriffjurisprudenz* és az *Interessenjurisprudenz* különbségét egy római jogból vett példával illusztrálja: Képzeljünk el egy jogrendszert, amely két különböző helyen is használja a *morbus*, betegség kifejezést. Az egyik esetben az idézett fél azért nem akar a bíróság elé járulni, mert azt mondja, hogy beteg. Ezért a jogszabály kimondja, hogy az idéző félnek szekeret kell érte küldenie.[19] Egy másik szabályban a rabszolgák piacon való eladásánál, ha a rabszolga betegségben szenvedett, a vevőnek *actio redhibitoria* járt.[20]

---

[16] Isidor. orig. 18,43: *Scena autem erat locus infra theatrum in modum domus instructa cum pulpito, qui pulpitus orchestra vocabatur; ubi cantabant comici, tragici, atque saltabant histriones et mimi. Dicta autem scena Graeca appellatione, eo quod in speciem domus erat instructa. Unde et apud Hebraeos tabernaculorum dedicatio a similitudine domiciliorum skenopegia appellabantur.*

[17] Gerhard HORSMANN: Die Bescholtenheit der Berufssportler im römischen Recht. Zur Bedeutung von 'artem ludicram facere' und 'in scaenam prodire' in den iuristischen Quellen. *Nikephoros* 7, 1994, 219.

[18] Bővebben ld. GEDEON Magdolna: *Az antik Róma „sportjoga*". Novotni Kiadó, Miskolc, 2005, 47–55.

[19] A XII táblás törvényben: I/3: *Si morbus aevitasve vitium escit, (qui in ius vocabit) iumentum dato. Si nolet, arceram ne sternito*. Ld. ZLINSZKY János: *Állam és jog az ősi Rómában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996, 53.

[20] Az *aedilis curulis edictumá*ban: D. 21, 1, 1, 1: *Aiunt aediles: „Qui mancipia vendunt certiores faciant emptores, quid morbi vitiive cuique sit, … : eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto. Quodsi mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum promissumve fuerit cum veniret, fuisset, quod eius praestari oportere dicetur: emptori omnibusque ad quos ea res pertinet iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur."*

Seidl szerint a jogszolgáltató a következő esetekkel találkozhat: nátha, daganat az orron, törött kar, dadogás. Ilyenkor a jogász több úton juthat el a döntésig:

1. Mondhatja: egyik esetben sem kell szekeret küldeni. A nátha és a dadogás esetében nem jár a vevőnek *actio redhibitoria*. A miért kérdésre a választ elhallgatja. Ez a *Gefühljurisprudenz,* annak elismerése, hogy a jogszolgáltató képes a jó válasz megtalálására, tehát a döntését nem is kell különösebben indokolnia.
2. A jogász felállíthatja a *morbus* definícióját háromféleképpen:
   - Meghatározza a *morbus* fogalmát a XII táblás törvény értelmében.
   - Külön határozza meg a *morbus* fogalmát az *aedilis curulis edictumá*nak értelmében.
   - A jogász azonban olyan definíciót is alkothat, amely mindkét esetben alkalmazható. Ekkor arra a következtetésre juthat, hogy a nátha és dadogás nem tartozik a betegség fogalma alá,[21] a daganat az orron és a törött kar azonban igen, tehát ezekben az esetekben szekeret is küldeni kell, és az *actio redhibitoria* is jár.

A betegség így megállapított fogalma Seidl szerint nem az orvosok által használt, hanem a *morbus* jogi fogalmával lesz azonos. Lényegében ez a *Begriffsjurisprudenz*: úgy próbálja meg a jogszabályokban található szavakat meghatározni, hogy a definícióból egyszerű dedukcióval le lehessen vezetni a döntést. A *Begriffsjurisprudenz* tehát a jogrendszer hézagmentességének megteremtésére törekszik, nem törődik a jogszabály céljával, vagy megalkotásának történeti körülményeivel.

A döntéskor lehet azonban a törvényhozó akaratát is vizsgálni, melyik fél érdekeit tartja fontosabbnak. A perbe hívó érdekét, hogy mindenképpen elérje az alperes megjelenését a jogszolgáltató előtt, vagy az alperes érdekét, hogy az állapota ne romoljon a perbe hívás által. Az *aedilis curulis edictum*a esetében pedig azt lehet vizsgálni, hogy a vételnél megtekinthető volt-e a rabszolga, felismerhető a betegség vagy sem. Ez az *Interessenjurisprudenz* technikája. Mindennek kombinációja vezet a *Gefühljurisprudenzhez*. Seidl szerint pedig a definíciók absztrakciója vezethet a regulák megalkotásához.[22]

A forrásokban egyébként találkozhatunk a betegség, a *morbus* meghatározására tett kísérletekkel.[23] Ha ezeket megvizsgáljuk, azok nem tartoznak se a *partitio*, se a *divisio* körébe. A források szerint a betegség a test olyan természetellenes állapota,

---

[21] A Digestában is találunk rá utalást, hogy a dadogás nem betegség: D. 20, 1,10, 5: *Quaesitum est, an balbus et blaesus et atypus isque qui tardius loquitur et varus et vatius sanus sit: et opinor eos sanos esse.*

[22] SEIDL: i. m. 344–345.

[23] Gell. 4, 2,15: *Caelius Sabinus in libro, quem de edicto curulium composuit, Labeonem refert, quid esset morbus, hisce verbis définisse: „Morbus est habitus cuisque corporis contra naturam, qui usum eius facit deteriore."*
D. 21, 1, 1, 7: *Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium: Sed sciendum est morbum apud Sabinum sic definitum esse habitum cuiusque corporis contra naturam, qui usum eius ad id facit deteriorem, cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit.*

amely annak használatát lerontja. A betegség fogalmának meghatározására tett kísérletekben a *Begriffsjurisprudenz* módszerét is felfedezhetjük: a jogtudós az előbbi fogalomból kiindulva következtet arra, hogy a láb vagy kéz nagyujjának levágása betegségnek számít:

> D. 21, 1, 10, 1: *Catonem quoque scribere lego, cui digitus de manu aut de pede praecisus sit, eum morbosum esse: quod verum est secundum supra scriptam distinctionem.*

A forrásokban megfigyelhető, hogy a rómaiak, bár próbáltak elvonatkoztatott definíciókat alkotni, azzal, hogy igazságérzetüknek megfelelően egyes eseteket kivettek a fogalom alól vagy éppen alkalmazták rájuk a fogalmat, visszatértek a kazuisztikához. Ha a *scaena* definíciójának példáját nézzük, szintén a módszerek keveredését figyelhetjük meg. Ebben az esetben ugyanis Labeo adott egy definíciót a színpadra, mely a *Begriffsjurisprudenz* technikáját figyelembe véve deduktív módszerrel elvezetheti a jogszolgáltatót a döntéshez. Azonban a másik két jogtudós már az *Interessenjurisprudenz* módszereit alkalmazva, az atléták érdekeit szem előtt tartva, lehatárolta az általános fogalom használhatóságának a körét. Ez a példa Fritz Schwarz megállapítását is alátámasztja, mely szerint a *Begriffsjurisprudenz* a fogalomalkotással, míg az *Interessenjurisprudenz* a fogalom használatával foglalkozik.[24]

Különbséget kell tenni a köznapi szavak fogalmának meghatározása és a jogi fogalmak definiálása között. Schwarz szerint a jogászi gondolkodás a jogi fogalmak három fajtája között tesz különbséget:

1. Jogintézmények fogalma: pl. *dominium, obligatio, hereditas, testamentum, tutela*, és minden peresíthető szerződés.
2. A technikai vagy kisegítő fogalmak meghatározott tulajdonságok és körülmények jelölésére szolgálnak, melyek a legkülönfélébb jogi helyzetekben fordulhatnak elő. Ide számít pl. *error, dolus, culpa, condictio.*
3. A rendszerfogalmak a rendszerezés tudományos szükségleteit elégítik ki: *ius, negotium, contractus, delictum.*[25]

Schwarz szerint a klasszikusok nem szerették a definíciókat. Bár találkozhatunk definíciókkal, azonban olyan fontos fogalmak, mint például a *dominium, possessio,* és legalábbis a klasszikus korban az *obligatio* nem kerültek meghatározásra. Technikai fogalmakat is jócskán találunk a római jogban, anélkül, hogy a tartalmuk tisztázva lenne. Így például nincs tisztázva a *condictio, dies* fogalma, a *manus*ról és *potestas*ról sincs összefoglaló meghatározás.[26] *„A pandektisztika mégis átvette a jogi fogalmakat a glosszátoroktól és kommentátoroktól, mintha azok valamilyen mindenek felett álló pozitív, természetjogi tartalommal rendelkeznének. Itt előtérbe kerül a római jog abszolút karaktere, a ratio scripta elve, a nyilvánvaló értelem."*[27]

---

[24] SCHWARZ: i. m. 194.
[25] SCHWARZ: i. m. 196.
[26] SCHWARZ: i. m. 197.
[27] SCHWARZ: i. m. 202.

Tehát a jogszolgáltatók magától értetődően használnak olyan fogalmakat, melyeknek a pontos tartalma nincs is rögzítve. Pedig Hans Kelsen közismert tanítása szerint a jogi normák a természetben lejátszódó folyamatok értelmezési sémáit nyújtják, az esetekhez a normák kapcsolják a jogi jelentést.[28] Így például két fél valamilyen megegyezéséről a jog mondja meg, hogy az valamilyen szerződésnek minősül. Már itt is találkozhatunk a holdudvarba tartozó esetekkel, amikor nehéz eldönteni, hogy mondjuk letétről vagy kölcsönről, adásvételről vagy vállalkozási szerződésről van-e szó.

Ha egy másik modern kori jogtudóst idézünk, Herbert Hart felteszi a kérdést, hogy valóban nem tudjuk megmagyarázni azoknak a szavaknak a jelentését, amelyeket minden fejlett jogrendszer zökkenőmentesen és egyformán kezel anélkül, hogy tekintettel lenne az elméleti problémákra. Az olyan szavak meghatározására tett erőfeszítések, mint a „vállalat", „jog" vagy „kötelesség", rávilágítanak arra, hogy ezeknek nincs közvetlen kapcsolatuk a világban előforduló megfelelőikkel. A definícióikban megtalálható kifejezések soha nem egyeznek meg pontosan ezeknek a jogi szavaknak az értelmével.[29]

És ez így megy a rómaiak óta. A skót jogtörténész, Alan Watson a római jogot érintő számos kutatása után a jogfejlődés mozgatórugóinak az összehasonlító vizsgálatába fogott. Lényegében azt bizonyította, hogy jogfejlődésről aligha beszélhetünk. *„Az ember az egyik legrusnyább és leglustább teremtménye földi planétájának: hacsak mezítelen szükség nem kényszeríti, magától nem hoz létre semmit. Ha pedig végre tesz valamit, akkor erőfeszítéseit a lehető minimumra csökkenti. Tehát – hacsak egyetlen lehetőség adódik erre – bejárt utak nyomán, kész eszközökkel dolgozik, és az éppen keze ügyénél lévőt ragadja meg, használja és alakítja tovább. Ezért többnyire csak akkor talál ki valami újat, ha környezetében immár semmiféle használható – követhető, folytatható – gondolatra vagy dologra nem bukkan, és ezért a szükség leleményre, önállóságra, saját lépés megfontolására, netalán valami új kitalálására szorítja*."[30]

Varga Csaba szerint Iustinianus Institúciói ezért *„időközben örökérvényűnek bizonyuló alapjává, stigmatikus azonosító jegyévé vált az európai kontinentális (és Nagy-Britanniában a skót) jogrendszerekre jellemző belső rendszerezésnek. Úgy tűnik tehát, hogy egész jogi kultúránk esetlegességek, véletlenszerű rögtönzések, rátalálások, vagy olykor éppen vaskos tévedések s félreértések rögződésén nyugszik – hiszen a múlt tárházából többnyire minden kész vagy félkész eszközt, fogalmi kezdeményezést (többnyire kritikátlanul) át szoktunk venni és folytatni – hacsak valami különös ok éppen nem szorított bennünket arra, hogy mást vagy másképpen cselekedjünk"*.[31] Hozzátehetjük ehhez, hogy nemcsak Iustinianus tankönyve, hanem a római jog kodifikációjának többi eredménye is a *naturalis ratió*n alapuló,

[28] Hans KELSEN: *Tiszta jogtan*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001, 3.
[29] Herbert HART: Definition and Theory in Jurisprudence. *70 L.Q. Rev*. 37 (1954), 38.
[30] Ld. VARGA: i. m. 216.
[31] VARGA: i. m. 217.

máig használt jogi eszközök tárházát bővíti. Mindezt megfelelően bizonyítják azok a tanulmányok, melyek a mai jogintézmények római jogi gyökereit mutatják be.

A jogi fogalomalkotásnak az ókortól fennálló esetlegességéből, bizonytalanságából, sőt hiányából azt a következtetést lehet levonni, hogy a jogszolgáltatás jelentős részben egy *Gefühljurisprudenz*. A jog fogalmát sem tudtuk a mai napig meghatározni. A fogalmak mindig csak a konkrét esetben, a konkrét jogszabály alapján meghozott döntésben nyernek végső értelmet.

A *Gefühljurisprudenz* legfőbb alkalmazójának ma az Európai Unió Bírósága tűnik, amely anélkül hoz az európaiak életét befolyásoló megfellebbezhetetlen döntéseket, hogy felvállalná a fogalmak megalkotásának feladatát és az ezzel járó felelősséget. Így például a sportterminussal számos, főleg adójogi szabályban találkozhatunk. A sport fogalmát azonban sem a sporttudomány sem a jogtudomány nem tudta megalkotni. Ez főleg a sporttevékenység sokfélesége miatt van így.[32] Az Európai Unió Bírósága egy adó-visszatérítéssel kapcsolatos ügyben kijelentette, hogy nem határozza meg a sport fogalmát, de az adott esetben úgy ítéli meg, hogy a versenybridzs nem minősül sportnak.[33] Tehát a bíróság egy konkrét esetben egyszer használatos fogalmát alkalmazta a sportnak, közelebbi indoklás nélkül. Ez színtiszta *Gefühljurisprudenz*.

Ha Alan Watson megállapítását alkalmazzuk, és az ember lustaságában nem alkotta meg a sport fogalmát, azt a rómaiaktól sem tudtuk átvenni, hiszen ezt a terminust a forrásokban nem találjuk meg. Mivel a sporttevékenységek nem voltak olyan sokfélék, mint manapság, egyszerűen felsorolták azokat a rendezvényeket, melyeken mai fogalmaink szerint sporttevékenységet folytattak. Erre legjobb példa az Augustus önéletrajzából vett idézet. Ebben ugyanis a császár felsorolja, hogy hányszor rendezett gladiátorviadalt, atlétaversenyt, állatviadalt, hajós küzdelmet vagy *ludus*t, melyen elsősorban a fogathajtó versenyt értették.[34]

---

[32] Ld. erről bővebben GEDEON Magdolna: Gondolatok a sport fogalmáról, kitekintéssel az ókori római sporttevékenységekre. *Miskolci Jogi Szemle* 2022/1., 64–77. https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1938

[33] A Bíróság C-90/16. sz. ügyben, a The English Bridge Union Limited és a Commissioners for Her Majesty's Revenue & Customs között lévő eljárásban 2017. október 26-án hozott előzetes döntése.

[34] RG 22. *Ter munus gladiatorium dedi meo nomine et quinquiens filiorum meorum aut nepotum nomine, quibus muneribus depugnaverunt hominum circiter decem millia. Bis athletarum undique accitorum spectaculum populo praebui meo nomine et tertium nepotis mei nomine. Ludos feci meo nomine quater, aliorum autem magistratuum vicem ter et viciens. Pro conlegio XV virorum magister conlegii collega M. Agrippa ludos saeculares C. Furnio C. Silano cos. feci. Consul XIII ludos Martiales primus feci quos post id tempus deinceps insequentibus annis s.c. et lege fecerunt consules. Venationes bestiarum Africanarum meo nomine aut filiorum meorum et nepotum in circo aut in foro aut in amphitheatris populo dedi sexiens et viciens, quibus confecta sunt bestiarum circiter tria millia et quingentae.* 23. *Navalis proeli spectaclum populo dedi trans Tiberim in quo loco nunc nemus est Caesarum, cavato solo in longitudinem mille et octingentos pedes, in latitudinem mille et ducenti, in quo triginta rostratae naves triremes*

Az Európai Unió Bírósága a jogállam fogalmának meghatározásától is elzárkózott, arra hivatkozva, hogy azt a tagállamok maguk is tudják.[35] A bíróság a jogállamisággal kapcsolatos elveket ugyan maga is megfogalmazta, de azok megvalósításának módja politikai, ideológiai szempontok, „érzés" szerint szintén eltérő lehet.[36]

Mindebből jól látszik, hogy a fogalmak a jogszolgáltatásban központi szerepet töltenek be. Ennek ellenére a döntéshozók az ókortól máig olyan fogalmakat kénytelenek használni, melyek tartalma nincs pontosan meghatározva. Míg azonban a rómaiak a természetes értelem alapján próbálták a visszaélések lehetőségét kiküszöbölni, és ezért nem tudtak a kazuisztikától sem elszakadni, a mai jogszolgáltatók nagyvonalúan kezelik ezeket az eseteket, és próbálják elhárítani a fogalomalkotással járó nehézségeket.

Felhasznált irodalom

[1] Everardus BRONCHORST: *Commentarius in titulum Digestorum de diversis regulis juris antiqui enarrationes*. Elzeviriana, Lugduni Batavorum, 1624.

[2] Rosario DE CASTRO-CAMERO: Regula iuris. *Revista de Estudios Histórico-Juridicos* XVI, 1994, 25–31.

[3] ERDŐDY János: Regula és definíció a római jog forrásaiban és a jelenkori oktatásban egy konkrét eset tükrében. In: Köncöl Miklós (szerk.): *Törvényszéki retorika, jogászi érvelés*. Pázmány Press, Budapest, 2016, 103–116.

aut biremes, plures autem minores inter se conflixerunt; quibus in classibus pugnaverunt praeter remiges millia hominum tria circiter.

35 A Magyarország és Lengyelország által benyújtott, az uniós költségvetésből származó finanszírozás igénybevételét a jogállamiság elveinek tagállamok általi tiszteletben tartásához kötő feltételességi mechanizmus ellen irányuló kereseteket elutasító döntésről kiadott 28/22 számú, 2022. február 16-án kiadott sajtóközleményben a következőket olvashatjuk: *„A Magyarország és Lengyelország által a jogbiztonság elvének különösen amiatt történő megsértésére alapított érvvel kapcsolatban, hogy a rendelet nem határozza meg a „jogállamiság" fogalmát, illetve elveit, a Bíróság hangsúlyozza, hogy a rendeletben szereplő, a jogállamiság fogalmi elemeinek tekinthető elveket az ítélkezési gyakorlatában részletesen kifejtette, azok a tagállamok által saját jogrendjükben is elismert és alkalmazott közös értékekből erednek, továbbá a »jogállamiság« olyan fogalmából következnek, amelyben a tagállamok osztoznak, és amelyet a saját alkotmányos hagyományaikból eredő közös értékként fogadnak el. Következésképpen a Bíróság úgy ítéli meg, hogy a tagállamok kellő pontossággal meg tudják határozni az egyes elvek lényeges tartalmát és az azokból eredő követelményeket."*

36 *„A rendelet szerint e fogalom magában foglalja a törvényesség elvét, amely magában hordozza az átlátható, elszámoltatható, demokratikus és pluralista törvényhozási eljárás meglétét; a jogbiztonság elvét; a végrehajtó hatalom önkényessége tilalmának elvét; a független és pártatlan bíróságok által biztosított hatékony bírói jogvédelem elvét, az igazságszolgáltatáshoz való jogot is beleértve, az alapvető jogok tekintetében is; a hatalmi ágak szétválasztásának elvét; valamint a megkülönböztetés tilalmának elvét és a törvény előtti egyenlőség elvét."* Ld. 28/22 sajtóközlemény 5. lj.

[4] GEDEON Magdolna: *Az antik Róma „sportjoga”*. Novotni Kiadó, Miskolc, 2005.

[5] GEDEON Magdolna: Gondolatok a sport fogalmáról, kitekintéssel az ókori római sporttevékenységekre. *Miskolci Jogi Szemle* 2022/1., 64–77. https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1938

[6] H. L. A. HART: *A jog fogalma.* Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

[7] H. L. A. HART: Definition and Theory in Jurisprudence. *70 L.Q. Rev*. 37 (1954), 37–70.

[8] H. L. A. HART: Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review* 1958/4., 593–629.

[9] Philipp HECK: *Begriffsbildung und Interessenjurisprudenz*. Mohr, Tübingen, 1932.

[10] Philipp HECK: Gesetzesauslegung und Interessenjurisprudenz. *Archiv für die civilistische Praxis* 1914/1., 1–318.

[11] Gerhard HORSMANN: Die Bescholtenheit der Berufssportler im römischen Recht. Zur Bedeutung von ’artem ludicram facere’ und ’in scaenam prodire’ in den iuristischen Quellen. *Nikephoros* 7, 1994, 207–227.

[12] Hans KELSEN: *Tiszta jogtan*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001.

[13] PÓLAY Elemér: *A római jogászok gondolkodásmódja*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.

[14] Fritz SCHWARZ: Begriffsanwendung und Interessenwertung im klassischen römischen Recht. *Archiv für die civilistische Praxis* 1952/1953/3., 193–215.

[15] Erwin SEIDL: War Begriffsjurisprudenz die Methode der Römer? *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 1957/3., 343–366.

[16] VARGA Csaba: *A jogi gondolkodás paradigmái*. Szent István Társulat, Budapest, 2004.

[17] ZLINSZKY János: *Állam és jog az ősi Rómában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996.

II.

ÁLLAMTUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 45–57.
https://doi.org/10.32978/SJP.2024.015

A BIOMETRIKUS ÉS GENETIKUS ADATOK TÖRLÉSÉHEZ VALÓ JOG AZ EURÓPAI BÍRÓSÁG EGY ÚJ ÍTÉLETÉBEN

The right to erasure of biometric and genetic data in a new judgement of the European Court of Justice

ANGYAL ZOLTÁN*

Az Európai Unió Bírósága egy új ítéletében megállapította, hogy a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt elítélt személyek biometrikus és genetikai adatainak a halálukig történő általános és különbségtétel nélküli tárolása ellentétes az uniós joggal. Az uniós jog megköveteli, hogy a nemzeti szabályozás előírja az adatkezelő számára annak kötelezettségét, hogy rendszeresen felülvizsgálja az adattárolás további szükségességét, és az érintett személy számára elismerje az ezen adatok törléséhez való jogot, amint az adatkezelés már nem szükséges.

Kulcsszavak: *biometrikus és genetikus adatok, törléshez való jog, szándékos bűncselekmény miatt jogerősen elítélt személyek, Európai Bíróság*

In its new judgement the Court of Justice of the European Union stated that the general and indiscriminate storage of biometric and genetic data of persons convicted of an intentional offence, until their death, is contrary to EU law. Under EU law, national legislation must lay down an obligation for the data controller to review periodically whether that storage is still necessary and to grant the data subject the right to have those data erased if that is no longer the case.

Keywords: *biometric and genetic data, the right to erasure, persons convicted of an intentional offence, European Court of Justice*

Bevezetés

2024. január 30-án az Európai Bíróság (a továbbiakban: Bíróság) egy bolgár bíróságról érkezett előzetes döntéshozatali kérelemre indult eljárásban hozott ítéletében kimondta, hogy az elítélt személyek biometrikus és genetikai adatainak a halálukig történő általános és különbségtétel nélküli tárolása ellentétes az uniós joggal.[1]

* DR. ANGYAL ZOLTÁN
habilitált egyetemi docens
Miskolci Egyetem ÁJK
Európai és Nemzetközi Jogi Intézet
Európajogi és Nemzetközi Magánjogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
zoltan.angyal@uni-miskolc.hu

1 A Bíróság 2024. január 30-i Direktor na Glavna direktsia „Natsionalna politsia" pri MVR – Sofia ítélete, C-118/22, az EBHT-ban még nem tették közzé.

A Bíróság ugyan korábban már többször határozott a bűnüldözési célú adattárolás jogszerűségének kérdésében, azonban azt mindig más jogszabályi és ténybeli összefüggésekben tette.

Az új határozat értelmében a tagállamok rendőrhatóságai nem tárolhatják a szándékos bűncselekmény miatt jogerősen elítélt valamennyi személy biometrikus és genetikai adatait minden más időbeli korlátozás nélkül, mint az érintett személy halála. Még ha ezt az általános és különbségtétel nélküli tárolást bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása is igazolja, a nemzeti hatóságoknak az adatkezelőt kötelezniük kell arra, hogy rendszeresen vizsgálja felül ezen adattárolás további szükségességét, és elismerje az érintett számára az adatok törléséhez való jogot, amint a tárolás már nem szükséges. Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa, ismertesse és értékelje a jogvita előzményeit és jogi hátterét, valamint a Bíróság döntéséhez vezető jogi érveket, a főtanácsnoki indítvány egyes megállapításaival[2] együtt.

1. Az ügy jogi háttere

1.1. Az uniós jog

Az előzetes döntéshozatal iránti kérelem a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett kezelése tekintetében a természetes személyek védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 2008/977/IB tanácsi kerethatározat hatályon kívül helyezéséről szóló, 2016. április 27-i (EU) 2016/680 európai parlamenti és tanácsi irányelv (a továbbiakban: irányelv) 13. cikke (2) bekezdésének b) pontjával és (3) bekezdésével összefüggésben értelmezett 5. cikkének értelmezésére irányult.[3]

Az irányelv biztosítja a büntetőeljárásban részt vevő egyének – tanúk, áldozatok vagy gyanúsítottak – személyes adatainak védelmét azzal, hogy a rendőrség és a büntető igazságszolgáltatás területe egyedi jellegének figyelembevétele mellett átfogó keretet hozott létre az adatok magas szintű védelmének biztosítása céljából. Az irányelvvel az uniós jogalkotó célja volt az is, hogy az Európai Unió tagállamain és a schengeni országokon belül a személyes adatok bűnüldöző hatóságok általi védelmének összehangolása révén hozzájáruljon a bizalom fokozásához és elősegítse az európai bűnüldözést érintő együttműködést.

Az irányelv egyebekben az uniós adatvédelmi reform részét képezi az általános adatvédelmi rendelettel (GDPR)[4] és a természetes személyeknek a személyes ada-

---

[2] Priit Pikamae főtanácsnok 2023. június 15-i indítványa a C-118/22. sz. ügyben.

[3] HL 2016. L 119., 89. o.; helyesbítések: HL 2018. L 127., 7. o.; HL 2021. L 74., 39. o.

[4] *A természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről* szóló, 2016. április 27-i (EU) 2016/679 európai parlamenti és tanácsi rendelet (általános adatvédelmi rendelet) (HL 2016. L 119., 1. o.; helyesbítések: HL 2016. L 314., 72. o.; HL 2018. L 127., 2. o.; HL 2021. L 74., 35. o.)

tok uniós intézmények, szervek, hivatalok és ügynökségek általi kezelése tekintetében való védelméről szóló (EU) 2018/1725 rendelettel együtt. Az irányelv előírja, hogy a bűnüldöző szervek által gyűjtött adatok:

- kezelését jogszerűen és tisztességesen kell végezni;
- gyűjtése csak meghatározott, egyértelmű és jogszerű célból, kezelése pedig kizárólag ezekkel a célokkal összeegyeztethető módon történjen;
- az adatkezelés céljai szempontjából megfelelőek és relevánsak, valamint nem túlzott mértékűek kell, hogy legyenek;
- pontosak és amennyiben szükséges, naprakészek legyenek;
- tárolásának olyan formában kell történnie, amely az érintettek azonosítását csak a személyes adatok kezelése céljainak eléréséhez szükséges ideig teszi lehetővé;
- megfelelően biztosítva legyenek – az adatok jogosulatlan vagy jogellenes kezelésével szembeni védelmet is ideértve – a megfelelő technikai vagy szervezési intézkedések alkalmazásával.

Az ügy szempontjából releváns az irányelv 5. cikke, amely előírja, hogy a tagállamok megfelelő határidőket állapítanak meg a személyes adatok törlésére vagy tárolásuk szükségességének rendszeres felülvizsgálatára, és e határidők betartását eljárásjogi intézkedésekkel kell biztosítani. A törléshez való jogot vagy más néven az ún. „elfeledtetéshez való" jogot a GDPR rendelet is részletesen szabályozza.[5]

A másik értelmezendő szakasza a jogi aktusnak a 13. cikk (2) bekezdése volt, amely úgy rendelkezik, hogy annak érdekében, hogy az érintett gyakorolni tudja jogait, a tagállamok jogszabályban rendelkeznek arról, hogy az adatkezelőnek meghatározott esetekben az (1) bekezdésben említetteken felül[6] tájékoztatnia kell az érintettet az ezen (2) bekezdésben felsorolt kiegészítő információkról. E kiegészítő információk között szerepel többek között az említett (2) bekezdés b) pontjában a személyes adatok tárolásának időtartama, vagy ha ez nem lehetséges, az ezen időtartam meghatározásának szempontjai.

A 13. cikk (3) bekezdése továbbá megjelöli azokat az indokokat, amelyek alapján a tagállamok jogszabályi intézkedéseket fogadhatnak el az érintett személy e cikk (2) bekezdése szerinti tájékoztatásának késleltetésére vagy korlátozására, illetve mellőzésére vonatkozóan. Ezek a következők:

- ne gördüljenek akadályok a hivatalos vagy jogi vizsgálatok, nyomozások vagy eljárások elé;

---

[5] Lásd a rendelet 17. cikkét. A témához lásd még: Álvaro Fomperosa Rivero: *Right to be Forgotten in the European Court of Justice Google Spain Case: The Right Balance of Privacy Right, Procedure, and Extraterritoriality*. Stanford–Bécs, European Union Law Working Paper No. 19 (2017), http://ttlf.standford.edu, 3.

[6] Ezek a következők: az adatkezelő személye és elérhetőségei; adott esetben az adatvédelmi tisztviselő elérhetőségei; a személyes adatok tervezett kezelésének célja; panaszbenyújtási jog a felügyeleti hatóságnál és a felügyeleti hatóság elérhetőségei; az érintett azon joga, hogy kérelmezheti az adatkezelőtől a rá vonatkozó személyes adatokhoz való hozzáférést, azok helyesbítését, törlését vagy kezelésének korlátozását.

– ne szenvedjen sérelmet a bűncselekmények megelőzése, felderítése, nyomozása vagy a vádeljárás lefolytatása, illetve a büntetőjogi szankciók végrehajtása;
– biztosított legyen a közbiztonság védelme;
– biztosított legyen a nemzetbiztonság védelme;
– biztosított legyen mások jogainak és szabadságainak védelme.

1.2. A bolgár jog

A bolgár büntető törvénykönyv szerint: *„A kiszabott büntetés nem hajtható végre, ha eltelt:*

– *húsz év, ha a büntetés életfogytig tartó szabadságvesztés az átváltoztatás lehetősége nélkül vagy életfogytig tartó szabadságvesztés;*
– *tizenöt év, ha a büntetés tíz évet meghaladó szabadságvesztés;*
– *tíz év, ha a büntetés három évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés;*
– *öt év, ha a büntetés három évet meg nem haladó szabadságvesztés, és*
– *minden egyéb esetben két év.”*[7]

A bolgár Btk. egy másik szakasza szerint a mentesítés eltörli az elítélést, és a jövőre nézve – a törvény vagy rendelet eltérő rendelkezése hiányában – megszünteti a büntetett előélethez fűződő hátrányos jogkövetkezményeket.[8] *„Amennyiben a 82. cikk (1) bekezdése szerinti időtartam a büntetés letöltése óta már eltelt, és az elítélt nem követett el újabb, szabadságvesztés-büntetéssel büntetendő, közvádra üldözendő szándékos bűncselekményt, az elítélést és a büntetett előélethez fűződő hátrányos jogkövetkezményeket más törvény vagy rendelet bármely rendelkezése ellenére törölni kell.”*[9]

A belügyminisztériumról szóló bolgár törvény előírja, hogy a személyek rendőrségi nyilvántartásba történő bejegyzéséből származó adatokat kizárólag a nemzetbiztonság védelme, a bűnözés elleni küzdelem és a közrend fenntartása céljából lehet felhasználni.[10] Ezek az adatok magukban foglalják a személyes adatokat, a személyek ujjlenyomatait és fényképeit, valamint a DNS-profil rögzítéséhez szükséges mintákat. A nyilvántartásba vétel megszüntetésére hivatalból vagy az érintett személy kérelmére az alábbi okokból kerülhet sor:

– a nyilvántartásba vételre a törvény megsértésével került sor;
– a büntetőeljárást megszüntették;
– a büntetőeljárás felmentő ítélettel zárult;
– a személyt mentesítették a büntetőjogi felelősség alól, és közigazgatási szankciót szabtak ki vele szemben;
– a személy elhunyt, amely esetben a kérelmet az örökösei terjeszthetik elő.

---

[7] A Nakazatelen kodeks (büntető törvénykönyv, a DV 1968. április 2-i 26. száma) alapeljárásra alkalmazandó változata 82. cikkének (1) bekezdése.
[8] 85. cikk (1) bekezdése.
[9] 88a. cikk.
[10] 27. cikk.

2. Az alapeljárás és az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés

NG-t a büntető törvénykönyv szerinti hamis tanúzásnak minősülő bűncselekmény miatti nyomozás keretében a belügyminisztériumról szóló törvénynek megfelelően felvették a rendőrségi nyilvántartásba. E nyomozás eredményeként vád alá helyezték, és a 2016. június 28-i ítélettel megállapították a bűnösségét, és egy év próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. A büntetés letöltését követően NG a büntető törvénykönyv alapján 2020. március 14-én mentesülésben részesült. 2020. július 15-én NG e mentesítés alapján kérelmet nyújtott be a Belügyminisztérium illetékes területi hivatalához a rendőrségi nyilvántartásból való törlés iránt. 2020. szeptember 2-i határozatával a hivatal azonban elutasította ezt a kérelmet, mivel úgy ítélte meg, hogy a jogerős büntetőítélet, ideértve a mentesítés esetét is, nem tartozik a belügyminisztériumról szóló törvényben kimerítően felsorolt, a rendőrségi nyilvántartásból való törlés indokai közé. 2021. február 2-i határozatával a szófiai közigazgatási bíróság az NG által a hivatal e határozatával szemben benyújtott keresetet lényegében az utóbbi által megállapítottakhoz hasonló indokok alapján elutasította.

NG felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a kérdést előterjesztő bírósághoz, a legfelsőbb közigazgatósági bírósághoz. E felülvizsgálati kérelem elsődleges jogalapja az irányelvből levezethető azon elv megsértésén alapul, hogy a személyes adatok tárolás útján történő kezelése nem lehet korlátlan időtartamú. Márpedig NG szerint *de facto* erről van szó, ha a büntetés letöltését és a büntetett előélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alóli mentesítést követően – a rendőrségi nyilvántartásból való törlést meglapozó indok hiányában – az érintett egyáltalán nem kérheti azon adatainak törlését, amelyeket a letöltött büntetés alapjául szolgáló bűncselekmény kapcsán gyűjtöttek. E tagállami bíróság úgy vélte, hogy a rendőrségi nyilvántartásba vétel az irányelvben foglalt célokból végzett személyesadat-kezelés, ennélfogva ezen irányelv hatálya alá tartozik. Rámutatott továbbá arra is, hogy mentesítés nem szerepel a rendőrségi nyilvántartásból való törlésnek a belügyminisztériumról szóló törvényben kimerítően felsorolt indokai között, és hogy a többi indok egyike sem alkalmazható ebben az esetben, így az érintett személy számára ilyen esetben lehetetlen elérni a nyilvántartásból való törlést.

A fentiek miatt a kérdést előterjesztő tagállami bíróságnak kétségei támadtak a tekintetben, hogy az előző pontban kifejtett célokkal ellentétes-e az olyan nemzeti szabályozás, amely az illetékes hatóságok számára az irányelv meghatározott célokból végzett adatkezelésre „gyakorlatilag korlátlan jogot" keletkeztet, az érintettnek pedig megszűnik az adatai kezelésének korlátozásához vagy az adatainak törléséhez való joga. Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés így szólt: *„Lehetővé tesz-e a [2016/680 irányelv] 13. cikke (2) bekezdésének b) pontjával és (3) bekezdésével összefüggésben értelmezett 5. cikkének értelmezése olyan nemzeti jogalkotási intézkedéseket, amelyek eredményeként gyakorlatilag korlátlan jog keletkezik a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett kezelésére, és/vagy megszűnik az érintettnek az adatai kezelésének korlátozásához, valamint adatainak törléséhez, illetve megsemmisítéséhez való joga?"*

3. A Bíróság döntéséhez vezető jogi érvelés

3.1. Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés átfogalmazásáról

Mint ismeretes, az ítélkezési gyakorlat szerint az előzetes döntéshozatali eljárásban a Bíróság feladata, hogy a nemzeti bíróságnak az előtte folyamatban lévő ügy eldöntéséhez hasznos választ adjon, ezért a Bíróságnak adott esetben szükséges átfogalmaznia az elé terjesztett kérdéseket vagy éppen csoportosítani azokat. Tovább előfordulhat az is, hogy a Bíróságnak olyan uniós jogi szabályokat kell figyelembe vennie, amelyekre a nemzeti bíróság a kérdésében nem hivatkozott.[11]

Jelen esetben a jogértelmezési probléma abból eredt, hogy a belügyminisztériumról szóló törvényben kimerítő jelleggel felsorolt, a rendőrségi nyilvántartásban szereplő személyes adatok törlését igazoló okok egyike sem volt alkalmazható az alapügyben szóban forgó, az érintett személy jogerős elítélésén alapuló helyzetben, még a mentesítést követően sem, így ezen adatokat e nyilvántartásban tárolják, és azokat a hozzáféréssel rendelkező hatóságok – az említett személy haláláig – korlátlan ideig kezelhetik.[12]

A Bíróság erre figyelemmel egyrészt azzal egészítette ki a tagállami bíróság kérdését, hogy az arra is keresi a választ, hogy az alapügyben szóban forgó nemzeti szabályozás összeegyeztethető-e az arányosság elvével. Maga az irányelv egyik preambulumbekezdése[13] hangsúlyozza, hogy a személyes adatok védelméhez való jog, a magán- és a családi élet tiszteletben tartásához, illetve a hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jog irányelv által bevezetett korlátozásait a Chartában foglalt követelményekkel összhangban kell értelmezni, amelyek magukban foglalják az arányosság elvének tiszteletben tartását is.

A Bíróság másrészt úgy fogalmazta át a bolgár bíróság kérdését, hogy az arra vár választ, hogy az irányelv releváns rendelkezéseit[14] a Chartára[15] figyelemmel úgy kell-e értelmezni, hogy azzal ellentétes-e az olyan nemzeti szabályozás, amely előírja a közvádra üldözendő szándékos bűncselekmény miatt jogerősen elítélt személyek személyes adatainak – többek között biometrikus és genetikai adatainak – a rendőrhatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából történő, akár az érintett személy haláláig való tárolását, még akkor is, ha mentesült a büntetett előélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól, anélkül hogy számára

---

[11] Lásd ehhez például a 2021. július 15-i Ministrstvo za obrambo ítélet, C-742/19, EU:C:2021:597, 31. pontját.

[12] Ehhez lásd bővebben: KOVÁCS Tibor – MIKLÓS Gellért: A biometrikus adatok kezelésének jogi szabályozása. *Hadmérnök* 2019. március 8–16.; FÖLDESI Krisztina: *A biometrikus azonosítási eljárások alkalmazhatósága a rendőri munkában*. PhD-értekezés. Óbudai Egyetem, Budapest, 2017.

[13] Lásd a (104) preabulumbekezdést.

[14] A 5. és 10. cikkével, 13. cikke (2) bekezdésének b) pontjával, valamint 16. cikkének (2) és (3) bekezdésével összefüggésben értelmezett 4. cikke (1) bekezdésének c) és e) pontját.

[15] Annak 7. és 8. cikkére tekintettel.

egyébként elismerné az említett adatok törléséhez vagy adott esetben a kezelésük korlátozásához való jogot.

3.2. A bűnüldözési célból tárolt személyes adatokról

A Bíróság jogi érvelésének kiindulópontja az volt, hogy a kérdés a személyes adatoknak az irányelv hatálya alá tartozó céloknak megfelelő kezelésére vonatkozik. Mindjárt az elején rögzítette ugyanakkor az indokolás, hogy a szóban forgó tagállami törvény alapján a rendőrségi nyilvántartásban tárolt adatok a nemzetbiztonság védelme céljából is kezelhetők, amelyre ez az irányelv nem alkalmazható. A Bíróság ezért úgy vélte, hogy a kérdést előterjesztő bíróság feladata meggyőződni arról, hogy az alapeljárás felperese adatainak tárolása nem alkalmas-e arra, hogy a nemzetbiztonság védelmével kapcsolatos célokat szolgáljon, mivel az az uniós jog alkalmazása alóli kivételre vonatkozna, amely kivételt szigorúan kell értelmezni.[16]

A megszilárdult ítélkezési gyakorlat értelmében a magánélet tiszteletben tartásához és a személyes adatok védelméhez fűződő, az Alapjogi Charta 7. és 8. cikkében biztosított alapvető jogok nem korlátlan jogosultságokat jelentenek, hanem azokat a társadalomban betöltött szerepük alapján kell megítélni, és más alapvető jogokkal szemben kell mérlegelni. E jogok gyakorlása csak a törvény által és az említett alapvető jogok lényeges tartalmának, valamint az arányosság elvének tiszteletben tartásával korlátozható. Ezen utóbbi elv értelmében a korlátozásukra csak akkor és annyiban kerülhet sor, ha és amennyiben az elengedhetetlen és ténylegesen az Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja. A korlátozásoknak a feltétlenül szükséges határokon belül kell maradniuk, és a szóban forgó korlátozásokat tartalmazó szabályozásnak egyértelmű és pontos szabályokat kell tartalmaznia e korlátozások terjedelmére és alkalmazására vonatkozóan.[17] Szintén az ítélkezési gyakorlatból állapítható meg az, hogy e követelmények nem teljesülnek, ha a közérdekű cél egyéb olyan eszközzel is észszerűen és hasonló hatékonysággal elérhető, amely nem sérti az érintett alapvető jogait.

A Bíróság emlékeztetett arra is, hogy az arányosság elvének egyik megnyilvánulása – a tagállamok által tiszteletben tartandó – ún. „adattakarékosság" elve, amely értelmében a tagállamoknak elő kell írniuk, hogy a személyes adatok az adatkezelés céljai szempontjából megfelelőek és relevánsak legyenek, és a szükségesre korlátozódjanak.[18] Ez az elv vonatkozik a személyes adatoknak a büntetőeljárás keretében történő gyűjtésére és tárolására is, mint az irányelv értelmében vett adatkezelésre.

A főtanácsnok kiemelte azt is, hogy ez az ügy nem az elektronikus hírközlési vagy légi közlekedési ágazatban keletkezett, magánszolgáltatók által tárolt és a

---

[16] Lásd ehhez a 2021. június 22-i Latvijas Republikas Saeima [Büntetőpontok] ítélet, C-439/19, EU:C:2021:504, 62. pontját.

[17] Lásd ehhez a 2021. június 22-i Latvijas Republikas Saeima [Büntetőpontok] ítélet, C-439/19, EU:C:2021:504, 105. pontját.

[18] Lásd az ítélet 41. pontját, valamint az irányelv 4. cikk (1) bekezdésének c) pontját.

nyomozószolgálatoknak továbbított „adattenger”[19] automatizált tárolásáról és elemzéséről szól, hanem egyetlen, az illetékes hatóság kizárólagos ellenőrzése alatt álló, szigorúan bizalmas rendőrségi nyilvántartási rendszerről, amely olyan személyek adatait tartalmazza, akikről alapos okkal feltételezhető, hogy bűncselekményt követtek el, akiket bűncselekmény elkövetésével gyanúsítottak és elítéltek.[20]

A tárolást illetően a Bíróság már korábban is megállapította, hogy az a magánélet tiszteletben tartásához és a személyes adatok védelméhez való alapvető jogba való beavatkozásnak minősül, függetlenül attól, hogy a tárolt információk különleges jellemzőkkel bírnak-e, vagy hogy az érintetteknek ez a beavatkozás okozott-e esetleges kellemetlenségeket, vagy sem, illetve hogy a tárolt adatokat később felhasználják-e vagy sem.[21]

Az arányosság elvére figyelemmel az irányelv arra kötelezi a tagállamokat, hogy megfelelő határidőket állapítsanak meg a személyes adatok törlésére vagy tárolásuk szükségességének rendszeres felülvizsgálatára, valamint hogy olyan eljárási szabályokat írjanak elő, amelyek biztosítják e határidők betartását.[22] Ez a szabály annak biztosítására irányul, hogy a személyes adatok tárolása a szükséges időtartamra korlátozódjon.[23] A Bíróság szerint bár az irányelv a tagállamokra bízza, hogy megfelelő határidőket állapítsanak meg a tárolás időtartamára vonatkozóan, és döntsenek arról, hogy e határidők az említett adatok törlésére vagy tárolásuk szükségességének rendszeres felülvizsgálatára vonatkoznak-e, mindazonáltal e határidők betartását megfelelő eljárási intézkedésekkel kell biztosítaniuk. A határidők „megfelelő” jellege pedig azt jelenti, hogy azok adott esetben lehetővé tegyék az érintett adatok törlését abban az esetben, ha a tárolásuk az adatkezelést igazoló célokra tekintettel már nem szükséges.[24]

Annak érdekében, hogy az érintettek ellenőrizhessék a „megfelelő” jelleget, és adott esetben kérhessék a törlést, az irányelv[25] előírja, hogy az érintettek főszabály szerint – amennyiben lehetséges – tájékoztatást kapjanak a személyes adatok tárolásának időtartamáról, vagy ha ez nem lehetséges, az ezen időtartam meghatározásának szempontjairól.

A biometrikus és genetikai adatok az adatok különleges kategóriáinak minősülnek, így az azok kezelésre vonatkozó szabályok is különös rendelkezéseknek minősülnek, amelyek célja az érintett személy fokozott védelmének a biztosítása.[26]

---

[19] Ehhez lásd: R. TINIÈRE: *Jurisprudence de la CJUE 2020: décisions et commentaires*. Bruylant, Bruxelles, 2021, 130–139.

[20] Lásd az indítvány 34. pontját.

[21] Lásd ehhez a 2022. április 5-i Commissioner of An Garda Síochána és társai ítélet, C-140/20, EU:C:2022:258, 44. pontját.

[22] Lásd az irányelv 5. cikkét.

[23] Lásd az irányelv (26) preambulumbekezdését.

[24] Lásd az ítélet 45. pontját.

[25] A 13. cikk (2) bekezdésének b) pontja és 14. cikk d) pontja.

[26] Lásd ehhez a 2023. január 26-i Ministerstvo na vatreshnite raboti [A biometrikus és genetikai adatok rendőrség általi nyilvántartásba vétele] ítélet, C-205/21, EU:C:2023:49, 116. pontját.

A különleges adatok kezelése – az irányelv 10. cikke értelmében – csak akkor megengedett, *„ha arra feltétlenül szükség van”*.

Az adatok törléséhez való jogot akkor lehet érvényesíteni, ha az adatkezelés sérti az ezen irányelv 4., 8. vagy 10. cikke alapján elfogadott rendelkezéseket, vagy ha ezeket az adatokat az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítéséhez törölni kell.[27] A törléshez való ezen jog többek között akkor gyakorolható, ha a személyes adatok tárolása az adatkezelés célja szempontjából nem, vagy már nem szükséges.

3.2.1. A beavatkozás igazolásáról

A Bíróság megállapította, hogy az irányelv rendelkezései olyan általános keretet állapítanak meg, amely lehetővé teszi többek között annak biztosítását, hogy a személyes adatok tárolása, és különösen annak időtartama az adattárolás céljainak szempontjából szükséges mértékre korlátozódjon, ugyanakkor e keret tiszteletben tartása mellett a tagállamokra bízza azon konkrét helyzetek meghatározását, amelyekben az érintett személy alapvető jogainak védelme megköveteli ezen adatok törlését, és azon időpont meghatározását, amikor e törlésnek meg kell történnie.[28] A főtanácsnoki indítvánnyal[29] szemben ugyanakkor, a Bíróság rámutatott, e rendelkezések nem követelik meg, hogy a tagállamok olyan abszolút időbeli korlátokat határozzanak meg a személyes adatok tárolására vonatkozóan, amelyen túl azokat automatikusan törölni kellene.

Az alapeljárás adatai szerint a rendőrségi nyilvántartásban személyes adatokat kizárólag operatív nyomozási tevékenység céljából, konkrétabban a más bűncselekményekkel kapcsolatos nyomozás során gyűjtött adatokkal való összehasonlítás céljából tárolnak. A Bíróság elismerte azt, hogy a jogerős büntetőítélettel elítélt személyekre vonatkozó adatoknak a rendőrségi nyilvántartásban való tárolása a jelen ítélet előző pontjában megjelölt célokból szükséges lehet, még azt követően is, hogy ezt az ítéletet törölték a bűnügyi nyilvántartásból, és következésképpen a nemzeti jogszabályok által az ezen elítéléshez fűzött jogkövetkezmények megszűnnek.

Ennek indoka az, hogy e személyek más bűncselekményekben is érintettek lehetnek, mint amelyek miatt elítélték őket, vagy éppen ellenkezőleg, az e hatóságok által tárolt adatoknak a más bűncselekményekre vonatkozó eljárások során gyűjtött adatokkal való összehasonlítása révén felmenthetők.[30] A Bíróság korábbi döntéseiben már kimondta, hogy az ilyen adattárolás hozzájárulhat az irányelvben meghatározott közérdekű célkitűzéshez, amely szerint a bűncselekmények megelőzése, nyomozása és a vádeljárás lefolytatása érdekében szükséges, hogy az illetékes hatóságok azokat a személyes adatokat, amelyeket konkrét bűncselekmények megelőzésével, nyomozásával, felderítésével vagy a vádeljárás lefolytatásával össze-

---

[27] Lásd az irányelv 16. cikk (2) bekezdését.
[28] Lásd az ítélet 52. pontját.
[29] Lásd az indítvány 28. pontját.
[30] Lásd az ítélet 57. pontját.

függésben gyűjtöttek, ennél szélesebb összefüggésben is kezeljék annak érdekében, hogy megértsék a bűnözői tevékenységeket és a különböző felderített bűncselekmények közötti összefüggéseket feltárják.[31] A Bíróság erre figyelemmel ebben az ítéletében is megállapította, hogy fő szabály szerint az adatkezelés célja az irányelv szempontjából megfelelőnek és relevánsnak tekinthető.

3.2.2. A szóban forgó beavatkozás alkalmasságáról, szükségességéről és arányosságáról

A Bíróság szerint a szóban forgó adatok tárolásnak a céljai szempontjából vett arányosságát a nemzeti jog által előírt megfelelő technikai és szervezési intézkedések figyelembevételével kell értékelni. A bolgár szabályozás alapján az említett adatokat csak abban az esetben tárolják az érintett személy haláláig, ha közvádra üldözendő szándékos bűncselekmény miatt ítélték el jogerősen, mivel a nemzeti szabályozás más esetekben az ilyen bűncselekmény miatt büntetőeljárás alá vont személyek nyilvántartásba vett adatainak törlését írja elő.

Ami a „közvádra üldözendő szándékos bűncselekmény" fogalmát illeti, a Bíróság már korábban megállapította, hogy az különösen általános jellegű, és nagyszámú bűncselekményre alkalmazható, azok jellegétől és súlyosságától függetlenül.[32] A főtanácsnoki indítvány ezzel összefüggésben arra a következtetésre jutott, hogy az e fogalom alá tartozó bűncselekmény miatt jogerősen elítélt személyek esetében nem azonos mértékű annak a kockázata, hogy más bűncselekményekben is érintettek, ami igazolhatná az adataik tárolásának egységes időtartamát. Így bizonyos esetekben olyan tényezőkre tekintettel, mint az elkövetett bűncselekmény jellege és súlya, illetve a visszaesés hiánya, az elítélt által jelentett veszély nem feltétlenül igazolja azt, hogy az adatait az e célból létrehozott nemzeti rendőrségi nyilvántartásban a haláláig tárolják. A főtanácsnok úgy vélte, hogy ilyen esetekben már nem áll fenn a tárolt adatok és az elérni kívánt cél közötti szükséges összefüggés, ennélfogva a tárolásuk nem felel meg az adattakarékosság elvének, és meghaladja a kezelésük céljainak eléréséhez szükséges időtartamot.[33]

A Bíróság érvelésének kiindulópontja az volt, hogy az ilyen személyeknek az alapügyhöz olyan mentesítése, amely az ítéletnek a bűnügyi nyilvántartásból való törlését vonja maga után, önmagában nem szünteti meg az adatai rendőrségi nyilvántartásban való tárolásának szükségességét, mivel ez a nyilvántartás a büntetett előéletet tartalmazó bűnügyi nyilvántartástól eltérő célokat szolgál. Ugyanakkor, ha az ilyen mentesítés attól függ, hogy az érintett a büntetés letöltését követő bizonyos időn belül nem követ el újabb, közvádra üldözendő szándékos bűncselekményt, ez

---

[31] Lásd ehhez a 2023. január 26-i Ministerstvo na vatreshnite raboti [A biometrikus és genetikai adatok rendőrség általi nyilvántartásba vétele] ítélet, C-205/21, EU:C:2023:49, 98. pontját.

[32] Lásd ehhez a 2023. január 26-i Ministerstvo na vatreshnite raboti [A biometrikus és genetikai adatok rendőrség általi nyilvántartásba vétele] ítélet, C-205/21, EU:C:2023:49, 129. pontját.

[33] Lásd az indítvány 73. és 74. pontját.

a mentesítés arra utaló valószínűsítő körülménynek minősülhet a Bíróság szerint, hogy az érintett személy a bűnözés elleni küzdelemre vagy a közrend fenntartására irányuló célok szempontjából kevésbé jelent veszélyt, tehát a tárolás szükséges időtartamának csökkentésére alkalmas tényezőnek minősülhet.[34]

3.2.3. A feltétlen szükségességről

Egy korábbi ítéletben a Bíróság már amellett foglalt állást, hogy az a nemzeti szabályozás, amely előírja a közvádra üldözendő szándékos bűncselekménnyel gyanúsított személy biometrikus és genetikai adatainak nyilvántartásba vételük céljából történő rendszeres gyűjtését, fő szabály szerint ellentétes az irányelvben meghatározott feltétlen szükségesség követelményével.[35] A „feltétlenül szükségesség" jelen ügyben, azaz a biometrikus és genetikai adatok tárolása és kezelése tekintetében akkor teljesül, ha figyelembe veszi a jogerős büntetőítélet alapjául szolgáló bűncselekmény jellegét vagy súlyát, vagy más olyan körülményeket, mint például e bűncselekmény elkövetésének sajátos körülményeit, más folyamatban lévő eljárásokkal való esetleges kapcsolatát, vagy az elítélt személy előéletét, illetve profilját. Ebből az következik a Bíróság szerint, hogy az a nemzeti szabályozás, amely előírja az ilyen adatok jogerős elítélés esetén az adott személy haláláig történő tárolását, az adatkezelés célja szempontjából túlzott mértékű.[36]

Érdekes felvetés volt a tagállam részéről, hogy a tárolt adatok törlése kapcsán az érintett személy halálának bekövetkezésére való hivatkozás az irányelv értelmében vett „határidőnek" minősülhet. A Bíróság önmagában ezt nem is cáfolta meg, ugyanakkor rögzítette, hogy az ilyen határidő csak az azt kellőképpen igazoló különleges körülmények között tekinthető „megfelelőnek". Nyilvánvalóan nem ez a helyzet, ha ez általános jelleggel és különbségtétel nélkül alkalmazandó minden jogerősen elítélt személyre.[37]

A főtanácsnok ezzel összefüggésben felhívta a figyelmet az Europolra vonatkozó uniós szabályokra is.[38] Ez a rendelet előírja, hogy az Europol az általa kezelt személyes adatokat csak a kezelésük céljához szükséges és azzal arányos ideig tárolhatja, és a személyes adat kezelésének megkezdésétől számított három éven belül minden esetben felül kell vizsgálnia a további tárolás szükségességét. Az Europol dönthet úgy, hogy amennyiben feladatainak ellátásához még szüksége van a személyes adatokra, azokat tovább tárolja a következő – egy újabb hároméves időszak után

---

[34] Lásd az ítélet 61. pontját.

[35] Lásd ehhez a 2023. január 26-i Ministerstvo na vatreshnite raboti [A biometrikus és genetikai adatok rendőrség általi nyilvántartásba vétele] ítélet, C-205/21, EU:C:2023:49, 128. és 129. pontját.

[36] Lásd az ítélet 67. pontját.

[37] Lásd az ítélet 69. pontját.

[38] Lásd az indítvány 63. pontját.

elvégzendő – felülvizsgálatig. Ha nem döntenek a személyes adatok további tárolásáról, akkor azokat három év után automatikusan törölni kell.[39]

Az utolsó kritikus pont a nemzeti szabályozásban az volt az uniós bírák szerint, hogy az nem tette lehetővé a jogerősen elítélt személyek azon joguk gyakorlását, hogy kérjék a rájuk vonatkozó adatok tárolása szükségességének felülvizsgálatát és adott esetben azok törlését. Az uniós jog tehát megköveteli, hogy a nemzeti szabályozás előírja az adatkezelő számára annak kötelezettségét, hogy rendszeresen felülvizsgálja az adattárolás további szükségességét, és az érintett személy számára elismerje az ezen adatok törléséhez való jogot, amint az adatkezelés már nem szükséges.

A Bíróság a fenti indokok alapján úgy válaszolta meg a bolgár bíróság által elé terjesztett kérdést, hogy az irányelv releváns rendelkezéseit úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, amely előírja a közvádra üldözendő szándékos bűncselekmény miatt jogerősen elítélt személyek személyes adatainak – többek között biometrikus és genetikai adatainak – a rendőrhatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából történő, akár az érintett személy haláláig való tárolását, még akkor is, ha mentesült a büntetett előélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól, anélkül hogy az adatkezelőt arra kötelezné, hogy rendszeresen felülvizsgálja e tárolás további szükségességét, vagy az említett személy számára elismerné az ezen adatok törléséhez való jogot, amint az az adatkezelés céljainak szempontjából már nem szükséges, illetve adott esetben az adatkezelés korlátozásához való jogot.

Következtetések

A Bíróság a jelen eljárásban hozott ítélete alapján egyértelműen megállapítható, hogy a szándékos bűncselekménybem elítélt személyek biometrikus és genetikai adatainak a halálukig történő általános és különbségtétel nélküli tárolása ellentétes az uniós joggal. A döntés második része azonban már teret enged a tagállami hatóság diszkréciójának.

Felmerülhet a kérdés például, hogy mit kell tekinteni „rendszeres időköznek” a tárolás további szükséglete felülvizsgálata szempontjából. A tagállami bíróságok és bűnüldöző szervek értelmezésére van bízva az is, hogy ha egy érintett személy élni kíván az ilyen adatai törléshez vagy az adatkezelés korlátozásához való jogával, akkor ki és milyen szempontrendszer alapján dönthet annak jóváhagyásáról azzal az indokkal, hogy az az adatkezelés céljainak szempontjából nem szükséges. Ezekre a kérdésekre majd a következő években kaphatunk választ, amennyiben ilyen esetek felmerülnek egyes tagállamokban. Ennek ellenére az ítéletet mindenképpen pozitívnak értékelhetjük az adatvédelem uniós jogi szabályozásának fejlődése

[39] *A Bűnüldözési Együttműködés Európai Uniós Ügynökségéről (Europol), valamint a 2009/371/IB, 2009/934/IB, 2009/935/IB, 2009/936/IB és 2009/968/IB tanácsi határozat felváltásáról és hatályon kívül helyezéséről* szóló, 2016. május 11-i (EU) 2016/794 európai parlamenti és tanácsi rendelet (HL L 135., 53.) 31. cikke.

szempontjából, és egyértelműen kijelölték azt a szabályozási metódust, amellyel a tagállamok semmiképpen nem élhetnek a jövőben, hacsak nem kívánnak egy kötelezettségszegési eljárással szembesülni.

Felhasznált irodalom

[1] Álvaro FOMPEROSA RIVERO: *Right to be Forgotten n the European Court of Justice Google Spain Case: The Right Balance of Privacy Right, Procedure, and Extraterritoriality*. Stanford–Bécs, European Union Law Working Paper No. 19 (2017), http://ttlf.standford.edu, 3.

[2] Cedric RYNGAERT: Symposium Issue on Extraterritoriality and EU Data Protection. *International Data Privacy Law* 5 (4), 2015, 223.

[3] FÖLDESI Krisztina: *A biometrikus azonosítási eljárások alkalmazhatósága a rendőri munkában.* PhD-értekezés. Óbudai Egyetem, Budapest, 2017. https://s3.amazonaws.com/documents.lexology.com/26c70917-9fae-414b-b91c-867570efea80.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAVYILUYJ754JTDY6T&Expires=1715523444&Signature=izDMUdRvCsB%2FnMzlqBBPIIuCnwQ%3D, 2024. április 30.

[4] KOVÁCS Tibor – MIKLÓS Gellért: A biometrikus adatok kezelésének jogi szabályozása. *Hadmérnök*, 2019. március, 8–16.

[5] L. Andrew TUTT: The Revisability Principle. *66 Hastings Law Journal* 2005, 1122.

[6] E. POLITOU – E. ALEPIS – M. VIRVOU – C. PATSAKIS: The "Right to Be Forgotten" in the GDPR: Implementation Challenges and Potential Solutions. In: *Privacy and Data Protection Challenges in the Distributed Era.* Learning and Analytics in Intelligent Systems. Vol. 26. Springer, Cham, 2022. https://doi.org/10.1007/978-3-030-85443-0_4

[7] Rossella BUCCA – Lapo LUCANI: *Court of Justice: biometric and genetic data of convicts cannot be kept until death.* Studio Legale Previti, 2024.

[8] Spiros Tassis – Margarita Peristeraki: The Extraterritorial Scope of the „Right to be Forgotten" and how this Affects Obligations of Search Engine Operators Located Outside the EU. *European Networks Law & Regulation Quarterly* 2 (3), 2014, 245.

[9] R. TINIÉRE: *Jurisprudence de la CJUE 2020: décisions et commentaires*. Bruylant, Bruxelles, 2021, 130–139.

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 58–78.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.016

A KÖRNYEZETI ADÓZÁS EURÓPAI UNIÓS SZABÁLYAIVAL KAPCSOLATOS PROBLÉMAFELVETÉS

ISSUE RELATED TO THE RULES OF ENVIRONMENTAL TAXATION IN THE EUROPEAN UNION

NAGY ZOLTÁN* – BALÁZS ZSOLT**

A tanulmány a környezeti adózással kapcsolatos európai szabályokat veszi górcső alá, tekintettel a hatályos európai direktívákra. A dolgozat bemutatja a környezetpolitika rövid fejlődését, alapfogalmait és típusait, valamint a szabályozás eszközrendszerét. Ezt követően a környezeti adók európai rendszerének ismertetése következik statisztikai adatokkal kiegészítve, továbbá sor kerül az európai zöldreformra irányuló törekvések rövid prezentálásra is.

Kulcsszavak: *környezetpolitika, ökológiai adóreform, negatív ösztönzők, európai adójog*

The study scrutinizes the European rules related to environmental taxation with regard to the current European directives. The thesis presents the brief development of environmental policy, its basic concepts and types, as well as the system of regulation. After that, the European system of environmental taxes are described, supplemented with statistical data, and the European green reform efforts are also briefly presented.

Keywords: *environmental policy, environmental tax reform, negative economic incentives, European tax law*

* PROF. DR. NAGY ZOLTÁN
egyetemi tanár
Miskolci Egyetem ÁJK
Államtudományi Intézet
Pénzügyi Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
zoltan.nagy2@uni-miskolc.hu
https://orcid.gov/0000-0002-1698-3473

** DR. BALÁZS ZSOLT
PhD-hallgató
Miskolci Egyetem ÁJK
Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet
Jogtörténeti Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
utazo98@gmail.com

1. A környezetpolitika alapfogalmai és eszközrendszere

1.1. A környezetpolitikai szabályozás fejlődése, fogalma, alapelvei és típusai

A XX. század tudományos szférájában az egyes területek erőteljes elkülönülése volt jellemző, valamint az egyes szakterületek ismeretanyagainak tekintetében meghatározóvá vált a specializáció. A változás az 1960-as években következett be, hiszen ekkor korábban ismeretlen környezeti problémák jelentkeztek. Az új típusú kihívások megoldása érdekében megkezdődött a különböző tudományterületek harmonizálása, amelynek eredményeként megszületett a környezettudomány mint új tudományág. A környezettudomány egy szintetizáló tudomány, amely megköveteli, hogy a differenciált tudományok ismeretanyagát is felhasználják a kutatók, méghozzá nem csupán a természettudományok, de a társadalomtudományok és ezáltal a történelem, közgazdaságtudomány, szociológia, politológia, demográfia és a jogtudomány köréből is.[1]

Napjainkban, a súlyosbodó környezeti problémák világában fokozott szerepe van a környezetpolitikának. Az újonnan jelentkező környezeti kihívások és az ezekkel együtt járó társadalmi-gazdasági nehézségek új feladatok elé állítják társadalmunkat. Az előbbiekben felsorolt jelenségekre a társadalom válasza a szabályozás, amelynek szempontjából kiemelt szerep jut a fentebb említett jogtudománynak, hiszen a környezettudomány, a politika és a gazdaság berkein belül megfogalmazott célrendszerek realizálásához elengedhetetlen a jog és az általa konstruált intézményrendszer megléte.[2]

A környezetpolitika definíciója Szlávik János szerint a következő: *„a környezetvédelem terén megfogalmazott fő célokat, alapelveket, a megvalósítás feltételrendszerét foglalja össze a fenntartható fejlődés biztosítása érdekében.”*[3] Másrészt viszont annak megállapítása, hogy konkrétan mit nevezünk az Európai Unió környezetpolitikájának, már jóval nehezebb feladat. A rendelkezésre álló dokumentumok és szakirodalom sem foglalkozik behatóan a fogalmi meghatározással, ennek magyarázata talán az, hogy magának az Európai Uniónak a környezetpolitikája túlságosan tág ahhoz, hogy egyszerűen definiálható legyen. Tulajdonképpen ebben a tekintetben stratégiák, akcióprogramok és intézmények összességéről beszélhetünk.[4]

A környezetpolitika effektív működésének négy sarkalatos eleme van. Elsőként, mint ahogy arra korábban kitértem, a környezeti problémák megoldása több szakterület együttműködését igénylő feladatkör és erre tekintettel kell lenni az egyes szaktevékenységek meghatározásánál, illetve az intézményi konstrukciók kimunkálása során is. Másodsorban a környezetpolitika hosszú távú tervezést, előrelátó

---

1 KERÉNYI Attila: *Környezettan*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2003, 7.

2 NAGY Zoltán*: Környezeti adózás szabályozása a környezetpolitika rendszerében*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2013, 8.

3 SZLÁVIK János: *Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2005, 202.

4 ORBÁN Annamária: Az Európai Unió környezetvédelmi politikája. In: *Globális folyamatok – a jövő kihívásai* (tanulmánykötet) www.publikon.hu. (2023 december 15.) 49.

politikai megoldásokat kíván. Harmadrészt, mivel a környezeti gondok megoldása országokon átívelő természetű, ezért a regionális érdekeket alá kell rendelni globális érdekeknek. A negyedik elv pedig kapcsolódva az előző fordulathoz, rögzíti, hogy össze kell hangolni a különböző országok környezetpolitikáját.[5]

Az Európai Unióban ezen negyedik szempont jegyében született nyolc környezeti cselekvési program, amelyek lehetővé teszik a környezeti politika céljainak és prioritásainak meghatározását.[6] 1957-ben ugyan létrejött a Római Szerződéssel az Európai Gazdasági Közösség, azonban ez a dokumentum még nem rögzített a környezetvédelemre vonatkozó rendelkezéseket.[7] Ezzel egyidejűleg azonban megalakult az Európai Atomenergia Közösség (EURATOM), amely álláspontunk szerint azáltal, hogy a nukleáris energia békés felhasználását irányozta elő, egyúttal a közösségi környezetpolitika előfutárának tekinthető.[8] A közös környezetpolitika ténylegesen 1972 tavaszán vehette kezdetét, amikor elkészült az Első Környezetvédelmi Akcióprogram tervezete. Ugyanezen év októberében, a Párizsban tartott csúcskonferencián született meg a döntés a közös környezetpolitika elindításáról.[9] A Második Környezetvédelmi Akcióprogram 1977 és 1981 között volt érvényben és a szennyezés, valamint a hulladékok kezelése területén jelölt ki új feladatokat. A Harmadik Környezetvédelmi Akcióprogram 1983 és 1986 között volt alkalmazandó, és ebben az időszakban a *Fehér Könyv* előkészítése volt jelentős, hiszen ez a dokumentum a környezetpolitika szempontjából is előrelépést jelentett. A Negyedik Környezetvédelmi Akcióprogram 1987-ben született meg, ebben az időszakban a Római Szerződés is kiegészült egy környezetvédelemre vonatkozó résszel, ami által a környezetpolitika jóval magasabban jegyzett politikává vált, mondhatni, hogy történetében új határmezsgyéhez ért.[10] A szintén 1987-ben napvilágot látott Egységes Európai Okmány pedig az EU közös környezetpolitika első jogalapjaként szolgált, azáltal, hogy célként jelölte ki az emberi egészség és a környezet minőségének megőrzését, valamint a természeti erőforrások észszerű hasznosításának biztosítását.[11] 1992-ben Rio de Janeiróban rendezték meg a Környezet és Fejlődés Konferenciát, amely hatással volt az 1993-ban megszületett Ötödik Környezetvédelmi Akcióprogramra, hiszen ebben a cselekvési programban kiemelt szerepet kapott a fenntartható fejlődés. A fenntartható fejlődést azonban ténylegesen a Hatodik Környezetvédelmi Akcióprogram valósította meg, amelyet 2002-ben fogadtak el.[12] 1993-ban a Maastrichti Szerződésben a környezetpolitika hivatalosan uni-

---

5 NAGY: i. m. 8.

6 HORVÁTH Zuzsanna*:* Környezetpolitika. In: *Az Európai Unió közös politikái*. (szerk.: Kengyel Ákos) Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 310–311.

7 HEINCZ Balázs: *Az EU környezet- és vízpolitikája*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.

8 Ld. POMÁZI István: *Az Európai Unió környezetpolitikája és a szabályozás várható tendenciái*. Magyarország az ezredfordulón – MTA Stratégiai Kutatások. Budapest, 1997.

9 POMÁZI: i. m. 3.

10 HEINCZ: i. m. 7–11.

11 BALOGH Jeremiás Máté: *Az EU környezet- és klímapolitikája*. https://klimapolitikaiinte zet.hu/elemzes/eu-kornyezet-es-klimapolitikaja, 2024 február 12.

12 Heincz (2018): i.m. 7-11.

ós politikai területté vált. 1992-ben, az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye keretében az EU tagállamai vállalták, hogy az emisszió szintje nem fogja elérni 2000-ben az 1990. év értékeit. Az 1990-es évekből kiemelendő még a Kiotói Jegyzőkönyv (1997), amelyben a tagállamok vállalása az üvegházhatású gázok 8%-os kibocsátáscsökkentése tekintetében került napirendre. Továbbá 1999-ben az Amszterdami Szerződés előírta, hogy a környezetvédelmet be kell illeszteni minden uniós ágazati politikába. A hatodik 2002-ben elfogadott akcióprogramot követően a következő fontos lépés az EU környezeti- és klímapolitikájának tekintetében a Lisszaboni Szerződés volt 2009-ből, hiszen itt jelenik meg elérendő célként az „éghajlatváltozás elleni küzdelem" és a harmadik országokkal való fenntartható fejlődés, mivel az EU a Szerződés révén jogi személlyé vált és nemzetközi megállapodásokat köthet. A Lisszaboni Szerződés mellett még a 2000-es évek klímapolitikájának tekintetében hangsúlyozandó az Európai Emisszió-kereskedelmi Rendszer, vagy rövidítve ETS, amely az első nagyszabású szabályozási eszközt jelentette. Magát a rendszert a 2003/87/EC irányelv vezette be és 2005-től alkalmazták.[13] A 2010-es évekből elsőként a Kiotói Jegyzőkönyv Dohai Módosítása (2012), a Párizsi Megállapodás (2015) és az Európai Zöld Megállapodás (2019) emelhető ki. Összességében ezekről a dokumentumokról az állapítható meg, hogy az EU elsődlegesen az üvegházhatású gázok további kibocsátás-csökkentésére, a megújuló energiaforrások arányának növelésére, valamint az energiahatékonyság javítására törekednek, valamint természetesen érintik az ETS-szektort is.[14] Az akcióprogramok sorában a Hetedik Környezetvédelmi Akcióprogramot 2013-ban fogadta el az Európai Unió.[15] Jelenleg a cselekvési programok sora a Nyolcadik Környezetvédelmi Akcióprogramnál tart, amely 2022 márciusában került jóváhagyásra, és arra rendeltetett, hogy 2050-ig meggyorsítsa a zöldátállást.[16] A nyolcadik cselekvési program az ENSZ 2030-ig tartó menetrendjének is részét képezi összhangban annak fenntartható fejlődéssel kapcsolatos célkitűzéseivel.[17] A programot az Európai Parlament és a Tanács 2022/591 határozata rögzíti a 2030. december 31-ig tartó időszakra vonatkozóan. A legújabb akció megfogalmazza a körforgásos gazdaságra való zöldátállás és a környezet megóvásának, helyreállításának igényét.[18] Hosszú távú mérföldkőként jelöli meg a dokumentum egy olyan jóléti gazdaság kialakítását 2050-ig, amely nem terjeszkedik túl a bolygó tűrőképességén és ahol a növekedés regeneratív, a fel nem használt javak aránya elhanyagolható, továbbá amelyben kialakult a klímasemlegesség. Így cél-eszköz viszonylatban olyan vállalások kerültek előirányzásra, mint az üvegházhatású gázok arányának további csökkentése, az alkalmazkodóképesség növelése, egy jóléti gazdaság kialakításán történő közös

---

13 BALOGH: i. m. 11.

14 BALOGH: i. m.11.

15 HEINCZ (2018): i. m. 7–11.

16 https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2022/03/29/council-adopts-8th-environmental-action-programme/, 2023 december 13.

17 (EU) 2022/591 határozat (13) bekezdés. In: *Eur-Lex: Uniós jog*.

18 (EU) 2022/591 határozat 1. cikk (1)–(2) bekezdés. In: *Eur-Lex: Uniós jog*.

munkálkodás, a szennyező anyagok felszámolására törekvés, a biológiai sokrétűség óvása és a fenntarthatóság környezeti szempontból történő előbbre vitele.[19] Mindezen feltételek teljesítésének felülvizsgálata céljából a Bizottság félidős értékelést készít 2024. március 31-ig, végső értékelését pedig 2029. március 31-ig alakítja ki.[20]

A környezeti cselekvési programok mellett fontos megemlíteni azokat a célokat és alapelveket, amelyek determinálják az egyes programokat, stratégiákat és általában véve is körvonalazzák az Európai Unió környezeti politikáját. Az EUMSz. 191. cikke a következő célkitűzéseket öleli fel: *a környezet minőségének megőrzése, védelme és javítása; az emberi egészség védelme; a természeti erőforrások körültekintő és észszerű használata, a regionális vagy világméretű környezeti problémák leküzdésére, és különösen az éghajlatváltozás elleni küzdelemre irányuló intézkedések ösztönzése nemzetközi szinten*. A környezeti politika célja még az előbbiek mellett a fenntartható fejlődés, amelyet az 1997-es Amszterdami Szerződés vezetett be, illetve a környezeti védelem magas szintje. Ez utóbbi két alapelv általános szintű és az EUSz. 3. cikk (3) bekezdése rögzíti, míg előbbiek speciális céloknak tekinthetőek.[21]

A környezetpolitikának azonban közös általános elvei és céljai ellenére többféle típusa van a feladatok jellegétől és a kitűzött céloktól függően. Idetartozik tehát a gyógyító környezetpolitika, a hatásorientált környezetpolitika, a forrásorientált környezetpolitika és a szerkezetváltó vagy másképpen megelőző környezetpolitika.[22]

Mindezek közül a legkevésbé hatásos a *gyógyító környezetpolitika*, mivel legfőbb célja a környezetvédelmi károk enyhítése nem minden esetben alkalmazható, hiszen a helyrehozhatatlan környezeti károk esetében nem beszélhetünk teljes értékű helyreállításról, e mellett igen költségesnek is bizonyul a gyakorlatban. A *hatásorientált környezetpolitika* a környezet minőségének javítását tűzi zászlajára, arra az estre, ha a káros anyagok kibocsátása nem csökken, míg magának a károsanyag-kibocsátásnak a csökkentése a *forrásorientált környezetpolitika* mozgatórugója. Mindezen irányzatok közül azonban a leginkább optimizmusra okot adó irányzat a *szerkezetváltó, megelőző politika*, amelynek központi eleme a fenntartható fejlődés, és amely ez utóbbi érdekében a gazdaságot és a társadalmat környezetbarát cselekvések és technológiai mechanizmusok felé kívánja elmozdítani és ösztönözni.[23]

A környezetpolitikának azonban létezik egy másik tipizálási formája is, mely szerint intenzív, valamint extenzív környezetpolitika szerint tehetünk különbséget. Az extenzív környezetvédelem a szennyező technológiák káros hatásainak csökkentésére törekszik, míg az intenzív modell révén lehetővé válik környezetbarát

---

19 (EU) 2022/591 határozat 2. cikk (1)–(2) bekezdés. In: *Eur-Lex: Uniós jog*.

20 (EU) 2022/591 határozat 5–6. cikk. In: *Eur-Lex: Uniós jog*.

21 Ludwig KRAMER: *Az Európai Unió környezeti joga*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012, 33–38.

22 SZLÁVIK (2005): i. m. 202–205.

23 NAGY: i. m. 9.

technológiai megoldások használata, ezáltal a technológiai fejlődés és a környezettudatosság szinte egybeforr.[24]

A korábbiakban ismertetett típusokon túl megfigyelhetőek továbbá nemzeti sajátosságok a szabályozás tekintetében.

Az első altípus, amelyet ebben a körben ki kell emelni, az úgynevezett *francia modell*, amelyre az állami szabályozás túlsúlya jellemző, ugyanis az állami érdeket ez a modell minden más aspektus fölé helyezi. Jellemzője, hogy jól fejlett közigazgatáson alapul, illetve általános a közigazgatási szervek jólinformáltsága, eszközéül pedig az adók és normák szolgálnak.

A francia modell mutációja a *német megoldás,* amelyben állami szabályozás érvényesül a szakmai szervezetek bevonásával. A francia rendszerhez hasonlóan itt is központi szerep jut a normáknak és az adóknak.

Ennek az irányvonalnak az ellentéte az *angol modell*, amely az érintettek (pl.: lakosság, vállalatok, környezetvédők, szakmai szervezetek) bevonásával, az ellenérdekelt felek közötti egyezségek megteremtésének elősegítésével operál.

A negyedik verzió az *amerikai modell*, amely a brit és a francia irányzatot egyesíti. Lényege, hogy a felek megállapítják a rájuk vonatkozó keretfeltételeket, amelyeket az állam rögzít, majd pedig az így kipányvázott úton megindul a versengés.[25]

1.2. A környezetpolitika eszközrendszere, különös tekintettel a környezeti adókra

A környezetvédelem eszközrendszerére kezdetben az utasításokon és tilalmakon alapuló rendészeti szabályozás volt jellemző, azonban az 1970-es évektől teret nyertek a piacgazdasági eszközök a szabályozásban. Ez kezdetben főként a fejlett, tőkés gazdálkodást folytató államokban volt meghatározó.[26]

A szakirodalom az eszközrendszer tekintetében több elkülönült álláspontot rögzít. A környezetpolitikai szabályozásról elmondható, hogy az általános feladatokat eltérő módszerek és eszközök segítségével oldja meg.[27]

Az úgynevezett módszertani megközelítés három nagyobb szabályozási területet különít el. Az első terület ebben a körben az integráció. Ezen felfogás szerint az integrációt megelőzően a szektorális megoldások bizonyultak dominánsnak a környezetpolitikai szabályozás terén.[28] Az integráció kétféle lehet: beszélhetünk belső, illetve külső integrációról. Lényege, hogy az integráció egész-, illetve részelemeinek különböző tényezők tekinthetőek. Belső integrációról beszélünk, ha a környezetvédelem az egész szerepét tölti be, míg külső integráció akkor áll fenn, ha a környezetvédelemre valamely részelem szerepe hárul. Másfelől viszont hangsúlyozandó, hogy a hatékony környezetvédelmi szabályozáshoz kölcsönös integrációra

---

[24] NAGY Zoltán: A környezetpolitika szabályozásának eszközei. *Miskolci Jogi Szemle* VII., 2012/2., 25.

[25] KISS Károly: *Zöld gazdaságpolitika*. BKÁE, Budapest, 2005. https://numen.extra.hu/jegyzet/misc/KORNYPOL/zgazdpol.pdf, 2023. december 11., 77–78.

[26] FODOR László: *Környezetjog*. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2015, 52.

[27] NAGY: *Környezeti adózás…*, 18.

[28] NAGY: *Környezeti adózás…*, 18.

van szükség. Előnyös esetben tehát a külső integráció kétirányú, hiszen a környezetpolitikának is szem előtt kell tartani az egyes részelemek mint ágazatok sajátos szabályozási igényeit.[29]

A második területe ezen elméletnek az állami befolyásolás módszerei, amelybe beletartozik a közigazgatási, gazdasági és az önszabályozási módszer.

A harmadik szempont a környezetterhelés mértékének meghatározása, amely lehet mértékrendszerű vagy technológiai jellegű.[30]

Egy ettől eltérő elmélet a környezetvédelmi szabályozást szűkítve értelmezi és a környezetvédelemi eszközrendszert, valamint a környezettszennyezés kezelését két területre osztja.[31] Ezzel kapcsolatosan ki kell emelni néhány alapvető kérdést, amelyek az alábbiak szerint hangzanak:

1. Az igénybe vett, illetőleg elfogyasztott környezeti javak tekintetében áll-e fenn fizetési kötelezettség?
2. Az így fizetett összegek tükrözik-e a szolgáltatás valódi értékét, illetve fedezik-e a szolgáltatás nyújtásával kapcsolatban felmerülő költségeket?
3. A fizetési kötelezettségek mögött vagy azok helyett van-e valamilyen más kötelezettség, amely a negatív külső gazdasági hatások kiküszöbölésére szolgál, és amely az érintett vonatkozásában tényleges költségelemként merül fel?
4. A környezeti javak igénybe vevője érzékeli-e a szolgáltatásokért cserébe fizetett költségeket, azaz teljesíti-e őket, továbbá az így megfizetett tételek ténylegesen alkalmasak-e arra, hogy befolyásolják az adott javak igénybevételét a későbbiekben?

Fodor László állásfoglalása szerint ugyanis, ha ezen kérdésekre nemleges a válasz, úgy negatív externáliákkal (piaci kudarcokkal) kell szembenéznünk.[32] A negatív externáliák a külső gazdasági hatások egy csoportját képezik. Egyes externáliák hatása pozitív, míg másoké káros. Előbbieket pozitív externáliáknak, míg utóbbiakat negatív externáliáknak nevezzük.[33] A külső gazdasági hatás definíciója szerint az nem más, mint egy adott gazdasági szereplő szándékolatlan ráhatása, egy másik gazdasági szereplő jóléti szintjére. A környezetgazdaságtan kifejezetten a negatív externáliákkal foglalkozik. A környezetvédelemhez kapcsolódó externáliák tipikusan a közjavakhoz kötődnek.[34] Az externáliáknak van egy kiemelt jelentőségű osztálya, amelyeket a közös források problémáinak nevez a szakirodalom. Ezek olyan ritka források, amelyek közös használatban vannak, és használatuk nincsen korlátozva. Erre jó példa az olajmezők esete, ahol az egyes olajkutak tulajdonosai által kinyert olaj csökkenti az összes rendelkezésre álló olajat, s ezáltal minden további

---

29 FODOR: i. m. 47–48.

30 NAGY: *Környezeti adózás…*, 19.

31 NAGY: *Környezeti adózás…*, 19.

32 FODOR: i. m. 52–53.

33 Joseph E. STIGLITZ: *A kormányzati szektor gazdaságtana*. KJK-Kerszöv Kft., Budapest, 2000, 237.

34 KEREKES Sándor*: A környezetgazdaságtan alapjai*. Aula Kiadó, Budapest, 2007, 118–120.

kút létesítése negatív externália a többi kútra nézve.[35] Az externáliák kezelésére kétféle megoldási lehetőség áll rendelkezésre *Stiglitz* szerint. Az egyik lehetséges megoldáshalmaz magángazdasági módszereket, a *Coase-tétel* alkalmazását, jogi szabályozást (kártérítést), illetve társadalmi szankciót (szocializáció) ölel fel.[36] A *Coase-tétel* lényege, hogy externáliák fennállása esetén a gazdasági szereplők egy olyan közös megoldást dolgoznak ki és fogadnak el, melynek révén az externáliák internalizálódnak, vagyis a külső gazdasági hatásokat belsővé teszik.[37]

Azonban a magánmegoldások nem mindig kielégítőek. Egyrészt azért nem, mert ahogyan már korábban említettem, az externáliák a környezetvédelem területén a közjavakhoz, vagy másképpen közjószágokhoz kapcsolódnak. A közjószágok problémája alapvetően abból fakad, hogy igen költséges lenne, ha bárkit megpróbálnánk kizárni ezeknek a javaknak az élvezetéből, így egyesek egyfajta *potyautasként* élvezik ezeket a forrásokat. Ilyen javak például a tiszta levegő vagy az ivóvíz.[38]

A második alapproblémát a tranzakciós költségek jelentik, amelyek a magángazdasági internalizáció során keletkeznek, hiszen az ehhez szükséges szervezési szolgáltatások rendkívül költségesek.[39]

A harmadik szempontot ebben a körben pedig a kialakult tulajdonjogok jelentik, amelyek *hatékonyságveszteséget* eredményeznek. Ez főként az angolszász jogrendszerben jelent problémát, ahol a tulajdonjog sok esetben szokásjogi alapokon nyugszik, melynek következtében a kialakult joggyakorlatban előre látható, hogy egyes negatív externáliák jelentkezése esetében azok elszenvedője mikor nyerhet érvényt jogának peres úton, és mikor köteles azokat elviselni.[40]

A kormányzati beavatkozás itt két területet takar: egyrészt a közvetlen hatósági szabályozást, másrészt pedig a közvetett piackonform szabályozást. Továbbá a hatósági szabályozásnak is két területe van az elmélet szerint, hiszen idesorolja a kibocsátási szabályokat, másfelől pedig a ráfordítási vagy input szabályokat is. Az első esetkör tekintetében tilos a megadott szennyezési érték átlépése, míg a második variáció vonatkozásában a kormányzat a termelési folyamatot szabályozza. A piackonform szabályozás tekintetében a bírságok, adók, díjak, továbbá a támogatások, illetve a forgalmazható szennyezési engedélyek szolgálnak megoldásként.[41]

Szintén kettős felosztást alkalmaz az a teória, amely jogi normatív terület és közgazdasági (piaci) terület között tesz különbséget. A szabályozás jogi altípusa az utasítások, engedélyezések és tiltások hálójára épül, bár a piaci, közgazdasági természetű szabályozás nagyobb gyakorlati hasznot mutat. Ez utóbbi kategóriájába

---

35 STIGLITZ: i. m. 238.

36 NAGY Zoltán: Fenntartható költségvetési elvonások rendszere a környezetvédelem területén. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis Sectio Juridica et Politica* XXIX., 2011/1., 251.

37 STIGLITZ: i. m. 241.

38 STIGLITZ: i. m. 243.

39 STIGLITZ: i. m. 243.

40 STIGLITZ: i. m. 244.

41 NAGY: *Fenntartható…*, 31.

sorolhatóak az adók, önkéntes megállapodások, forgalmazható jogok és a piaci önkéntes szabályozás. Ezek közül specialitást hordoz magában az önkéntes megállapodások csoportja, melyek esetében az állam kivonul az adott területről és a piaci szereplők megegyezése folytán születik környezetvédelmi szabályozás.[42]

Kobjakov Zsuzsanna a környezetpolitika eszközeit illetően szintén kettős tipizálást alkalmaz, és ennek megfelelően közvetlen szabályozást, illetve közvetett vagy másképpen gazdasági szabályozást határoz meg. Az előbbi típusba álláspontja szerint a nyílt tiltás, az engedélyeztetési eljárás és a normák állítása tartozik bele, míg a gazdasági szabályozás eszközrendszerét az adók vagy díjak, támogatások és a piacteremtés (szubvenciók) képezik.[43]

Ezen elméleti áttekintést követően a környezetpolitika szabályozási eszközrendszere tekintetében megállapítható, hogy az közvetlen szabályozásra és ezen belül szennyezési határértékre, engedélyezésre, tiltó szabályokra, valamint a közvetlen szabályozás mellett közvetett, gazdasági szabályozásra tagozódik, amely negatív és pozitív ösztönzőket és speciális gazdasági szabályokat ölel fel. Ezen tanulmány által tárgyalt téma szempontjából a közvetett, gazdasági eszközök bírnak nagyobb súllyal és ezen belül is az úgynevezett negatív ösztönzők, hiszen ezek közé tartozik a környezeti adózás is. A pozitív ösztönzők a támogatások rendszerét jelentik, míg a speciális gazdasági eszközök területe folyamatosan változik, de többek közt idesorolhatjuk például az önkéntes megállapodásokat vagy a piaci önkéntes szabályozást.[44]

A környezetpolitika eszközrendszerén belül különösen fontos a gazdasági szabályozó eszközök csoportja, valamint a környezeti adózás. A gazdasági megoldások előnye, hogy rugalmasak és magukban hordozzák az innovációt, könnyedén képesek alkalmazkodni a dinamikusan alakuló viszonyokhoz. Alkalmazása elengedhetetlen, hiszen a gazdasági élet alakulása új eszközök bevetését igényli. Másfelől viszont szükség van közvetlen szabályozásra is, mivel a környezetpolitika számára is ki kell jelölni a szükséges kereteket, amely csak hatósági szabályozás révén érhető el.[45]

A negatív ösztönzők szempontjából kiemelhető néhány általános elv. Az első ilyen alapvetés az ösztönző funkcióhoz kapcsolódik, amely abban nyilvánul meg, hogy a környezethasználó magatartását a környezet terhelésének és igénybevételének csökkentése felé kell elmozdítani. Másodsorban ezeket az eszközöket fokozatosan, folyamatosan egyeztetve, előre meghatározott határidők mellett célszerű bevezetni. Harmadrészt meg kell adni a felhasználás célját és módját, az ilyen módon beszedett összegeket a környezet javára kell fordítani.[46]

---

[42] NAGY: *Környezeti adózás…*, 19.

[43] KOBJAKOV Zsuzsanna: A környezetpolitika eszközei, a környezetvédelem szabályozása. In: *A környezetgazdaságtan alapjai*. (szerk.: Kerekes Sándor) Budapest, 1998, 94–108.

[44] NAGY: *Környezeti adózás…*, 32–34.

[45] NAGY Zoltán: A környezeti adózás helye és szerepe a környezetpolitikában. *Agrár- és Környezetjog* 2016/20., 85–86.

[46] NAGY Zoltán: *A környezetpolitika és a gazdasági szabályozás összefüggései, szabályozási lehetőségek*. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, http://www.vmtt.org.rs/mtn 2017/164_181_Nagy.pdf, 2023. december 15., 178.

A környezetvédelmi adók tekintetében fontos kiemelni néhányat azok pozitív és negatív hatásai közül. Mindenképpen pozitívként értékelhető, hogy a környezeti adók csökkentik a környezetszennyezést, az élő munkát terhelő adók kiválthatóak környezetvédelmi adókkal, növelik a versenyképességet és előmozdítják az innovációt, hatásukra kedvezően alakul az adóterhek elosztása, serkentik a fogyasztói szokások pozitív változásait, költségtényezőként beépülnek a piaci árba, valamint az ilyen adók címén befolyt összegek elősegítik a megújuló energiaforrások felhasználását.

Hátrányként értékelhető, hogy rövid távon kevéssé befolyásolják az energiahordozók keresletét, negatívan hatnak a GDP alakulására, előnytelenül hatnak a jövedelemmegoszlásra és ezáltal növelhetik a társadalmi csoportok közti szakadékot, az ipari tevékenység relokációjához vezethet egy környezetvédelemben kevéssé érdekelt államba, versenyképességi problémákat idézhet elő bizonyos iparágakban, továbbá gerjesztheti az inflációt, mivel a korszerűsítés költségeit a fogyasztók állják.[47]

2. Környezeti adózás az Európai Unióban

A környezeti adók az Európai Unióban négy fő kategóriába sorolhatóak: energiaadók (ideértve a közlekedéshez szükséges üzemanyagot), a közlekedési adózás, szennyezési adók és erőforrásadók.

Az energiaadók körébe tartoznak azok az adók, amelyeket az energiatermelésre, illetve olyan energiatermékekre vetnek ki, amelyek vagy szállítási célokat vagy pedig helyhez kötött felhasználást szolgálnak. A helyben felhasznált energiatermékek magukban foglalják a gázolajat, a földgázt, a szenet és az elektromosságot. Mindezek mellett ide sorolandóak azok az adók is, amelyeket a bioüzemanyagokra vetnek ki. A szén-dioxid kibocsátásra vonatkozó adók szintén energiaadóknak minősülnek.[48]

Az energiaadóval kapcsolatos szabályozás története egészen az 1990-es évek elejére nyúlik vissza, ugyanis ekkor már a környezettudatos tagországok reformra törekedtek ebben a kérdésben. A Bizottság ebben az időben számos előterjesztést tett a szén-dioxid adóztatására vagy másképpen szénadóra, azonban ekkor még ezek a kísérletek kudarcot vallottak. Ezután a német, a svéd, a spanyol és a dán soros elnökség is taglalta a problémát, majd egy 1997-es újabb sikertelen javaslat után megszületett 2003-ban a tagállamok megegyezésének eredményeként a *2003/96/EK irányelv*.[49] Az Európai Unió adójogáról általánosságban mind az 1957-es Római Szerződés, mind a másik két alapító szerződés tartalmaz specifikus rendelkezéseket, továbbá másodlagos jogforrások is rögzítenek rendelkezéseket ebben a körben. Azonban az energiaadóra, mint külön adónemre, csupán egyes uniós direktívák rögzítenek szabályokat.[50] Ennek ellenére az Európai Unió környezetvédelmi adózásának 75%-a az energiaszektorból ered, így

---

[47] NAGY Zoltán: Az adó és támogatáspolitikai szabályozás hatékonysága a környezetvédelem területén. *Pázmány Law Working Papers* 2012/9., 8.

[48] Brian NEWSON: *Environmental taxes. A statistical guide*. European Comission, European Union, Eurostat, 2013.

[49] LOVAS Dóra: Energiaadó az Európai Unióban – Energiaadózás és az Európa 2020 Stratégia összefüggései. *Közép-Európai Közlemények* X., 2017/2., 69–70.

[50] LOVAS: i. m. 69.

ennek fényében talán kijelenthető, hogy fontosságuk ellenére a szabályozottság meglehetősen alacsony fokú, némiképpen hiányos a harmonizáció.[51] A tagállamok némelyike már korábban is vetett ki adókat, például a villamos energiára vagy a földgázra, de az egyes nemzeti szabályozások jelentősen eltértek egymástól. A 2003/96/EK irányelv fontossága abban áll, hogy az uniós kereteken belül egységesítette a szabályozást, illetve ettől kezdve kötelezővé vált az adóztatás ezen a téren. A korábban már közösségi alapon adóztatott ásványolajtermékek mellett az adóztatás már kiterjed az olyan energiatermékekre is, mint a földgáz, a villamos energia és a szén. Az irányelv adóminimumokat is megállapít, valamint előírja az adózási struktúrát és az adóztatási pontok is adottak az egyes energiatermékek vonatkozásában.[52] A direktíva az adóminimumok tekintetében előírta, hogy legkésőbb 2012. január 1. napjáig új legkisebb értékeket kell meghatározni a 2013-as évvel bekövetkező időszakra nézve. A végső minimumdíjak egyébiránt meglehetősen alacsonyak voltak, egyes tagállamok személyre szabott mértékeket alkalmazhattak és az átfutási idő is hosszú volt. Viszonylag széles körben tette lehetővé a jogforrás a kivételek és kedvezményes adókulcsok alkalmazását egyes iparágak számára, valamint lehetséges az adóvisszatérítés is.[53] Alapvetően az energiaadóknak két fő típusa van. Egyrészt idesorolhatóak a motorüzemanyagokra, másrészt a fűtőanyagokra kivetett adók.[54]

Az energiaadók vonatkozásában továbbá a *2012/27/EU direktíva*t kell megemlíteni, amely az energiahatékonyság növelését irányozta elő 2020-ig, méghozzá 20%-os mértékben.[55] Ezen cél jegyében a nemzeti energiaszabályozó hatóságokon keresztül a tagállamok a díjszabások és szabályozások rendszerének kidolgozása révén biztosítják a gáz- és villamosenergia-szolgáltatók hatékonyabb energiafelhasználását, továbbá vállalják azon díjszabások megszüntetését, amelyek hátrányosan hatnak a villamos energia felhasználására, elosztására és továbbítására vagy gátolják a fogyasztói hatékony energiafelhasználást.[56] A jogforrás értelmében a tagországok által az energiamegtakarítás jegyében alkalmazott szakpolitikák magukban foglalják az olyan szén-dioxidra és energiára kivetett adókat is, amelyek hozzájárulnak az energiafogyasztás csökkentéséhez.[57] Az energiaadók kapcsán megemlítendő végső soron a *2023/956 európai parlamenti és tanácsi rendelet*. Ez a szabályozás az importáruk karbonintenzitását ellensúlyozó mechanizmust (másképpen: CBAM) hozza létre. A rendelet lényege az abban megjelölt áruk tekintetében a beágyazott üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése az Unió vámterületére történő behozataluk során.

---

51 KISS: i. m. 116.

52 BORKA Norbert: Az energiaadóval kapcsolatos szabályozás. *Adóvilág* 2004/6., 11.

53 Henrik HASSELKNIPPE – Atle Christen CHRISTIANSEN: *Energy Taxation in Europe: Current Status – Drivers and Barriers – Future Prospects*. Fridtjof Nansen Institute, Lysaker, 2003, 8.

54 HASSELKNIPPE – CHRISTIANSEN: i. m. 8–19.

55 2012/27/EU irányelv 1. cikk (1)–(4) bekezdés. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

56 2012/27/EU irányelv 15.cikk (1) bekezdés In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

57 2012/27/EU irányelv 7. cikk (9) bekezdés. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

Ez a rendelet váltja fel a *2003/87/EK irányelv* által bevezetett ETS-rendszert.[58] A rendelet hatálya kiterjed az importáruk körében a cementre, a villamos energiára, egyes trágyázószerekre, a vasra és acélra, az alumíniumra és a vegyi anyagok közül a hidrogénre.[59] Ilyen árukat kizárólag engedélyezett CBAM-nyilatkozattevő hozhat be az Unió vámterületére. A nyilatkozattevői státusz elnyerése egy engedélyeztetési eljárás keretében megy végbe. Az így engedélyezett CBAM-nyilatkozattevőknek minden évben be kell nyújtaniuk egy CBAM-nyilatkozatot az előző évre vonatkozóan az illetékes tagállam hatóságához.[60] Ennek a rendszernek a pénzügyi vetületét az adja, hogy a vámhatóságok kizárólag engedélyezett CBAM-nyilatkozattevők számára tehetik lehetővé az árubehozatalt. Amennyiben ugyanis az engedélyezett CBAM-nyilatkozattevőtől eltérő személy anélkül hoz be árut, hogy a jogszabályban foglalt kötelezettségeknek eleget tenne, úgy bírság megfizetésére köteles. Szintén bírságra kötelezett azon engedélyezett CBAM-nyilatkozattevő, amely nem szolgáltatja vissza az előző naptári évre vonatkozó CBAM-tanúsítványt.[61]

A közlekedési adók alatt a szakirodalmi nézet szerint a gépjárművek tulajdonosaira, használóira kivetett adókat érthetjük.[62] Azonban a gépjárműveken túl idesorolhatóak más közlekedési és szállítási módozatok is, úgy, mint a légi forgalom, vasút, hajózás, valamint az ezekkel kapcsolatos egyes szolgáltatások szintén ebbe a körbe vonhatóak. Bármely közlekedési eszközre vonatkozó adók idetartoznak tágabb értelemben, tulajdonképpen még a környezetbarát közlekedési módok is, mint például a tömegközlekedés vagy éppen az elektromos gépjárművekkel kapcsolatos adózás. Egyes álláspontok szerint a közlekedési biztosítással kapcsolatos adózás is beemelhető ebbe a halmazba. Azonban a járművek működtetéséhez szükséges üzemanyaggal kapcsolatos adók nem sorolhatóak ide.[63] Konkrét rendelkezéseket a gépjárműadókról és használati díjakról az *1999/62/EK irányelv* tartalmaz, amely meghatározza az egyes tagállamokban bevezetett gépjárműadók és más használati díjak megnevezéseit, valamint azt, hogy az egyes országok saját eljárásrendjük szerint állapíthatnak meg és szedhetnek be ilyen tárgyú fizetési kötelezettségeket, továbbá annak tényét, hogy ilyen díjakat csak a bejegyzés szerinti tagállam vethet ki. A mellékletek meghatározzák az egyes járműosztályokat és a minimum adómértékeket.[64]

A szennyezési adók magukban foglalják a levegő-, víz- és zajszennyezésre kivetett adókat, valamint a hulladékgazdálkodással kapcsolatos adókat és díjakat egyarát.[65] Itt kivételt képeznek a szén-dioxid-kibocsátásra vonatkozó adók, mivel ezek az energiaadók égisze alá tartoznak. Egyes vélemények szerint ide sorolható

---

58 2023/956/EU irányelv 1. cikk. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

59 2023/956/EU irányelv I–II. Melléklet. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

60 2023/956/EU irányelv 4–6. cikk. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

61 2023/956/EU irányelv 25–26. cikk. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

62 NAGY Zoltán: *A környezetvédelmi adózás*. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, http://www.vmtt.org.rs/mtn2014/194_211_Nagy.pdf, 2023. december 13., 2016, 201.

63 Brian NEWSON: i. m. 14.

64 1999/62/EK irányelv 3–5. cikk. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

65 NAGY: *A környezetvédelmi…*, 201–202.

még a kenőolajokkal kapcsolatos adózás is.[66] A szennyezési adókhoz és díjakhoz kötődik az *1999/31/EK irányelv*, amely a hulladéklerakásról rendelkezik, és a hulladéklerakó helyeken felhalmozott, de nem újrahasznosított hulladék csökkentésére és a tárolt hulladék környezetkárosító hatásainak minimalizálására törekszik.[67]A direktíva a hulladéklerakóban történő elhelyezés költségeiről is rendelkezik, miszerint a hulladéktelepek üzemeltetői a leadásért és elhelyezésért cserébe díjat számíthatnak fel, és ezeket a tételeket úgy kell a tagállamoknak kialakítaniuk, hogy azok fedezzék az üzemeltető létesítéssel, működéssel és biztosítékok nyújtásával kapcsolatos költségeit. Mindezek mellett a tagállamoknak átlátható adózást kell kialakítaniuk, és ennek igazolása végett a vizsgálathoz szükséges adatokat is biztosítaniuk kell.[68] A hulladékkezelés kapcsán fontos még néhány sort szentelni a *2000/59/EK irányelv*nek, amely a hajókon keletkező hulladékok és rakománymaradványok kérdésében rendelkezik. Az itt körvonalazott díjrendszer esetében hangsúlyozni kell, hogy a hulladék kezelésével, megsemmisítésével, valamint a kikötői befogadólétesítmények igénybevételével kapcsolatos díjak a hajókat terhelik. A díjakat úgy kell kimunkálni, hogy azok a kikötői létesítményekben való elhelyezést ösztönözzék és ne pedig a tengerbe ürítésre sarkallják a hajózási társaságokat. A díjfizetési rendszernek méltányosnak, átláthatónak és megkülönböztetéstől mentesnek kell lennie.[69]

Az erőforrásadók a nyersanyag-kitermeléssel kapcsolatos adókat ölelik fel.[70] Azonban maguk a természeti erőforrások felhasználásáért fizetendő adók is az erőforrásadók csoportjába tartoznak.[71] Itt említhető meg a *2009/28/EK irányelv*, amely a megújuló energiaforrások felhasználását elősegítő rendelkezéseket rögzít. Lényegében közös keretet hoz létre a megújuló energiaforrásokból kinyert energia felhasználására.[72] Ez a direktíva előírja, hogy a tagállamoknak ügyelniük kell arra, hogy a megújuló energiaforrásokból származó villamos energiára és gázra nézve kiszabott szállítási és elosztási díjak ne jelentsenek hátrányos megkülönböztetést.[73]

3. A környezeti adózás alakulása a gyakorlatban, statisztikai adatokkal számszerűsítve

A környezeti adózás nem csupán pénzügyi eszközként funkcionál, hanem elősegíti a környezettudatos cselekvés meghonosodását mind az ipari szférában, mind a hétköznapi életben, továbbá pozitív hatást gyakorol az egyes nemzetgazdaságok versenyképességének növelésére is.[74]

---

66 NEWSON: i. m. 14.
67 1999/31/EK irányelv 1. cikk. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.
68 1999/31/EK irányelv 10. cikk. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.
69 2000/59/EK irányelv (14) bekezdés. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.
70 NAGY: *A környezetvédelmi…*, 202.
71 NEWSON: i. m. 14.
72 2009/28/EK irányelv 1. cikk. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.
73 2009/28/EK irányelv 16. cikk (7) bekezdés. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.
74 Nancy STEINBACH: Environmental taxes in the European economy 1995–2003. *Statistics in focus, Eurostat* 2007/1., 1.

Az energiaadók 2003-ban a környezeti adózás 76%-át tették ki, míg a szállítási adók 21%-ot, valamint a szennyezési és erőforrásadók a fennmaradó 3%-ot.[75] 2007-ben az előbbi 72%-ra csökkent, míg az utóbbi adónem 24%-ra nőtt.[76] A 2021-es évre ezek az adatok úgy módosultak, hogy az energiaadózás immáron 78%-os arányt mutat, a szállítási adók aránya a korábbi növekedés ellenére 18%-ra csökkent.[77]

Az 1995 és 2003 közötti időszakban a háztartások közel ugyanannyi energiaadót fizettek, mint az üzleti szféra.[78] A 2007-ig terjedő időszakban az Európai Unió legtöbb tagországában szintén a háztartások és az üzleti szektor voltak a fő adófizetők. Az energiaadók aránya a háztartások tekintetében országonként 20–60% között mozgott, míg az üzleti szektor vonatkozásában ez az arány 25–75% között volt. Észtországban, Ausztriában, Bulgáriában, Lettországban és Litvániában volt ez az arány 55% felett. Egyedül Luxemburg tekinthető olyan államnak, ahol az energiaadók jelentősebb része a közszolgálati szektorból ered.[79] Luxemburg esetében ez a tendencia a közelmúltban továbbra is megfigyelhető. Az energiaadók aránya napjainkban szintén aránylag egyenlően oszlik meg a háztartások és a gazdasági szervezetek között tekintettel arra, hogy előbbiek 47,8%-os mértékben, míg utóbbiak 47,4%-ban járulnak hozzá az energiaadók fizetéséhez.[80]

1995 és 2003 között a háztartások fizették meg a szállítási adók nagyobb hányadát, ugyanis az ilyen típusú bevételek több mint 65%-a származott a háztartások által fizetett adókból, kivétel egyedül Hollandia volt ez alól. A szállítási adók növekvő tendenciát mutatnak, azonban a gyarapodás 2000 és 2003 között pusztán néhány százalékos léptékű.[81] 2007-ben szintén a háztartások viselték nagyobb arányban ezeket az adóterheket, hiszen ezek megoszlása 55–75% közötti volt az egyes országok között. Ettől az aránytól lefelé egyedül Észtország és Lettország esetén beszélhetünk eltérésről, ahol ez az arány mindössze 25–30% volt. Az üzleti szektorban 15–41% közötti az ilyen tárgyú tehervállalás. A szállítási adók legkisebb mértékben a közszolgálati szektorból folytak be ebben a terminusban.[82] A 2021-es statisztikai kimutatások szerint a háztartások által fizetett szállítási adók aránya több mint kétharmad volt, egészen pontosan 68%, míg a gazdasági szféra esetében ez pusztán 31%-ot jelentett.[83]

---

[75] STEINBACH: i. m. 1.

[76] Marina Anda GEORGESCU – Velina PENDOLOSVSKA – Julio Cesar CABECA: Distribution of environmental taxes in Europe by tax payers in 2007. *Statistics in focus, Eurostat* 2010/67., 1.

[77] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_tax_statistics#Environmental_taxes_by_payer, 2023. december 15.

[78] STEINBACH: i. m. 2.

[79] GEORGESCU – PENDOLOVSKA – CABECA: i. m. 3.

[80] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_tax_statistics_-_detailed_analysis&oldid=622906#Environmental_taxes_by_payer, 2023. december 15.

[81] STEINBACH: i. m. 4.

[82] GEORGESCU – PENDOLOVSKA – CABECA: i. m. 5.

[83] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_tax_statistics_-_detailed_analysis&oldid=622906#Environmental_taxes_by_payer, 2023. december 15.

Az erőforrásadók és szennyezési adók esetében a 2007-ig terjedő időszakban ezeknek átlagosan több mint 80%-a származott a háztartásokból és az üzleti tevékenységekből. Az akkor még tagállamnak minősülő Egyesült Királyság, továbbá Litvánia és Hollandia esetében lehet azt egyedül rögzíteni, hogy ezen a területen jelentősebb mértékű adóbevétel (11–21%) származott a közszolgálati szektorból, más országokban a háztartások és gazdasági szektor képviselői mellett megjelenő komponensek elhanyagolható mérvűek voltak.[84] Napjainkban ezeknek az adóknak 51,7%-a származik a háztartások adózásából, tehát egy kicsivel több mint fele. Ezen adónemek tekintetében jelentős eltérések figyelhetőek meg a tagállamok között, ugyanis míg Hollandiában ezeknek az adóknak a 69,2%-át a háztartások fedezik, addig Németországban, Horvátországban, Litvániában és Szlovákiában gyakorlatilag nincsenek olyan adók, amelyek tulajdonképpen szennyezési és erőforrásadóknak tekinthetőek. Észtországban, Lettországban és Spanyolországban a háztartások által ebben a kontextusban fizetett terhek elhanyagolhatóak, 2% alatt vannak.[85]

Az alábbi diagram alapján statisztikai adatok tekintetében a környezeti adóbevételekről elmondható, hogy azok folyamatos növekedést mutatnak az elmúlt évtizedben az alábbiak szerint:

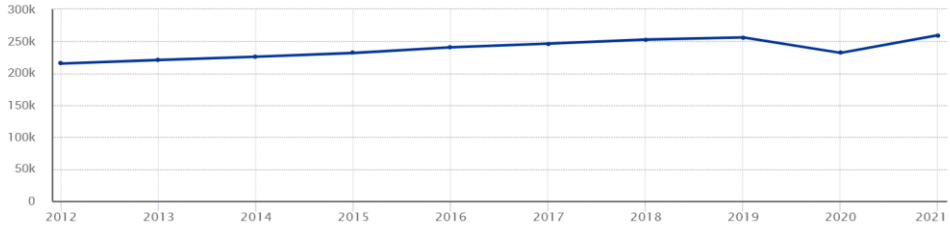

1. ábra[86]

A függőleges tengely a befolyt adóbevételeket mutatja eurómilliós nagyságrendben, a vízszintes tengely pedig az évek múlását prezentálja.

Az ábrán jól kivehető, hogy az elmúlt évtized növekvő tendenciáinak egyedül a 2020-as koronavírus járvány szabott gátat átmenetileg, bár a folyamatos növekedés a diagram szerint visszaállt.

4. A környezetvédelmi adóreform

A tárgyalt téma tekintetében álláspontunk szerint meg kell említeni a környezetvédelmi adóreform kérdését.

---

84 GEORGESCU – PENDOLOVSKA – CABECA: i. m. 5–6.

85 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_tax_statistics_-_detailed_analysis&oldid=622906#Environmental_taxes_by_payer, 2023. december 15.

86 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_taxind2/default/line?lang=en, 2023. december 15.

Elsőként a környezeti adóreform okait kell megemlíteni. Az adórendszerekkel szembeni általános elvárás, hogy a hatékonyság, igazságosság, kikényszeríthetőség kritériumainak kell megfelelniük. A gyakorlatban azonban jellemző a hatékonyságvesztés, illetőleg más torzulások. A torzulások körébe sorolhatóak a már korábban említett externáliák és ezáltal a környezeti externáliák is. A környezetvédelmi adók további torzulást okoznak ugyan, azonban aligha lehet az előbb leírtak fényében az adórendszerek torzulásmentességével mint ellenérvvel előhozakodni ebben az esetben. Továbbá a környezetvédelmi adók, díjak révén a súlyos torzulások kiegyensúlyozásának lehetősége jelentősen javul. További probléma, hogy a fejlett adórendszerek az adóbevételek nagy részét realizálják élőmunkán. Ez vezet el a munkaerő túlzott adóztatásának problémájához. Ezen nehézség szempontjából központi elem, hogy az adóteher kardinális tényezője a munkanélküliségnek. Hosszú távon az adóteher és munkanélküliség egymást kölcsönösen erősítik. A munkanélküliséghez kapcsolódik a foglalkoztatási nehézség, amelyhez kötődik a foglalkoztatási ráta és a foglalkoztatási potenciál. A 2000-es évekre az Európai Unió foglalkoztatási rátája elmaradt az Egyesült Államokétól és Japántól. A hátrány különösen az időskorúak és a nők foglalkoztatása esetében volt számottevő. Ez pedig a termelékenység és a versenyképesség növelésének útjában áll. Mindezek alapján látható, hogy a torzulások kiküszöbölése a munkaerő túlzott megadóztatása révén nem életképes, hiszen az túlzott munkanélküliséghez és ezáltal foglalkoztatási gondokhoz vezet, ami a költségvetés csökkenését eredményezi, ezáltal gátat szab a gazdasági prosperálásnak és a versenyképesség fokozásának.[87]

Ezen problémakör esetében kétféle megoldási opció áll előttünk. Egyrészt lehetőség van a hagyományos értelemben vett közgazdaságtani eszközök révén áthidalni ezeket a jelenségeket. Lehetséges tehát az adóteher átcsúsztatásával áthárítani a többletet a fogyasztásra, a tőkére vagy a környezetileg káros tevékenységekre és termékekre.[88]

A második lehetőség a környezetvédelmi adóreform. A környezet-gazdaságtan ugyanis azt vallja, hogy a hagyományos közgazdaságtani eszközök nem kielégítőek, mivel a munkaerő adóztatása szinte kiapadhatatlan, sőt még többlet is rendelkezésre áll belőle (munkanélküliség), azonban a korlátozott javak és így a természeti erőforrások felhasználását nem védik kellő súllyal adóterhek, sőt egyre inkább használjuk és ezáltal tesszük tönkre azokat. A kiutat a környezeti adóreform jelentheti, amely a költségvetési bevételsemlegesség talaján áll, azáltal, hogy a környezeti adózás növelése mellett a hagyományos adóterheket egyidejűleg mérsékli, ezáltal csökkentve az élőerőt (munkaerőt) terhelő adókat. Az ökológiai adóreform ezáltal olcsóbbá teszi az élőmunkát, javítja a foglalkoztatási rátát és javítja a környezet állapotát.[89]

Ráadásul a zöldadóreform lehetővé teszi a szegényebb és nyugdíjas háztartások méltányossági alapú kompenzálását az ilyen módon generált adóbevételekből, továbbá az újrahasznosításból eredő bevételek ellensúlyozzák a verseny negatív hatá-

---

87 KISS Károly: *Környezetvédelmi adóreform*. Lélegzet Alapítvány, Budapest, 2010, 191–209.

88 KISS: *Környezetvédelmi…*, 209.

89 KISS: *Környezetvédelmi…*, 209.

sait a vállalatok számára. Fontos tényező még, hogy szélesebb körben lehetővé válik a befektetésösztönzés a termelékenységet gyarapító innovációs megoldások kialakítása érdekében.[90]

A környezetvédelmi adóreform sikeressége jelentősen függ a környezetpolitika kifinomultságától. Ez tetten érhető azon államok esetében is, ahol az ökológiai adóreformot a legjobb eredményekkel alkalmazzák, így a skandináv országokban, Svájcban, Ausztriában, Hollandiában és Németországban.[91] A reformok egyes országokban már az 1990-es években elkezdődtek. Erre jó példa Dánia, ahol 1994 és 2002 között a környezeti adóreformok már három fázist éltek meg. Ekkor a különböző szakaszok során elsősorban a háztartási és ipari szektort célozták meg, továbbá igyekeztek a környezeti tárgyú adóbevételeket növelni, valamint új környezeti adók egész sora került bevezetésre.[92]

A kezdeti törekvések azonban közösségi szinten megakadtak, hiszen a háztartások és az ipari szektor ellenállása egyre erőteljesebbé vált az energiaárak növekedése miatt, illetve elmaradt a nemzetközi harmonizáció is.[93]

A reformok optimális implementálásának megvannak a kívánatos elvei, hiszen a cél az adóterhek átcsoportosítása a jóléti szempontból kedvezőtlen adókról (munkaerő adóztatása) a jóléti szempontból kedvező adókra (környezeti adók, díjak). Ugyan elsődleges feladat a tagállami adópolitika átalakítása, bár magának az Európai Uniónak is elő kell segítenie a változásokat a közösségi adópolitika szintjén. Így összességében a következő princípiumok teljesülése várható el a környezeti adózással szemben ezen a téren:

1. A környezeti adóknak ténylegesen a környezeti problémák megoldását kell szolgálniuk, tehát ne puszta többletbevételként jelenjenek meg a tagállamok pénzügyi rendszerében.
2. Ne gyarapítsák az összadóterhelést.
3. Redukálódjanak a környezetvédelem tükrében káros pozitív ösztönzők.
4. Ne gátolja a versenyképességet.
5. Ne befolyásolja hátrányosan a kisebb jövedelemmel bíró társadalmi csoportokat.[94]

Véleményünk szerint a zöldadóreform sem napjainkban, sem pedig a jövőben nem elhanyagolható kérdés, hiszen jelenleg az Európai Unióban a Nyolcadik Környezetvédelmi Akcióprogram életszakaszában járunk, amely a jövőre nézve további

---

90 Mikael Skou ANDERSEN – Stefan SPECK – David GEE – Jock MARTIN: *Further Environmental Tax Reform – Ilustrative potential in Ireland*. EEA Staff Position Note, 2010, 2.

91 NAGY Zoltán: Környezeti adóreform és hatásai. *Agrár- és Környezetjog* 2015/15., 89.

92 Stefan SPECK: Overview of environmental tax reforms in EU member states. In: *Competiviness Effects of Environmental Tax Reforms – Final Report to the European Commission*. 2007, 34–35.

93 NAGY: Környezeti adóreform és…, 89.

94 NAGY Zoltán: Környezeti adóreform. Tudományos előadás. *XXIX. microCad Nemzetközi Tudományos Konferencia*, Miskolc, 2015, 2.

környezetvédelmi szemszögből kiemelt érvényű feladatokat fogalmaz meg, és ezek elérésében a környezeti adózás ismételten kulcsszerepet játszhat.

Összegzés

A környezeti adózás a környezetvédelem szempontjából kiemelt fontossággal bír, különösen az Európai Unióban, hiszen a környezeti adózási szabályok összehangolása szempontjából a közösségi környezet és adópolitika korántsem elhanyagolható. Az adózás ezen típusa előmozdítja a környezet megóvását és a fenntartható fejlődés vívmányainak gyakorlati alkalmazását. Mindezen szempontok nem megkerülhetőek, mivel a hosszú távú gazdasági és technológiai prosperálás csak a természet oltalmazása mellett elképzelhető, azért, mert az emberiség nem teheti meg, hogy teljes mértékben felélje a közjószágokat és magát a bolygót. Talán erre tekintettel pedig az európai szintű együttműködésen túl még nagyobb jelentősége van a globális szintű problémamegoldásnak, hiszen a Föld közös örökségünk, és megóvása mindannyiunk közös feladata is egyben.

Ha megvizsgáljuk a környezeti adókkal kapcsolatos elvárásokat, akkor azt látjuk, hogy ezek az elvárások nem minden esetben valósulnak meg, amelyek akadályozzák a környezeti adók hatékonyságát és elfogadottságát. A legtöbb esetben probléma a környezeti adók felhasználása. A tagállamok közül többen nincs elkülönült felhasználása a zöldadóknak a környezetvédelmi célok megvalósítása érdekében. Ez akkor válik különösen érzékeny kérdéssé, ha a zöldátmenet keretében a zöldadók lesznek jelentősebb súlyban a költségvetési bevételek között. Az államnak ugyanis el kell látnia a közfeladatokat, amelyek jelentős része nem környezetvédelmi jellegű. Ebből adódóan vagy a forrásokat kell megosztani a környezetvédelmi és egyéb feladatok között vagy egy bizonyos rész fölött nem lehet a környezeti adókkal leváltani a hagyományos adórendszert.

A versenyképesség egyaránt jelentős kérdés a környezeti adóztatás kapcsán. Önmagában véve az adók beavatkozást jelentenek a piacgazdasági folyamatokba, torzítják az árakat és ezáltal a gazdasági versenyt is befolyásolják. Az Európai Unió a környezeti szabályok erősödése kapcsán versenyhátrányt szenvedhet olyan országokkal szemben, ahol nem vagy kevésbé alkalmazzák a környezeti adókat, hacsak ez nem jár az összadóteher csökkenésével. Ebben az esetben lehet egy versenysemleges szabályozás kialakítása.

Minden adó jövedelemelvonást jelent a társadalom számára. Ha új adó pluszteherként jelentkezik, akkor az alacsonyabb jövedelmű társadalmi csoportokat érintheti előnytelenül. Természtesen ez függ az adótárgytól. Ha az alapvető élelmiszereket, termékeket érinti az adóztatás, akkor ennek a hatása erőteljesebb ezeknél a társadalmi csoportoknál. Fontos tehát az adótárgyak megválasztása és a kompenzáció. Akkor jár el méltányosan az állam, ha támogatások útján megpróbálja kiegyenlíteni azokat az egyenlőtlenségeket, amelyeket az adórendszer okoz.

Felhasznált irodalom

Szakirodalmi források

[1] BALOGH Jeremiás Máté: *Az EU környezet- és klímapolitikája*. https://klimapolitikaiintezet.hu/elemzes/eu-kornyezet-es-klimapolitikaja.

[2] BORKA Norbert: Az energiaadóval kapcsolatos szabályozás. *Adóvilág* 2004/6., 11–18.

[3] Brian NEWSON: *Environmental taxes. A statistical guide. European Comission, European Union*. Eurostat, 2013.

[4] FODOR László: *Környezetjog*. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2015.

[5] HEINCZ Balázs: *Az EU környezet- és vízpolitikája*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.

[6] Henrik HASSELKNIPPE – Atle Christen CHRISTIANSEN: *Energy Taxation in Europe: Current Status – Drivers and Barriers – Future Prospects*. Fridtjof Nansen Institute, Lysaker, 2003.

[7] HORVÁTH Zuzsanna: Környezetpolitika. In: *Az Európai Unió közös politikái* (szerk.: Kengyel Ákos) Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010. https://mersz.hu/dokumentum/m667eukp__179.

[8] Joseph E. STIGLITZ: *A kormányzati szektor gazdaságtana*. KJK-Kerszöv Kft., Budapest, 2000.

[9] KEREKES Sándor: *A környezetgazdaságtan alapjai*. Aula Kiadó, Budapest, 2007.

[10] KERÉNYI Attila: *Környezettan*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2003.

[11] KISS Károly: *Környezetvédelmi adóreform*. Lélegzet Alapítvány, Budapest, 2010.

[12] KISS Károly: *Zöld gazdaságpolitika*. BKÁE, Budapest, 2005. https://numen.extra.hu/jegyzet/misc/KORNYPOL/zgazdpol.pdf.

[13] KOBJAKOV Zsuzsanna: A környezetpolitika eszközei, a környezetvédelem szabályozása. In: *A környezetgazdaságtan alapjai* (szerk.: Kerekes Sándor) Budapest, 1998. www.mek.oszk.hu.

[14] LOVAS Dóra: Energiaadó az Európai Unióban – Energiaadózás és az Európa 2020 Stratégia összefüggései. *Közép-Európai Közlemények* X., 2017/2., 68–77.

[15] Ludwig KRAMER: *Az Európai Unió környezeti joga*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012.

[16] Marina Anda GEORGESCU – Velina PENDOLOSVSKA – Julio Cesar CABECA: Distribution of environmental taxes in Europe by tax payers in 2007. *Statistics in focus, Eurostat* 67/2010.

[17] Mikael Skou ANDERSEN – Stefan SPECK – David GEE – Jock MARTIN: *Further Environmental Tax Reform – Ilustrative potential in Ireland*. EEA Staff Position Note, 2010.

[18] NAGY Zoltán: A környezeti adózás helye és szerepe a környezetpolitikában. *Agrár- és Környezetjog* 2016/20., 85–90.

[19] NAGY Zoltán: *A környezetpolitika és a gazdasági szabályozás összefüggései*. Szabályozási lehetőségek, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 164–181. http://www.vmtt.org.rs/mtn2017/164_181_Nagy.pdf.

[20] NAGY ZOLTÁN*:* A környezetpolitika szabályozásának eszközei. *Miskolci Jogi Szemle* VII., 2012/2., 24–36.

[21] NAGY Zoltán: *A környezetvédelmi adózás*. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2016, 194–211. http://www.vmtt.org.rs/mtn2014/194_211_Nagy.pdf.

[22] NAGY Zoltán: Az adó és támogatáspolitikai szabályozás hatékonysága a környezetvédelem területén. *Pázmány Law Working Papers* 2012/9., 1–9.

[23] NAGY Zoltán*:* Fenntartható költségvetési elvonások rendszere a környezetvédelem területén. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Juridica et Politica* XXIX., 2011/1., 247–258.

[24] NAGY Zoltán: Környezeti adóreform és hatásai*. Agrár- és Környezetjog* 2015/15. 85-92.

[25] NAGY Zoltán: Környezeti adóreform. Tudományos előadás. *XXIX. microCad Nemzetközi Tudományos Konferencia*, Miskolc, 2015. https://doi.org/10.26649/musci.2015.083

[26] NAGY Zoltán: *Környezeti adózás szabályozása a környezetpolitika rendszerében*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2013.

[27] Nancy STEINBACH: Environmental taxes in the European economy 1995–2003. *Statistics in focus, Eurostat* 2007/1.

[28] ORBÁN Annamária: Az Európai Unió környezetvédelmi politikája. In: *Globális folyamatok – a jövő kihívásai (tanulmánykötet)* www.publikon.hu

[29] POMÁZI István: *Az Európai Unió környezetpolitikája és a szabályozás várható tendenciái.* Magyarország az ezredfordulón – MTA Stratégiai Kutatások. Budapest, 1997.

[30] Stefan SPECK: Overview of environmental tax reforms in EU member states. In: *Competiviness Effects of Environmental Tax Reforms – Final Report to the European Commission.* 2007, 19–83.

[31] SZLÁVIK János: *Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2005.

Jogszabályok

[1] 1999/31/EK irányelv. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

[2] 1999/62/EK irányelv. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

[3] 2000/59/EK irányelv. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

[4] 2003/96/EK irányelv. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

[5] 2009/28/EK irányelv. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

[6] 2012/27/EU irányelv. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

[7] 2022/591 határozat. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

[8] 2023/956/EU irányelv. In: *EUR-Lex: Uniós jog*.

Internetes hivatkozások

[1] https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_taxind2/default/line?lang=en.

[2] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title= Environmental_tax_statistics#Environmental_taxes_by_payer.

[3] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title= Environmental_tax_statistics_-_detailed_analysis&oldid= 622906#Environmental_taxes_by_payer.

[4] https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2022/03/29/council-adopts-8th-environmental-action-programme/.

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 79–98.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.017

LÉGI KÖZLEKEDÉS (ZÖLD)ADÓZTATÁSA

(GREEN) TAXATION OF AVIATION

NAGY ZOLTÁN* – CZIRJÁKNÉ KISPÁL MÓNIKA**

Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy a légi közlekedés adóztatása hogyan tudja befolyásolni annak környezetszennyező szerepét. Mit jelent az, hogy egy adó zöld, milyen jelentősége lehet e típusú adónak a légi közlekedésben? Jelen kutatás megvizsgálja a Covid–19-járvány hatásait a légi közlekedésre, a nemzetközi és európai uniós intézkedéseket, majd elemzi egyes országok által alkalmazott légi közlekedéssel kapcsolatos adókat. Kissé részletesebben foglalkozik a tanulmány a francia légi közlekedési adókkal, amelyek példaértékűek, illetve bemutatásra kerül e körben a magyar szabályozás is. Mindezeken felül a kutatás a légi közlekedés adóztatásával kapcsolatos jövőre vonatkozó lehetőségeket is felvázolja. E körben jelentős szerepet kap egy európai uniós szakértői vizsgálat, illetve olyan alternatív lehetőségek, amelyek az Európai Uniónak az általános dekarbonizációs céljait mozdítják elő.

Kulcsszavak: *légi közlekedés, zöldadó, éghajlatváltozás, dekarbonizáció, légitársaságok hozzájárulása, zajszennyezés*

The aim of this study is to show how air transport taxation can affect its polluting role. What does it mean that a tax is green, and what role can this type of tax play in aviation? This research examines the impact of the Covid–19 epidemic on aviation, international and

* PROF. DR. NAGY ZOLTÁN
PhD egyetemi tanár
Miskolci Egyetem ÁJK
Államtudományi Intézet
Pénzügyi Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
főosztályvezető
Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
Közjogi Kutatási Főosztály
zoltan.nagy2@uni-miskolc.hu

** CZIRJÁKNÉ DR. KISPÁL MÓNIKA
LL.M PhD-hallgató, 2. évfolyam, levelező tagozat
Miskolci Egyetem ÁJK
Államtudományi Intézet
Pénzügyi Jogi Intézeti Tanszék
kutató, gazdasági büntetőjogi szakjogász
Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
monika.kispal.czirjakne@mfi.gov.hu

EU measures, and then analyses the aviation taxes applied by some countries. The French aviation taxes, which are an example, are discussed in some detail and the Hungarian legislation is also presented. In addition, the study outlines the options for the future of aviation taxation. An EU peer review and alternative options that promote the EU's overall decarbonisation objectives will play an important role.

Keywords: *aviation, green tax, climate change, decarbonisation, airline contribution, noise pollution*

Bevezetés

A levegőszennyezés korunk egyik legnagyobb problémája (és kihívása is egyben), amely nap mint nap fenyegeti egészségünket, életünket. Valamennyien érintettek vagyunk. Ennek kapcsán sokat hallunk a klímaváltozásról, az üvegházhatású gázok kibocsátásról, a fosszilis energiahordozókról, a dekarbonizációról. A Föld felmelegedése által okozott jelenlegi éghajlati helyzetet súlyosbította az orosz–ukrán háború okozta energiaválság, amely további lépéseket kényszerít ki az energiaellátás-átállás érdekében. Nincsenek könnyű helyzetben sem az államok, sem az államközösségek, hiszen lakosaiknak garantálni kell egyfelől a folyamatos energiaellátást, ugyanakkor a környezeti hatások miatt a korábban vállalt klímacélokat tartaniuk kell, döntéseiknél azt figyelembe kell venni.

A szén-dioxid üvegházhatású gáz, és a Föld felmelegedéséért leginkább felelős szennyező anyag. A jelenlegi globális felmelegedés 80%-áért az ember általi szén-dioxid-kibocsátás okolható. Bár az élőlények légzésük során bocsátanak ki szén-dioxidot, a valódi szennyezést az *autók, repülők, erőművek működése és más emberi tevékenységek* jelentik, beleértve a fosszilis tüzelőanyagok, mint például a benzin és a földgáz égetését. Az elmúlt 150 évben ezek a tevékenységek annyi szén-dioxidot juttattak a légkörbe, ami elég volt ahhoz, hogy a szintje magasabbra emelkedjen. A legtöbb ember egyetért abban, hogy a globális felmelegedés megfékezésére különböző intézkedések szükségesek. Az egyén szintjén, egyrészt, ha kevesebbet autózunk és repülünk, másrészt újrahasznosítunk, csökkenteni tudjuk a szénlábnyomunkat – vagyis a szén-dioxidnak a mennyiségét, amelynek a légkörbe jutásáért egyénileg mi is felelősek vagyunk. Nagyobb méretekben gondolkodva a kormányok intézkedéseket tesznek a szén-dioxid és más üvegházhatású gázok kibocsátásának korlátozására. Ennek egyik módja az országok közötti megállapodások, vállalások, hogy csökkentik a szén-dioxid-kibocsátásukat. Másik útja a szén-dioxid-kibocsátás megadóztatása, ezzel ösztönözve a társaságokat és egyéneket, hogy energiát takarítsanak meg, és kevésbé szennyezzék a levegőt.[1] A légi közlekedés zaj- és légszennyező, továbbá nem elhanyagolható a repülőterek és infrastruktúrájuk környezetszennyezése is.

[1] A Válaszúton Alapítvány internetes oldala. Az alapítvány két fő tevékenysége a hagyományőrzés és a környezetvédelem, küldetése szerint a múlt értékes hagyományait átörökítve szeretné az új nemzedék fenntartható környezetét megteremteni. https://www.legszennyezes.hu/legszennyezes-forrasai/, 2023. augusztus 8.

Jelen tanulmány nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy megvizsgálja, egyes államok saját eszközeikkel, adópolitikájukkal hogyan próbálják elősegíteni a légi közlekedéssel okozott környezetszennyezés mértékének csökkentését, közlekedési szokások megváltoztatását, valamint milyen alternatívák léteznek egy húzó iparágazat megadóztatásakor, úgy hogy azzal egyidőben a környezetterhelés kompenzálásra kerüljön.

1. Zöldadózás. Mitől zöld egy adó?

A zöld- vagy környezeti adók olyan gazdaságpolitikai eszközök, amelyek révén a jelenlegihez képest kedvezőbb össztársadalmi keresleti-kínálati egyensúly alakítható ki, és ezáltal mérsékelhető a gazdasági szereplők környezetszennyező tevékenysége. A zöldadókból származó bevétel egyelőre a bruttó kibocsátás és a teljes adóbevétel töredékét teszi ki a fejlett országok körében. A zöldadózás lényege az lenne, hogy az államnak a környezetterhelő tevékenységek után több adóbevétele származzon, amiből kedvezményeket lehet adni környezetbarát tevékenységek támogatására vagy az okozott kár csökkentésére. Az állam részéről az adóztatási princípium és a környezetvédelem támogatása egyszerre kell, hogy érdekké formálódjon. Ha ez megtörténik, akkor láthatunk olyan adófajtát, nevezzük zöldadónak, amely pluszterhet jelent a gazdálkodónak, de egyúttal a károsanyag-kibocsátás kompenzálása is megtörténik. Ezért elmondhatjuk, hogy a zöldadózás esetén nem az a kérdés, hogy mely tevékenység lesz adóköteles, hanem az is, hogy a bevételnek mi lesz a további sorsa.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének főtitkára António Guterres 2022 szeptemberében sürgetve szólította fel az országokat, hogy rendkívüli adókat vessenek ki a fosszilis tüzelőanyag-gyártó cégekre, és irányítsák a pénzt olyan károsult nemzetekhez, amelyek egyre súlyosabb veszteségeket szenvednek el az éghajlati válság miatt. Kijelentette, hogy „a szennyezőknek fizetniük kell" a hőhullámok, árvizek, aszályok és más éghajlati hatások által okozott károkért, és követelte, hogy „legfőbb ideje figyelni a fosszilis tüzelőanyag-termelőket, befektetőket és a kitermelés résztvevőit". „Ma felszólítok minden fejlett gazdaságot, hogy adóztassák meg a fosszilis tüzelőanyag-vállalatok váratlan nyereségét" – mondta Guterres az ENSZ közgyűlésén tartott beszédében. „Ezeket az alapokat kétféleképpen kell átirányítani: az éghajlati válság által okozott veszteségeket és károkat elszenvedő országokba, illetve az emelkedő élelmiszer- és energiaárakkal küszködők felé." – állította.[2]

A zöldadókból származó bevétel egyelőre a bruttó kibocsátás és a teljes adóbevétel töredékét teszi ki. A zöldadók száma növekszik, azonban az ebből az adónemből származó bevételek az OECD-országokban átlagosan a GDP 1,5%-ának felelnek meg, míg az összes adóbevétel mindössze 5,1%-át képezik. Összehasonlításképp a jövedelemadók, kiegészítve a társadalombiztosítási hozzájárulásokkal,

[2] António GUTERRES: *Polluters must pay': UN chief calls for windfall tax on fossil fuel companies.* https://www.theguardian.com/world/2022/sep/20/un-secretary-general-tax-fossil-fuel-companies-climate-crisis, 2023. augusztus 3.

elérik a GDP 21,5%-át, a fogyasztást terhelő adók pedig a GDP 10,8%-át. Európában a környezetvédelmi adókból származó bevételek jelentősebb összeget képviselnek, mint a világ többi részén. Az első tíz ország európai állam. Ugyanakkor a nagy gazdasággal rendelkező, világpiaci folyamatokat érdemben meghatározó és környezetszennyező országok a rangsor hátsó felében foglalnak helyet. Az Amerikai Egyesült Államok költségvetésébe mindössze a GDP 0,7%-a folyik be zöldadókból, Kínában pedig ez az arány még alacsonyabb, mindössze a GDP 0,6%-a (OECD, 2021). A zöldadókon belül az energiaadókból származik a legtöbb bevétel az Európai Unióban, több mint a teljes bevétel háromnegyede. A környezetterhelési és erőforrásadók azonban mindössze a teljes zöld adóbevétel 4%-át adják. Hazánk azonban kiemelkedően teljesít e területen. Hollandia (14%) és Málta (11%) után Magyarországon (10%) a legmagasabb a környezetterhelési és erőforrásadókból származó adóbevétel aránya a zöldadó-bevételeken belül, mivel levegőterhelési, vízterhelési és talajterhelési díj is érvényben van hazánkban. (Európai Bizottság, 2020)[3]

Az adatokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a legmagasabb közvetlen környezetvédelmi adóbevétellel nem a legfejlettebb, jóléti államok rendelkeznek. Például Németországban és Svédországban is körülbelül az adóbevételek 5%-át jelentik az ökoadók, ellentétben Bulgáriával vagy Lettországgal, ahol ez az értek 10% feletti. Ebből következtethetünk arra, hogy a környezetvédelmi adókból származó bevételek nagysága nem feltétlenül azt tükrözi, hogy az adott ország mennyire környezettudatos, inkább az állami beavatkozás szükségességét jelenti. Másrészt arra is következtethetünk, hogy a magasabb ökoadó-bevétellel rendelkező tagállamokban is inkább a fiskális bevételek növekednek, melyek nem feltétlenül járulnak hozzá nagyobb mértékben a környezet állapotának javulásához. A környezetvédelmi adóbevételek esetében érdemes megvizsgálni, hogy hogyan kerülnek visszaforgatásra a kitűzött környezetvédelmi célok elérése érdekében. Az Eurostat a környezetvédelmi kiadások körébe sorol minden olyan kormányzati kiadást, amely a környezetszennyezés okozta károsodás és negatív hatás megelőzésére, csökkentésére és felszámolására irányul. Idetartozik például a hulladékgazdálkodás, a szennyvízkezelés, a szennyezés csökkentése, a biológiai sokféleség és a táj védelme, valamint minden egyéb környezetvédelmi kiadás. Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy nincs arányban a környezetvédelmi adóbevétel a környezet védelmére fordított kiadások nagyságával. A kevesebb környezetvédelmi adóbevétellel rendelkező tagállamok fejlettebb rendszerekkel rendelkeznek az energiaszektor vagy akár a hulladék- és vízgazdálkodás tekintetében is, így a szennyezést terhelő adóbevételek kisebbek, ugyanakkor a fejlesztésekben folyamatosan megjelennek a fenntarthatósági szempontok. A környezeti jellegű kiadásaik más kiadásokba is beépülnek, amelyek közvetve szintén a környezetvédelmet segítik elő, így például a közbeszerzésekbe, vagy bármilyen más beruházásba, amely önmagában nem környezetvédelmi célú. Ilyen tekintetben az uniós pénzügyi forrásoknak is jelentősége van, hiszen a legtöbb esetben nemcsak lehetőség, hanem

[3] BÖGÖTHY Zoltán – HAUSMANN Róbert: *Új, zöld és fenntartható adórendszer*. MNB-háttéranyag. Budapest, 17. fejezet, 554. https://www.mnb.hu/web/sw/static/file/hatteranyag-17.pdf, 2023. augusztus 12.

elvárás is az ilyen források felhasználása során a környezetvédelmi, energiahatékonysági, fenntarthatósági szempontok figyelembevétele, míg a tagállami kiadási források esetében nem feltétlenül (Németországban és Svédországban jobban, mint például Magyarországon).[4]

Megállapítható, hogy a korszerű szabályozási eszközök egyszerre tudnak hatni a környezetszennyezés csökkentésére, az energiahatékonyság és energiabiztonság növelésére, valamint a hosszú távú gazdasági növekedés fokozására. Ezzel összefüggésben növekszik a környezetvédelmi adók jelentősége, amelyek egyrészt szabályozási hatékonysággal rendelkeznek, másrészt biztosítják a pénzügyi források újraelosztását. Ugyanakkor, amint azt a gyakorlat mutatja, a környezetvédelmi adók nem olyan fontosak a költségvetési bevételek megszerzésében, mint például a munkát terhelő vagy a társasági adó. Éppen ezért a környezetvédelmi adók hatékonyságának értékelését szabályozó funkciójukon kell alapul venni. Így a környezetvédelmi adók a környezetszennyezés mértékének csökkentésére, a természeti erőforrások észszerű felhasználásának növelésére irányulhatnak. Ezek az adók az energiaszektorban is fontos szerepet töltenek be, ösztönzőleg hatva a zöldenergia előállítására és felhasználására egyaránt. A gazdaságfejlesztés irányában a környezetvédelmi adók további ösztönzést jelentenek a termelési szerkezet átalakítására. A zöldadók integráló hatásait három komponens alapján lehet mérni: környezeti, gazdasági és energiabiztonsági.[5]

Fontos cél az összhang megteremtése a természeti környezet, a termelés és a fogyasztás között, amelyhez az államháztartási gazdálkodást is át kell alakítani, a mindenkori költségvetési politikát a fenntarthatóság jegyében kell kialakítani a döntéshozóknak. A környezeti fenntarthatóság nagymértékben függ a pénzügyi szabályozók szerepétől. A közigazgatási jog hatósági szabályozása egyedül kevés a hatékony környezeti felelősség megteremtésére. Szükség van olyan szabályozási eszközökre, amelyek hatni tudnak az adott társadalom fenntartható működésére. Az adók révén az állam hatni tud a környezeti értékek figyelembevételére, át tudja hangolni a gazdasági tevékenységet a környezettudatosság jegyében.[6]

---

[4] NÉMETH-KISS Szófia: A környezetvédelemi célú adóztatás tendenciái az Európai Unióban. *KÖZJAVAK*, VII. évfolyam, 2021/1., 26–32. https://doi.org/10.21867/KjK/2021.1.4. https://kozjavak.hu/kornyezetvedelemi-celu-adoztatas-tendenciai-az-europai-unioban, 2023. augusztus 12.

[5] Optimal Design of Transport Tax on the Way to National Security: Balancing Environmental Footprint, Energy Efficiency and Economic Growth Sustainable Organizations and Their Products in a Turbulent Environment
(A közlekedési adó optimális kialakítása a nemzetbiztonság felé vezető úton: A környezeti lábnyom, az energiahatékonyság és a gazdasági növekedés egyensúlyba hozása, fenntartható szervezetek és termékeik a viharos környezetben). *Sustainability* 2023, 15 (1), 831., https://doi.org/10.3390/su15010831
https://www.mdpi.com/2071-1050/15/1/831, 2023. augusztus 12.

[6] CSÁK Csilla – NAGY Zoltán: A környezeti és pénzügyi fenntarthatóság – avagy a környezetjog és a pénzügyi jog egyes kapcsolódási pontjai. *Miskolci Jogi Szemle* 2020, 1. különszám, 38–50.

2. A Covid–19-járvány utáni hatások a légiközlekedésben

Vitathatatlanul a Covid–19 koronavírus-járvány jelentősen érintette a légi közlekedési ágazatot. Járattörlések, szigorú egészségügyi előírások bizonytalanná tették a közlekedést, számottevően csökkentették az utasok számát. Az európai légiforgalmi irányítást összehangoló, brüsszeli központú szervezet *(Eurocontrol)* légi közlekedésre vonatkozó adatai szerint 2022-ben átlagosan 25 569 napi járatot regisztrált, a 2019-es szint 83,1%-át.[7] Az európai légi forgalom 2025-re érheti el a koronavírus-járvány előtti 2019-es szintet, vagyis az évi 11,1 milliót is meghaladó járatszámot.[8]

Az Európai Környezetpolitikai Intézet *(Institute for European Environmental Policy, IEEP)* megállapítása szerint a légi közlekedés az egyik leggyorsabban növekvő közlekedési ágazat volt az elmúlt években, amelynek meghatározó jellemzője *annak környezetre gyakorolt hatása.* A Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet *(International Civil Aviation Organization, továbbiakban: ICAO)* előrejelzései szerint 2050-ben az ágazatból származó károsanyag-kibocsátás hét-tízszerese lesz az 1990-es szintnek. A légi közlekedési ágazat károsanyag-kibocsátása a világon a legegyenlőtlenebbek közé tartozik. A világ népességének kevesebb mint 20%-a ült valaha repülőgépen, és a világ népességének mindössze 5-10%-a repül évente legalább egyszer. Az ágazat károsanyag-kibocsátásának korlátozására eddig bevezetett intézkedések nagyrészt hatástalanok voltak, annak ellenére, hogy a légi közlekedési ágazat az évek során számos adókedvezményben részesült más közlekedési módokhoz és iparágakhoz képest.[9] Többek között ingyenes kibocsátási egységeket kapott az EU ETS[10] *(EU Emissions Trading System)* keretében, adómentességet a kerozinra és a hozzáadottérték adóra, valamint jelentős állami támogatást biztosítottak az ágazatnak. *„Transport&environment"* internetes oldal kritikus hangon

---

[7] Átfogó értékelés. Európai légiközlekedés. 2022. *Eurocontrol.* https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/2022-12/eurocontrol-comprehensive-air-traffic-assessment-20221208-2022-overview.pdf, 2023. augusztus 8.

[8] A március 31-i helyzetet tartalmazó jelentésből kiderül, hogy a légi járatok számában tavaly továbbra is jelentős különbségeket könyveltek el az egyes európai országok. A 2019-es adatokhoz képes az uniós országok közül a legnagyobb visszaesést Litvánia (39%), Észtország (38%), Lettország (36%) és Lengyelország (31%) jelentette. Ez a mutató Magyarország esetében 1% az Eurocontrol szerint. *Még mindig nem heverte ki a koronavírus járványt az európai légiközlekedés*. MTI 2023. április 3. https://www.portfolio.hu/uzlet/20230403/meg-mindig-nem-heverte-ki-a-koronavirus-jarvanyt-az-europai-legikozlekedes-607002, 2023. augusztus 5.

[9] Jesus URIOS – Thorfinn STAINFORTH: Can Polluter Pays principles in the aviation sector be progressive? *Institute for European Environmental Policy, IEEP Publications* 2022. november 22., 1. https://ieep.eu/publications/can-polluter-pays-principles-in-the-aviation-sector-be-progressive, 2023. augusztus 10.

[10] Az EU ETS az éghajlatváltozás elleni küzdelemre irányuló uniós politika egyik sarokköve, és az üvegházhatású gázok kibocsátásának költséghatékony csökkentésére szolgáló legfontosabb eszköz. Ez a világ első jelentős és továbbra is a legnagyobb szén-dioxid-piaca. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets_en, 2023. július 28.

szól az államok veszteségeiről a légi közlekedési szektort illetően. Állítása szerint a légi közlekedési ágazat indokolatlan adómentességekben részesül, amelyek értéke – ha nem változtatnak rajta – a következő három évben 38%-kal fog növekedni. Az európai kormányok tavaly 34,2 milliárd euró bevételtől estek el a légi közlekedési ágazatban alkalmazott nagyon alacsony adók miatt – derül ki a Transport & Environment zöldcsoport[11] új tanulmányából. Ebből a 34,2 milliárd euróból 1400 km nagy sebességű vasúti infrastruktúrát lehetne finanszírozni, ami megfelelne a Hamburg–Róma távolságnak. Az elemzés azt vizsgálja, hogy milyen bevételeket kellett volna bevonni a légi közlekedés megadóztatásából, ha az ágazat nem részesülne mentességekben. Összehasonlítja ezeket a bevételeket az egy év alatt ténylegesen befolyt bevételekkel. A kettő közötti különbséget nevezzük „adóhiánynak/adórésnek". Továbbá az ágazat nem fizet kerozinadót, csökkentett mértékkel vagy egyáltalán nem fizet a repülőjegyek után általános forgalmi adót, és csak az Európán belüli járatokra vonatkozik szén-dioxid-adó.

Az Egyesült Királyság, Franciaország, Spanyolország és Németország a négy európai ország, ahol a legnagyobbak az adórések/adóhiányok, amely elsősorban a légi közlekedési ágazataik méretét is tükrözi. Bár Franciaország, Németország és az Egyesült Királyság vet ki repülőjegyek utáni adót *(ticket tax),* de azok alacsony mértékei nem képesek pótolni a hiányt. Az Air France és a Lufthansa légitársaságok tevékenységük nagyságából adódóan a legnagyobb mértékben „okozói" az európai adórésnek. Európa 2,4 és 2,3 milliárd eurós bevételtől esett el e légitársaságok tevékenységéből. A tanulmány különbséget tesz az utasokat és a légitársaságokat terhelő díjak/adók között. A jegy után fizetendő adó és az áfa az utasokat terheli, míg az üzemanyag és a szén-dioxid-adó közvetlenül a légitársaságokhoz köthetők. A 34,2 milliárd eurós hiányból 20,5 milliárd eurót kellett volna a légitársaságoknak fizetniük üzemanyagadóként és szén-dioxid-adóként. A tanulmány összegzésképpen megállapítja, hogy ha nem tesznek lépéseket a kormányok, az adórés 38%-kal fog növekedni 2025-re, mivel az ágazat a következő években egyértelműen virágzik, azaz növekedni fog. Az Eurocontrol becslése szerint a forgalom 2023-ban eléri a Covid előtti szint 92%-át, és 2025-re teljes mértékben helyreáll. Addigra az adórés 47,1 milliárd euróra nőhet, állapítja meg a T&E. A szakadék megszüntetése és a légi közlekedés aluladóztatásának megoldása a kormányok számára kiemelt prioritás kell, hogy legyen. A tanulmány javasolja a kerozin üzemanyagadójának alkalmazását, a jegyek 20%-os áfakulcsát, valamint a légi közlekedés szén-dioxid-adójának kiterjesztését minden induló járatra. Ezek a változtatások hozzájárulnának a költségvetési hiány megszüntetéséhez. Példaként említi a civil csoport az Európai Számvevőszék jelentését[12] *(European Court of*

---

[11] *Transport & Environment.* Zöldcsoport: civil szervezet. https://www.transportenvironment.org/about-us/national-offices/, 2023. augusztus 7.

[12] https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/high-speed-rail-19-2018/en/. 2000 óta az EU 23,7 milliárd eurót fektetett be a nagy sebességű vasúti infrastruktúrába. A nagy sebességű vasútra vonatkozóan az EU-nak nincs reális hosszú távú terve, a nemzeti vasútvonalak (national lines) nem jól összekapcsoltak, így nem működnek hatékonyan fi-

Auditors report), mely szerint a HSR *(high-speed rail)* egy európai nagy sebességű vasúti hálózatvonal kiépítése az EU-ban átlagosan 25 millióba kerül kilométerenként. Számításaik szerint 1368 km pálya épülhetne meg összesen 34,2 milliárd euró értékben. Ez lefedné a Hamburg és Róma közötti távolságot (1309 km).[13]

3. Nemzetközi és európai uniós intézkedések

A szennyezőanyag-kibocsátással kapcsolatosan kétféle módon léphet fel az állam. Kibocsátás-csökkentésre kötelez, vagy a károsanyag-kibocsátást megadóztatja, bünteti. Az adózással kapcsolatos döntések nemzetközi együttműködést és koordinációt igényelnek. Mivel a repülés határokon átívelő jellegű, egy országban történő adó bevezetése jelentős hatással lehet más országokra is. Az adó hatékony és igazságos megtervezéséhez a nemzetközi közösség összefogására is szükség van, hogy elkerüljük a nemzetközi feszültségeket és az adók kikerülését.

Az államok nemzetközi szinten számos intézkedést fogadtak el a károsanyag-kibocsátás korlátozására. 2009-ben a Nemzetközi Légi Szállítási Szövetség *(International Air Transport Association, IATA)* bejelentette, hogy 2050-re a légi közlekedésből származó kibocsátások 50%-os csökkentését tűzi ki célul 2005-höz képest. 2016 októberében az ICAO elfogadta a szén-dioxid-kibocsátás csökkentéséről és a szén-dioxid-kibocsátás mérsékléséről szóló *Kibocsátás kiegyenlítési és csökkentési rendszert a nemzetközi légi közlekedés számára (Carbon Offsetting and Reduction Scheme for International Aviation, továbbiakban: CORSIA)* elnevezésű intézkedést, amelynek célja a szén-dioxid-kibocsátás nyomon követése, jelentése és ellentételezése. A nemzetközi légi közlekedésben a CORSIA-t 2019. január 1. óta alkalmazzák.

2022. december 15-én az EU Tanácsa is elfogadta *a nemzetközi légi közlekedés kibocsátás-kompenzációs és csökkentési rendszerét a fent részletezett CORSIA-t*. Az elfogadott határozat lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy az ICAO keretében vállalt nemzetközi kötelezettségeiknek megfelelően teljesítsék elsőéves kötelezettségüket úgy, hogy a CORSIA rájuk vonatkozó kibocsátás-kompenzációs követelményeiről értesítsék az Unióban letelepedett üzemeltetőket. Az államok a CORSIA kísérleti szakaszában (2021–2023) és első szakaszában (2024–2026) önkéntes alapon vehetnek részt. A Tanács 2020 júniusában határozatot fogadott el arról, hogy az uniós tagállamok az önkéntes szakasz kezdetétől, azaz 2021. január 1-jétől részt vesznek a CORSIA-ban.

Az Európai Unió elkötelezte magát amellett, hogy 2050-re klímasemlegességet ér el[14], amely jelentős erőfeszítéseket igényel a gazdaság valamennyi ágazatától.

---

gyelemmel arra, hogy az Európai Bizottságnak nincsenek sem jogi eszközei, sem hatásköre arra, hogy a tagállamokat a megállapodás szerinti vasútvonalak megépítésére kényszerítse.

[13] https://www.transportenvironment.org/discover/every-hour-european-governments-lose-out-on-e4-million-in-aviation-taxes/, 2023. augusztus 5.

[14] 2021. július 9-én az EU kiadta az (EU) 2021/1119 rendeletet (az európai éghajlati törvény / the European Climate Law), amely törvénybe foglalja az EU klímasemlegessé válásának célját 2050-re, valamint az üvegházhatású gázok nettó kibocsátása csökkenté-

A villamosítás fontos szerepet fog játszani, de egyes ágazatok szén-dioxid-mentesítésével kapcsolatban is jelentős kihívások merülnek fel, ilyen ágazat a légi közlekedés. A *szintetikus tüzelőanyagok* használata fenntartható és versenyképes alternatívája a jelenlegi fosszilis tüzelőanyagoknak, amennyiben az egész folyamat során az energia 100%-ban megújuló forrásokból származik. Jelenleg a szabályozás lehetővé teszi a fenntartható repülőgép-üzemanyagok *(sustainable aviation fuels, továbbiakban: SAF)* akár 50%-os felhasználását, és a gyártók kötelezettséget vállaltak arra, hogy 100%-ban SAF-kompatibilis repülőgépeket gyártanak. Továbbá, a „Fit for 55”[15] program részeként az Európai Bizottság javaslatot tett a SAF használatának fokozására a légi közlekedésben, 2025-től kezdve 2%-kal, 2030-ra pedig 5%-kal növelve a felhasználást. A prognózis szerint 2050-re az EU repülőtereiről induló járatokon felhasznált üzemanyag legalább 63%-a SAF lesz. A megújuló energiaforrások bevezetésére irányuló ösztönzők hiánya ebben az ágazatban évekig a SAF elterjedésének stagnálásához vezetett. Érdemes megjegyezni azonban azt, hogy a SAF még mindig fejlődő technológia, amely nem lesz – még optimista forgatókönyvek szerint sem lesz elég – nagy mennyiségben sem, hogy legalább néhány évtizedig helyettesítse a hagyományos üzemanyagot. Az éghajlati célok rövid és hosszú távú teljesítéséhez tehát keresletszabályozási intézkedésekre és a légi közlekedést helyettesítő alternatív közlekedési lehetőségek biztosítására lesz szükség.

A *„Repülőgép-üzemanyag-adó alóli mentesség megszüntetése Európában”* elnevezésű európai polgári kezdeményezésnek a szervezői felszólították az Európai Bizottságot, hogy „tegyen javaslatot a tagállamoknak a repülőgép-üzemanyagra (kerozinra) kivetendő adó bevezetéséről”, azt hangsúlyozva, hogy a légi közlekedési ágazat adókedvezményeket élvez annak ellenére, hogy az egyik leggyorsabban növekvő üvegházhatású kibocsátások jellemzik. Az EU Szerződések értelmében az Európai Bizottság jogi lépéseket tehet a forgalmi adók, a jövedéki adók és a közvetett adózás egyéb formáinak harmonizációja érdekében. A Bizottság ezért jogilag elfogadhatónak tartotta ezt a kezdeményezést, és úgy döntött, hogy nyilvántartásba veszi. A kezdeményezés nyilvántartásba vételére 2019. május 10-én került sor.

Az EU „Fit for 55” tervének részeként bejelentett adóreformok szerint az EU megszünteti a repülőgép-üzemanyag adómentességét, amely évtizedek óta adómentessé tette a repülést, és ehelyett tisztább, alacsony szén-dioxid-kibocsátású üzemanyagok használatára készteti a légitársaságokat. Azonban csak az Európán belüli

sének (legalább 55%-kal) köztes célját 2030-ra Az európai klímatörvény a közzétételt követő 20 napon belül lépett hatályba. Az európai éghajlati törvény az európai zöldmegállapodás központi eleme és elfogadása megteremti a terepet az EU-ban az EU éghajlat-politikai célkitűzéseinek elérését célzó „zöld” szabályozási kezdeményezések következő hullámához. https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/climate-change/, 2023. augusztus 7.

[15] Az európai klímarendelet jogi kötelezettséggé teszi az EU azon klímacéljának elérését, hogy 2030-ig legalább 55%-kal csökkentse az uniós kibocsátásokat. Az uniós országok új jogszabályokon dolgoznak annak érdekében, hogy elérjék ezt a célt, és 2050-re klímasemlegessé tegyék az EU-t. https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/, 2023. július 26.

magán- és kereskedelmi járatokon használt üzemanyagra vonatkoznak majd. Az Európából induló járatok azonban – amelyek a kibocsátás több mint 60%-áért felelősek – továbbra is mentesek maradnak.[16] A „Fit for 55" elnevezésű intézkedési csomag számos uniós jogszabály felülvizsgálatára irányuló javaslatot tartalmaz, amelyek a meglévő jogszabályokat az európai zöldmegállapodás célkitűzéseihez igazítják.[17] Az elkövetkező időszakra az Európai Bizottság azt javasolta, hogy szüntessék meg a kerozin adómentességét, és fokozatosan csökkentsék az EU ETS-engedélyek légi közlekedésre történő ingyenes kiosztását. A légijármű-üzemeltetők számára kiosztott kibocsátási egységek mennyisége 2021. január 1-jétől évente 2,2%-os lineáris tényezővel csökken. Emellett több európai ország (például Németország, Franciaország és Svédország) a közelmúltban nemzeti szinten bevezetett valamilyen *környezetvédelmi adót a légi közlekedésre.*[18]

A légi közlekedés üzemanyag-felhasználásán túl további káros hatás a légi közlekedés zajszennyezése. Az Európai Közösség repülőterein a zajvédelemmel összefüggő üzemeltetési korlátozások bevezetésére vonatkozó szabályok és eljárások megállapításáról szóló Európai Parlament és a Tanács 2002/30/EK irányelve 2002. március 26-án deklarálta, hogy a fenntartható fejlődés a közös EU-s közlekedéspolitika alapvető célja. Ez összehangolt megközelítést tesz szükségessé annak érdekében, hogy biztosítani lehessen a közösségi közlekedési rendszerek hatékony működését és a környezet védelmét egyaránt. A légi közlekedés fenntartható fejlődése érdekében olyan intézkedéseket kell bevezetni, amelyekkel csökkenthető a repülőgépek által okozott zajártalom a különösen súlyos zajproblémákkal küzdő repülőtereken.

A fenti irányelvet követően a növekvő légi forgalom miatt az Európai Unió új szabályokat alkotott arra vonatkozóan, hogy a hatóságok miként hozzák meg döntéseiket a zajjal kapcsolatos üzemeltetési korlátozásokról az uniós repülőtereken a repülőgépek zajából származó kellemetlenségek korlátozása érdekében. Így született meg az Európai Parlament és a Tanács 598/2014 EU rendelete (2014. április 16.) az uniós repülőtereken zajjal kapcsolatos üzemeltetési korlátozások kiegyensúlyozott megközelítésben történő bevezetésére vonatkozó szabályok és eljárások megállapításáról, valamint a 2002/30/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről rendelkezik.

Az 598/2014/EU rendelet célja az uniós repülőterek körüli zajkörnyezet javítása a légi közlekedési tevékenységek és a lakóterületek közötti nagyobb kompatibilitás biztosítása érdekében, különösen az éjszakai járatok esetében. A szabályok az ENSZ nemzetközi polgári repüléssel foglalkozó szervezete, az ICAO által elfoga-

---

[16] *EU axes airlines' fuel tax exemption in drive for greener fuels*. July 14, 2021. https://www.transportenvironment.org/discover/eu-axes-airlines-fuel-tax-exemption-in-drive-for-greener-fuels/, 2023. július 25.

[17] European Commission aviation pollution tax proposal fuels debate. *Airport Industry Review*. https://airport.nridigital.com/air_sep21/ec_aviation_fuel_tax, 2023. július 23.

[18] *Can Polluter Pays principles in the aviation sector be progressive?* Report of Institute for European Environmental Policy (IEEP). November 2022. https://ieep.eu/wp-content/uploads/2022/11/Can-Polluter-Pays-Principles-in-the-Aviation-Sector-be-Progressive_IEEP-2022.pdf., 2023. július 25., 5.

dott, a zajkezelés kiegyensúlyozott megközelítésének elvein alapulnak. Az üzemeltetési korlátozás különféle formákat ölthet, például zaj- vagy mozgáskorlátozást vagy egy éjszakai időszakra szóló kijárási tilalmat. A szabályok csak a nagyobb repülőterekre vonatkoznak, ahol évente több mint 50 000 polgári repülőgép közlekedik. Idetartoznak a polgári repülőgépek, de nem tartoznak bele a katonai, vám- és rendőri repülések. A konkrét zajküszöbök meghatározása azonban továbbra is a nemzeti és helyi hatóságok hatáskörébe tartozik.

Összegezve elmondható, hogy a polgári légi közlekedés nagyjából két-három évtizeddel ezelőtti forradalma tömegek számára tette elérhetővé a korábban megfizethetetlen légi közlekedést. Nemcsak Európában, hanem Ázsiában is óriási ütemben bővült és bővül jelenleg is a szektor. Ugyanakkor sok támadás is éri ezt a közlekedési ágazatot, mivel a kereskedelmi repülés jelentős károsanyag-kibocsátással is jár. Több elemző szerint elkerülhetetlen az újbóli drágulás, mert az államoknak muszáj nagyobb anyagi áldozatvállalásra kényszeríteniük a légitársaságokat adók, járulékok kivetésével, vagy más formában, még akkor is, ha azt előbb-utóbb, részben vagy egészben, de az utasokra fogják átterhelni.[19]

4. Egyes európai uniós országok adózási gyakorlata

4.1. Ausztria, Németország

A légitársaságok hozzájárulásához hasonló adónemet több európai országban is találunk. Ausztriában *(Flugabgabe)* például 2020-tól egységesen 12 eurót, illetve 350 kilométernél rövidebb utak esetén 30 eurót kell fizetni utasonként. Mentesek az adó alól például a 2 évesnél fiatalabb gyermekek, a tisztán katonai, humanitárius vagy orvosi célból utazók, a tranzitutasok és azok, akik nem tervszerű landolás (például kényszerleszállás) miatt indulnak az adott reptérről. Az adófizetésre kötelezett a repülőgépjáratot indító tulajdonos, aki az utasok számára vonatkozóan adatszolgáltatási kötelezettséggel rendelkezik mind az adóhatóság, mind a repülőtér felé.

Németországban *(Luftverkehrsteuer)* 2010-ben került bevezetésre az adó, melynek mértéke 12,77 vagy 32,35 vagy 58,23 euró a célország függvényében. Az adó megfizetésére a légitársaság kötelezett. Ausztriához hasonlóan mentesülnek az adó megfizetése alól többek között például a 2 évet be nem töltött gyermekek, a kizárólag orvosi célt szolgáló járatok utasai, valamint azok, akik a jogszabályban meghatározott rendkívüli okból (például más reptérről való átirányítás miatt) indulnak az adott reptérről. Lényegében hasonló szabályozás mellett vezették be a légi utazást terhelő adót Svédországban és Hollandiában is.[20]

---

[19] https://www.origo.hu/gazdasag/20190710-itt-az-olcso-repules-vegenek-kezdete.html, 2023. augusztus 2.

[20] BACSÓ-GYŐRY Anna: Légitársaságok hozzájárulása. *Adóvilág* 2022/8., 2–4.

4.2. Francia légiközlekedési adók (taxes aéronautiques)

Franciaországban többféle légi közlekedési adó is létezik, és köztük van olyan, amely jó példája annak, hogy mitől nevezhető egy adó zöldadónak. Hogyan tölti be a küldetését azon túl, hogy költségvetési bevételi forrást biztosít? Ezért (is) a jelenleg hatályos francia légi közlekedési adókat részletesebben mutatom be.

2022. január 1-jétől Franciaországban három[21] különböző légiforgalmi adó *(taxes aéronautiques)* létezik.[22]

(1) Légi személyszállítási adó *(taxe sur le transport aérien de passagers) (Adókódex, Code des impositions sur les biens et services, CIBS L. 422-13. cikk)* A jelenlegi szabályozás egyetlen adóban egyesíti a 2021. december 31-ig hatályos „utas" alapú adókat. Ezek az adók a Polgári Repülési Főigazgatóság (Direction générale de l'aviation civile, DGAC) hatáskörébe tartoznak. Ezt a fajta adót a Franciaországból felszállt utasok után vetik ki. A légi személyszállítási adót minden olyan légi közlekedési társaságnak kell fizetnie, amely Franciaország területéről induló utast vesz fel, annak állampolgárságától vagy jogi státuszától függetlenül. Területi hatálya: (1) Franciaország nagyvárosa (kontinentális terület és Korzika) (2) Franciaország tengerentúli megyéi (Guadeloupe, Guyana, Martinique, Mayotte, Réunion) (3) Saint-Barthélemy és Saint-Martin tengerentúli közösségei a polgári légi közlekedési tarifa, a biztonsági és védelmi tarifa és a repülőtéri kiegyenlítési díj tekintetében; (4) Saint-Pierre és Miquelon, Új-Kaledónia, Francia Polinézia tengerentúli közösségei a biztonsági és védelmi tarifa és a repülőtéri kiegyenlítési díj (le tarif de péréquation aéroportuaire) tekintetében. Az adót minden menetrend szerinti vagy nem menetrend szerinti kereskedelmi járat esetén kell fizetni.[23]

(2) Légi áruszállítási adó *(Taxe sur le transport aérien de marchandises, a CIBS L. 422-41 cikke)* adónemben egyesíti a 2021. december 31-ig hatályban lévő „áru- és postaáru" adóalapra kivetett adót, amelyek a polgári légi közlekedési adó és a repülőtéri adó voltak, és amelyek kezelése jelenleg a DGAC hatáskörébe tartozik. A légi árufuvarozási adót minden olyan állami légi közlekedési vállalatnak meg kell fizetnie, függetlenül annak állampolgárságától vagy jogi státuszától, amely árut és postai küldeményeket indít Franciaország területéről: Franciaország nagyvárosi területe (szárazföld és Korzika) Franciaország tengerentúli megyéi (Guadeloupe, Guyana, Martinique, Mayotte, Réunion). Saint-Barthélemy és Saint-Martin tengerentúli közösségek a polgári légi közlekedési tarifa tekintetében; Saint-Pierre és Miquelon, Új-Kaledónia, Francia Polinézia tengerentúli közösségei a biztonsági és védelmi tarifa tekintetében. A légi árufuvarozási adó polgári légi közlekedési díjszabása: Az egy tonna árura vagy postai küldeményre alkalmazandó „polgári légi közlekedési" adó mértéke a rendeltetési helytől függetlenül: A 2023. április 1-jétől 2024. március 31-ig tartó járatok esetén: 1,46 euró. Az adót minden egyes

[21] 2021. december 31-ig négy különböző légi közlekedési adó volt hatályban. (1) Polgári légi közlekedési adó (2) Szolidaritási adó a repülőjegyekre, (3) Repülőtéri illeték (4) Zajszennyezési adó.

[22] https://www.ecologie.gouv.fr/taxes-aeronautiques, 2023. augusztus 9.

[23] https://www.ecologie.gouv.fr/taxes-aeronautiques, 2023. augusztus 9.

kereskedelmi célú, menetrend szerinti vagy nem menetrend szerinti járat után kell megfizetni. A charter-, taxi- vagy üzleti járatok olyan kereskedelmi járatok, amelyek után az adót szintén meg kell fizetni.

(3) Zajszennyezési adó *(Taxe sur les nuisances sonores aériennes, továbbiakban: TNSA, Adókódex, Code des impositions sur les biens et services a CIBS L. 422-49. cikkek).* Ezt az adónemet a repülőtereket üzemeltetők javára vetik ki. Azon esetekben: ahol a 20 tonnánál nagyobb tömegű légi járművek éves felszállásának száma az előző 5 naptári év valamelyikében meghaladta a húszezret, vagy ahol a két tonnánál nagyobb vagy azzal egyenlő tömegű légi járművek éves felszállásának száma meghaladta az ötvenezret az előző öt naptári év bármelyikében. Akkor, ha a zajkibocsátási tervek (*plans d'exposition au bruit*, továbbiakban: PEB) vagy zajterhelési tervek (*plains de gêne sonore*, továbbiakban: PGS) alapján a repülőtérnek van egy olyan területe, amely a fent meghatározott jellemzőkkel rendelkező repülőtér PEB-jével és PGS-ével metsződik. Az adófizetési kötelezettséget a 2 tonna vagy annál nagyobb tömegű légi járműveknek az érintett repülőterekről történő felszállása keletkezteti. A hatályos rendelkezések szerint a légi zajszennyezési adót minden olyan társaságnak meg kell fizetnie, aki egy vagy több légi járművet üzemeltet, függetlenül azok állampolgárságától és jogi szervezeti formájától, valamint az adott társaság és a használt légi jármű közötti jogviszony jellegétől. Azon esetekben, amikor az üzemeltető nem ismert, az adóalany a légi jármű tulajdonosa lesz.

Nagyon fontos rendelkezés a zajszennyezési adóval kapcsolatban, hogy a környezetvédelmi törvénykönyv L.571-14.[24] L.571-16.[25] cikkeiben előírtakat is figyelembe véve a zajszennyezési adóból származó bevételt az adóköteles esemény helyszínéül szolgáló repülőtér esetében *a helyi lakosoknak nyújtott támogatások finanszírozására, adott esetben az adóból származó éves bevétel felének erejéig a zajcsökkentési munkálatok finanszírozására felvett kölcsönök éves törlesztőrészleteinek visszafizetésére, valamint a zajcsökkentési munkák finanszírozására nyújtott előlegek visszafizetésére fordítják.*

Zajszennyezés csökkentése – a kibocsátott káros anyag kompenzálása: Franciaországban 2005 óta érvényben lévő támogatás kizárólag a tizenkét legnagyobb francia repülőtér azon lakóit érinti, akik egy zajszennyezési terv hatálya alá tartozó területen *(une zone couverte par un plan de gêne sonore)* élnek. Ez a támogatás a repülőterek körüli házak hangszigeteléséhez nyújt segítséget. A hangszigetelési

[24] A Közlekedési Törvénykönyv L. 6360-1. cikke értelmében az 1–3. csoportba tartozó repülőterek üzemeltetői hozzájárulnak az e repülőterek közelében élő lakosok azon költségeihez, amelyek a zajszennyezés csökkentését célzó intézkedések végrehajtásához szükségesek a rendeletben meghatározott feltételek mellett.

[25] Minden érintett repülőtér esetében felállítottak egy bizottságot, amely konzultációt folytat a zajterhelési terv tartalmáról és a helyi lakosok által elszenvedett kellemetlenségek csökkentését célzó segélyek elosztásáról. Az állam, az érintett helyi hatóságok, a légijármű-üzemeltetők, a helyi lakosok szövetségei és a repülőtér-üzemeltető képviselőiből áll. A bizottság összetételét és működési szabályzatát az Államtanács (Conseil d'Etat) rendelete határozza meg.

támogatást lakások, oktatási intézmények vagy egészségügyi és szociális helyiségek hangszigetelési műveleteinek finanszírozására használják fel. A támogatás a 12 legnagyobb francia repülőtér lakóit érinti: Basel-Mulhouse, Beauvais-Tillé, Bordeaux-Mérignac, Lille-Lesquin, Lyon-Saint-Exupéry, Marseille-Provence, Nantes-Atlantique, Nice-Côte d'Azur, Paris Charles de Gaulle, Paris-Orly, Paris Le Bourget, Toulouse-Blagnac. A támogatást a helyi lakosok támogatásával foglalkozó illetékes tanácsadó bizottság *(commission consultative d'aide aux riverains compétente, CCAR)* jóváhagyása után ítélik oda. Ezt a támogatást a fentiek során részletesen ismertetett légi zajszennyezési adóból (TNSA) finanszírozzák, amely ez által megvalósítja a szennyező fizet elvet *(le principe pollueur-payeur)*. A repülőtéri üzemeltetők felelősek a támogatások kifizetéséért a kedvezményezettek számára.[26] A fentiek alapján elmondható, hogy Franciaországban a zajszennyezési adó egyben *zöldadó* is, mivel az adó tárgya[27] és az adóból származó bevétel hasznosulása is *környezetvédelmi célokat valósít meg.*

4.3. Légi járművek zajkibocsátására kivetett olasz regionális adó

Olaszországban a nemzetközi jogi rendelkezésekkel összhangban az olasz parlament a légi járművek zajkibocsátására *olasz regionális adót* (Imposta Regionale sulle Emissioni Sonore degli Aeromobili Civili, IRESA) vetett ki. E típusú adó jellegzetessége, hogy bizonyos olasz régiók repülőtereiről induló és oda érkező légi járművek után kell fizetni, célja a repülőtér környezetében a zajszennyezés csökkentése. 2001. január 1-jén lépett hatályba a 2000. november 21-i 342. sz. törvény 90. cikkének (4) bekezdése alapján nemzeti adóként, majd 2013. január 1-jén regionális adóvá alakult át a 68/2011. sz. törvényerejű rendelet 8. cikke szerint. Ez azt jelenti, hogy ettől az időponttól kezdődően minden olasz régió maga dönthet arról, hogy kiveti-e az IRESA-t vagy sem. Az első két régió, amely megkezdte az IRESA kivetését, Campania régió (2013. május 22. óta) és Lazio régió (2013. május 1. óta). Ezt követően 2018. január 1-jétől az olaszországi Piemontban[28], 2020. január 1-jétől Emilia-Romagna régióban is kivetették az IRESA-t. Mivel az adó lényeges elemeit a régiók állapítják meg, ezért úgyis jellemezhetjük, hogy ez a helyi adók egy ritka példája. Általában ugyanis az olasz adórendszerben az önkormányzatok részesülnek az adóbevételből, és egyúttal módosíthatják is az adó mértékét, de az alapvető rendelkezéseket az állami törvények állapítják meg. Az adó elméletileg hasznos eszköz a repülőgépek által okozott zajszennyezés környezeti hatásának csökkentésére azáltal, hogy visszatartja a zajosabb modellek használatát.

A föderalista megközelítés azonban, amely lehetővé teszi az egyes régiók vagy területek számára, hogy ne alkalmazzák az adót, illetve, hogy mentességeket és kedvezményeket biztosítsanak, hatástalanná teszi magát az adót a repülőgépek

[26] https://www.ecologie.gouv.fr/aide-linsonorisation-des-logements-autour-des-aeroports, 2023. augusztus 9.

[27] Az adó tárgya: az a dolog, jog, jogosultság, tevékenység, amely után az adót ténylegesen fizetik.

[28] https://www.uecna.eu/noise-tax-northwest-italy/, 2023. szeptember 25.

zajának csökkentésére vagy mérséklésére irányuló célok elérésében. Ez a megközelítés versenytorzulást okoz (a légitársaságok számára kedvezőbb lesz a repülés azokról a repülőterekről és azokra a repülőterekre, amelyek olyan régiókban találhatók, ahol az adó nincs hatályban). Ez nem általános környezetvédelmet eredményez, hanem csupán a zajkárok áthelyezését egyes repülőterekről (ahol az adó hatása miatt csökkenhet is) és növekedését más repülőtereken.[29]

5. A légi közlekedés adóztatása Magyarországon

Magyarország kormánya a tavalyi év során – többek között a Covid–19-járvány utáni költségvetés túlzott hiányának elkerülése érdekében – többféle *extraprofitadót* vetett ki, amely a gazdasági szereplők széles körét érintette. A megszorítások sújtotta ágazatok közé tartoztak a hazánkban működő légitársaságok is.

5.1. A légi közlekedés hozzájárulása: az extraprofitadó magyar szabályozása

A Kormány az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdésében meghatározott eredeti jogalkotói hatáskörében, tekintettel a szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, háborús helyzet vagy humanitárius katasztrófa magyarországi következményeinek elhárítása érdekében kihirdetett veszélyhelyzetre, megalkotta az *extraprofit adókról* szóló 197/2022. (VI. 4.) Korm. rendeletet, amelynek 5. §-a új adónemként vezeti be – az államháztartás központi alrendszerének bevételeként – *a légitársaságok hozzájárulását.* A Korm. rendelet alapján a hozzájárulás fizetésére a földi kiszolgálást végző gazdálkodó szervezet volt köteles az általa a légi személyszállítás keretében kiszolgált, belföldről induló járat utasainak számához igazodva. A tranzitforgalom mentesült a hozzájárulás-fizetési kötelezettség alól. A kiszolgált légi jármű utasainak száma alatt a gépen ténylegesen utazó utasok, és nem pedig a megváltott jegyek számát kell érteni.

A fentiek értelmében a légitársaságok hozzájárulása eredetileg extraprofitadóként került bevezetésre, azonban 2023. július 4-én az Országgyűlés elfogadta *a légitársaságok hozzájárulásáról és egyes adótörvények módosításáról* szóló törvényt[30], mely a légitársaságok hozzájárulásával kapcsolatos szabályokat *„zöldadóként”* törvényi szintre emelte.

A fent említett törvény légitársaságok hozzájárulásáról szóló rendelkezései (1. §–4. §) 2023. augusztus 1-jétől hatályosak. A törvény értelmében hozzájárulás-köteles *a légiközlekedésről* szóló 1995. évi XCVII. törvény (a továbbiakban: Lt.) szerinti légi személyszállítási tevékenység.[31] A hozzájárulás fizetésére kötelezett az az Lt. szerinti

---

[29] Lorenzo BIANCHI: *The Italian regional tax on aircraft noise emission.* Részlet a 2023. szeptember 7-én elhangzott előadásból, Párizs GCET24 konferencia.)

[30] *A légitársaságok hozzájárulásáról és egyes adótörvények módosításáról* szóló 2023. évi LIX. törvény.

[31] 2. § 3) A hozzájárulás mértéke
a) ha az utas végső úti célja az Albán Köztársaság, az Andorrai Fejedelemség, Bosznia-Hercegovina, az Észak-macedón Köztársaság, az Izlandi Köztársaság, a Koszovói Köz-

földi kiszolgálást végző gazdálkodó szervezet, amely az utas- és poggyászkezelési tevékenységet látja el. A hozzájárulás alapja a fent említett légi személyszállítási tevékenység keretében, a földi kiszolgálást végző gazdálkodó szervezet által kiszolgált légi jármű *belföldről induló utasainak száma*, a tranzitutasokat kivéve. A hozzájárulást azon *induló utasok száma* után kell az önadózás szabályai szerint megállapítani és bevallani, akik esetében az indulás időpontja a bevallási időszakra esik. A hozzájárulásból származó bevétel az államháztartás központi alrendszerének bevétele. A törvény szövegéből nem tűnik ki, hogy a költségvetési bevétel milyen kiadásokat, esetleg környezetvédő kiadásokat hivatott-e fedezni.

5.2. A légiutas-adó

A légi közlekedést érintően a XVIII. kerületi önkormányzat Pestszentlőrinc-Pestszentimre képviselő-testülete települési adókról szóló 26/2022. (XI. 3.) önkormányzati rendelete értelmében a XVIII. kerületi önkormányzat ezer forintot szedne be a 18 évnél nem fiatalabb és a nem kerületi lakos reptéri utasoktól. Az utazásonként ezerforintos légiutas-adót mint települési adót a reptérről induló és oda érkező vagy az ott átszálló utasok fizetnék, kivéve a 18 év alattiakat és a kerületi lakosokat. A rendelet a helyieket azért mentesítette volna, mert ők elszenvedik a légi közlekedés okozta zaj- és környezetszennyezést. A települési adórendelet szerint az adó beszedése a légitársaságok és a földi kiszolgálók egyetemleges felelőssége lenne. Az adófizetésre kötelezettek kettős adóztatás miatt léptek fel a helyi rendelet

---

társaság, a Liechtensteini Fejedelemség, a Moldovai Köztársaság, a Monacói Hercegség, Montenegró, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága, a Norvég Királyság, San Marino Köztársaság, a Svájci Államszövetség, Szerbia Köztársaság, Ukrajna és az Európai Unió területén található,

aa) 10,50 kilogrammnál alacsonyabb 3. § (1) bekezdése szerinti egy ülésre jutó kibocsátási értékkel rendelkező légi jármű esetén utasonként 1600 forint,

ab) 10,50 kilogramm vagy annál magasabb és 17,50 kilogrammnál alacsonyabb 3. § (1) bekezdése szerinti egy ülésre jutó kibocsátási értékkel rendelkező légi jármű esetén utasonként 3900 forint,

ac) 17,50 kilogramm vagy annál magasabb 3. § (1) bekezdése szerinti egy ülésre jutó kibocsátási értékkel rendelkező légi jármű esetén utasonként 6200 forint;

b) az a) pontban meghatározottakon kívüli országokba végső úti céllal repülő utasonként

ba) 10,50 kilogrammnál alacsonyabb 3. § (1) bekezdése szerinti egy ülésre jutó kibocsátási értékkel rendelkező légi jármű esetén 3900 forint,

bb) 10,50 kilogramm vagy annál magasabb és 17,50 kilogrammnál alacsonyabb 3. § (1) bekezdése szerinti egy ülésre jutó kibocsátási értékkel rendelkező légi jármű esetén 9750 forint,

bc) 17,50 kilogramm vagy annál magasabb 3. § (1) bekezdése szerinti egy ülésre jutó kibocsátási értékkel rendelkező légi jármű esetén 15 600 forint.

A hozzájárulás fizetésére kötelezett a hozzájárulás alapjának megállapítására alkalmas nyilvántartást vezet. A hozzájárulás fizetésére kötelezett bevallási kötelezettségét a tárgyhót követő hónap 20. napjáig teljesíti az állami adó- és vámhatóság e célra rendszeresített elektronikus nyomtatványán.

ellen. Az önkormányzat érvrendszerében a helyi rendelet szerinti adózás azért más, mert az *extraprofitadó* az utazással kapcsolatban a *légitársaságokat*, míg az utasokra kivetett adó a *magánszemélyeket* adóztatja, igaz, utóbbi esetében is a légitársaságok szedik be az adót. Az adófizetésre kötelezett légitársaság a kormányhivatalhoz fordult *azonnali jogvédelemben részesítés iránti kérelem* útján. A Kúria Önkormányzati Tanácsa a Fővárosi Kormányhivatal indítványára eljárva megállapította, hogy Budapest Főváros XVIII. kerület Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzat Képviselő-testülete *települési adókról* szóló 26/2022. (XI. 3.) önkormányzati rendeletének a légiutas-adóról rendelkező 11–18. §-ai más jogszabályba ütköznek, ezért e rendelkezéseket 2023. január 1. napjára *visszamenőleges hatállyal* megsemmisítette. A kúriai döntés értelmében a megsemmisített rendelkezések a jogbiztonság részét képező normavilágosság követelményét több szempontból sértő adójogi szabályozást tartalmaztak. A több önkormányzat illetékességi területéhez tartozó repülőtér esetében a rendelet nem határozta meg, hogy az adóalany adókötelezettséget keletkeztető utazása (érkezése, indulása, transzfere, tranzitja) hol tekintendő végrehajtottnak. Emellett az adófizetési kötelezettség teljesítésének módját, esedékességét, az adómentesség igazolásának módját, a beszedett adó és az adómentességi jogcímek nyilvántartásának és bizonylatolásának szabályait, valamint az adó külföldi pénznemben történő megállapításnak szabályait nélkülöző önkormányzati rendelettel az adóalanyok és az adó beszedésre kötelezettek körében jogbizonytalanságot eredményezett.[32]

6. A zöldadózás jövője a légi közlekedésben

A zöldadózás akkor tölti be maximálisan a szerepét, ha egyrészt *költségvetési bevételt* jelent az állam számára a környezetvédelem elvárásának megfelelve, például „a szennyező fizet elv"-et érvényesítve, másrészt az így befolyt bevétel azonnal célirányosan *a környezetterhelés kompenzálására fordítódik*, a környezet javát szolgálja. Jól tudva azt, hogy a légi közlekedési adó(k) nem fog(nak) elrettentő hatást kifejteni a környezetszennyező légi közlekedésben, hiszen az utazás e formája különösen a Covid-járvány után újra virágzik, sőt a járvány óta a statisztikai adatok alapján még szívesebben választjuk a repülőgépet[33], ennek ellenére hatékony megoldásnak tekinthető a fent részletezett francia zajszennyezési adó.

Az Európai Környezetpolitikai Intézet *(IEEP)* 2022 novemberében megjelent *Lehetnek-e progresszívek a „szennyező fizet" elvek a légiközlekedési ágazatban*? című jelentése szerint – gondosan megtervezve és végrehajtva – a légi közlekedési ágazatra kivetett további környezetvédelmi adók progresszív eredményekkel jár-

---

[32] *Tájékoztató a Budapest Főváros XVIII. kerületi Önkormányzat települési adórendeletének a légiutas adóról szóló rendelkezései megsemmisítéséről.* Kúria, 2023. március 29. https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/tajekoztato-budapest-fovaros-xviii-keruleti-onkormanyzat-telepulesi-adorendeletenek-legiutas, 2023. augusztus 8.

[33] VARGA Csenge: *Ide-oda röpködünk, a Covid óta még szívesebben választjuk a repülőgépet*. 2023. július 31. https://www.economx.hu/magyar-gazdasag/budapest-airport-repuloter-ferihegy-repuloter.775003.html, 2023. augusztus 8.

hatnak, és pozitív jóléti hatásokat eredményezhetnek az uniós háztartások többsége számára. A jelentést készítők kifejlesztettek egy mikroszimulációs modellt, amely lehetővé teszi a légi közlekedésre kivetett új környezetvédelmi adók háztartási szintű elosztási és társadalmi hatásának szimulálását. A kapott kedvező eredmények például úgy érhetők el, hogy a légi közlekedési ágazat további környezetvédelmi adóztatásából származó bevételeit *alternatív közlekedési módok* támogatására fordítják.[34] A francia kormány a Nemzeti Repülési Szövetség éves kongresszusán ez év májusában megerősítette azon szándékát, hogy megadóztassa a légi közlekedést a vasúti fejlesztések javára. Elisabeth Borne kormánya nagyobb adót akar kivetni a légi közlekedésre, hogy finanszírozza az SNCF[35] felújítási tervét, amely 2040-ig 100 milliárd euróra becsülhető. Pontos részleteket akkor még nem közöltek, várhatóan 2024-ben lesznek érvényben az ezirányú szabályok.[36]

A környezet szempontjából megoldást jelentene az alternatív, szén-dioxidmentes meghajtású repülőgépek alkalmazása. Egyes feltételezések szerint az első ilyen alternatív meghajtású repülőgépekkel végrehajtott kereskedelmi repülésekre várhatóan még ebben az évtizedben kerülhet sor. A repülőtereknek, légitársaságoknak és másoknak komoly infrastrukturális beruházásokra lesz szükségük ahhoz, hogy a repülőgépek számára szükséges zöldhidrogént és villamos energiát biztosítani tudják. Kutatások szerint az alternatív meghajtásra való áttérés 2050-ig 700 és 1700 milliárd dollár közötti tőkebefektetést igényel.[37]

Összegzés

A fentiekre tekintettel megállapítható, hogy a légi közlekedési adó egy összetett és vitatott téma, amely sokszínű szempontoknak, érdekeknek a figyelembevételét követeli meg. A fenntarthatóság és a környezetvédelem szempontjai mellett tekintettel kell lenni a gazdasági hatásokra és a nemzetközi dimenzióra is. Az ilyen típusú adók bevezetése vagy a már meglévő ilyen adók mértékének a növelése a jövőbeni politikai és gazdasági fejleményektől is függ. Mindezen túl széles körű egyeztetésekre és kompromisszumokra lesz szükség ahhoz, hogy a légi közlekedés fenntartható és környezetbarát módon fejlődjön tovább.

Ma már széles körben elismert, hogy az emberi tevékenység egyre ártalmasabb hatást gyakorol a Föld éghajlatára. Az átlagos hőmérséklet növekszik, és egyre

---

[34] Jesus URIOS – Thorfinn STAINFORTH*: Can Polluter Pays principles in the aviation sector be progressive?* 22 November 2022. https://ieep.eu/publications/can-polluter-pays-principles-in-the-aviation-sector-be-progressive, 2023. augusztus 2., 1.

[35] Société nationale des chemins de fer français, rövidítve: SNCF, Franciaország nemzeti vasúttársasága.

[36] Ricardo MORAES*: France: Le gouvernement confirme sa volonté de taxer l'aérien pour financer LA SNCF*. https://www.air-journal.fr/2023-05-28-france-le-gouvernement-confirme-sa-volonte-de-taxer-laerien-pour-financer-la-sncf-5248981.html, 2023. augusztus 8.

[37] Hatalmas összeg szükséges a légi közlekedés zölddé tételéhez. *Világgazdaság* 2023. április 21. https://www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2023/04/hatalmas-osszeg-szukseges-a-legi-kozlekedes-zoldde-tetelehez, 2023. augusztus 8.

gyakrabban fordulnak elő szélsőséges időjárási események. Az éghajlatváltozás közvetlenül hat az emberi egészségre, az életre és a megélhetésre, közvetetten pedig érinti az élelmezésbiztonságot és a természetes erőforrásokon alapuló gazdaságok életképességét. Ezért felelős politikai és hatékony gazdasági eszközökön alapuló döntésekre van szükség az emberi élet fenntartása érdekében. Az Európai Unióban az üvegházhatású gázok kibocsátásainak körülbelül negyede a közlekedés számlájára írható. Mivel a közlekedésből származó kibocsátások 2014 óta ismét emelkednek, az Unió általános dekarbonizációs céljait illetően ez az ágazat jelenti az egyik fő kihívást.[38] Az Európai Unió légi közlekedési stratégiájának célja a légi közlekedés környezeti hatásainak javítása. Ahogy az EU stratégiájában megfogalmazásra került, valamennyi tagállam légi közlekedésének fenntartható módon kell fejlődnie, hogy csökkentse környezeti lábnyomát, és hozzájáruljon az éghajlatváltozás elleni küzdelemhez.[39]

Meglátásom szerint a légi közlekedés piacán az önmérsékletre, a józan ész jelenlétére lenne szükség ahhoz, hogy a légi utazás napjainkban kialakult módjának szigorítása, szabályozása által a károsanyag-kibocsátás csökkenjen mindannyiunk érdekében. Ugyanakkor a légi közlekedést terhelő adózás is alkalmas eszköz (lenne) a környezetszennyező utazás mértékletesebb megvalósulásában.

Felhasznált irodalom:

[1] BÖGÖTHY Zoltán – HAUSMANN Róbert: *Új, zöld és fenntartható adórendszer*. MNB-háttéranyag, Budapest.

[2] NÉMETH-KISS Szófia: A környezetvédelemi célú adóztatás tendenciái az Európai Unióban. *KÖZJAVAK* VII. évfolyam, 2021/1., 26–32. https://doi.org/10.21867/KjK/2021.1.4

[3] CSÁK Csilla – NAGY Zoltán: A környezeti és pénzügyi fenntarthatóság – avagy a környezetjog és a pénzügyi jog egyes kapcsolódási pontjai. *Miskolci Jogi Szemle* 2020, 1. különszám, 38–50.

[4] Jesus URIOS – Thorfinn STAINFORTH: Can Polluter Pays principles in the aviation sector be progressive? *Institute for European Environmental Policy, IEEP Publications* 2022. november 22.

[5] BACSÓ-GYŐRY Anna: Légitársaságok hozzájárulása. *Adóvilág* 2022/8., 2–4.

[6] Lorenzo BIANCHI: *The Italian regional tax on aircraft noise emission.* (Részlet a 2023. szeptember 7-én elhangzott előadásból, Párizs GCET24 konferencia.)

[38] *A sikeres közlekedési ágazat felé az Unióban: a megoldásra váró feladatok*. Állapotfelmérés, Európai Számvevőszék, 2018, 6. https://www.eca.europa.eu/Lists/ ECADocuments/LR_TRANSPORT/LR_TRANSPORT_HU.pdf.

[39] https://transport.ec.europa.eu/transport-modes/air/environment_en, 2023. augusztus 8.

[7] *A légitársaságok hozzájárulásáról és egyes adótörvények módosításáról* szóló 2023. évi LIX. törvény.

[8] *Tájékoztató a Budapest Főváros XVIII. kerületi Önkormányzat települési adórendeletének a légiutas-adóról szóló rendelkezései megsemmisítéséről*. Kúria, 2023. március 29.

[9] VARGA Csenge: *Ide-oda röpködünk, a Covid óta még szívesebben választjuk a repülőgépet.* https://www.economx.hu/magyar-gazdasag/budapest-airport-repuloter-ferihegy-repuloter.775003.html, 2023. augusztus 8.

[10] Ricardo MORAES: *France: Le gouvernement confirme sa volonté de taxer l'aérien pour financer LA SNCF*. https://www.air-journal.fr/, 2023. május 28.

[11] *A sikeres közlekedési ágazat felé az Unióban: a megoldásra váró feladatok.* Állapotfelmérés. Európai Számvevőszék, 2018.

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 99–139.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.018

CHANGES IN THE TAX BASE AND TAX BENEFITS OF PERSONAL INCOME TAX IN HUNGARY OVER THE PAST THREE DECADES

A személyi jövedelemadó adóalap- és adókedvezményeinek változása az elmúlt három évtizedben Magyarországon

ZOLTÁN VARGA*

Personal income taxation was introduced in Hungary from 1988. In this study, I review the most important changes in tax allowances and tax base deductions from the beginning to the present day. Act CXVII of 1995, which is still in force but has of course been amended several times, will be thirty years old next year, which is a sufficiently long time for an overview work. The aim of the study is to assist the foreign PhD students interested in this area of financial law with the most important rules and to provide a basis for their own research. The scope limitations do not allow for a very detailed analysis, but I have tried to include the most important provisions.

Keywords: *personal income tax, tax deduction, tax base allowance, income*

A személyi jövedelemadózás 1988-tól került bevezetésre Magyarországon. Jelen tanulmányomban az adókedvezmények és adóalap-kedvezményeknek a legfontosabb változásait tekintem át a kezdetektől egészen a napjainkig. A jelenleg is hatályos, de persze többszöri módosításon átesett 1995. évi CXVII. törvény jövőre már harmincéves lesz, amely kellően hosszú idő egy áttekintő munka készítésére. A tanulmány célja, hogy segítséget nyújtson a pénzügyi jog e területe iránt érdeklődő külföldi PhD-hallgatóknak a legfontosabb szabályok áttekintésében és a saját kutatásaikhoz is alapul szolgálhasson. A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé a legaprólékosabb elemzést, azonban igyekeztem a legfontosabb rendelkezéseket vizsgálatom tárgyává tenni.

Kulcsszavak: *személyi jövedelemadó, adókedvezmény, adóalap-kedvezmény, jövedelem*

* DR. ZOLTÁN VARGA
PhD associate professor
Vice-Dean for International and Research Matters
University of Miskolc Faculty of Law
Institute of Public Law
Department of Financial Law
3515 Miskolc-Egyetemváros
zoltan.varga@uni-miskolc.hu
https://orcid.org/0000-0002-4857-4439

Introduction

The tax system of the socialist era was exhausted by the early 1980s. The most significant problems were:

- The revenues necessary for the operation of the state budget did not come in, the country's operation had to seek resources on the international credit market, but indebtedness became more and more high.
- The tax system had become dysfunctional. He punished investments and developments. Although employment was supported, so-called gate-based unemployment developed, many were employed not because their work was needed, but because of the low wages paid to them, those whose work was needed were better paid.
- Actually, we could not talk about a tax system either, since the various types of withdrawals did not come together into a unified system, it was common to impose payment obligations corresponding to the resources needed at the moment. Since the companies were state-owned, they could even impose a payment obligation on a specific company.
  In accordance with socialist principles, broad strata – those working in the socialist sector – hardly encountered the sharing of public burdens, while others, such as self-employed persons, were overtaxed by the system.
- Local governments had hardly any revenues of their own under the council system, their autonomy was extremely limited.

1. The 1987 tax reform

One of the most important changes in the tax reform that started in 1987 was the introduction of income taxation for individuals. As a general principle, it was stated that all income is taxable, income earned during the tax year must be consolidated and a progressive tax scale must be applied. The tax liability must be fulfilled by self-taxation, i.e. the individual determines his income and tax, declares them and pays the tax. There were many exceptions to the general rule and discounts could be applied.

Mihály Kupa, who headed the Department of Retail Taxes at the Ministry of Finance between 1987 and 1988, outlined the goal of tax reform in June 1987 as follows: *"The aim of the reform is to further develop economic governance as a whole through tax and the establishment of price relations, which, as a tool of economic policy serving the development of the economy, provide a more favourable environment for independent, risk-taking business management than today, increase profit and cost sensitivity, approach a more realistic value system reflecting efficiency and real profitability in the processes of production, consumption, investment, export and import, and last but not least, make price and financial relations simpler and more transparent citizens, farmers and farm managers."*[2]

[2] JUHÁSZ István: *Az adóreform és az azóta eltelt időszak – az alapok* (1. rész). https://ado.hu/ado/az-adoreform-es-az-azota-eltelt-idoszak-az-alapok-1-resz/, 10 April 2024.

The income tax of individuals was first regulated by Act VI of 1987 (hereinafter referred to as the Act).

To meet the community needs of society, citizens must share in public burdens in proportion to their income.

Article 1 of the Act states that individuals are subject to tax on their all income. Personal income tax is a comprehensive instrument for regulating household income, covering all income and individuals receiving income, with narrow exceptions.

The aim of its application is to regulate income uniformly by applying the principle of proportionate sharing of public burdens more consistently.

It makes it possible to evaluate labour as a factor of production more realistically, the same for the economy.

The uniform taxation of personal income removes the interest in sharing output in the sense that it becomes neutral for tax purposes whether a given mass of income comes from one or more sources of income. Taxation is completely uniform, which is also shown by the fact that the same amount of income is subject to the same amount of tax, uniformity is the rule.

The Act defines a basic financial obligation affecting a wide range of the population, which could only be established by law at the highest level. To make tax legislation simpler and clearer, it was necessary that each issue should be regulated at no more than two levels. Accordingly, an implementing decree of the Council of Ministers is attached to the law.

The Act succinctly defines in principle the subject, basis and object of the tax.

Subject of personal income tax relationship: the individual.

For the purposes of the Act, private persons are understood to mean only natural persons, human beings. Legal entity expresses an abstract ability to be the subject of a legal relationship as a person. Every person has legal capacity, can have rights and obligations. Legal capacity shall be equal irrespective of age, sex, race, nationality or creed. In order for an individual to be subject to personal income tax, only income generation is required.

The scope of a person's income tax status is unlimited, he can earn any amount of income. Every individual who earns income becomes a taxable person, regardless of age and whether or not he has discretion to conduct his affairs.

As a rule, tax is payable on all income.[3]

Preparation of personal income taxation, grossing:

Personal income taxation was introduced on 1 January 1988, preceded by several measures.

These measures were:

- We had to decide on the tax table and the degree of progression.
- The National Assembly had to adopt the tax laws and promulgate them together with the related legislation.

[3] ARADI Zsolt – F. TÓTH Tibor: *Amit a személyi jövedelemadóról tudni kell*. MTA, 1988, 15–17.

- The system of benefits and exemptions, the scope of separately taxable income, had to be defined.
- Vigorous information activities had to be carried out to get the new tax system accepted.
- Wages and salaries had to be grossed up.

Gross-up was a key issue, as wages and salaries (such as monthly wages, time wages, performance wages) had to be increased by 1 January 1988 in such a way as to fully cover the tax advance to be deducted and, as a result, workers' net wages were equal to those of December 1987.[4]

2. Regulation of tax benefits in the late 80s, early 90s

2.1. In Act VI of 1987

Among the tax benefits, the law stated that no tax was to be paid, among other things, on pensions, old-age and incapacity annuities for cooperative members, widows' annuities of widows of agricultural cooperative members, and on the amount of membership allowances, regardless of the amount. These benefits were earned through work and contributions. Their size was determined without covering the tax.

Other income earned in addition to pensions was also exempt from tax if the sum of pension and other income did not exceed HUF 96,000 per year. Considering that pensioners in employment in addition to their pension also had the right to reduce their total income by HUF 12,000 per year when calculating the tax base, this meant that no pension of approximately HUF 9,100 per month had to be paid under any circumstances.

In the event that the pension and the income earned next to it exceeded HUF 96,000 per year – after deducting HUF 12,000 per year in the case of income from employment – the tax had to be paid on income above the tax-free band. The rate of tax payable had to be determined by taking into account the aforementioned income together with other income forming part of the taxable amount.

However, the tax on their aggregate amount had to be reduced by the amount which would otherwise have been taxed to an individual whose income was equal to the amount of the income receiving under this paragraph.[5]

Section 20 of the Act regulated tax benefits in the traditional sense. In the case of certain preferred uses of income, it became possible for individuals to deduct from tax 20% and 30% respectively of the amount spent on subsidized purposes. This meant that the Proposal exempts income from tax as if this income had otherwise been taxed in the range of HUF 48,000–70,000 and HUF 90,000–120,000.

---

[4] JUHÁSZ István: *Az adóreform és az azóta eltelt időszak – az alapok* (1. rész). https://ado.hu/ado/az-adoreform-es-az-azota-eltelt-idoszak-szemelyi-jovedelemado-1/, 10 April 2024.

[5] Act VI of 1987 on the Income Tax of Private Individuals, § 19.

The expenditure supported in this way was:

- Savings placed for the construction, extension, purchase, or purchase of dwelling land. This discount was intended to serve housing policy purposes. The maximum amount of beneficiary is set by law. Therefore, those who used this amount for housing purposes received additional support from the budget in the form of tax relief, in addition to the interest naturally due.
- A discount was also granted to those who took out a preferential housing loan, with an interest rate exceeding 3%.
- Income from infrastructure development was also considered to be a particularly beneficial use. Thus, the tax relief was granted on the road and public utility development contribution, the interest contribution of the public utility development association and the water management association, as well as the telecommunications investment contribution.
- The discount also extended to the fact that the individual spends on pension insurance or life insurance for at least 10 years or more – an amount specified in an implementing decree.

A person with at least 67% reduced working capacity and not receiving an invalidity pension was considered to be a pensioner.

The entire income of the individual was thus classified as income earned in addition to a pension. However, given that the "amount of your pension" is HUF 0, the tax rate band "0" will double to HUF 96,000 for the individuals concerned.

Among tax benefits, savings of HUF 36,000 for housing were of the greatest importance. This both strongly encouraged savings and provided significant assistance in obtaining housing. As this benefit resulted in a large tax loss, if the savings were not used for housing, the tax relief claimed had to be repaid plus 40%. However, the individual had the opportunity to use the savings not only to solve his own housing problem, but also that of his closest relatives.[6]

2.2. In Act XLV of 1989

One group of benefits that could be granted in the tax system were amounts that reduced total income. It is necessary to highlight at least two of their peculiarities. First, that that method exempted the individual from paying the full tax on the amount deducted and, secondly, that relief was technically easy to apply. The amount of the discount granted was adjusted to the size of the total income, which meant that those on lower incomes did not receive the discount at all.

The total income could be deducted from the amount spent on the purpose of the foundation and on public interest commitments. It is fair that the state should not collect tax on the amount voluntarily offered to solve social problems. From the income of the severely disabled person, HUF 1,000 per month was deductible. This discount was similar in method and amount to the discount for employees. It is intended to cover additional costs related to disability which are not otherwise recognised. Furthermore,

[6] Act VI of 1987, § 20.

the settlement development contribution paid in a given year could be deducted, since double taxation of the income of an individual is by no means desirable, especially since the settlement development contribution is voted on by the parties concerned, and thus its content is similar to a public interest commitment.

The opportunity to reduce the total income of one thousand forints per child per month continued to serve families with three or more children, singles with two or more children, and those raising disabled children. However, it should be pointed out that some of those affected were unable to use this amount due to lack of sufficient income, and the unpaid tax on the amount deducted meant different benefits for different families depending on the size of the total income.[7]

A new legal institution was the amount deductible from total income as investments in the personal income tax system. This allowed the individual to permanently invest capital, i.e. shares, shares, shares, units, ltd. shares, cooperative business shares or assets, and possibly other securities defined as such by other legislation, he could reduce his tax base by this amount. The idea is that this rule could have made a significant contribution to stimulating private investment and thus to the expansion of the business. It may also have helped the emergence of the securities market by increasing the demand for securities. Its application meant that the tax on the invested amount did not have to be paid, it was a "contribution" of the budget to the enterprise. For this reason, this option could not be used for traditional investments (savings) of a credit nature.

It was also necessary to incorporate safeguards for the purpose of the discount. Only securities that were still held by the individual on the last day of the year of acquisition were deductible from the tax base. Similarly, the individual could reduce his tax base in this way up to a maximum of 30 percent of his total income.

The aim was to enable individuals to benefit from this rule as a result of saving from their current income or part of it. The regulation also allowed a self-employed person to deduct from his total income the investment costs of fixed assets for the purposes of his own business, if he did not apply accelerated depreciation.

If the individual has deducted the property, security or fixed capital from his total income and disposed of it (or has left his possession in any way) within 2 years after the last day of the year of acquisition, he must pay the tax as if he had not availed himself of this benefit. Thus, you had to correct your tax return for the original year by self-checking and also pay the self-audit supplement. The essence of this rule was that individuals should only avail themselves of this discount for an amount that they actually intended to invest over a longer period.

If the individual disposed of the security after two years (withdrew the deducted amount from the enterprise), he must add the amount originally deducted to his total income for the year. It had to do so even if the company or cooperative ceased to exist without a legal successor.[8]

---

[7] Act XLV of 1989 on the Income Tax of Private Individuals, § 34.

[8] Act XLV of 1989, § 35.

Items reducing total income had to be deducted from the total income of the individual in the year in which entitlement to this was opened or the amount was separated from the assets of the individual (i.e. the foundation or public interest commitment was made). The amount spent on the Foundation and the public interest commitment, if it exceeded the total annual income of the individual, was to be deducted from the total income of subsequent years until the total amount was taken into account. For other benefits, amounts not taken into account could not be carried over to the following year.[9]

Another incentive preference of the personal income tax system is the so-called tax allowance. This means that some amount is deductible from the tax that would otherwise be due.

An important group of tax benefits is when the tax on a particular income, calculated on a given income, can be deducted from the tax on total income. This type of relief has the same effect as remitting tax in the lower parts of total income, which is why this method is also called a "bottom-up benefit". Such benefits included pensions, old-age and incapacity allowances for agricultural cooperative members, widow's annuities for widows of agricultural cooperative members, increased old-age incapacity allowance for trade union members and membership allowances. These amounts, with the exception of the membership allowance, were usually greater than HUF 55,000, so this meant a real discount. The discount was even more significant if we take into account that if the individual's pension did not exceed HUF 108,000 in the given year, then his/her other earnings were also free up to the HUF 108,000 limit. This rule did not apply to those whose pensions were exempt from tax; (e. g. foreign pension). A person with at least 67 percent reduced working capacity who did not receive an invalidity pension had to be treated similarly to a pensioner.

Method of determining the tax payable: the tax calculated on the consolidated tax base had to be deducted from the tax on the beneficiary amount separately assessed on the basis of a tax scale.[10]

The individual could deduct from the tax 20 percent of the separately managed savings of up to HUF 60,000 per year deposited at a financial institution for the purchase, construction and expansion of residential plots and apartments, thus the amount deductible from tax increased to HUF 12,000 compared to the previous HUF 7,200.

In the case of pension insurance and life insurance with a duration of 10 years or more, 20 percent of the insurance premiums paid in the calendar year, but not more than HUF 7,200 per year, were deductible from tax. This meant that private individuals' insurance expenses were considered to be eligible for support through the tax up to HUF 36,000 per year.

If the individual did not use the savings for housing purposes for himself, his child or another beneficiary – for the purpose of buying, building, expanding or

[9] Act XLV of 1989, § 36.

[10] Act XLV of 1989, § 38.

buying a residential plot – the amount of the tax relief used increased by 60 percent had to be repaid. This regulation was intended to compensate for the payment of lost interest. Similarly, he had to repay the amount of the discount used increased by 60 percent even if the individual terminated the insurance relationship qualifying for the discount within 3 years from the date of conclusion of the contract.[11]

In terms of deductible benefits when determining the tax base, the monthly income of a severely disabled individual has increased from HUF 1,000 to HUF 2,000 per month. The discount that can be taken into account for paying union membership fees has also been reduced, as the tax base allowance, which has not been specified in the amount so far, has been capped at HUF 300. The amount of interest related to the annual installment of shares or business shares purchased within the framework of the Employee Participation Program could be taken into account as a tax base benefit.[12]

2.3. In Act XC of 1991

With the so-called employee tax allowance, it ensured the reduction of the tax burden of wage earners and extended it to persons receiving unemployment benefit, training allowance and unemployment benefit for career starters. Tax relief was not granted to workers permanently employed abroad during the period of foreign service.

The amount of tax advantages could not exceed the amount of tax payable.[13]

2.4. In Act XX of 1992

The Act did not contain any striking changes, the list of tax-exempt incomes was supplemented and the rules of activity of self-employed persons were added clarified.[14]

The 1991 based on the Act on the Rules of Taxation, HUF 200 per month employee tax allowance may be deducted from the tax advance determined pursuant to Section 37 (1) of Act CX, provided that the individual was employed on each working day of the given month.[15]

The tax can be reduced only on the basis of one employment relationship at a time. If the individual received a pension and pension-like benefit in the given month while working, or if he or she had no obligation to work in that month due to his or her work schedule, he or she was not entitled to an employee tax allowance.

---

[11] Act XLV of 1989, § 39.

[12] Act XX of 1990 amending Act XLV of 1989 on the Income Tax of Private Individuals.

[13] Act XC of 1991, § 40.

[14] Act XX of 1992 amending Act XC of 1991 on the Income Tax of Private Individuals (entered into force 7 April 1992).

[15] Act LXXV of 1992 on the income tax of individuals amending (entry into force 20 December 1992).

A person entitled to family allowance could deduct HUF 300 per child from the determined tax advance, and an individual who is entitled to family allowance for three or more children could deduct HUF 400 per child.

2.5. In Act CI of 1993

There was no material change in this amendment, only a change in the thresholds. An amount not exceeding HUF 5,000 from the value of the object reward received from the church, the social organization or the prizes of competitions and competitions, or the value of medals and trophies won at competitions and competitions, regardless of the amount, as well as the amount paid from all foundations and public interest commitments to the socially deprived for social purposes, health, child and youth protection, crime prevention, as well as student and leisure sports were exempt from tax maximum amount paid to the participant not exceeding HUF 500 per occasion.[16]

2.6. In Act LXXXII of 1994

There were also changes in the amount of certain tax base benefits, as well as in the amendments made in 1993.

The law established a maximum monthly discount of HUF 1,600 from the amount of meals provided in kind by the employer, or up to HUF 1,200 per month from the value of the free or discounted voucher entitling the purchase of the prepared food.

Under the legislation on housing subsidies, the part of the housing allowance granted for the purchase, construction, renovation, extension, modernization of a dwelling and the part of the loan subsidy granted for these purposes waived by law was tax-free.

Furthermore, the part of the income from small-scale agricultural production that comes from income not exceeding HUF 1 million per year was tax-exempt, provided that the individual carries out this activity under separately defined conditions and does not choose any other tax relief applicable to the activity and keeps records of the income. Small payments made by the paying agent in an amount not exceeding HUF 3,000 under a single contract and the amount received for the lease of outlying agricultural land up to HUF 50,000 together on the basis of land rents and from paying agents are tax-free.[17]

2.7. Regulation of Act CXVII of 1995

Act CXVII of 1995 on Personal Income Tax has brought about significant changes in terms of tax benefits, taking into account economic and social changes.

---

[16] Act CI of 1993 amending Act XC of 1991 on the Income Tax of Private Individuals. (in force 01. 01. 1994)

[17] Act LXXXII of 1994 amending Act XC of 1991 on the Income Tax of Private Individuals. (Effective 01. 01. 1995)

It established the principle of sharing public burdens proportional to total income as a constitutional principle. The enforcement of the principles of fairness and proportionality also appears in the law. All income of an individual is subject to taxation. The benefit resulting in a tax reduction may be applied only to the extent that the underlying transaction achieves the objective of the derogating rule. The application of the principles shall also apply to paying agents. No income needs to be determined if the amount of income in any 12-month period did not exceed HUF 200,000.

The law divided income into two large parts, income taxed collectively, and income taxed separately.

The income subject to separate taxation was as follows: flat-rate taxation of the self-employed person, income from the transfer of movable property and income from the transfer of immovable property, income from the transfer of property together, income from interest, income from dividends, exchange gains and income from futures and options, income withdrawn from the enterprise, together with capital gains and benefits in kind, and other incomes and lists mixed incomes, which are: income from privatisation leases, income from winnings, income from the use of common property of a condominium, income from land rents, small payments, lump sum annuity redemptions.

It divided consolidated income into three parts: income from self-employment, income from non-self-employed activities and income from other activities.

For income taxed collectively, income taxation is set at 6 bands. In Section 33 of the Personal Income Tax Act, the calculated tax is referred to as an item reducing the tax credit.

The calculated tax is reduced for a retired individual whose pension is not exempt from tax, pension and/or childcare allowance, including related income supplement, and/or child-raising allowance received under the Social Administration and Social Benefits Act, and/or nursing allowance received under the Social Administration and Social Benefits Act, and/or scholarship, and/or tax on the amount received within the framework of a health and social institution for social care and spiritual assistance services, but not more than HUF 36,000 per year, calculated according to the tax table.

The benefits that reduced the tax on the consolidated tax base were:

The discount for contributions to voluntary mutual insurance funds, followed by a discount on tuition fees, and then discounts for housing.

The law named interest relief on investment and working capital loans, discounts on foundation payments, discounts on insurances and investment tax credits as tax relief reducing the tax on the consolidated tax base.

The benefits that can be applied are also limited so that the total amount of the reduction items could not exceed the amount of tax on the consolidated tax base. The amount of reduction in respect of foundation payments, insurance allowances and investment tax credits could not exceed 50 percent of the consolidated tax base, adjusted taking into account payments to voluntary mutual funds, tuition fees,

housing, investment and working capital loans and other benefits, as well as the tax on dividends and exchange rate gains.[18]

2.8. Amendments made in 1996

Section 25 of Act CXVII of 1995 on Personal Tax, Section 39 and subtitle of Act CXVII of 1995 replace the following provision, which was named activity allowances in place of the interest discount on investment and working capital loans.[19] The tax on the consolidated tax base is reduced by the combined amount of the tax on the annual income of the primary farmer applying itemized cost accounting or the 10 percent expense ratio and, if he used itemized cost accounting, the accountant's fee allowance, but not more than HUF 100 thousand (primary producer tax allowance). The fee paid to the accountant as a reduction in accountants' fees, as evidenced by an invoice, may be taken into account, but only in proportion to the proportion represented by the income from primary agricultural activities within the consolidated tax base. The tax on income from primary farming activities had to be calculated by determining the tax on the consolidated tax base with and without that income and by establishing the difference between the two tax amounts. The tax on the consolidated tax base was also reduced by 25 percent of the income of individuals engaged in intellectual activities, but not more than HUF 50 thousand. For the purposes of this provision, an individual engaged in intellectual activity is one who, as the original rightholder, receives income from self-employed activity, other than self-employment, which results in the creation of a work protected by patents under the Act on the Protection of Inventions by Patents, as well as a work protected by copyright, or otherwise protected by the Copyright Act. This activity allowance was repealed by Act LXI of 2006 amending certain financial laws on 01. 01. 2007. The tax on the consolidated tax base was reduced by 20 percent of the fee received from the said institution for full-time students participating in a school-based first bachelor's programme certified in a higher education institution listed in the Act on the Higher Education Act for their work during the training period specified in the qualification requirements, but not more than the amount of the full-time student cash benefit normative specified in the Act on the State Budget for the given year, provided that The work on which remuneration is based was performed in the institution with which the student had a student relationship.

2.9. Act LXV of 1998 amending Act CXVII of 1995 on Personal Income Tax

yíAct LXV of 1998 amending Act CXVII of 1995 on Personal Income Tax was a very important year in connection with the family tax allowance phased out in 1995, as it was restated from 1 January 1999 and other benefits were also introduced and amended.

---

[18] Act CXVII of 1995 on Personal Income Tax.

[19] Act LXXXIII of 1996 amending Act CXVII of 1995 on Personal Income Tax.

The calculated tax is reduced by a tax credit, which is equal to 10 percent of the salary earned in the tax year, but not more than HUF 3,000 per month of eligibility, provided that the total annual income declared in the tax return of the individual or accounted for in the accounting replacing the tax return did not exceed HUF 1 million. The amount specified above was valid plus HUF 30,000 – the last time in the year in which his old-age pension was determined – in the case of an individual who reaches the retirement age applicable to him or her according to law before 1 January 2020. Personal and family discounts have been introduced based on the following.

The 40. § (1) para of the Act states that the tax on the consolidated tax base will be reduced for severely disabled individuals from the month of the starting date of the disability status to HUF 1,500 per month during the period of existence of this condition. Paragraph (2) refers to the family allowance reducing the tax on the consolidated tax base. Paragraph (3) shows the entitlements and amounts as follows: the family allowance is HUF 1,700 per month for one and two dependents per dependent; HUF 2,300 per month for three or more dependents; in the case of severely handicapped dependents: HUF 2,600 per month per disabled dependent. The tax on the consolidated tax base is reduced by the investment tax credit in the manner and under the conditions specified in Annex 8, but not more than 20 percent of the increase in the investment stock of the individual, however, the amount deducted may not be more than HUF 200 thousand per year, but the total amount of the said reduction items may not be more than 50 percent of the tax of the consolidated tax base adjusted by other reductions. Unless otherwise provided for in this Act, the paying agent shall deduct an advance tax of 40 per cent from the consolidated taxable income paid by the payer, even if the payment is made against an invoice. This assessed tax advance is reduced by the discount on pension contributions and private pension fund membership fees related to this income. The individual was obliged to declare in writing that his income forming the consolidated tax base in the tax year is not expected to exceed HUF 1 million, so the payer deducts the amount of tax on income according to the tax slab, reduced by the discount on the pension contribution and private pension fund membership fee related to this income, as a tax advance. If the paying agent pays out income included in the consolidated tax base to the same individual several times during the tax year, it had to aggregate those incomes per payment from the beginning of the tax year and reduce the tax on this aggregate income calculated according to the tax scale by a discount on the pension contributions and private pension fund membership fees related to those incomes. From this amount he had to deduct the amount of tax advances he had already deducted and deduct the difference thus calculated by way of tax advances (rolling method). The monthly tax credit had to be enforced by the payer, subject to the provisions on tax credits, which is 10 percent of the regular and non-regular wages of the given month, but not more than HUF 3,000 per month – provided that the individual did not request in writing that this not be done.

2.10. Changes in 2005

Act CXVII of 1995 (Personal Income Tax Act) of 2005 on the amendment of certain acts on financial matters. Pursuant to Section 5 of Act LXXXII, the discount for casual employment was added.

Pursuant to Section 43 of the Act, the tax on the consolidated tax base could be reduced by 75 percent of the value of the tax stamp validated in the casual employee book and indicated in the prescribed register in the case of employment of an employee with a casual employee book in accordance with the provisions of a special law, attested by a document suitable for accounting in the name of the employing individual, if the casual employment is not the individual employing it independently in order to obtain income from its activities. The aforementioned benefit was granted on 01 August 2005 and was valid until 30 June 2007. [20]

2.11. Main change in 2007: End of tax relief related to the repayment of housing loans

Under the Personal Income Tax Act in force on 31 December 2006, tax relief related to the repayment of a home loan was, as a rule, applicable in the year of commencement of repayment and in the following four tax years. Therefore, in general cases, those entitled to the discount could last reduce their tax on this account in their 2010 return.

However, if the loan taken out for housing use as the basis for the tax relief is partly or fully an advance loan determined in accordance with the Government Decree on State Housing Subsidies[21], or if, according to the said Government Decree, the claimant is not entitled to housing relief (social security allowance) and/or advance loan for children and other dependants, the tax relief could be applied in all tax years when the claimant had to have a family during the repayment period have children entitled (or becoming eligible) to supplement. Thus, even after 2010, but for the last time in 2015, they could reduce their taxes on this account.

Thus, according to the transitional provision, if the repayment of the housing loan started before January l, the tax relief related to the repayment could continue to be applied during that period in accordance with the rules in force on 31 December 2006 (‘carry-over allowance’). If, on the other hand, the loan applicant was entitled to social security – despite not using it – then the benefit of home loan repayment is not granted for an extended period.

The law distinguished between the discount related to the repayment of a home loan taken out for new and old residential property. In the case of a new property, the discount was 40% of the repayment paid in 2011, up to a maximum of HUF 120,000, if the amount of the loan taken out did not exceed HUF 15 million. 30% for second-hand housing, but not more than 120 000 if the loan was 10 million or less.

---

[20] Act LXXXII of 2005 on the amendment of certain laws on financial matters.

[21] Government Decree 12/2001 (I. 31.) *on State Housing Subsidies*.

Only individuals whose total income in 2011, excluding tax base supplements, does not exceed 3,400,000 are entitled to claim tax relief related to housing loans. If the claimant's spouse or partner was entitled to child care allowance for more than 6 months in the tax year and is both a debtor and a co-owner, the income limit is HUF 4,400,000.

If the income exceeds the income limits, the amount of the discount otherwise calculated or due had to be reduced by 20% of the superior income. Therefore, tax relief can no longer be claimed on income above HUF 4 million or HUF 5 million.[22]

3. Overview of changes in 2009

3.1. Household tax allowance

However, a new option has been added to the range of tax incentives: the so-called household tax allowance. The Act allowed the use of services related to household services supported by the following invoice:

1. Expenditure on renovation and modernisation of dwellings
2. Babysitting, childcare
3. Household management
4. Home care
5. Repair and maintenance services of large household appliances
6. Repair and maintenance of the combustion equipment, heating system, flue product drainage, water and sewage system of an apartment or house.

In the absence of a provision or in the case of tax assessment with the assistance of the tax authority, the order in which tax advantages are taken into account shall be as follows:

1. Discount for house loan repayments (item carried over from a previous period)
2. Personal discount
3. Allowance for casual employment
4. Consolidated tax relief
5. Primary producer discount
6. Family discount
7. Other

The order of consolidated tax benefits was also determined by law, but if the individual filed the return independently, he had the opportunity to choose a different order:

1. Household discount
2. Allowance for social security and private pension fund contributions under contracts concluded for the purpose of obtaining seniority or income constituting a pension fund
3. Discount for private pension fund contributions according to an agreement concluded for the payment of membership fees

[22] VÁCI Tímea: *Szja bevallás: már csak néhány kedvezmény maradt*. https://ado.hu/ado/szja-bevallas-mar-csak-nehany-kedvezmeny-maradt/ 10 April 2024.

4. Discount for private pension fund contributions supplementing own membership fees
5. Discount on payments to an institution for occupational pensions as a supplement to occupational contributions
6. Tuition discount
7. "Deferred" tuition discount from previous years
8. Discount for public donations
9. Insurance discount

3.2. Termination of tuition fee relief

Personal income tax Act of 1995. Act CXVII regulated tuition fee discounts under a separate title. The tuition fee allowance also reduced the tax on the consolidated tax base, but was repealed by law in 2009.

Until 2015, the so-called deferred discount existed, the validation of which requires the entry deferral of the discount to appear on the certificate. The condition for the discount was that the income of all tax bases for 2011 without supplements should not exceed HUF 3,400,000. If the income exceeds this amount, then the discount was granted only at a reduced rate. The discount was 30 percent of the amount paid, up to HUF 100,000.[23]

3.3. Reduction in social security contributions

The benefit was introduced in 1988 and was one of the benefits that reduced the taxable amount of the consolidated tax base, and was equal to 25 per cent of the amount of the service period entitling to a pension under the agreement on social security benefits concluded under the provisions of the Act on persons entitled to private pensions, social security benefits and the provision of these services, for the purpose of acquiring pensionable service and income constituting a pension fund, paid by the individual for his own benefit or, in the case of an individual who is not self-employed, for the benefit of another individual. In addition, which has been paid by the individual for his own benefit under an agreement to pay contributions under the provisions of the Act on Private Pensions and Private Pension Funds, or by a non-self-employed individual for the benefit of another individual under a grant agreement.

4. Changes in the system of personal income taxation in the 2010s – Introduction of the family allowance

An individual claiming the family allowance could reduce his consolidated tax base with the family tax allowance, separating families with one or two dependent children from families with three and all additional dependent children.

---

[23] VÁCI Tímea: *Szja bevallás: már csak néhány kedvezmény maradt*. https://ado.hu/ado/szja-bevallas-mar-csak-nehany-kedvezmeny-maradt/ 10 April 2024.

The personal income tax rate became uniformly 16%, as a result of which the progressive taxation was abolished with effect from 1 January 2011 and the flat tax system came into force instead.[24]

Employees raising children had to make a declaration to their employer in order to benefit from the new family taxation and receive the family tax deduction. Employees were required to make these declarations by 20 January at the latest. Employers had to provide this information to the workers concerned. If someone failed to make a declaration, they could claim the family allowance later.

If the individual wanted to use the family allowance already during the year (when deducting tax advances), he or she had to submit a tax advance declaration to his employer in order to claim it. It was possible for the individual to make a statement, but the employer had to provide the necessary information. If several individuals were entitled to the family allowance for the same child, they had to make the declaration jointly. In this case, the declaration had to be signed by the employer of both individuals.

The declaration could be made in any written form, however, as help and guidance, the National Tax and Customs Administration (former APEH) prepared the applicable sample tax advance declarations. The sample declaration also included a detailed leaflet to help fill it in. The model declarations were not mandatory, they could be freely modified by the fact that the content of the declaration had to comply with the legal conditions.

The basis of the new personal income tax system is a change of approach, according to which the state leaves the income necessary for the upbringing and care of the child or dependent with the family, does not tax it, declaring that the taxing state has no connection with this income and does not claim any deduction from it in the form of income tax.

The family allowance per beneficiary dependant entitles the individual to deduct HUF 62,500/beneficiary dependent/month in case of one and two dependents, and HUF 206,250/beneficiary dependent/month deduction from the individual's income (from independent activity, wage or other) to be combined. The use of the family allowance meant a tax reduction of HUF 10,000 per month per child, and HUF 33,000 per child for parents with at least three children.

In addition to providing family allowance, the aim of the measure was to further relieve families, therefore the new tax system – in order to encourage childbearing – supports the first childbearing without income limitations. The family allowance can be used once per child, but its amount can be shared with the spouse or partner living in the same household.

[24] Act CXXIII of 2010 on Tax and Contribution Laws, the Accounting Act, and the Chamber of Auditors
Act and tax and customs law aimed at fulfilling European Community harmonisation obligations of the Amendment of the Laws.

Distinction between dependants and beneficiary dependents: The family allowance regulation distinguishes between dependants and beneficiary dependents.

Beneficiary dependent: (for whom family allowance is due)

a) in respect of whom child benefit is granted or who is entitled to child benefit in their own right (Family allowance is typically paid after the birth of the child until the end of compulsory schooling). Family allowance for children studying in public educational institutions after compulsory schooling has ended until the last day of the school year in which the child (person) reaches the age of twentieth. Those entitled to child benefit in their own right are understood to mean adults who are chronically ill or severely disabled;
b) a person receiving invalidity benefit;
c) the foetus (from 91 days of conception until birth).

Dependent: (to be taken into account when determining the amount of the family allowance). A dependent is a dependent of the beneficiary and a student who is no longer entitled to family allowance and who is taken into account when determining the family allowance of the younger sibling(s). (In other words, in addition to the above category, the number of dependants includes university and college students who are pursuing higher education and who do not earn regular income.)[25]

4.1. Amendment 2012

For the purposes of determining the amount of family tax allowance, the beneficiary dependant is separate from the dependent, since the determination of the tax allowance is parallel to the determination of the amount of family allowance.[26]

4.2. Tax base benefits in 2015

Among the legislative changes announced for 2015, a new feature affecting the taxation of families is *the tax base reduction for first-married couples*.[27] All married couples for whom at least one of the partners entered into their first marriage after 31 December 2014 were entitled to a tax base reduction of HUF 31,250 (equivalent to HUF 5,000 tax) from the month following the month of the marriage for a period of 24 months, but not later than the month in which the entitlement to the family allowance for the child born (to be born) of this marriage begins.

However, it does not matter if, at the time of the marriage, either or both of the parties already have children together and are therefore already entitled to family allowances. In such a case, they are entitled to both benefits, namely the first-marriage allowance must be deducted before the family allowance in order, until the couple has become entitled to additional family allowance with regard to the fetus or

[25] *New rules on family allowance.* https://www.onadozo.hu/hirek/a-csaladi-kedvezmeny-uj-szabalyai-2123, 10 April 2024.
[26] Act CLXXVIII of 2012 amending certain tax laws and related acts.
[27] Section 29/C of the Personal Income Tax Act.

in the case of the adoption of a child. This sequencing means that, in the absence of a sufficient tax base, the part of the family allowance that was not deductible for this reason could be claimed as a social security contribution[28] allowance.

The new entitlement in foster care does not interrupt the period of the first-marriage allowance. If, on the other hand, the marriage is dissolved within the 24-month period, both parties cease to be entitled for the remaining months.

Based on a joint declaration, the first-marriage allowance can also be taken into account when deducting the tax advance, or it can be applied jointly in the tax return or payroll tax assessment.[29]

Among the changes affecting the family allowance, the gradual increase in the allowance for those with two children was only doubled in four steps from 2016 to 2019. Accordingly, in 2015 the family allowance – depending on the number of dependents – was HUF 10,000 per beneficiary dependant and per month of entitlement, HUF 10,000 for one and two dependents, HUF 33,000 for three and each additional dependent.[30]

However, some adjustments already entered into force in 2015:

- For the purposes of applying the allowance, a spouse living in the same household as the person entitled to family allowance who is not entitled to family allowance (e. g. foster parent, spouse of a guardian) is also considered eligible, so joint enforcement becomes possible already during the year when determining the tax advance[31];
- a relative (e. g. brother or sister) living in the same household as a person entitled to family allowance in his or her own right (e. g. an individual receiving disability benefit) may also share the amount of the allowance with his spouse or partner in his tax return at the end of the year[32];
- tax base reductions and contribution reductions may be taken into account when determining tax advances on all types of regular income (e.g. commission fees, honoraria, rent), even if the individual pays an individual advance tax on regular income by the 12th of the month following the quarter;[33]
- When calculating the family contribution allowance annually, the repayable or still claimable contribution allowance shall be settled for the benefit/debiting of personal income tax;[34]

---

[28] If the amount of family tax allowance due to the beneficiary is more than the sum of his/her income included in the consolidated tax base, he/she has the option to claim 15 percent of the part exceeding the tax base as a family contribution allowance.

[29] PIT § 48 (3a) para.

[30] PIT § 29/A (2) para.

[31] PIT § 29/A (3) para.

[32] PIT § 29/A (3) para.

[33] Section 48 (3) para of the Personal Income Tax Act; Tbj. § 51 (1) para.

[34] Tbj. § 51/B (4) para.

- in the 2015 return, in the employer's accounting, and in 2016 in the tax advance deduction, the discount could only be claimed by providing the tax identification number (it can be claimed on the T34 form), natural identifiers will no longer be acceptable (this rule also applies, for example, to a child who lives beyond the border, but his parents use the family allowance in Hungary, i.e. he must also apply for a tax identification number).

Partners raising half-siblings were affected by the amendment to the Act on Family Support[35] (Cst.), which, following the decision of the Constitutional Court (AB), adjusted the conditions for these families to be entitled to family allowances and thus to family benefits.

At the request of the Commissioner for Fundamental Rights, the Constitutional Court[36] examined the conditions for entitlement to child benefit and found that Parliament had created an unconstitutionality manifesting in omission by the fact that the Cst. does not take sufficient account of the interests of children when setting the amount of child benefit differently for children belonging to the same regulatory group according to whether their parents are married or in a civil partnership. To eliminate discrimination against the Fundamental Law, the Constitutional Court called on Parliament to fulfil its legislative obligation by 31 December 2014, i.e. to create the possibility of granting the same amount of child benefit to children raised together in a common household who are not each other's biological siblings, even if the parents raising them are married, and even if they are in a civil partnership.

Based on the provisions of the Cst. in force until then, partners raising each other's children together are entitled to family allowance separately only according to the number of their own and joint children and persons, including family allowance, because of which they suffered a disadvantage of up to several hundred thousand forints per year compared to married couples. For example, if the partners have one child and one non-joint child separately, each of them is entitled to child benefit and family allowance for two children because they are not considered a family with three children. This meant that instead of HUF 33,000 per month per child, they were entitled to only HUF 10,000 family tax allowance, moreover, they could only jointly claim the amount due in respect of the joint child in the case of interim payments. Although it is true that as singles, they are entitled to higher family allowance, the annual income of the family is still nearly HUF 900,000 less than if the parents had married and could claim 3× HUF 33,000 family allowance (if they have enough income).

As of 1 January 2015, partners who already meet this condition have indeed been put on an equal footing with married couples under the new rule. At the same time, those who only then recorded their partnership as previously mentioned continued to be entitled to the family allowance for one year only for their own children and their joint children, while (since they are no longer considered single) they received a lower amount of child benefit. For example, life partners raising

[35] Act LXXXIV of 1998 on Family Support.

[36] Decision 14/2014. (V. 13.) of the Constitutional Court.

one joint and two non-joint children lost 54,000 forints in 2015 compared to the previous year, while they could get the family allowance for families with three children in 2016, provided they immediately went to the nearest notary to register their relationship or to have it recorded in a notarial deed, which of course also cost a few thousand forints.

Regardless of their nationality, two persons – of different or even the same sex – may jointly request registration in the ENYER or registration in an authentic document from a notary, while either party may request a declaration of termination alone. Within the framework of their general obligation to instruct, the notary public informs the partners before making the declaration what constitutes a partnership, how it arises, how it is terminated and what family, property and inheritance law consequences it entails.

The difference between registration with ENYER and a declaration of partnership in a notarial deed is that ENYER continuously and authentically certifies the existence of the partnership from the date of registration, while in a notarial deed the parties may also declare that the partnership has existed between them since an earlier date (although the latter is irrelevant to the new provision, whereas the one-year waiting period is calculated from the date of issue of the authentic document). At any time, upon request, a notary may issue a certificate to a person entered in the registered partnership to verify his/her data in the register of registered partnerships[37], or to a person not entered in the registered partnership to certify that he/she is not entered in the registered partnership.[38]

4.3. Changes in 2016

Act LXXXI of 2015 on the amendment of certain laws related to taxation reduced the tax rate applicable to income covered by the Personal Income Tax Act to 15 percent. In order not to reduce the tax remaining with families on beneficiary dependents, the size of the tax base reduction items of the family allowance depending on the number of dependents also had to be increased.

The changes in the family allowance effective from 1 January 2016 are partly due to the reduction of the tax rate and partly to the increase in the amount of the beneficiary dependents allowance for families with two children.

Amount of family tax base allowance in 2016 per beneficiary dependant and month of entitlement

- HUF 66,670 for one dependent,
- HUF 83,330 in case of two dependents,
- HUF 220,000 in case of three or more dependents.

[37] The register shall contain the data for 100 years from the date of registration.

[38] SURÁNYI Imréné: *Családi adózás 2015-ben.* https://ado.hu/munkaugyek/csaladi-adozas-2015-ben/ 10 April 2024.

In practice, this means that families continued to receive HUF 10,000 more net earnings per month and HUF 33,000 more per beneficiary dependent, and HUF 33,000 more per beneficiary dependent.

In view of the change in the tax rate, the amount that can be considered as family contribution allowance is 15 percent of the amount that could not be claimed as family allowance from the consolidated tax base, but not more than the amount of health insurance contributions in kind and in cash payable by the insured individual.

In order to ensure that children raised in the same household receive the same amount of family allowance both if the parents raising them are married and if they live in a civil partnership, it was necessary to amend Act LXXXIV of 1998 on Family Support (hereinafter: Cst.). According to the regulation of the Cst. in force since 1 January 2016, a partner living with a parent could also be entitled to child benefit if he or she shares a common residence or residence with the child concerned and has been registered with the parent as a partner for at least 1 year in the Register of Partnership Declarations, or if he or she proves his or her partnership with the parent by a public document issued at least one year before the application for the award of benefits. Given that family allowance can be claimed by an individual entitled to family allowance, a partner meeting the conditions set out in the CST may apply the family allowance already during the year.[39]

4.4. 2018 rules on tax base allowances for families (first-married allowance and family allowance) [40]

The benefit for first-married couples is regulated by Section 29/C of Act CXVII of 1995 on Personal Income Tax (hereinafter: Personal Income Tax Act) and the rules for receiving family allowance are provided for in Sections 29/A and 29/B.

1. *Discount for first-married couples*

   With the benefit for first-married couples, the eligible individual may reduce his consolidated tax base – even during the year during the determination of the tax advance – in the order preceding the family allowance. This is important because if an individual is entitled to both benefits and does not have a sufficient tax base, he or she has the opportunity to claim family contribution allowance from the point of view of family allowance if he or she is no longer able to claim it under the Personal Income Tax Act – in the absence of a tax base. A couple is entitled to benefit from the benefit for first married couples if the marriage took place after 31 December 2014, either domestically or abroad, and this is the first marriage of at least one of them. This means that even a member of the couple who is not married for the first time is entitled to claim and share this benefit.

---

[39] *Gyermek utáni kedvezmények: változások 2016-ban.* https://adozona.hu/2016_os_valtozasok/Gyermek_utani_kedvezmenyek_valtozasok_2016b_RQ1J5D, 10 April 2024.

[40] *NAV Információs füzetek – 2018*. 1–6.

Act XXIX of 2009 on registered partnerships, amending certain acts related to them and those necessary to facilitate the certification of civil partnerships (hereinafter: Peace Act) Pursuant to Section 3(1) para, the provisions relating to spouses shall also apply to registered partners, and the term spouse shall henceforth include registered partner. The use of the allowance is not tied to age, there is no obstacle to even the "newlyweds" belonging to the senior age group taking advantage of it, if at least one of the parties enters into his first marriage and has income included in the consolidated tax base. The amount of the benefit for first-married couples who can be claimed jointly by the spouses is HUF 33,335 per month of eligibility, which means that the amount of tax payable by them is reduced by HUF 5,000. 24 months following the month of marriage may be taken into account as the month of eligibility during the marital union. In practice, this means that a couple who got married on January 3, 2018 could claim the discount from February 2018 – until the end of January 2020.

Since the benefit can only be applied during the marital union, the entitlement ceases to exist within the 24-month period if the couple divorces or one of the partners dies. The benefit for the first married is applied jointly by the spouses. This can be done by dividing the amount of HUF 33,335 among themselves according to their decision, or by using the discount exclusively by one of them. In case of joint validation, the couple jointly pays HUF 5,000 less tax per month. The joint use of the allowance in the tax return is independent of the spouse who took it into account when determining the tax advance. The condition for receiving the benefit is a declaration made jointly by the spouses in the tax return, including each other's tax identification number, which contains their decision to share the amount of the allowance or which of them will use the benefit. The allowance can be used by spouses already during the year when determining the tax advance.

2. Family discount

The family allowance is a tax base allowance reducing the consolidated tax base, which the beneficiary can claim for dependents depending on the number of dependents per month of entitlement.

2.1. The[41] Personal Income Tax Act defines who can be the recipient of family allowance as follows:

a. an individual who is entitled to child benefit pursuant to Act LXXXIV of 1998 on Family Support (hereinafter: Cst.),[42] as well as his/her spouse living in the same household as the beneficiary who is not entitled to

[41] Section 29/A(3) of the Personal Income Tax Act.

[42] An exception is individuals listed in Section 29/A(3)(aa)–(ac) para of the Personal Income Tax Act, considering that these persons are entitled to child benefit due to their occupation.

child benefit (e. g. the spouse of a foster parent); Pursuant to Section 7(1) para (a) point of the Cst., a partner living with a parent is entitled to child benefit if he or she shares a common residence or residence with the child concerned by the benefit and has been registered with the parent as a partner for at least one year in the Register of Partnership Declarations, or proves his or her partnership with the parent by means of a public document issued at least one year prior to the application for the award of the benefit. In practice, this means that if a partner living with the child's biological parent is entitled to child benefit, he or she is also considered eligible for family allowance, so he or she can claim it already during the year;

b. from the 91st day of pregnancy, the expectant mother and her spouse living in the same household (i.e. not the partner);
c. a child (person) entitled to child benefit in his/her own right or, at their option, one of his/her relatives (including relatives of the child's parents) living in the same household;
d. an individual receiving invalidity benefit or, at their option, one of his or her relatives (including relatives of the child's parents) living in the same household.

With regard to point (a), knowledge of the provisions of the Cst. on child benefit is necessary to determine who is eligible. The payment of family allowance is not a condition for the application of the family allowance, therefore an individual who is entitled to this benefit with regard to his or her child, but does not request/have requested the payment of family allowance, may also use the discount. If the individual has not applied for child benefit payment and is not sure whether he or she is entitled to child benefit, it is advisable to contact the metropolitan or county government office of his/her place of residence in order to answer the question. From 1 January 2017, in the case of points (c) to (d), not only relatives living in the same household, but also relatives of the child's parents could be entitled to the family allowance. The reason for the amendment is quite realistic, since, for example, an orphaned child entitled to child benefit in his or her own right is often accepted into his family or household by the brother or sister of the deceased parent. In this case, the aunt or uncle cannot be considered a relative of the child pursuant to Section 8:1 (1) para points 1–2 of Act V of 2013 on the Civil Code, so under the previous rules, the child entitled to family allowance in his or her own right could not transfer the right to claim the benefit to them. However, thanks to the change, from 2017 the parent's sibling could also be eligible, as he or she qualifies as a relative in relation to the parent.

2.2. The[43] amount of the family allowance is determined by the number of dependents or beneficiary dependents. The Personal Income Tax Act defines the concept of dependents and beneficiary dependents as follows.

Beneficiary dependent:

a) the person in respect of whom the individual is entitled to child benefit under the Cst.,
b) the fetus during pregnancy (from the 91st day of conception until birth),
c) a person entitled to child benefit in his or her own right,
d) an individual receiving disability benefit.

Dependent:

a) the beneficiary is a dependant.
b) A person who, according to the Family Support Act, can or could be taken into account for determining the amount of child benefit, even if child benefit is not awarded for the beneficiary dependent, no child benefit is awarded or the amount of child benefit is not affected by the number of children. According to the Cst., when determining family allowance, a student of a public education institution or a student participating in a first higher vocational training, first bachelor's, first master's or first unitary, undivided training at a higher education institution and without regular income may be taken into account. These persons shall be regarded as dependants for the purposes of the family allowance. A child studying at a public education or higher education institution defined above is considered a dependant even if the beneficiary is not awarded child benefit for a dependant – because, for example, he or she is receiving disability benefit; – no child benefit is awarded, for example for the foetus; – The amount of child benefit is not affected by the number of children, for example in the case of a chronically ill child who is entitled to increased child benefit. Based on the amendment of Section 12(2) para of the Cst., from 1 January 2018 a child raised in one's own household was also considered to be a child who receives the Gyvt with the consent or at the request of the parent.[44] in respite care. A child placed in temporary care as described could also be taken into account for the family allowance.

2.3. *Eligibility month*[45] The family discount can be applied to months in which the entitlement lasts for at least one day. The month in respect of which entitlement to child benefit exists, (a) in respect of which the invalidity allowance is paid, (b) in which the pregnancy reaches the 91st day according to a medical certificate, except for the month in which entitle-

[43] Section 29/A (4)–(5) para of the Personal Income Tax Act.
[44] Act XXXI of 1997 on the Protection of Children and Guardianship Administration.
[45] Section 29/A(6) para of the Personal Income Tax Act.

ment to child benefit opens for the child born, may be regarded as the month of entitlement to child benefit. The family allowance may only be used by the beneficiary in respect of the months for which they qualify as the month of entitlement. If the individual uses the discount for months that can no longer be considered as an eligible month, it is considered an unauthorized use of the discount.

For example, if the child graduates from high school and starts working, child benefit will no longer be paid on him, so the entitlement to family allowance will also cease. If the parent nevertheless continues to use the family allowance with regard to the child, it is considered an unauthorised use. Since the landlord's activity does not establish an insurance relationship, the family contribution allowance cannot be applied.

2.4. *Family allowance available* in 2018 The monthly amount of the family allowance for beneficiary dependents is: – HUF 66,670 for 1 dependent; – In case of 2 dependents it was HUF 116,670 –, in case of 3 (and all additional) dependents it was HUF 220,000.

2.5. *Alternately cared for children* A special rule applies to divorced parents who, on the basis of a final court decision, settlement or joint application, take turns caring for their children and are therefore entitled to child benefit in a 50-50 ratio. A child in alternating care is considered a beneficiary dependant of both parents, but the amount of the family allowance determined in respect of him or her may be claimed by the parent in 50 percent. For a child in alternating care, the family allowance can be used by both parents and the parent's new spouse. With regard to the alternately cared for child, the parents are not entitled to jointly enforce or share the family allowance among themselves. *Divorced parents take care of their child together and are entitled to 50 percent child benefit. The father's new wife brought two minor children into his new marriage. In the mother's newly entered marriage, another child was born. The number of dependents in the father's family is 3, so together with his spouse they can apply a family discount of HUF (2*220,000) + (220,000/2) = HUF 550,000 per month of entitlement. The number of dependents in the mother's family is two, together with her husband they can apply a discount in the amount of HUF 116,670 + 116,670/2 = HUF 175,005 per month. It is important to note that both parents can only claim the discount if they are entitled to child benefit. For example, if the child is cared for alternately, but the mother receives 100% of the child benefit, the father cannot claim the family allowance, but the mother can claim the full amount.*

5. Changes in the personal income tax system

5.1. In 2020

The tax base allowances for families in 2020 were: allowance for mothers with four or more children, allowance for first-time spouses and family allowance. An eligible individual could reduce his consolidated tax base with the allowance for mothers raising four or more children, the allowance for first-time spouses and the family allowance. If the individual is entitled to a discount, he or she could first claim the discount for mothers raising four or more children, then the discount for first-married couples, and finally the family discount.

The detailed rules will be presented in 2024.

5.2. In 2021

The personal allowance[46] was introduced on 1 January 2021 pursuant to Section 1 CXVIII of 2020, which is governed by Act CXVII of 1995 on Personal Income Tax (hereinafter: Personal Income Tax Act). Chapter VI added the subheading personal allowance after Section 29/D. Pursuant to Section 29/E(1) of the Act, a severely disabled individual reduces his consolidated tax base by a personal allowance of Section 29. The discount can be applied in the order preceding the discount for first-married couples and the family discount. Pursuant to Paragraph (2), a severely disabled individual shall be considered to be one who suffers from a disease referred to in the Government Decree[47] on diseases qualifying as serious disabilities for the purposes of receiving the tax reduction allowance on the consolidated tax base, and who receives disability benefit or disability allowance. Paragraph (3) states that the discount is one-third of the minimum wage per month of entitlement, rounded to one hundred forints, while paragraph (4) determines the eligibility period in such a way that those months can be taken into account as validation of the discount if the disability condition persists for at least one day on the basis of a certificate or decision to that effect.[48]

From 1 January 2021, tax base benefits could be applied in the following order:

1. allowance for mothers raising four or more children,
2. personal allowance,
3. discount for first-married couples,
4. family allowance.[49]

As a taxpayer may be entitled to several types of benefits, it is important to clarify the order in which the benefits can be deducted from the tax base.

---

[46] Previously tax relief.

[47] Government Decree 335/2009. (XII. 29.) on diseases that constitute severe disabilities.

[48] Act CXVIII of 2020 on the amendment of certain tax laws.

[49] GALÁNTAINÉ MÁTÉ Zsuzsanna: Az összevont adóalap és az adóalap-kedvezmények. In: *Adóismeretek 2021*. Saldo, Budapest, 2021, 75.

5.3. In 2022

From 1 January 2022, tax base benefits can be applied in the following order:

1. allowance for mothers raising four or more children,
2. discount for young people under 25 years of age,
3. personal discount,
4. first-married discount,
5. family allowance.

Discount for young people under 25 years of age

From 1 January 2022, young people under the age of 25 may reduce their consolidated tax base with a discount for young people under the age of 25 (hereinafter referred to as the 'youth allowance'). Young people entitled to the allowance do not have to pay personal income tax up to the monthly amount of the allowance on their income included in the consolidated tax base defined by law during the period of their eligibility.

5.4. In 2023

Discount for mothers under 30 years of age

From 1 January 2023, mothers under the age of 30 can apply the discount in the order following NETAK and the youth discount, before the personal allowance, the first-married discount or the family allowance, even during the year, when determining the tax advance. A mother under the age of 30 over the age of 25 who • pursuant to Section 29/A (3) (a) of the Personal Income Tax Act with regard to her biological or adopted child is entitled to receive the discount, or • pursuant to Section 29/A (3) (b) of the Personal Income Tax Act, she is entitled to claim a family allowance with regard to a fetus. A mother under the age of 30 is a woman who has a child whose entitlement to family allowance opens up until the day before she reaches the age of 30 with regard to her foetus, biological or adopted child. The discount is available to mothers under the age of 30 if their entitlement to the family allowance opens after 31 December 2022 with regard to their biological or adopted child or foetus. From 1 January 2023, mothers under the age of 30 who have reached the age of 25 and who became eligible for the family allowance before 2023 due to a fetus can also claim the discount.[50]

6. Rules on tax base benefits in force in 2024

6.1. Order of application of discounts

1. Discount for mothers with four or more children
2. discount for young people under 25 years old
3. discount for mothers under 30 years old

[50] HERICH György: *Adótan*. Penta Unió Oktatási Centrum, Pécs, 2023, 174.

4. Personal discount
5. First marriage discount
6. Family discount

6.1.1. Allowance for mothers with four or more children

A mother with four or more children is a woman who, as a biological or adoptive parent, is entitled to child benefit for at least four children raised by her, is no longer entitled to child benefit but has been entitled to child benefit for at least 12 years, or whose entitlement to child benefit has ceased because of the child's death.

A child who is treated as a disabled person in a social institution shall also be considered a child.

The mother does not receive child benefit for the aforementioned child, but the child is taken into account when determining the amount of child benefit due to the mother.

In addition, a child for whom the mother or the head of the social institution is no longer entitled to child benefit, but for at least 12 years one or both of these two persons was entitled shall also be considered a child.

During the period of entitlement of the head of the institution, the child is considered when determining the amount of child benefit.

The allowance for mothers with four or more children is not available to a woman who:

- gave birth to four children, but at the time of the divorce the father passed to his 10-year-old daughter, or
- She co-has four minor children with her second husband, two of whom are her own and two of which are her husband's (unless she has adopted her husband's children).

Discount rate:
A mother entitled to benefit for mothers raising four or more children does not have to pay personal income tax in connection with the income specified in the Personal Income Tax Act.

The discount is available for the following incomes:

- Income from wage and other non-self-employed activities, such as income from employment or public employment
- Taxable social security benefits (infant care allowance, childcare allowance, sick pay)
- Taxable social benefits
- Jobseeker's allowance, jobseeker's allowance, earnings supplement and compensation allowance, jobseeker's incentive allowance
- Income from this legal relationship of an individual performing reserve military service in the Hungarian Defence Forces

- Earnings allowance
- Remuneration for activities carried out in foster care employment
- Severance pay paid as a result of termination of employment, but the part of the severance pay exceeding the statutory amount does not constitute the basis for the benefit
- Income paid in consideration for the personal contribution of an individual member of a partnership
- Allowance for the activities of senior officials of an economic enterprise
- Allowance received in return for the services of officials elected or appointed by law
- Income from non-self-employed work under an international treaty or, failing that, from employment under the law of that State
- Income of Members of Parliament, national minority advocates and mayors from this activity
- Income from the status of public project evaluator

Of income from self-employment

- For the entrepreneurial withdrawal of a self-employed person applying taxation according to income, or, in the case of flat-rate taxation, for his flat-rate income.
- Income of the primary farmer from this activity
- The income of the Member of the European Parliament derived from this activity
- The income of the local government representative from this activity
- The income of the elected auditor arising from this activity
- Income from activities other than those contracted by an individual to work for remuneration and carried out under another contract, such as commission.

Individuals are entitled to the discount from the first day of the month in which they are considered to be mothers raising four or more children for even one day.

The discount ends on the last day of the month in which the individual is considered to be a mother raising four or more children for at least one day.

The discount can be used during the year by an advance declaration given to the employer or payer, or in the personal income tax return for the tax year.[51]

[51] *Négy vagy több gyermeket nevelő anyák kedvezménye.* https://nav.gov.hu/ado/szja/szja-kedvezmenyek-2023/negy-vagy-tobb-gyermeket-nevelo-anyak-kedvezmenye, 10 April 2024.

6.1.2. Discount for young people under 25 years of age

The *monthly amount of the discount in 2024 is HUF 576,601, which may reduce the tax payable by HUF 86,490.*

The amount of the discount that the beneficiary can claim in the tax year is his/her income on which the benefit is based, but at most the number of months of eligibility multiplied by HUF 576,601 in 2024.

If the entitlement exists in the entire tax year, the tax base can be reduced by a maximum of HUF 6,919,212, which means HUF 1,037,882 in tax terms.

Months of eligibility shall be those in which the young person has not reached the age of 25 and the last month in which the young person reaches the age of 25.

People under the age of 25 do not have to pay personal income tax on their statutory income included in the consolidated tax base up to the monthly amount of the allowance. Such incomes include: wages, sick pay, self-employed entrepreneurs' withdrawals or flat-rate income, primary producer income, income from assignment or licensing contracts concluded with payers. *The discount is not available on income from renting real estate.*

The discount is granted for months in which the young person has not yet reached the age of 25. The discount can be applied for the last time in the month in which the young person reaches the age of 25.

The young person does not have to apply for the benefit, the employer or payer providing regular income automatically takes it into account during the eligibility months, unless the young person requests partial or complete non-payment of the discount in a statement.

That is, the young person must declare,

- if you do not request that the discount be taken into account,
- if you request that only part of the discount be taken into account

when determining the withholding tax.

For example, if a young person receives income from several employers at the same time and together they already exceed the threshold for the discount, he or she must declare that he or she does not want the discount in whole or in part, thus preventing unauthorised use.[52]

6.1.3. Discount for mothers under 30 years of age

From 1 January 2023, young mothers can claim the discount for mothers under the age of 30 after the NETAK and young people discount and before the personal discount, the first-married discount or the family discount, even as early as the year in the meantime, when determining the withholding tax.

To be eligible, a mother under the age of 30 over the age of 25 who

- pursuant to Section 29/A(3)(a) of the Personal Income Tax Act *with regard to your biological or adopted child, or*

[52] *25 év alatti fiatalok kedvezménye*. https://nav.gov.hu/ado/szja/szja-kedvezmenyek-2023/25-ev-alatti-fiatalok-kedvezmenye, 10 April 2024.

- pursuant to Section 29/A(3)(b) of the Personal Income Tax Act, *you are entitled to claim family benefits in respect of foetuses.*

A mother under the age of 30 is a woman who has a child whose entitlement to family allowance opens up until the day before she reaches the age of 30 with regard to her foetus, biological or adopted child.

The discount is available to mothers under the age of 30 if their entitlement to the family allowance opens after 31 December 2022 with regard to their biological or adopted child or foetus.

Eligibility may open if, after December 31, 2022:

- your pregnancy reaches 91 days,
- a child is born,
- adopt a child.

A mother under the age of 30 is eligible for the discount in 2024, for example, if:

- reaches the age of 91 days of pregnancy on 8 February, or
- gives birth to her second child on 15 March, or
- on August 6, she adopts her husband's child,

In all three cases, they are over 25 years of age and will reach the age of 30 at the earliest after these events.

A mother is not eligible for the discount in 2024, for example, if

- gives birth at the age of 23,
- has one child aged 2 and one aged 4,
- She gave birth to her child before 2023.

Discount rate

The amount of the discount for mothers under 30 years of age per month is up to the Central

Full-time according to the official announcement of the Statistical Office employees for the month of July of the year preceding the reference year.

In 2024, the amount of its average gross earnings at national economy level is HUF 576,601 per month of eligibility, which means a tax saving of HUF 86,490.

The basis of the discount

The allowance for mothers under 30 years of age can be applied to the following incomes earned during the months of eligibility (in the case of income from employment, calculated for the months of entitlement):

- income from wage and other non-self-employed activities, in particular:
  - income from employment or public employment relationships,
  - taxable social security benefits (e. g. sickness benefit, infant care allowance, childcare allowance),
  - taxable benefits paid under the Social Administration and Social Benefits Act,

- jobseeker's allowance, jobseeker's allowance, earnings supplement, earnings replacement allowance and job-search incentive allowance paid under the Employment Promotion and Unemployment Benefits Act,
- income of an individual serving in reserve military service in the Hungarian Defence Forces resulting from this legal relationship,
- compensation in lieu of the income specified above (earnings replacement annuity),
- remuneration for activities carried out in foster care,
- severance pay paid as a result of termination of employment, but the part of the severance pay exceeding the statutory rate does not constitute the basis for the benefit,
- income paid in consideration for the personal contribution of an individual member of the partnership,
- allowance in respect of the activities of the company's directors,
- in return for the activities of an official elected or appointed by law (e. g. member of the board of directors, member of the supervisory board)
- allowance received,
- income from non-self-employed work under an international treaty or, failing that, from employment under the law of that State,
- the income of Members of Parliament, national minority advocates and mayors derived from this activity,
- income from the status of public project evaluator.

– *Of income from self-employment:*
  - the entrepreneurial exclusion of a self-employed person applying entrepreneurial income taxation or, in the case of flat-rate taxation, his flat-rate income,
  - the income of the primary farmer from this activity,
  - the income of the Member of the European Parliament deriving from this activity,
  - income of the local government representative from this activity,
  - the income of the elected auditor arising from this activity,
  - income from activities carried out by an individual to work for remuneration under another contract, such as commission, other than as a self-employed person.

Eligibility month

The month in which the young mother is entitled to family allowance in respect of her biological or adopted child or foetus, but not earlier than the month following that in which she reaches the age of 25, may be taken into account as the month of entitlement.

The discount can be applied up to the last month of eligibility in the year in which the young mother reaches the age of 30.

For example, if

- *the 26-year-old woman will reach the 91st day of pregnancy on April 4, 2024, then her entitlement will apply from April,*
- *if the mother gives birth to a child on 8 January 2024 and turns 30 on 8 March 2024, then she is entitled to the discount from the month of the 91st day of conception until December 2024,*
- *If the 24-year-old mother gives birth to her second child in March 2023 and turns 25 on January 5, 2024, she will be entitled to the discount for young people under 25 until January 31, and from February for mothers under 30.*

Applying the discount

The discount can be applied during and at the end of the year in the personal income tax return.

The application of the discount can be requested during the year, in a tax advance declaration handed over to the employer or payer.

The self-employed person and the primary farmer claim the benefit themselves when determining the tax advance.

If the young mother is also entitled to NETAK, she will not be able to claim the discount for mothers under the age of 30, as both benefits are based on the same incomes, the NETAK can be applied earlier and there is no limit to the amount.

The discount for mothers under the age of 30 and the discount for young people under the age of 25 cannot be applied together, so a young mother who has not yet reached the age of 25 can only apply the discount from the month following her 25th birthday. The personal allowance and the discount for first-married couples can be applied if the individual has income included in the consolidated tax base for which the allowance for mothers under the age of 30 cannot be applied.

Young mothers can also claim the family allowance if their tax advance base is reduced to zero, as there is no obstacle to claiming family contribution allowance in relation to her income.

The discount can also be applied in the return at the end of the year. If the young mother requested the application of the allowance from the employer or payer during the year, it will be included in her draft tax return for the tax year.[53]

6.1.4. Personal discount

The amount of the discount per month of eligibility is the amount of one-third of the minimum wage, rounded to one hundred forints, i.e. HUF 88,900 per month in 2024.

If the entitlement exists for the entire tax year, the consolidated tax base can be reduced by HUF 1,066,800 for the full year.

In tax terms, this is HUF 160,020.

---

[53] *30 év alatti anyák kedvezménye*. https://nav.gov.hu/ado/szja/30_ev_alatti_anyak_kedvezmenye, 10 April 2024.

The personal discount is available to those who:

- has a serious disability for [54] which he or she holds a medical certificate, and
- receives invalidity benefit or disability allowance.

To apply the discount:

- may be requested during the year from the employer or from the paying agent distributing regular income included in the consolidated tax base in a declaration of advance tax expenditure, or
- At the end of the year, it can be claimed in one lump sum in the personal income tax return for the tax year.

In view of the increased amount of the minimum wage, from 2024 the personal allowance for severely disabled persons in taxation has further increased**.**

People with serious health problems are greatly helped by discounts that can reduce their expenses. Some of the benefits are independent of possible gainful employment, others are linked to labour income.

If the state of health allows a person with a deterioration of health may work shorter or longer hours either at home or at the employer.

Those receiving disability support can take advantage of a personal income tax allowance.

A person receiving severe disability allowance can claim a transport allowance.

People receiving disability benefit with similar health conditions are also entitled to tax relief, as well as travel discounts for their transport and public health care for their medicines.

In 2024, the personal allowance will continue to increase in relation to the amount of the mandatory minimum wage valid on the first day of the year, the minimum wage of HUF 266,800.

The tax base allowance, which can be reduced by one third of the minimum wage per month, rounded to one hundred forints, will be HUF 13,335, which will result in a discount of HUF 160,000 per year.

Months may be taken into account as the month of entitlement in which the disability condition persists for at least one day on the basis of a certificate or decision to that effect.

The discount is still available to severely disabled persons, i.e. those who suffer from diseases referred to in the Government Decree on Diseases Qualifying as Severe Disabilities [Government Decree 335/2009. (XII. 29.)], as well as those who receive disability benefit or disability allowance.

A severely handicapped person over the age of eighteen who has a visual, hearing, mental, musculoskeletal disability, or whose condition can be classified as severe or moderate due to chromosomal abnormalities, autistic or multiple disabilities persists permanently or permanently and is unable to lead an independent life

[54] You suffer from one of the diseases listed in Government Decree 335/2009. (XII. 29.) on diseases qualifying as severe disabilities.

or needs constant help from others, is entitled to disability allowance. (l: Act XXVI of 1998 on the Rights of Persons with Disabilities and on Ensuring Their Equal Opportunities)

In addition to disability allowance, gainful employment may be carried out without restrictions. Personal income tax payment on earnings can be applied to the personal allowance.

The disability benefit provides regular cash benefits to young people who have been in a very serious health condition at a very young age, possibly from birth, often bearing the burden of health problems, illnesses or disabilities throughout their lives.

The benefit is provided in accordance with Decree No. 83/1987 of 27 December 1987 on invalidity benefit. MT. regulation.

An invalidity allowance is payable if the health impairment caused before the age of twenty-five is at least 70% and does not receive a pension, accident pension or benefits for persons with altered working capacity.

Invalidity allowance may be awarded from the age of eighteen years of age and no period of service is required to receive the benefit.

In addition to disability benefit, gainful employment can be carried out without restrictions, which can only be limited by the state of health.

Personal income tax on earnings may be subject to the personal allowance described above.[55]

6.1.5. First marriage discount

A couple is entitled to benefit from the benefit of a first spouse where at least one of the spouses enters his or her first marriage.

A member of the couple who is not married for the first time can also claim the discount.

The benefit for first married couples can also be used by registered partners, so in this case the term registered spouse also includes his or her registered partner.

The benefit is granted for a maximum of 24 months during the cohabitation period, which can be used for the first time for the month following the marriage.

The discount for first-time married couples can be applied together, which means HUF 33,335 per month.

This means that with this discount, net earnings will be 5000 HUF more than without it.[56]

---

[55] MOLNÁRNÉ DR. BALOGH Márta: *Ne hagyja elveszni, 2024-ben tovább emelkedik a személyi adókedvezmény súlyos fogyatékosság esetén*. https://ado.hu/tb-nyugdij/ne-hagyja-elveszni-2024-ben-tovabb-emelkedik-a-szemelyi-adokedvezmeny-sulyos-fogyatekossag-eseten/, 10 April 2024.

[56] *Első házasok kedvezménye*. https://nav.gov.hu/ado/szja/szja-kedvezmenyek-2023/elso-hazasok-kedvezmenye, 10 April, 2024.

6.1.6. Family discount

The individual claiming the family allowance reduces his consolidated tax base with the family allowance.

An individual who is entitled to child benefit can take advantage of the family allowance.

By these individuals we mean the

- biological parents living together as spouses or partners
- a partner who lives with a parent and who shares a residence or residence with the child concerned and has been registered as a partner with the parent for at least one year.
- or who proves his/her partnership with the parent by means of an authentic document issued at least one year before applying for child benefit.

Parents caring for their child alternately on the basis of a final court decision, settlement or joint statement, who are entitled to 50-50% family allowance, if the amount of child benefit has been determined by a decision of the family support body at the joint request of the parents and is paid in a 50-50 ratio.

The parents taking turns caring for the child cannot apply the discount jointly among themselves, but they can use the discount they can apply jointly with their current spouse.

A spouse who does not have the right to child benefit living with the person entitled to child benefit.

An individual who is not entitled to child benefit but lives in the same household as his/her entitled spouse may also claim the family allowance during the year. For example, if one of the spouses is a foster parent, only he/she is entitled to child benefit under the relevant rules, but his/her spouse is also entitled to claim the family allowance for the child raised by his/her spouse, so he/she can make a tax advance declaration

The pregnant woman and her spouse living in the same household

A partner living in the same household as the pregnant woman is not entitled to the discount during pregnancy, so the partners cannot apply it jointly during the year, but the pregnant woman can share the discount due to the pregnant woman with her partner in her return.

Children entitled to child benefit in their own right and individuals receiving invalidity benefit

In their case, you or an individual selected by joint decision from among your relatives living in the same household may claim a family discount.

Relatives of the child's parents should also be considered relatives, so for example, the sibling of a deceased parent can also claim the benefit for an orphaned child living in the same household.

The family allowance reduces the consolidated tax base. Based on the tax advance declaration, the employer, the payer providing regular income, takes into account the family allowance when determining the tax advance during the tax year.

The amount of family allowance available depends on the number of dependents and beneficiary dependents.

Beneficiary dependents are:

- for whom the individual is entitled to family allowance pursuant to Act LXXXIV of 1998 on Family Support.
- who is entitled to child benefit in his own right,
- a person receiving invalidity benefit
- the foetus from the 91st day of conception to the month preceding its birth, on the basis of a medical certificate to that effect

Dependents include:

- dependant of the beneficiary
- a person who is, or could be, taken into account for determining the amount of child benefit, even if an invalidity allowance is paid for the beneficiary dependant instead of family allowance, if no child benefit is awarded for the beneficiary dependent, or if the amount of child benefit is not affected by the number of children, such as increased child benefit for a long-term ill child.

The amount of the family allowance is HUF 66,670 per month in case of one dependent, HUF 133,330 in case of two dependents, HUF 220,000 in case of three or more dependents.

In practice, this means that families have a net income that is HUF 10,000 higher in the case of one dependent, HUF 20,000 higher in the case of two dependents, and HUF 33,000 higher in the case of three or more dependents.

Individuals may also account for their family allowance from the social security contributions payable as an insured person, if it could not be fully claimed from the personal income tax fund or tax advance fund.

The amount of the family contribution allowance is 15 percent of the part of the family allowance not claimed against the tax base or tax advance base, but not more than the amount of social security contribution payable by the individual, and in some cases pension contributions.

The family contribution allowance is automatically considered by the employer or payer if the individual declares on the application of the family allowance on the tax advance declaration. On the form of the tax advance declaration, the individual may also request that the employer or payer not enforce the contribution allowance and only account for the amount that can be claimed from the personal income tax advance from the family allowance.[57]

[57] *Családi kedvezmény*. https://nav.gov.hu/ado/szja/szja-kedvezmenyek-2023/csaladi-kedvezmeny#_ftn2, 10 April 2024.

Monthly amounts of tax base relief of the personal income tax in 2024.

	NETAK	Discount for young people under 25 years of age	Discount for mothers under 30 years of age	Personal discount	First married discount	Family discount
2019.	–	–	–	7,450* HUF	33,335 HUF	• HUF 66,670 per dependent;• HUF 133,330 per beneficiary dependent;• HUF 220,000 per beneficiary dependent;• HUF 220,000 per beneficiary dependent.
2020.	There is no amount limit.	–	–	8,050* HUF		
2021.		–	–	55,800 HUF		
2022.		433,700 HUF	–	66,700 HUF		
2023.		499,952 HUF	499,952 HUF	77,300 HUF		
2024.		576,601 HUF	576,601 HUF	88,900 HUF		

* Until 2020, the personal allowance can be applied as a tax deduction, from 2021 as a tax base allowance.

Final Thoughts

In this article, I reviewed the development of tax benefits in the system of personal income taxation from the beginning to the current regulation. Of course, I could have continued to investigate in further detail, but the limitations of scope do not allow this. However, I was able to pay due attention to the most important rules and changes. It can be seen according to what preferences the legislator tried to ease the tax burden on individuals in which period in personal income tax. I hope that with this review I have been able to draw the more than thirty-year-old arc of amendments, the main tendencies of change.

In the period under review, from the beginning until 2011, a progressive system was typical in personal income taxation, i.e. an increasing tax base was accompanied by an increasing tax rate per band. During this period, there were several types of tax benefits, which I examined in detail. From 2011, personal income taxation has been systematic, initially at a rate of 16%, then from 2016 at a rate of 15%. There has been a change of attitude in taxation since 2011, as the focus has shifted from wage taxation to consumption taxation. We can see a gradual expansion of tax base benefits over the past decade and a half, as in addition to family allowances, first-time married couples, mothers with four or more children, and mothers

under the age of 30 also receive benefits. The aim is clearly to support marriage and childbearing for those with taxable income. But to what extent has this been achieved?

Under a flat income tax system, the tax rate on income does not depend on the level of income and the source of income, unlike progressive tax systems, where higher incomes are taxed at a higher rate. A flat rate system can have both positive and negative effects. On the one hand, its simplicity and transparency can reduce tax evasion and administrative costs of the tax system. A single rate typically lowers the marginal tax rate for those on higher incomes, which can increase job supply: more stays with high-earners, so they pinch themselves harder to earn more. At the same time, a flat rate system can reduce the rate of redistribution, which can lead to income inequality.

Until 2010, Hungary had a progressive, multi-rate personal income tax. As a result of the reform implemented in several steps starting in 2011, the tax system effectively became flat rate from 2013 (the personal income tax rate was 16% until 2015, since then it has been 15%). In addition, within the framework of the tax reform, the family tax allowance system was significantly expanded in several steps.

It depends on the number of children: the more children in a family, the greater the amount per child. The net value of the tax allowance for those with one child at the time of its introduction (and ever since) is HUF 10,000 per month. In the case of three children, the tax burden may be reduced by a total of HUF 99,000, but the maximum amount of the allowance can only be obtained with an income exceeding HUF 295,000. In contrast, a family raising three children but earning a public worker wage receives only HUF 27,000 in family tax and tax allowances, while a family living on minimum wage receives less than HUF 54,000.

High-income households and households with many children clearly benefited the most from the tax reform: a household with three children earning double the average wage paid an average of 18.2 percentage points less tax in 2021 than in 2010.

However, due to the abolition of the low-income tax credit (tax credit), the tax rate for low-income workers without children has increased substantially.

It is a lesser known fact that the tax burden of those with one child earning the minimum wage has also increased substantially, by about 9.5 percentage points compared to 2010. This is because the small tax relief for taxpayers with one child did not offset the effect of the phasing out of the tax credit**.** This element of the tax reform is surprising because, according to government communications, one of the goals of the new family tax allowance was precisely to encourage childbearing – and third children will not be born without the first.

Hungary has the highest tax burden among EU countries for low-income workers without children. This is primarily due to the fact that the Hungarian personal income tax system rarely in Europe no longer includes any credits or benefits that would reduce the tax burden on low-income taxpayers without children, even though tax exemptions/tax relief on tax income can be found even in the majority of single-rate personal income tax systems. In terms of the total tax burden of higher-income taxpayers without children, we are already in the middle of the EU coun-

tries. It is important to note that it is one of Hungary few EU countries where taxpayers without children have the same tax burden for low-income and high-income taxpayers.

The family tax allowance is relatively low in international comparison for families with one child, while it can be considered roughly average for low-income families with many children.

In contrast, the level of discounts available to high-income families with many children is among the best in Europe.[58]

Bibliography

[1] ARADI Zsolt – F. TÓTH Tibor: *Amit a személyi jövedelemadóról tudni kell*. MTA, Budapest, 1988.

[2] HAJNAL Áron – KREKÓ JUDIT – SCHARLE Ágota: *Ki jár jól a kormány által bevezetett adórendszerrel Magyarországon?* https://www.portfolio.hu/krtk/20230620/ki-jar-jol-a-kormany-altal-bevezetett-adorendszerrel-magyarorszagon-621802, 1 July 2024.

[3] ERDŐS, Éva*: Studies in European Tax and Financial Law*. University of Miskolc, Faculty of Law, 2010.

[4] ERDŐS, Éva*:* Some thoughts about the delimitation of the law of public finances in the light of the Hungarian legislation. *Juridical Current* 2015/04., 117–120.

[5] GALÁNTAINÉ MÁTÉ Zsuzsanna: Az összevont adóalap és az adóalapkedvezmények, In: *Adóismeretek 2021*. Saldo, Budapest, 2021, 75.

[6] HERICH György: *Adótan.* Penta Unió Oktatási Centrum, Pécs, 2023.

[7] MÉSZÁROS Gyuláné – GÓDOR Sándorné – SIKE Olga: *A személyi jövedelemadóról mindenkinek.* Kompkonzult Számítástechnikai és Tanácsadó Kft., Budapest, 1992.

[8] SIMON István: *Pénzügyi jog II*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012.

[9] SURÁNYI Imréné: *Családi adózás 2015-ben.* https://ado.hu/munkaugyek/csaladi-adozas-2015-ben/, 10 April 2024.

[10] SZÖRCSEI Tamás*: Személyi jövedelemadó 9*. UNIÓ Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., Budapest, 2004.

[58] HAJNAL Áron – KREKÓ Judit – SCHARLE Ágota: *Ki jár jól a kormány által bevezetett adórendszerrel Magyarországon?* https://www.portfolio.hu/krtk/20230620/ki-jar-jol-a-kormany-altal-bevezetett-adorendszerrel-magyarorszagon-621802, 1 July 2024.

[11] JUHÁSZ István: *Az adóreform és az azóta eltelt időszak – az alapok* (1. rész). https://ado.hu/ado/az-adoreform-es-az-azota-eltelt-idoszak-az-alapok-1-resz/, 10 April 2024.

[12] VÁCI Timea: *Szja bevallás, már csak néhány kedvezmény maradt*. https://ado.hu/ado/szja-bevallas-mar-csak-nehany-kedvezmeny-maradt/, 10 April 2024.

III.

BŰNÜGYI TUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 143–156.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.019

BARRIERS TO IMPOSING CRIMINAL LIABILITY ON LEGAL ENTITIES: INSIGHTS FROM IRANIAN LAWS

A JOGI SZEMÉLYEKKEL SZEMBENI BÜNTETŐJOGI FELLÉPÉS AKADÁLYAI: BETEKINTÉS AZ IRÁNI JOGBA

ZAHRA DELSHAD*

In this study, the reasons for not accepting the criminal responsibility of legal entities have been investigated. These reasons that have complicated the possibility of accepting and implementing the criminal liability of legal entities include the lack of will of legal entities, the violation of the principle of the individualization of punishments, the impossibility of achieving the goals of punishments, the impossibility of committing a crime by a legal entity, the impossibility of applying many types of punishments on legal entities and the impossibility of summoning and arresting a legal entity.

Keywords: *criminal liability, legal entities, corporate criminal liability, criminal law of Iran, legal punishment*

Ebben a tanulmányban azokat az okokat, illetve jelenségeket vizsgálom, amelyek a jogi személyek büntetőjogi felelőssége elutasításának hátterében álltak. Ezek az okok, amelyek megnehezítették a szervezetek büntetőjogi felelősségének elfogadását és alkalmazását, az alábbiak: a jogi személyek akaratának hiánya, a büntetések egyéniesítése elvének megsértése, a büntetési célok elérésének nehézségei, a bűncselekmény jogi személy általi elkövetésének lehetetlensége, a hagyományos büntetések szervezetekkel szemben történő alkalmazásának nehézségei, és a jogi személy beidézésének és letartóztatásának lehetetlensége.

Kulcsszavak: *büntetőjogi felelősség, jogi személyek, jogi személyek büntetőjogi felelőssége, iráni büntetőjog, törvényes büntetés*

Introduction

The acceptance or legalization of criminal responsibility for legal entities has been a subject of debate and contention in many jurisdictions. Criminal law in all juris-

* ZAHRA DELSHAD
PhD student
University of Miskolc
Faculty of Law
Department of Criminal Law
3515 Miskolc-Egyetemváros
zahradelshad7071@gmail.com

dictions has developed in response to the actions of individuals as perceived by society and the state. However, in the contemporary world, especially in cases involving corruption and economic crimes, it is frequently the legal entity itself, such as a corporation, that initiates and benefits from corrupt activities. Any anti-corruption strategy is bound to fail unless the enforcement aspect includes provisions for holding legal entities accountable and ensures their effective implementation. Despite the recognition of the need to hold organizations accountable for criminal offenses, there are significant challenges that hinder its implementation. These challenges arise from various factors.

The traditional emphasis on individual accountability in many legal systems around the world makes it difficult to recognize and prosecute legal organizations. This deeply embedded legal custom frequently opposes the recognition of companies as distinct legal entities that are liable for crimes[1]. Furthermore, one common issue in many countries is the absence of specific laws pertaining to criminal responsibility of corporations[2.] This gap makes it more difficult to prosecute businesses for breaking the law and clouds the punishments for corporate wrongdoing.

In the United States, a pivotal shift occurred with landmark cases such as Enron, highlighting the imperative to hold corporations criminally accountable. Legal entities can now face charges and substantial fines for a range of offenses, setting an influential precedent for global legal considerations[3]. The legal landscape in England and Europe has evolved to recognize the need for corporate accountability. Legislation such as the Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act which came into effect on April 6, 2008 in the UK signifies a departure from traditional approaches, introducing mechanisms to prosecute legal entities for severe negligence resulting in fatalities[4.] Another example of legislation in Europe that marked a significant shift in accepting corporate criminal liability is the French Sapin II Law, which came into force in June 2017. The Sapin II Law introduced measures to combat corruption and enhance transparency, including the establishment of the French Anti-Corruption Agency (AFA) and the recognition of corporate criminal liability for certain offenses, such as bribery and influence peddling. This law signaled a departure from traditional approaches and represented a notable step toward holding corporations accountable for unlawful activities in France[5].

In contrast to developed countries where there has been a notable evolution in recognizing and implementing corporate criminal liability, Iran faces a distinctive

---

1 L. LINDKVIST – S. LLEWELLYN (2003). Accountability, responsibility and organization. *Scandinavian Journal of Management* 19 (2), 265.

2 B. STEPHENS (2017). The amorality of profit: Transnational corporations and human rights. In: *Human rights and corporations*. Routledge, 34.

3 S. W. BUELL (2016). *Capital Offenses: Business Crime and Punishment in America's Corporate Age*. WW Norton & Company, 75.

4 S. TOMBS – D. WHYTE (2015). *The corporate criminal: Why corporations must be abolished*. Routledge, 23.

5 L. LEVOYER (2020). French law and whistleblowers. *Law & Justice Review* 11 (20), 154.

challenge in this regard. The Iranian legal system traditionally emphasizes individual responsibility, creating a substantial barrier to acknowledging and prosecuting legal entities for criminal offenses. Despite important strides taken in 2009 and 2013 through legal reforms, including the adoption of the Islamic Penal Code, uncertainties and gaps in the legal framework persist[6]. Stated differently, there are numerous complaints to the legal status of legal entities under applicable Iranian laws, even with the numerous reforms made in this regard. When it comes to assuming responsibility for legal persons and finding them guilty, choosing the appropriate penalties, holding trials, carrying out punishments, and other matters, there are serious issues in the decision-making process that cause issues for justice institutions. The most glaring issue is the injustice in how they are treated when compared to actual people. It means that despite the absence of a comprehensive definition of legal persons, which has resulted in divergent opinions within the field of legal doctrine, the bulk of legal entities operating in Iran are subject to penalties lacking any executive component[7]. Unlike more developed jurisdictions, Iran still has a considerable distance to cover in refining and enhancing its laws related to corporate criminal liability. Based on a comparative study conducted between the legal systems of Iran and France, it was found that the concerns regarding the effects and dimensions of the criminal responsibility of legal entities in Iran go beyond what the Islamic Penal Code of 2013 can address with only four articles. In contrast to the French legal system, the Islamic Penal Code considers the criminal responsibility of legal entities to be applicable to all possible crimes without any restrictions. Given that the commission of certain crimes, due to either their human nature or their human punishment, is not feasible by legal entities, it is necessary to restrict this general applicability[8.] Balancing cultural, legal, and practical considerations, the ongoing journey toward aligning with global standards highlights the complexities inherent in adapting legal systems to accommodate corporate accountability in the Iranian context. This research discusses the difficulties in recognizing corporate criminal culpability by looking at the issues from the perspectives of both international and Iranian law.

1. Lack of Legal Entity's Will

The primary objection to holding legal entities criminally liable revolves around the argument that they lack independent will and therefore cannot be attributed with criminal intent. Opponents claim that legal entities, being comprised of mem-

---

6 M. SHARIFI (2017). Criminal Liability of Corporations under Specific Situations (Before Registration, during Settlement and after Merger). *Journal of Criminal Law Research* 6 (20), 161.

7 M. MORADI – A. SADEGHI – E. HADITABAR (2021). Comparative study of criminal liability of legal entities in Iran and the Council of Europe. *Journal of Comparative Law* 5 (1), 162.

8 H. TAGHIZADE – A. CHEKANDI NEJAD – S. H. HASNEMI (2022). Conditions and scope of criminal liability of public law entities in the legal systems of Iran and France. *The Journal of Modern Research on Administrative Law* 5 (17), 205.

bers and managers, do not possess the capacity to commit a crime as the commission of a crime necessitates the presence of mental elements such as criminal intent or negligence[9]. Simply engaging in a criminal act does not serve as evidence of the realization of the mental element. Independent and voluntary intent is required to establish the mental element, which legal entities, lacking independent will, are unable to possess. Consequently, the attribution of criminal responsibility to legal entities is deemed untenable. Moreover, opponents assert that legal entity criminal liability undermines the progress made in criminal law over the past centuries. They question whether legal entities can genuinely be held accountable and condemned for their actions. When a reprehensible act is ascribed to a legal entity, the individuals who comprise that entity should rightfully be the subject of criticism. So, if legal entities are not morally blameworthy for their actions, it becomes questionable how they can be held accountable for imputed crimes. Critics of legal entity criminal liability argue that the notion of independent will in legal entities is theoretical and hypothetical. They maintain that regardless of whether legal entities are real or fictional, they cannot possess independent intent and will separate from that of their individuals. This criticism can be broken down into several key points:

A) Regarding the absence of independent motivation and inclinations within legal entities, it is important to note that the accumulation of individuals' tendencies and interactions invariably leads to the emergence of common inclinations and tendencies[10]. Even if none of the members fully align with these inclinations, the collective as a whole develops an inclination towards them. At times, collective inclinations instigate new motives in individual members. In such cases, individuals align their motives and inclinations with collective tendencies and interests. For instance, the actions of a company's CEO undoubtedly reflect the goals and desires of the board of directors, middle managers, and experts, effectively representing and guiding the collective inclinations. Although the CEO's personal motives may influence this dynamic, it is certain that they cannot act upon their personal inclinations without considering the company's structure and the desires of other members. Therefore, these decisions cannot be solely attributed to the CEO's personal inclinations but can be attributed to the company itself. The CEO does not act merely as an individual; their behavior takes shape within the context of their relationships with others, ultimately becoming an inherent attribute of the company. The presence of motivation and inclination within legal entities also entails the presence of will[11]. Various factors influence a manager's decision-making process, and it is evident that a change in these factors can lead to a change in the decisions made based on them. In other words, although a company's CEO may possess personal will to act or refrain from acting, they make decisions within the frame-

9 D. R. CRESSEY (2017). The poverty of theory in corporate crime research. In: *Advances in criminological theory.* Routledge, 43.

10 R. E. BARKOW (2005). Separation of powers and the criminal law. *Stan. L. Rev*. 58, 989.

11 R. A. WASSERSTROM (2017). Strict liability in the criminal law. In: *The Structure and Limits of Criminal Law.* 401.

work of organizational duties, authorities, policies, and company strategies. Regardless of whether the manager wholeheartedly agrees with the organizational structure, policies, and strategies, or complies with them out of duty and responsibility, it is possible that the influencing factors have such a significant impact on decision-making that if other individuals were in their position, they would inevitably arrive at the same decision as the best course of action. However, it is crucial to acknowledge that rejecting the existence of will in legal entities would have adverse effects on the system of contracts and commercial and civil relationships. One of the essential requirements for a transaction to be valid is the intention of the parties involved. If the managers of a company initiate the signing of a contract, their will can undoubtedly be attributed to the legal entity. Otherwise, the contract would not create any rights or obligations for the legal entity. Thus far, there has been no dispute regarding whether the managers' will to enter into a contract should be regarded as the will of the company. On the other hand, it is possible for a company's CEO to oppose the conclusion of a particular contract. However, due to a majority vote from the board of directors or even under compulsion, they proceed with its signing. In such a scenario, instead of considering the CEO's consent, the consent of the legal entity should be considered, as defined within its specific structure. This implies that if the majority of the board of directors approves the contract and the articles of association, organizational chart, and defined responsibilities obligate the CEO to sign it, the consent of the legal entity is deemed to have been granted to that contract. The realization and attribution of consent differ between legal entities and natural persons are dependent on their specific definitions and rules. Therefore, when examining criminal actions or inactions, it is crucial not to overlook the entire organizational structure, job descriptions, policies, and strategies, and to attribute the actions solely to the manager or representative of the legal entity.

B) It is inaccurate to assert that ethical judgement regarding legal entities is impossible and that critiquing or praising their behavior is unrelated to their members. While there may be legitimate questions surrounding the validity of such judgments, it is important to recognize that most individuals who assess the behavior of legal entities from an external standpoint often criticize or admire the conduct and performance of the institution as a whole, not just the manager or representative. In many cases, these observers may be unfamiliar with the individuals within the organization, unaware of the names and identities of the managers, and even a change in managers or representatives may not alter their opinions[12]. The underlying assumption is stability and unity in the personality of the legal entity, deserving of either praise or criticism. Just as individuals can modify their behavior through new training or associations with new acquaintances, a legal entity can also change its behavior through the inclusion of new managers. However, this does not negate the possibility of ethical judgment regarding the company's methods and practices. Moreover, if the intention is to admire and commend correct behavior and the success of the company, it is evident that all factors within the company that contrib-

[12] M. CLINARD – P. YEAGER (2011). *Corporate crime.* Vol. 1. Transaction Publishers, 75.

ute to policy-making, strategic decisions, appropriate structure, and effective implementation are involved in validating such behavior and the company's achievements. Therefore, it becomes apparent that ethical responsibility can be attributed to legal entities, and it is more appropriate to focus on this type of responsibility rather than solely praising or criticizing the manager or representative. If managers are subject to critique or praise and bear ethical responsibility for their behavior, it should be parallel to the ethical responsibility of the legal entity as a whole.

C) The absence of a moral element in the crimes of legal entities, as previously discussed, is based on the premise of their lack of motivation, will, and ethical responsibility. However, it is essential to recognize that legal entities can indeed possess motivation, will, and ethical responsibility, thereby enabling the realization of malice and the moral element of a crime. This implies that the malice exhibited by a CEO of a company arises from a combination of factors within the company, and therefore, malice can be attributed to the company while still acknowledging the malice of the individual manager[13]. Importantly, acknowledging the presence of will and ethical responsibility in legal entities does not deny the existence of will and responsibility in individuals, managers, and employees. None of the proponents of legal entity criminal liability have made such a claim[14]. Thus, the primary objection raised against accepting criminal responsibility for legal entities, which is also the main objection from opponents, does not hold when considering the possibility of will and ethical responsibility within legal entities.

2. Individualization of punishments principle

The principle of personal liability for crimes states that only the individual who commits a criminal act should be held accountable and receive punishment for their actions. It is inconsistent with legal and justice principles to punish others for a crime committed by someone else. The principle of personal liability for punishments is a significant element of the classical school of thought, which marked a significant shift in the history of European criminal law. Prior to this, it was possible for other individuals, including family members of the offender, to be subjected to punishment[15].

Imposing a financial penalty on a company actually diminishes its assets and increases its costs, resulting in reduced profits and potential harm to the company's owners and shareholders, rather than the managers. Typically, these managers have control over the company's behavior and potential errors, making it reasonable for them to bear a greater share of fines and financial enforcement measures. However, this is only feasible if the culpable managers also hold all the company's shares, which is rarely the case. In most instances, the majority of shares are owned by

[13] R. PATERNOSTER – S. SIMPSON (2017). A rational choice theory of corporate crime. In: *Routine activity and rational choice.* Routledge, 31.

[14] P. A. FRENCH (2022). The Corporation as Moral Person. In: *Group Rights.* Routledge, 73.

[15] J. SALEHI (2020). Criticism of the Victim's Protection Order in European Criminal Law. *Journal of Criminal Law Research* 9 (32), 21.

shareholders outside of management who often have limited or no control over the company's actions and are unable to oversee managers and representatives to prevent the commission of crimes. It is even possible for individuals, unaware of the company's events and performance, to acquire company shares after the occurrence of a crime but before the company's conviction. It would be unfair to impose punishment on such individuals. Therefore, shareholders shoulder the burden of financial penalties, and in some cases, the company's wrongdoing may tarnish their reputation. Punishing a company not only impacts shareholders but can also affect innocent individuals who played no role in the commission of the crime. Consumers who rely on the goods or services provided by the legal entity may suffer consequences, such as price increases or disruptions in the supply of goods and services, which harm consumers. Hence, accepting criminal liability for legal entities may be deemed unacceptable due to its contradiction with the principle of personal liability for punishments. In examining and criticizing these issues, several points can be raised:

First, the personal nature of punishments is relative, and it applies to individuals as well. If punishments on legal entities are considered contradictory to this principle, the same argument can be made for punishments on individuals. Unless punishments on individuals also affect other family members, such as spouses and children. Generally, criminal law rules are not responsible for the indirect consequences of punishments, even in relation to individuals[16]. Therefore, the harm inflicted on shareholders, workers, and consumers is indirect and attributed to the legal entity.

Second, the harm caused to shareholders and partners is a result of the reduction in profits derived from the criminal acts. The indirect harm to shareholders is proportional to their indirect share of the profit from these criminal acts. Unless most members and shareholders benefit from the profits of the committed crime, it would not be fair to limit the punishment to the managers alone.

Third, the harm inflicted on shareholders and partners is limited to the capital they have allocated to the operations of the company and does not extend to their other assets. Shareholders accept both the profits and the risks associated with the company's activities when they invest in the company[17].

Fourth, if the criterion for unfairness of penalties for legal entities is the occurrence of effects on shareholders and others who had no role in the offense, then the same should apply to civil liability of legal entities, which has been widely accepted. Managers' decisions or errors can result in harm to third parties, which is compensated for by the company. This is despite the fact that shareholders may not have participated in or been aware of the error. The occurrence of effects on the assets and capital provided by partners for the company's benefit is generally considered unfair, whether it is a matter of civil liability or criminal misconduct by managers.

---

[16] S. REZVANI – A. MAHDAVIPOOR – E. KHORRAMI ERAGHI (2020). Comprative Study of suspicion (eliminated the penalty) and its functional implications in criminal jurisprudence. *Journal of Criminal Law Research* 9 (32), 89.

[17] K. GREENFIELD (2005). New principles for corporate law. *Hastings Bus. LJ* 1, 87.

Fifth, while financial penalties are the most common form of punishment for legal entities, other types of penalties can be applied that have less direct consequences for others. For example, "remedying the criminal situation" can restrict management power and require specific behaviors within the organization without causing harm to shareholders and consumers.

From these arguments, it can be understood that criminal liability for legal entities is not contradictory to the principle of personal nature of punishments.

3. The failure of the penalties to accomplish their objectives

Generally, the implementation of punishments on criminals pursues three objectives:

- Ethical objective: Providing justice and deserving punishment based on the criminal act.
- Preventive objective: Deterrence and deterring both the criminal and others from committing crimes.
- Reformative objective: Rehabilitating the criminal and improving their condition[18].

According to opponents of imposing punishments on legal entities, it is argued that none of these objectives can be achieved. This is because these legal entities are essentially composed of individuals who commit crimes, and imposing punishment on the legal entity itself has no impact on deterring or reforming the managers or employees who are the actual culprits. They remain immune from facing punishment by hiding behind the legal entity. Even if it is claimed that fining legal entities compels managers and representatives to be more cautious in their behavior and supervise their employees more effectively, it must be acknowledged that if this punishment were directly imposed on the guilty individuals, it would have a direct and greater effect in condemning their behavior and deterring them from repeating it.

However, the lack of achieving the ethical objective or the execution of justice is since punishments imposed on legal entities are usually in the form of financial penalties, which do not convey the intensity of societal reaction or condemn the crime. Moreover, it not only fails to deter but also creates the impression that certain crimes can be committed by simply paying a fine.

The achievement of the preventive objective is also not possible because punishing the legal entity does not intimidate the actual culprits, the managers or representatives of the company. It does not serve as a lesson to other legal entities' managers witnessing the deterrent scene, which would compel them to refrain from committing crimes. If punishment is solely imposed on the legal entity, the maximum impact would be the managers feeling somewhat ashamed in front of shareholders. However, even this shame may not arise, as they might justify it as an inevitable measure to achieve greater profit. Therefore, this punishment is not effective in deterring managers from criminal behavior.

---

[18] M. HAJIDEHABADI – E. SALIMI (2020). Fundamentals, principle and practice of purposeful penalization model. *Journal of Criminal Law Research* 8 (29), 117.

The failure to achieve the reformative objective because financial punishments do not guarantee the reform and improvement of the organizational methods, structure, and policies of the legal entity. Managers may consider financial penalties as mere expenses in their business activities, alongside other operational costs. These costs are ultimately imposed on shareholders or even employees and consumers without leading to any reform. However, in critiquing these shortcomings and providing responses to them, it should be noted that:

Firstly, accepting criminal responsibility for legal entities does not mean that the culpable manager or representative is not accountable. Criminal responsibility for natural persons and legal entities are not mutually exclusive. Their responsibility remains intact. Therefore, the main focus on the effects of not punishing the guilty manager or representative is fundamentally incorrect[19].

Secondly, regarding the failure to achieve the ethical objective, it should be noted that punishing legal entities achieves this objective much better than solely punishing the manager or representative. If only the manager is punished, shareholders who have benefited from the crimes committed or shareholders who have established the company's policy of engaging in criminal or negligent behavior would not receive any punishment or retribution for their decisions. Even if the manager, due to the impact of the imposed punishment, no longer complies with their decisions or pursues their interests, they can remove the manager and select another, thereby safeguarding themselves from any reciprocal harm or punishment and not achieving the ethical objective. On the other hand, if both the culpable manager and the legal entity are punished, all possibilities are employed to achieve the ethical objective.

Thirdly, regarding the failure to achieve the goal of reforming a criminal, the situation is as follows. It is possible that by punishing a manager, we can help in their correction and rehabilitation. However, this does not necessarily lead to the reform of the organization. In most cases, the manager is not the sole cause of criminal behavior; rather, it is the organizational factors, inclinations, and other influential factors that contribute to such a situation. For example, policies and guidelines set by shareholders, the financial situation of the institution, the perspectives of middle managers and experts within the organization, and various other factors create the conditions for criminal behavior. Therefore, even if the manager initially was a law-abiding individual, they may have been driven to make criminal decisions and actions under the circumstances imposed by the legal entity. In such cases, punishing and reforming the manager alone does not solve the problem, and achieving the reformative goal through the punishment of the manager alone is almost impossible[20]. Thus, the best approach to achieving the goal of reforming the criminal is to simultaneously apply punishment to the manager and the legal entity. This way, in addition to reforming the manager, the legal structure can be forced to

[19] G. VERMEULEN – W. DE BONDT – C. RYCKMAN (2012). *Liability of legal persons for offences in the EU.* Vol. 44. Maklu, 65.

[20] J. M. KARPOFF – D. S. LEE – G. S. MARTIN (2008). The consequences to managers for financial misrepresentation. *Journal of Financial Economics* 88 (2), 199.

reflect on its actions, revise its policies, and change its mindset. It would also protect the organization's reputation and status by experiencing the consequences of the punishment.

Fourthly, in terms of the failure to achieve the prevention goal, imposing penalties on legal entities, if measured and proportional to their circumstances, can effectively deter them and others from committing further crimes and enduring subsequent punishments. However, if the punishment is solely imposed on the manager or the representative of the legal entity, although it may intimidate the manager or other managers, it does not fully contribute to preventing legal entities from committing crimes. This is because if shareholders, policymakers, or company experts have created an environment conducive to committing crimes, they will not be intimidated by the punishment imposed on the manager. They may even encourage the manager to commit crimes again or replace them with someone who accepts their policies. They may also encourage shareholders of other companies to sacrifice managers for the interests of shareholders. However, if both the legal entity and the manager are subjected to punishment, it provides the possibility of achieving the maximum benefits in terms of prevention.

It is worth mentioning that nowadays, with the development of regulations in some countries, new penalties and methods have been established for legal entities, which can make them more effective. For example, the court can issue a "conditional sentence for improving the offender's situation" or a "preventive measure order" or a "reformation of the internal punishment system" or an "internal punishment order" by suspending the punishment for the legal entity. These methods reduce the limitations of financial penalties in achieving the goals of punishment and have advantages specific to the punishment of legal entities that cannot be applied in the same way for individuals.

4. The impossibility of applying many kinds of punishments to legal entities

Many of the prescribed penalties in criminal laws are not applicable to legal entities. For example, the death penalty cannot be executed on legal entities[21]. Similarly, deprivation of liberty, imprisonment, or exile cannot be imposed on legal entities[22]. Other punishments such as flogging and bodily harm are also not applicable to them. Therefore, considering legal entities as criminally liable does not lead to their conviction and punishment in many cases. In criticizing this issue, it should be mentioned that although the implementation of punishments that only affect the human body is not feasible for legal entities, there are other similar punishments that can be applied to them but not to natural persons. For example, dissolution or temporary suspension and limiting the scope of authority and activities can be im-

[21] M. K. RAMIREZ (2005). The science fiction of corporate criminal liability: Containing the machine through the corporate death penalty. *Ariz. L. Rev*. 47, 933.

[22] H. HAFRIDA – R. KUSNIATI – Y. MONITA (2022). Imprisonment as a Criminal Sanction against Corporations in Forestry Crimes: How Is It Possible? *Hasanuddin Law Review* 8 (2), 167.

posed. Meanwhile, financial penalties and confiscation of assets are applicable to both natural and legal persons in most cases, leaving no obstacle to the imposition of penalties on legal entities. In summary, the mentioned limitations cannot be considered as a barrier to accepting criminal responsibility for legal entities.

5. Criminal accountability for corporations in Iranian legal framework

The provision of penalties for legal entities is one of the most prominent achievements of the Islamic Penal Code of 2013. After the Cybercrime Law, this law is the second one that has addressed the prediction of penalties for legal entities. From the wording of Article 20 of the Islamic Penal Code, it can be inferred that a legal entity is only subject to punishment if a natural person is also punished for the crime[23]. This does not seem logically sound because it is possible for a natural person to lack responsibility in certain aspects, but there is no reason for a legal entity to remain immune from prosecution and punishment[24]. It appears that the legislator takes the predominant scenario into account, as the prosecution of legal entities usually occurs in a situation where the representative of the legal entity who has committed the crime is being prosecuted, and the legal entity is also pursued as a result. A legal entity has an independent personality, so the commission of a crime by its representative does not constitute multiple offenses but falls under the categories of related crimes. For example, a legal entity may be subject to titles such as complicity and collusion. According to the explicit wording of Article 20 of the new law, imposing penalties on legal entities does not prevent the punishment of natural persons. However, in terms of criminal enforcement, it is easy to determine that certain prescribed penalties for natural persons such as execution, imprisonment, and flogging are not enforceable against legal entities. Only monetary penalties, such as fines and confiscation of assets, are applicable to legal entities because they are legally considered as owners[25]. In addition, the penalties of isolation and dissolution of an institution can be considered as alternatives to the death penalty for natural persons. Currently, crimes such as fraud, embezzlement, violations of regulations, monopolistic practices, issuing non-payable checks, and others are often committed by natural persons on behalf of legal entities. It is logical and fair that if the representatives of the company are at fault, the legal entity itself, which has acted in the name and representation of those individuals, should be considered under the protection of the natural person's personality, with the permission of the law.

Regarding the pecuniary penalties, Article 21 of the Islamic Penal Code enacted in 2013, which is derived from Article 38–131 of the French Penal Code, states that

---

[23] S. I. GHODSI – M. S. FARAJPOOR (2017). A note on criminal liability of legal entities in Iranian law. *Researchers World* 8 (3), 45.

[24] M. SHARIFI (2019). Contemplation on Criminal Liability Models of Legal Persons. *Journal of Legal Studies* 11 (1), 112.

[25] S. D. MOUSAVIMOJAB – A. RAFIEZADE (2023). Sanctions on Legal Entities for Offenses in Islamic Penal Code Act 2012. *The Quarterly Journal of Judicial Law Views* 20 (69), 189.

the maximum pecuniary penalty applicable to legal entities is equivalent to five times the amount provided for natural persons under the repressive law. Pecuniary penalties are usually imposed in financial crimes and, in some cases, are determined proportionally[26]. For example, it may be set at twice the amount of the illegally obtained funds. As for the dissolution of a legal entity, the legislator of the Islamic Penal Code of 2013 has provided for it in two situations. One situation is when a legal entity is formed for the purpose of committing a crime. However, the practical realization of this situation cannot be easily assumed because legal entities have articles of association and moral principles that need to be registered with specific authorities such as the Companies Registration Office, and these authorities scrutinize the articles of association during the registration process. If an illegitimate purpose is anticipated, they refrain from registering it. Even state-owned and public legal entities, although they do not require registration and acquire legal personality as soon as they are established, do not have the possibility of being formed for an illegitimate purpose.

Conclusion

In conclusion, even though many nations have worked hard to create criminal responsibility for legal companies, a number of challenges continue to impede the smooth development of these laws. The complexity of this project is reflected in the range of issues it involves, from well ingrained legal traditions to the lack of explicit law. The pursuit of complete and globally recognized corporate criminal liability legislation is a continuous process, as evidenced by the ambiguities and problems that still exist despite the significant progress made by several countries. For future legal reforms to effectively negotiate and overcome the myriad hurdles presented by the convergence of legal, cultural, and practical factors on a global scale, it is imperative that these impediments be acknowledged.

Despite the modern societies, law of Iran has not fully embraced this concept. The Law enacted in 2013 was a significant step towards determining the criminal responsibility of legal persons and addressed many concerns. It establishes the principle of "determining authorized and prohibited actions," meaning that if an action carried out by a legal person falls within the list of authorized or prohibited actions, and that action constitutes a crime, the legal person can be held criminally liable. However, there are still numerous cases where the provisions of this Law may not fully cover and allocate appropriate and proportional responsibility for the committed offense. For example, the lack of clear distinction between the criminal liability of natural persons and legal persons remains an issue that is not fully enforceable in some cases. Therefore, at present, the non-acceptance of criminal liability for legal persons in Iran is due to the incomplete incorporation of this concept and the failure to address all possible aspects and scenarios in the laws and regula-

[26] S. SOLTANI – A. RAMAZANI (2016). Criminal Liability and Crime and Punishment Proportionality in the Crime of Legal Entities. *J. Pol. & L.* 9, 61.

tions. Further study, analysis, legislative amendments, and greater transparency are needed to improve and refine this area. It is recommended to continue efforts to enhance and refine the legal framework surrounding the criminal liability of legal persons. This could involve conducting comprehensive research, consulting with legal experts, and studying the experiences of other jurisdictions that have successfully implemented such systems. It is important to address any gaps or ambiguities in the existing laws, ensuring that they provide clear guidelines for determining the criminal responsibility of legal persons. Additionally, promoting awareness and understanding of this concept among legal professionals, judges, and the general public can contribute to its effective implementation. By taking these steps, law of Iran can work towards establishing a robust and equitable system of criminal liability for legal persons.

Bibliography

[1] R. E. BARKOW: Separation of powers and the criminal law. *Stan. L. Rev*. 58 (2005), 89–1054.

[2] S. W. BUELL: *Capital Offenses: Business Crime and Punishment in America's Corporate Age*. WW Norton & Company, 2016.

[3] D. R. CRESSEY: The poverty of theory in corporate crime research. In: *Advances in criminological theory*. Routledge, 2017.

[4] M. CLINARD – P. YEAGER: *Corporate crime.* Vol. 1. Transaction Publishers, 2011.

[5] P. A. FRENCH: The Corporation as Moral Person. In: *Group Rights.* Routledge, 2022.

[6] S. I. GHODSI – M. S. FARAYPOOR: A note on criminal liability of legal entities in Iranian law. *Researchers World* 8 (3), 2017,

[7] K. GREENFIELD: New principles for corporate law. *Hastings Bus. LJ* 1, 2005, 87–118.

[8] H. HAFRIDA – R. KUSNIATI – Y. MONITA: Imprisonment as a Criminal Sanction against Corporations in Forestry Crimes: How Is It Possible? *Hasanuddin Law Review* 8 (2), 2022, 160–170.

[9] M. HAJIDEHABADI – E. SALIMI: Fundamentals, principle and practice of purposeful penalization model. *Journal of Criminal Law Research* 8 (29), 2020, 101–134.

[10] J. M. KARPOFF – D. S. LEE – G. S. MARTIN: The consequences to managers for financial misrepresentation. *Journal of Financial Economics* 88 (2), 2008, 193–215.

[11] L. LEVOYER: French Law and whistleblowers. *Law & Justice Review* 11 (20), 2020, 151–161.

[12] L. LINDKVIST – S. LLEWELLYN: Accountability, responsibility and organization. *Scandinavian Journal of Management* 19 (2), 2003, 251–273.

[13] M. MORADI – A. SADEGHI – E. HADITABAR: Comparative study of criminal liability of legal entities in Iran and the Council of Europe. *Journal of Comparative Law* 5 (1), 2021, 151–172.

[14] S. D. MOUSAVIMOJAB – A. RAFIEZADE: Sanctions on Legal Entities for Offenses in Islamic Penal Code Act 2012. *The Quarterly Journal of Judicial Law Views* 20 (69), 2023, 185–206.

[15] R. PATERNOSTER – S. SIMPSON: A rational choice theory of corporate crime. In: *Routine activity and rational choice.* Routledge, 2017.

[16] M. K. RAMIREZ: The science fiction of corporate criminal liability: Containing the machine through the corporate death penalty. *Ariz. L. Rev.* 2005, 933–1002.

[17] S. REZVANI – A. MAHDAVIPOOR – E. KHORRAMI ERAGHI: Comprative Study of suspicion (eliminated the penalty) and its functional implications in criminal jurisprudence. *Journal of Criminal Law Research* 9 (32), 2020, 67–101.

[18] J. SALEHI: Criticism of the Victim's Protection Order in European Criminal Law. *Journal of Criminal Law Research* 9 (32), 2020, 9–40.

[19] M. SHARIFI: Criminal Liability of Corporations under Specific Situations (Before Registration, during Settlement and after Merger). *Journal of Criminal Law Research* 6 (20), 2017, 141–172.

[20] M. SHARIFI: Contemplation on Criminal Liability Models of Legal Persons. *Journal of Legal Studies* 11 (1), 2019, 95–129.

[21] S. SOLTANI – A. RAMAZANI: Criminal Liability and Crime and Punishment Proportionality in the Crime of Legal Entities. *J. Pol. & L.* 9, 2016, 61–67.

[22] B. STEPHENS: The amorality of profit: Transnational corporations and human rights. In: *Human rights and corporations*. Routledge, 2017.

[23] H. TAGHIZADE – A. CHEKANDI NEJAD – S. H. HASNEMI: Conditions and scope of criminal liability of public law entities in the legal systems of Iran and France. *The Journal of Modern Research on Administrative Law* 5 (17), 2023, 189–217.

[24] S. TOMBS – D. WHYTE: *The corporate criminal: Why corporations must be abolished.* Routledge, 2015.

[25] G. VERMEULEN – W. DE BONDT, C. RYCKMAN: *Liability of legal persons for offences in the EU.* Vol. 44. Maklu, 2012.

[26] R. A. WASSERSTROM: Strict liability in the criminal law. In: *The Structure and Limits of Criminal Law*. Routledge, 2017.

III.

CIVILISZTIKAI TUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 159–175.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.020

THE RIGHT TO A HEALTHY WORKING ENVIRONMENT IN RESPECT OF THE EMPLOYMENT RELATIONSHIP

Az egészséges munkakörnyezethez való jog a munkaviszony tekintetében

ZSOLTNÉ DAJKA*

In an employment market transformed by the coronavirus epidemic, job security and the working environment have become more important than ever for Hungarian workers. Work and its former forms have been radically and irrevocably transformed. The new situation brings additional challenges for employers and employees in many areas. The occurrence of occupational diseases and illnesses is determined by the combination of exposure (level and duration) to work-related pathogenic factors (chemical, physical, biological, ergonomic or psycho-social) and the work-related stress (physical, physiological, mental, psychological).

Keywords: *working environment, pathogenic factors, occupational safety, occupational health*

A foglalkoztatásban a koronavírus-járvány hatására átalakuló munkaerőpiacon minden eddiginél fontosabbá vált a magyar munkavállalók számára a munkahelyük biztonsága, a munkakörnyezet. A munkavégzés és annak korábbi formái gyökeresen és visszavonhatatlanul átalakultak. Az új helyzet még számtalan területen további kihívásokat hordoz egyaránt a munkáltatónak és a munkavállalónak. A foglalkozással összefüggő megbetegedések és a foglalkozási betegségek előfordulását a munkakörnyezeti kóroki tényezők (kémiai, fizikai, biológiai, ergonómiai vagy pszichoszociális) okozta expozíció (mértéke és időtartama) és a munkavégzéssel járó megterhelés (fizikai, fiziológiai, szellemi, pszichés) együttesen határozzák meg.

Kulcsszavak: *munkakörnyezet, kóroki tényezők, munkahelyi biztonság, munkavédelem*

Introduction

The right to a healthy environment is not just a theoretical human right, but must necessarily be implemented in the workplace environment in our everyday lives.

* ZSOLTNÉ DAJKA
PhD student
University of Miskolc
Faculty of Law
Institute of Civil Sciences
Department of Labour and Agricultural Law
3515 Miskolc-Egyetemváros
betti0730@gmail.com

I think it is important to note that we currently spend far more time in our work environment than we do with our families or anywhere else. The question arises as to how far we are achieving a healthy environment at work and who is responsible for providing it. This makes the role of the environment and human rights increasingly important. The approach to the right to the environment in the context of labour law provides an opportunity to look at practical problems and setbacks that arise in everyday life. The decline in the environment and, through it, in our own chances of a healthy lifestyle, and the deteriorating state of our living space, should make more workers realise that the lifestyle of consumer societies can no longer be maintained. Prevention is the most important principle and requirement of occupational health and is applied in medicine and other areas of practice. The importance of prevention in the workplace and in employment is of great importance.

Prevention is applied in three steps: prevention of disease (primary prevention), early detection of disease (secondary prevention) and prevention of aggravation of disease (tertiary prevention). According to the principle of prevention, OSH activities in all areas and at all levels should be aimed primarily at preventing harmful effects in good time, rather than at treating them afterwards, because this is the only way to protect people's lives, safety and health.

1. Right to a healthy and safe working environment

According to the Constitution, Hungary recognises everyone has the right to physical and mental health.[1] In connection with the right to health declared in Article 70.D. of the former Constitution, the Constitutional Court ruled that the right to the highest level of physical and mental health means, on the part of the state, the obligation to ensure that the state has the right to a legal and mental health that is adapted to the current carrying capacity of the national economy and the possibilities of the state and society, economic environment which, under the given historical circumstances, ensures the most favourable conditions possible for everyone to lead a healthy lifestyle, so contrary to the wording of the Constitution at the time, the Constitutional Court considers that the right to the highest level of physical and mental health is only a state objective.
t favourable conditions possible for everyone to lead a healthy lifestyle, so contrary to the wording of the Constitution at the time, the Constitutional Court considers that the right to the highest level of physical and mental health is only a state objective.

The protection of the right to a healthy environment has been enhanced by the emergence of the Covid epidemic. The European Convention on Human Rights, as the basis for the regional protection of human rights in Europe, does not contain an explicit provision on the right to a healthy environment, nor on the protection of the human environment. The Convention regime contributes only indirectly to environmental protection through the case law of the European Court of Human

[1] Alaptörvény XXI. article (1) para

Rights. The Strasbourg Court has already deduced from the Convention some elements of the right to a healthy environment.

The standard text of the Fundamental Law mentions the protection of the environment in several places. Firstly, in the chapter entitled Fundamental Principles, which contains provisions setting out the general values, principles and objectives of the social order, where the priority role of nature conservation is first mentioned. On the other hand, Article XXI of Freedom and Responsibility, which enshrines the right to a healthy environment in the same way as the previous Constitution.[2] The right to a healthy environment is generally considered to be a third-generation right. The main criticism of third-generation rights (e. g. the right to peace) is that they are almost completely unenforceable, with no defined subject, no defined content and no duty-bearers, and are therefore not truly subject rights. It follows from all this that they are not enforceable in court either; at least not in the same way as other fundamental rights.

Ensuring the right to a healthy working environment is present in the classic employment relationship based on an employment contract and in all employment relationships. The establishment and maintenance of an adequate, safe working environment which does not pose a risk to health is a requirement of the employment relationship. Workers in Hungary have the right to safe and healthy working conditions. Employers have a duty to protect the health of workers and to ensure a healthy working environment in the course of their work within the framework of organised work. Of course, not all the negative effects of work cannot be eliminated, but the elimination of the hazards specified in the rules on occupational safety and health is a fundamental task and obligation of the employer. This is a fundamental principle of occupational safety and health and a right of workers guaranteed by the Constitution.

Occupational safety and health is the provision of safe and healthy working conditions, the aim of which is to prevent accidents and possible damage to health by working safely. A safe working environment must be established, maintained, tested and improved. OSH is a system of legislative, technical, economic, social, organisational, health and safety regulations and measures designed to protect the health and fitness for work of workers at work and to create the conditions for safe working conditions. All workers have the right to working conditions which respect their health, safety and dignity.[3] The Occupational Safety and Health Act regulates the rules and requirements of occupational health and safety in Hungary. XCIII of 1993 on labor protection Act (hereinafter: Act) underwent several amendments at the end of 2022. These amendments will take effect in several waves, planned from January 1, 2023 to January 1, 2026. The most important changes (valid from January 1, 2023):

- Preparation of the rescue plan is an occupational health and safety activity.

---

[2] This wss emphasized the Constitutional Court in the a 3068/2013. (III. 14.) AB decision.

[3] Alaptörvény XVII. article (3) para

- The preparation of educational topics is an occupational safety and health professional activity.
- With the amendment, the training of occupational health and safety representatives will be returned to the scope of the Act on Adult Education, and the regulation will make training organized on the basis of legislation, which can ensure the appropriate training of occupational health and safety representatives. The occupational health and safety representative must complete a minimum of 16 hours of basic training within six months of being elected. After the basic training, and in case of re-election, the labor protection representative must participate in at least 8 hours of continuing education every year.
- continuing education every year.
- The preliminary inspection from an occupational safety point of view – except in the case of dangerous technology – can be carried out by a person with specialized training and occupational safety qualification, or by a person authorized to do so by law, or by an accredited institution. The examination of dangerous technology can be carried out by a person with a specialized work safety expert license.
- The change affecting the exposure register, on the basis of which the time of exposure to hazardous substances and mixtures to workers, as well as its concentration, must be recorded only in the case of hazardous substances regulated by limit values. (The register must contain the employee's name, place and time of birth, the name of the hazardous substance regulated by the limit value, the employee's daily, weekly and annual exposure time and the measured exposure concentration data for each substance.)
- In the future, the information related to the notification of the activity carried out at the construction site (content of the notification, purpose of data management, retention period for data) will be regulated by the Mvt.
- A list of workers exposed to biological factors must be kept, and the activity itself must be reported to the occupational health and safety authority.
- Asbestos is a particularly dangerous carcinogenic substance, therefore activities with asbestos must be reported separately to the occupational health and safety authority, regardless of the declaration of carcinogenic substances.
- Activities carried out in pressurized air must be reported to the occupational health and safety authority.
- In order to eliminate or minimize the risks of injuries and infections caused to employees by sharp or pointed instruments – if this risk is determined by the risk assessment – the risk assessment must be sent to the occupational safety authority and the activity must be reported.
- The occupational accident register must be supplemented with additional data and information (occupational accident number, injured person's name, birth name, mother's name, social insurance number, place and time of birth, gender, nationality, place of residence, job title, date of injury, location, nature, brief facts, the measures taken to care for the injured person, the fact

that the injured person continued his work, the employer's tax number or tax identification number).

2. Safety and health at work

The importance of occupational health and safety lies in the fact that the most important consideration for domestic workers when choosing a job is whether the company offers a healthy and safe working environment.[4] Occupational health promotion is the combined action of employers, employees and society to improve health and well-being at work. Steps and tools are needed to achieve this goal: improving work organisation, ensuring employee participation and developing personal competence.

ILO Convention No. 155 concerning Safety, Health and the Working Environment and Recommendation No. 164 call on States to ensure that each country has the obligation to develop a strategy for occupational safety and health at national level. With the exception of Hungary, the Member States of the European Union had fully complied with this recommendation by 2016. In Hungary, the National Occupational Safety and Health Policy (NMP) was adopted in 2016, which set out the national OSH policy of Hungary for the period 2016–2022. To date, the strategic objectives set have only been partially achieved, and further work is needed in the coming period to achieve the strategic objectives.

Health and safety at work is one of the most important and challenging areas of EU policy. It is a major challenge for the EU to keep up with the rapid pace of change in the workplace. The European Union has been working for years to protect health at work and prevent pollution of our air, water and food chain from various sources. The EU Health Strategy (2008–2013), which has as one of its key principles the protection of citizens from health threats, will help us to do this. The legal basis for the EU's policy on health and safety at work is Article 137 of the EU Treaty, which gives the EU the power to lay down legal provisions in this area. Directive 89/391/EEC lays down the basic principles for the protection of health and safety at work. Other EU legislation in this area deals with specific OSH issues, such as noise, chemicals and pregnant workers.

The objectives and priorities of European policy are described in detail in the Community strategy on health and safety at work. It can be said that every five seconds a European worker suffers an accident at work. And every three and a half minutes in the EU, there is a fatal accident at work. It is important that workers know the risks involved and how to manage them. The consequences of accidents and illnesses at work are a burden for society as a whole and affect productivity and therefore competitiveness. Community legislation, together with national legislation, is a guarantee for the health and safety of workers at work. The European Agency for

[4] KOVÁCS Kata: *Munkahelyi egészség és biztonság jelentősége*. https://brandma.hu/egyeb/munkahelyi-egeszseg-es-biztonsag-jelentosege/, 9 March 2024.

Safety and Health at Work (EU-OSHA) works to make Europe a safer, healthier and more efficient place to work.

It is important to note that ISO 45001 is the first international standard to provide a comprehensive framework. The standard defines the requirements of the occupational health and safety management system and contains an application guide.

The purpose of the new standard is still to help prevent workplace accidents, injuries, and health problems for employees and all persons under the control of organizations. It is the employer's obligation to ensure safe working conditions that do not endanger health.[5] The purpose of using an occupational health and safety management (OHS) system is to enable the organization to provide safe and healthy workplaces, prevent work-related injury and health damage, and continuously improve OHS performance. The standard can be applied to any organization that wishes to establish, implement and maintain an EHS management system to improve occupational health and safety, eliminate hazards and minimize EHS risks.[6] It is important for organizations to proactively improve injury prevention and illness reduction while protecting the longevity of the organization, supporting business growth and competitiveness.

An important element of the standard is for the organization to be able to recognize the expectations of other interested parties (employees, contractual partners, authorities). It is important that they determine the risk factors inherent in their actions and provide solutions to deal with them. All this cannot be realized without the commitment of the top management, if it does not actively participate in the accountability of the actors and in the assessment of the processes.[7] ISO 45001 is compatible with other ISO standards such as ISO 9001 (quality management systems) and ISO 14001 (environmental management systems). Integrated management systems facilitate the joint application of different standards.

ISO 45001 is therefore a comprehensive and globally recognized standard that plays a significant role in the field of occupational health and safety.

The Sustainable Development Goals (SDGs) are a global initiative launched by the United Nations (UN) in 2015. The SDGs contain 17 interrelated goals that aim to end poverty, protect the planet and ensure prosperity for all people by 2030. These goals are:

- Ending poverty: Ending all forms of poverty everywhere.

---

5 MÉLYPATAKI Gábor: *Az Ipar 4.0. és a jog kapcsolata – Problémafelvetések a foglalkoztatás és szociális biztonság témaköre kapcsán*. 10 March 2024.

6 LAKATOS József: *A veszélyes tevékenységet folytató vállalkozások által működtetett biztonságirányítási rendszerek működési hatékonyságának növelése*. Doktori (PhD-) értekezés. https://oda.uni-obuda.hu/bitstream/handle/20.500.14044/10289/Lakatos_Jozsef_ertekezes.pdf?sequence=1, 11 March 2024.

7 FOGARASI Attila – SZŰCS Endre: *Biztonságfilozófia és -történet, A szabványos irányítási rendszerek fejlődése, integrációja*. https://oda.uni-obuda.hu/bitstream/handle/20.500.14044/24403/document.73.pdf?sequence=1, 12 March 2024.

- End Hunger: End hunger, achieve food security, improve nutrition and promote sustainable agriculture.
- Health and well-being: Ensuring healthy living and promoting well-being for people of all ages.
- Quality education: Ensuring inclusive and equitable quality education and promoting lifelong learning opportunities for all.
- Gender Equality: Achieving gender equality and empowering all women and girls.
- Clean water and basic sanitation: Ensuring access to water and sanitation for all.
- Affordable and clean energy: Providing affordable, reliable, sustainable and modern energy for everyone.
- Decent work and economic growth: Promoting sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all.
- Industry, innovation and infrastructure: Building flexible infrastructure, promoting inclusive and sustainable industrialization and supporting innovation.
- Reducing inequalities: Reducing inequalities within and between countries.
- Sustainable cities and communities: Making cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable.
- Responsible consumption and production: Ensuring sustainable consumption and production patterns.
- Climate protection: Taking urgent measures to combat climate change and its effects.
- Oceans and marine resources: Conservation and sustainable use of oceans, seas and marine resources for sustainable development.
- Terrestrial Ecosystems: Protecting, restoring and sustainably using terrestrial ecosystems, sustainably managing forests, combating desertification, halting and reversing land degradation, and conserving biodiversity.
- Peace, justice and strong institutions: Promoting peaceful and inclusive societies for sustainable development, ensuring access to justice for all and building effective, accountable and inclusive institutions at all levels.
- Partnership to achieve the goals: Strengthening the tools needed to achieve the goals and revitalizing the global partnership for sustainable development.

The global health strategy of the European Union (EU) has a significant role at both regional and global levels.

The EU's Global Health Strategy is one of the pillars of the Global Gateway Strategy and the European Health Union, and these efforts should be directed towards the following three complementary priorities:

- improving people's health and well-being across the lifespan
- strengthening health systems and promoting universal health care
- preventing and combating health threats, including pandemics, by applying the "One Health" concept.

The EU's Global Health Strategy takes a comprehensive and complex approach to strengthen health systems, support research and innovation, improve global health governance and reduce health inequalities. In this way, the EU not only protects the health of its own citizens, but also contributes to the management of global health challenges and the achievement of sustainable development goals.

The impact of the EU's global health strategy on labor law

- Health and safety at work: The EU's global health strategy promotes the improvement of health and safety at work. As part of the strategy, the EU can support the provision of a safe working environment for workers, especially in areas where health risks are higher, such as in industries working with hazardous substances.
- Medical leave and benefits: The strategy can emphasize the importance of medical leave and benefits. Harmonization within the EU can improve sick leave rules and ensure that all workers have adequate access to health services.
- Mental health: The EU strategy can also cover the importance of mental health, encouraging programs aimed at supporting mental health for employers. This may include stress management training and psychosocial support at work.
- Health protection of international workers: The EU's global health strategy can also deal with the protection of the rights of international workers. This may be particularly important in cross-border work, where access to health care for workers is in different jurisdictions.

The EU's global health strategy can have a significant impact on labor law if it succeeds in effectively integrating health aspects into the labor law framework. Creating a healthy working environment, protecting the health of employees and supporting mental health can all contribute to the development of the field of labor law and the economic and social well-being of the EU.

3. Environmental law

We can talk about responsibility in the context of environmental protection in several dimensions. The whole of humanity is responsible for the destruction of the Earth's treasures, and the present generation is responsible for preserving a healthy environment for future generations. The state and all individuals are responsible for the protection of the environment, for the pollution of the environment for moral, political, religious and similar reasons.[8] In my opinion, people have a moral duty to ensure that future generations can enjoy a clean environment and healthy living

[8] CSÁK Csilla: A vállalatok környezeti felelőssége a compliance irányába tett lépések tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*. *A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata* 17. évf., 2022/5. szám, (3. különszám), 76. https://doi.org/10.32980.mjsz.2022.5.2188

conditions. Humanity also has a responsibility to other species on the planet to ensure their survival and quality of life.

Protection of the environment – the aim of the Act is to establish a harmonious relationship between man and his environment, to ensure a high level of harmonised protection of the environment as a whole and of its elements and processes, and to ensure sustainable development.[9] The essence of the right to the environment can be found in the following claims: every human being has the right to live in a clean environment fit for human habitation, as a guarantee of this, one has the right to know about environmental hazards and the right to participate actively in decisions affecting the quality of the environment.[10] It depends to a large extent on the person's livelihood and financial background, making it difficult to enforce uniformly, if at all. The level of pollution of the environment, air and water in the countryside is completely different from that in a congested, busy city, for example. Even within a city, there are huge differences between peripheral areas or even between a block of flats in the centre, not to mention the differences in property and land prices. However, the fact is that there are differences in the quality of human life and the possibility of a healthy lifestyle, depending on the internal and external ecological conditions of the dwelling, the workplace and the municipality of residence.[11] The right to the environment and the duty to preserve and maintain a healthy environment are constitutionally declared in many countries. Yet the right to the environment has received unfairly little attention from constitutional law scholars. The primary reason for this is that the right to the environment is 'different' from other fundamental rights, differing in many important respects (subject matter, subject matter, means of enforcement, etc.) from classical human and fundamental rights.[12] The right to the environment is indeed different from classic human and fundamental rights in several ways. It can be said that these typically apply to individuals, such as freedom of speech, freedom of religion, or the right to own property. Individuals' rights are directly enforced and individuals can claim these rights. Regarding the right to the environment, this right can apply not only to individuals, but also to communities, future generations, and even humanity as a whole. The measures taken for the sake of environmental protection aim to ensure sustainable development and the preservation of natural resources, which is in the interest of the whole society.

The right to the environment has several important characteristics that distinguish it from traditional rights, both classical freedoms and second generation rights. They are global in nature in so far as they serve not only to secure the rights of individuals or of a narrow or broad group of individuals, but also the survival of

---

9 1995. évi LIII. törvény a környezetvédelem általános szabályairól 1. § (1) para

10 MAJTÉNYI Balázs: *Nemzetközi környezetvédelmi jog*. Budapest, 2001, 32.

11 EFF Lajos: Hogyan lehet alkotmányos jog az egészséges környezethez való emberi jog? *Ökotáj* 1992, 1.

12 CSINK Lóránt – T. KOVÁCS Júlia: Paradigmaváltás a környezet alapjogi jellegében? *Jogelméleti Szemle* 2013/4., 42.

human life and of the human species as a whole; and the global nature of environmental problems means that the right to the environment is not a matter for the efforts of a single state. It should be noted that environmental regimes and possible environmental disasters, do not take into account artificially created borders and state boundaries based on international treaties, one of the main principles of environmental law, established as a response to environmental disasters, is the principle of cooperation, whereby states have an important role to play as users of the environment and society, and are obliged to cooperate in order to protect and restore the environment, while one of the most important principles of international environmental law is that no state has the right to use its territory in a way that would cause damage to the territory of another state. We can say that the emergence and strengthening of the right to the environment is linked to social changes. Environmental legislation has many antecedents, which only serve to underline the fact that man has been exerting an increasingly powerful influence on his environment for as long as he has been on Earth, and that action against adverse environmental impacts has always been justified in different eras.[13]

With regard to the international regulation of the right to the environment, we can divide the relevant international documents into three groups, according to their weight in the human rights system.[14] Binding international treaties, these documents are legally binding on those who have ratified them. The signatory states have obligations to implement and comply with the provisions contained in the treaties. Soft legal instruments (soft law) these instruments are not legally binding, but have significant moral and political weight, and serve as guidelines in national legislation and in international relations. Regional agreements and conventions, these documents apply at the regional level and are adapted to the particularities of the given region.

The right to the environment imposes an obligation on States to refrain from activities that are harmful to the environment and to give priority to policies that improve the quality of the environment, States must also ensure that people are protected from environmental risks, whether generated by government or private individuals.

With regard to the international regulation of the right to the environment, we can divide the relevant international instruments into three groups in terms of their weight in the human rights framework.[15] Official catalogues of human rights belong to the first group.

The UN Covenants and the European Convention on Human Rights. These generally do not make direct reference to the protection of the environment and the

[13] BÁNDI Gyula: *Környezetjog*. Szent István Társulat, Budapest 2011, 13.

[14] The classifying of Gyula Bándi. See: BÁNDI Gyula: *Környezetjog.* Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 63.

[15] The classifying of Gyula Bándi. See: BÁNDI Gyula: *Környezetjog.* Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 63.

right to the environment, the primary reason being that these conventions are older than the worldwide problem of protecting the environment.[16]

"Everyone has the right to a standard of living adequate for the health and well-being of himself and of his family, including food, clothing, housing and medical care..." The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Article 7 states that "...(recognize) the right of everyone to just and favourable conditions of work providing in particular...(b) safe and healthy working conditions." According to Article 12.1, "... (recognize) the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health..." According to Article 12.2, "... measures (relating to the above) shall include in particular ... (b) the improvement of the health of the environment and of industry in all its aspects..." The second group includes those non-binding international instruments which set out the right to the environment at the level of principles.[17]

According to the Environmental Protection Act, environmental protection is a set of activities and measures aimed at preventing the endangerment, damage or pollution of the environment, at reducing or eliminating the damage caused, and at restoring the situation prior to the damaging activity.[18] In my opinion, these activities and measures ensure the sustainability of the environment and the preservation of the ecological balance, thereby promoting the protection of human health and natural resources.

Under our Environmental Protection Act, environmental users are obliged to provide environmental insurance for their activities as defined by a separate government decree, and may be required to take out environmental insurance to ensure the financing of unforeseen environmental damage caused by their activities, under conditions specified in a separate law. The user of the environment may set up an environmental reserve for environmental liabilities that are likely or certain to arise in the future, as specified in a separate government decree. The activities, as well as the form and amount of the security, the conditions for its use, the rules for its accounting and record-keeping, and the rules for environmental insurance are laid down by Government decree.[19]

Areas of environmental protection: air cleanliness protection, water quality protection, soil protection, protection against noise and vibrations, waste management.

4. Noise protection with regard to the effect of physical pathological factors

Hearing and speech are the most important means of communication in social relations between people, which are indispensable in the performance of many jobs

---

[16] The Universal Declaration of Human Rights, 25.article

[17] BÁNDI Gyula: *Környezetjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 63.

[18] 1995. évi LIII. törvény 4. § 32. point

[19] CSÁK Csilla: *A környezetjogi felelősség érvényesítésének pénzügyi biztosítékai*. https://docplayer.hu/6151083-Csak-csilla-a-kornyezetjogi-felelosseg-ervenyesitesenek-penzugyi-biztositekai.html, 15 March 2024.

and tasks, therefore their loss or damage, in addition to behavioral and social integration disorders, means a decrease in work ability and employment problems.

Rapid technological development and changing social and economic conditions have a significant impact on employment. As a result, in order to effectively protect against new and newly emerging risk factors, it is important to take appropriate legislative action, which can create the possibility for actors in employment relationships to adapt to the changes.

I find the issue of dealing with physical, chemical, biological, ergonomic and psychosocial risk factors arising in relation to forms of work to be a particularly interesting area, which nowadays appear in ever more diverse forms, thus putting workers at increased risk. Ensuring appropriate working conditions for employees is essential in order to preserve their health and be able to perform their tasks to the fullest extent possible, thus contributing to maintaining the economic competitiveness and productivity of the employer organization. The most common causes of occupational diseases in the work environment are high and low temperatures, noise, vibration, air pressure, effects of electric current, ionizing and non-ionizing radiation. Noise, temperature, electric and electromagnetic fields, air pressure changes, and non-ionizing rays are present in our everyday life. Regarding the origin of noise, it can come from activities carried out in industrial plants, as well as from the environment (noise from traffic, the most common source of noise). Noise exposure is significant in many industries on a daily basis: textile industry, machine manufacturing, carpentry and furniture industry, forestry, metalworking.

If the noise exposure exceeds the lower intervention limit value (80 dB), then the employer is obliged to provide individual hearing protection, but if it reaches the upper intervention value (85 dB), then the employee is obliged to wear it and the employer requires and controls its wearing, and the as a result of measures, the employee's noise exposure may not exceed the so-called noise exposure limit (87 dB). In case of exposure above 85 dB, increased exposure usually develops after 5 years, and hearing damage after more than 10 years.

Regular exposure to loud noise, as well as (even one-time) very strong impulsive or impact noise (from explosions, collisions) can cause permanent hearing loss or other damage to the ear, such as tinnitus. Both hearing loss and tinnitus are irreversible damages that have a significant impact on everyday life.

Noise in the workplace can also pose a safety risk if workers do not hear the warning signals and safety alarms of the machines. Such a situation easily occurs in noisy workplaces, especially if the employees have already developed hearing loss or have to use a noise protection device.

Where possible, noise must be eliminated at its source or reduced to such a level that the factors endangering the worker are minimal.

Noise is measured with a so-called noise level measuring instrument. Modern noise meters are suitable for recording the following parameters: instantaneous maximum value (dB peak), maximum value measured with "I" time constant,

minimum/maximum with "S" or "F" time constant, measurement "A", "C" or "D" filter, the equivalent noise level related to the measurement period[20].

66/2005. (XII. 22.) EüM decree provides for the minimum health and safety requirements for noise exposure to employees.

Chronic hearing loss caused by occupational noise exposure is very common worldwide and in the European Union as well. 120 million workers worldwide live with chronic hearing loss. More than 30 million EU workers are exposed to noise, and 13 million workers suffer from hearing loss at work. 10 percent of the Hungarian adult population suffers from hearing loss. In the European Union-wide occupational safety survey published in 2005 by the European Occupational Safety and Health Agency, noise pollution is still prominent among the physical pathological factors, despite the fact that there are generally accepted limit values for noise exposure in the European Union and employer measures are in force.[21]

All of these appear significantly at the workplace, causing greater exposure. Physical pathological factors account for almost half of all occupational diseases in Hungary are caused, among which noise-induced hearing loss and local vibration are of outstanding importanc caused by Raynaud's disease.[22] In my opinion, noise-induced hearing loss is a common problem in noisy work environments such as factories, construction sites, or other industrial areas. As a result of persistently high noise levels, hearing gradually deteriorates, which can cause serious hearing loss in the long term.

The most important rules are contained in a regulation, namely Regulation 66/2005. (XII. 22.) EüM decree on the minimum health and safety requirements for noise exposure to employees. The law must be applied if, during work, employees are actually or supposedly exposed to risks from noise. Based on the Labor Protection Act 2. § (1): The state – in consultation with the interest representative bodies of employees and employers – defines the basic requirements, management and control institutions for safe and non-threatening work, as well as establishes national guidelines for the protection of health, work capacity, work safety and the work environment its policy, the implementation of which is periodically reviewed.[23]

Of course, not all negative effects of work can be eliminated, but the elimination of the risk factors mentioned in the occupational health and safety rules is the basic task and obligation of the employer, this is one of the basic principles of occupational health and safety, and the right of the employee guaranteed by the Basic Law.

It is important to remember that the goal is to reduce the risks that endanger the health and safety of employees, because if the employee falls out of work, medical treatment and rehabilitation expenses are much higher than if the investment were made in the development of occupational safety. Therefore, the only option is

---

[20] UNGVÁRY György: *Munkaegészségtan*. Medicina Kiadó, Budapest, 2000, 215.

[21] *Népegészségügy*. https://nepegeszsegugyi-egyesulet.hu/sites/default/files/2020-08/91_1_2013.pdf, 19 March 2024.

[22] UNGVÁRY György: *Munkaegészségtan*. Medicina Kiadó, Budapest, 2000, 208.

[23] 1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről 2. § (1) para

prevention, which can be used to avoid the development of occupational diseases, work accidents, and health-damaging risks caused by pathological factors.

There is broad agreement among leading global and regional organizations, including the WHO, the International Labor Organization (ILO), and the European Union (EU) that workers' health, safety and well-being ('well-being') is a question of fundamental importance. This is extremely important not only for employees and their families, but also for productivity, competitiveness and sustainability, i.e. for businesses and organizations, and thus also for the national economy, countries and ultimately the global economy. In other words, the huge economic costs of workplace injuries inhibit both economic growth and competitiveness, and accident-freeness improves competitiveness. A recent WHO report aptly points out the economic relevance of occupational health hazards: The ILO estimates that two million women and men die each year as a result of workplace accidents and work-related diseases. The WHO estimates that 160 million new work-related illnesses occur worldwide each year.

According to the WHO, risks inherent in workplace conditions cause more than a third of backaches, 16% of hearing impairments, nearly 10% of lung cancer cases, or around 8% of depression. Every three and a half minutes, someone dies in the European Union as a result of work-related risks. This means that approximately 167,000 deaths from this cause occur each year in Europe alone. These can be traced partly to workplace accidents (7,500) and partly to occupational diseases (159,500). On average, every four and a half seconds, a worker in the EU suffers an accident that forces them to stay at home for at least three working days. The number of workplace accidents resulting in absence of three or more days is also huge, more than 7 million per year.[24]

"The day will come when man will be forced to fight against a dangerous enemy of his health, noise, in the same way as he once fought against cholera and the plague", expressed his fear a hundred years ago, the German doctor and bacteriologist Robert Koch. His statement was not accepted at the time seriously, noise has become an increasingly worrisome issue today.[25]

Summary

The working conditions, social security and safety of the employees determine the effectiveness of the work and the motivation to work. The work process, technology, work equipment, and material must be chosen in such a way that they do not endanger the health and safety of either the employees or those in the scope of the work. In any case, the affected employees and their occupational health and safety representatives must be informed about the risks affecting health and safety

[24] KUN Attila: A munkahelyi egészségkárosodások megtérítése a magyar munkajogban − felelősségi szabályok és kompenzáció. *MAGYAR MUNKAJOG E-folyóirat* 2014/1., 92.

[25] *A kiskereskedelemben végzett munka élettani hatásai*. https://kiskerbiztonsag.hu/wp-content/uploads/2018/07/kiskereskedelemben_vegzett_munka_elettani_hatasai.pdf, 9 April 2024.

and about the preventive measures. The health problems and physical and mental well-being of employees have a direct impact on the performance, productivity, and efficiency of companies. Therefore, it is very important that employers also have an interest in supporting their employees in maintaining their health and solving their health problems.

The individual's right to a healthy environment may in the future also extend to refusing to perform work that is harmful to the environment.[26]

In any case, it requires serious employee awareness and commitment to environmental values, union cooperation and the ability to assert social interests in order to protect employees. However, under the current circumstances, it does not seem feasible in the short term. Consultation between employers, employees and their representative bodies should definitely be started, by involving employers in various ways so that they feel their responsibility and interest in preserving the health of their employees. The development of occupational health and safety should contribute to the increase of productivity, competitiveness and the sustaining capacity of society through the improvement of working conditions, as well as to the quality retention of the workforce by implementing the following: by developing a conscious value system for employers and employees that takes into account the aspects of occupational health and safety; with the long-term preservation of mental, physical and psycho-social well-being; with the continuous development of expertise; striving for primary prevention by improving the health of the workforce; by improving the voluntary law-abiding behavior of employers and employees, and by introducing new types of prevention methods in addition to official measures. It is worth noting the development of a mandatory continuing education system for occupational safety and health professionals, the effectiveness of prevention depends on the up-to-dateness and quality of the knowledge of professionals, therefore it is necessary to maintain and develop knowledge at a continuous level. Changes in legislation and technical development justify the long-term provision of high-quality occupational health and safety professional tasks. Mandatory regular further training of occupational safety specialists needs to be developed, in such a way that successful participation in further training is a condition for continuing the occupation.

A person calls his workplace his second home because he spends a significant part of his life there, and therefore it does not matter under what conditions and how he spends it. Every person needs to spend this considerable amount of time in a cultured environment, in healthy and safe conditions.[27]

Nowadays, unfortunately, not everyone is given the opportunity to work in a safe workplace, many people do their work in dangerous conditions. Workplace accidents are relatively easy to prove, since they are events occurring in a well-

---

[26] KARDOS Gábor: *Emberi jogok egy új korszak határán*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1995, 60.

[27] BÓDI Marianna*: Biztonságos munkakörülmények, munkahelyi ártalmak*. https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/1_2328_005_101231.pdf, 11 April 2024.

defined area and time, which can most often be clearly linked to work, so the employer's liability for compensation can be proven. Employees are afraid of their workplace and do not know their rights, so they often enter into unfair agreements when they fall ill due to poor working conditions or suffer permanent health damage as a result of an industrial accident. Employers take advantage of the good faith and ignorance of their employees, and abuse their position of power.

Bibliography

[1] CSÁK Csilla: A vállalatok környezeti felelőssége a compliance irányába tett lépések tükrében. *Miskolci Jogi Szemle, A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata* 17. évf., 2022, 5, 3. különszám, 76. https://doi.org/10.32980.mjsz.2022.5.2188

[2] MAJTÉNYI Balázs: *Nemzetközi környezetvédelmi jog*. Budapest, 2001.

[3] EFF Lajos: Hogyan lehet alkotmányos jog az egészséges környezethez való emberi jog? *Ökotáj* 1992.

[4] CSINK Lóránt – T. KOVÁCS Júlia: Paradigmaváltás a környezet alapjogi jellegében? *Jogelméleti Szemle* 2013/4., 42–55.

[5] BÁNDI Gyula: *Környezetjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2011.

[6] BÁNDI Gyula: *Környezetjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

[7] UNGVÁRY György: *Munkaegészségtan*. Medicina Kiadó, Budapest, 2000.

[8] KUN Attila: A munkahelyi egészségkárosodások megtérítése a magyar munkajogban − felelősségi szabályok és kompenzáció. *MAGYAR MUNKAJOG E-folyóirat* 2014/1., 91–119.

[9] KARDOS Gábor: *Emberi jogok egy új korszak határán*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1995.

List of legislation

[1] Alaptörvény

[2] 3068/2013. (III. 14.) AB határozat

[3] 1995. évi LIII. törvény a környezetvédelem általános szabályairól

[4] Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

[5] 1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről

Online resources

[1] KOVÁCS Kata*: Munkahelyi egészség és biztonság jelentősége*. https://brandma.hu/egyeb/munkahelyi-egeszseg-es-biztonsag-jelentosege/, 9 March 2024.

[2] MÉLYPATAKI Gábor*: Az Ipar 4.0. és a jog kapcsolata, Problémafelvetések a foglalkoztatás és szociális biztonság témaköre kapcsán*. https://ojs.elte.hu/jesz/article/view/5533/4479, 10 March 2024.

[3] LAKATOS József*: A veszélyes tevékenységet folytató vállalkozások által működtetett biztonságirányítási rendszerek működési hatékonyságának növelése*. Doktori (PhD-) értekezés. https://oda.uni obuda.hu/bitstream/handle/20.500.14044/10289/Lakatos_Jozsef_ertekezes.pdf?sequence=1, 11 March 2024.

[4] FOGARASI Attila – SZŰCS Endre*: Biztonságfilozófia és -történet. A szabványos irányítási rendszerek fejlődése, integrációja*. https://oda.uni-obuda.hu/bitstream/handle/20.500.14044/24403/document.73.pdf?sequence=1, 12 March 2024.

[5] CSÁK Csilla: *A környezetjogi felelősség érvényesítésének pénzügyi biztosítékai*. https://docplayer.hu/6151083-Csak-csilla-a-kornyezetjogi-felelosseg-ervenyesitesenek-penzugyi-biztositekai.html, 15 March 2024.

[6] *Népegészségügy*. https://nepegeszsegugyi-egyesulet.hu/sites/default/files/2020-08/91_1_2013.pdf, 19 March 2024.

[7] *A kiskereskedelemben végzett munka élettani hatásai*. https://kiskerbiztonsag.hu/wp-content/uploads/2018/07/kiskereskedelemben_vegzett_munka_elettani_hatasai.pdf, 9 April 2024.

[8] BÓDI Marianna: *Biztonságos munkakörülmények, munkahelyi ártalmak*. https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/1_2328_005_101231.pdf, 11 April 2024.

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 176–189.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.021

A GYERMEKMUNKA KLASSZIKUS ÉS UNIKÁLIS FORMÁIVAL SZEMBENI ÁLLAMI FELLÉPÉS LEHETŐSÉGEI*

Thoughts about classical and unique forms of child labour

KRISTON EDIT** – MÉLYPATAKI GÁBOR***

A gyermekek jogairól szóló New York-i egyezmény 32. cikke kiemeli, hogy a gyermekeket meg kell védeni a gazdasági kizsákmányolástól. Ez magában foglalja a kényszermunka tilalmát és a megfelelő munkafeltételek biztosításának a követelményét is. A jogalkotó kötelezettségévé teszi az életkori határok megállapítását és a megfelelő munkafeltételek jogi alapjának a szabályozását. Miért van szükség arra, hogy ezt a XXI. század első évtizedeiben is külön kiemeljük? Azért, mert a gyermekmunka mai napig is létezik. A hiedelemmel ellentétben nemcsak a harmadik világ országaiban, hanem akár az Európai Unió országaiban is. Az illegális gyermekmunka klasszikus formáit a szakemberek régóta ismerik. A kiváltó oka lehet a szegénység, migrációs kényszerhelyzet vagy akár a háború is. Azonban fontos kiemelnünk, hogy véleményünk szerint a klasszikus formák mellett a digitális platformok is olyan új terepet jelenthetnek, amely akár (ha csak virtuálisan is, de) helyszíne lehet a gyermekek kizsákmányolásának, a gyermeki jogok sérelmének. Tanulmányunkban éppen ezért a klasszikus helyzetek bemutatása és munkajogi szempontú elemzése mellett az új formákat is próbáljuk beemelni, bemutatni és javaslatot tenni a megfelelő jogi védelmi eszközök kialakítására.

Kulcsszavak: *gyermekmunka, munkajog, gyermeki jogok, sharenting, kidfluenszerek*

---

* A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

** DR. KRISTON EDIT PhD
egyetemi adjunktus
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Polgári Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
edit.kriston@uni-miskolc.hu

*** DR. MÉLYPATAKI GÁBOR PhD
egyetemi docens
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Munkajogi és Agrárjogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
gabor.melypataki@uni-miskolc

Article 32 of the New York Convention on the Rights of the Child highlights the need to protect children from economic exploitation. This includes the prohibition of forced labour and the requirement to ensure adequate working conditions. The legislator makes it an obligation to set age limits and regulate the legal basis for adequate working conditions. Why is it necessary to highlight this in the first decades of the twenty-first century? Because child labour still exists today. Contrary to belief, not only in third world countries, but even in the countries of the European Union. Classic forms of illegal child labour have long been known to specialists. The root cause can be poverty, migration constraints or even war. But it is important to point out that, in our opinion, in addition to classical forms, social media platforms can also represent a new field that can be a venue for the exploitation of children and the violation of children's rights, even if only virtually. Therefore, in our study, in addition to presenting classic situations and analysing them from the point of view of labour law, we also try to introduce, present and propose new forms for the development of appropriate legal protection tools.

Keywords: *child labour, labour law, children's rights, sharenting, kidinfluencers*

Bevezetés

A tanulmányunk elemzését alapvető kérdések vizsgálatával szükséges kezdenünk. Az egyik kérdés, hogy a nemzetközi jog és nemzeti jogok kit tekintenek munkavállalónak. Milyen életkori korhatár mentén valósul meg a munkavállalói státusz? Ezzel párhuzamos kérdés, hogy kit tekintünk gyermeknek. Részkérdés, de egy pár mondat erejéig érdemes foglalkozni azzal is, hogy hogyan változott meg a gyermekek szerepe a társadalomban. Ha az életkori határokat nézzük, akkor annak megítélése is folyamatosan változott, illetve a változás inkább írható fel egy kitolódásnak a 18. életévig. Az ILO 182. számú egyezményének 2. cikke kimondja, hogy gyermek fogalma alatt minden 18. életévét be nem töltött személy értendő. Ez egy szükségesen tág megfogalmazása a gyermek definíciójának. Az uniós jog ehhez képest differenciáltan értelmezi ezt a megközelítést a fiatal személyek munkahelyi védelméről szóló 94/33 EK irányelv alapján. Az irányelv szerint gyermek a 15. életévét be nem töltött személy, serdülő a 15–18 év közötti fiatal személy. A fiatal személyek életszakaszait osztja két részre ezáltal.[1] Az ILO gyakorlata is az EU által meghatározott keretek közül lépett ki.

Azt kell látnunk, hogy a gyermekmunka generálisan nem tilos. Ha az európai jogot és az ILO joggyakorlatát megvizsgáljuk, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy van jogszerű és jogszerűtlen formája. A jogellenes formák a munkajogi jogsértésen túl komolyabb szankciók esélyét hordozzák magukban. A szankciók első körben büntetőjogi, másod- és harmadsorban magánjogi és munkajogi természetűek. A kérdés központi eleme a felelősség. Egyes források szerint a szülői felelősség. Ennek alapja, hogy a mintát adó első angliai gyermekvédelmi törvény is ebből a felfogás-

[1] MARTUS Bettina: Hol van a (kor)határ? A gyermekmunka következményei és megoldási lehetőségei. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek* 2013/2., 100–115.

ból indult ki.[2] A hatályos jogszabályok is a szülő, illetve tágabban értelmezve a törvényes képviselő felelősségét határozzák meg[3]. A gyermekek foglalkoztatása esetében a törvény éppen a törvényes képviselő jogait korlátozza. Ennek a korlátozásnak az oka az a nagy fokú kiszolgáltatottság, amivel a gyermekek rendelkeznek. Az ILO *Vulnerabilities to child labour* című jelentésében a kiszolgáltatottság négy formáját határozza meg. Ezek a kiszolgáltatott élethelyzetek mindegyike kulcsfontosságú területekkel foglalkozik:

- az éghajlatváltozás hatásaihoz kapcsolódó kiszolgáltatottság,
- a gyermekkereskedelemmel összefüggő helyzetekkel kapcsolatos sebezhetőségek,
- az őslakosok által tapasztalt gyermekekkel kapcsolatos sebezhetőségek;
- a gyermekkorral magával összefüggő sebezhetőség.[4]

A fent felsorolt élethelyzeteket mi mindenképpen szeretnénk kiegészíteni a személyi függőséggel és a törvényes képviselőnek való személyes kiszolgáltatottsággal, mely éppen illeszkedhetne is a gyermekkori sebezhetőségekkel, de véleményünk szerint önállóan is megállja a helyét a téma vizsgálatakor. A kiszolgáltatottság mértéke jelentős mértékben összefügg magával a korhatárral is. Éppen ezért a legális munkavállalással összefüggő lehetőségek magasabb életkorban lesznek szélesebbek. Az általános munkavállalási korhatárként a 15. életévet jelöli meg az európai jog. Azonban itt is érdemes a fogalmakat jobban megnézni. A gyermekmunka általánosságban (az ILO szerint) minden olyan munkatevékenység, amelyet olyan személyek végeznek, akik az ILO által meghatározott életkort nem érték el. Fontos kiemelni, hogy attól, hogy egy korhatár alatti személy végzi a munkát nem automatikusan, önmagában ezen ténynél fogva lesz jogellenes a munkavégzés. Amennyiben az ILO, az EU, az Európa Tanács és a nemzeti jog összhangban van, és ez a felek részéről maximálisan betartásra kerül, akkor ez egy társadalmilag is elfogadott aktivitás. Ha azonban a munka célja a gyermek kizsákmányolása, a jogszabályi kereteket áthágva történik a foglalkoztatása, akkor az már jogellenes formája a gyermekmunkának.

Ezeket a formákat az ILO 182. sz. egyezménye 3. cikke külön nevesíti a „gyermekmunka legrosszabb formái" fogalom alatt. A felsorolás magában foglalja a rabszolgaságot, a prostitúciót, a pornográfiát, a gyermekek illegális tevékenységre felhasználását, illetve minden olyan egyéb esetet is, amely jellegénél fogva, vagy azon körülményektől fogva, amely között azt végzik, valószínűleg veszélyezteti a

---

[2] DEÁKY Zita: A gyermekmunka első kérdőíves vizsgálata Magyarországon. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság (KJNT), Kolozsvár, 2015, 509–520.

[3] A törvényes képviselő szélesebben értelmezett személyi kör. Minden olyan személy, aki jogosult a gyermek nevében és helyett eljárni. A szülő egy ezen személyek közül. Idetartozik azonban még a gyám, a gondnok, a nevelőszülő, de más a szülő hiányában gondozási és képviseleti joggal rendelkező rokon is.

[4] *Vulnerabilities of Child Labour*. ILO, Turin, 2022, 2.

gyermekek egészségét, biztonságát vagy erkölcseit. A felsorolás nem teljes körű. Természetesen nem is lehet az, mert folyamatosan jelennek meg új formák. Egyes források különbséget tesznek gyermekmunka (child labour) és a foglalkoztatott gyerekek (child employment) között. A gyermekmunkát végző gyermekek szűkebb kategória, mint a foglalkoztatott gyermekeké, mivel kizárja a foglalkoztatott gyermekeket, akik engedélyezett könnyű munkát végeznek, és azokat, akik az alsó korhatárt betöltötték, akiknek a munkája nem minősül a gyermekmunka legrosszabb formájának, vagy különösen nem minősül „veszélyes munkának".[5]

A XXI. században már nemcsak a tiltott gyermekmunka klasszikus formáiról kell beszélnünk, hanem olyan új lehetőségekről is, amelyeket a platformok hoznak magukkal. Vagy olyan formában, hogy klasszikus jogellenes gyermekmunka kerül új környezetbe, vagy maga a munka formája is új, nem csak a környezet. Éppen ezért fontos kérdés maga a korhatár is, illetve a belegyezési képesség vizsgálata. Ez abból a szempontból fontos, hogy vajon rendelkezik-e olyan mértékű belátással, amely az adott szituáció értelmezéséhez szükséges. Az általános 15. életév, mint fontos korhatár azért is kiemelendő, mivel a legtöbb jogrendszerben erre az életkorra datálja legalább a részleges cselekvőképesség elismerését, illetve a 15. életévben beszélhetünk a fiatalok olyan mértékű testi és szellemi fejlettségéről, amely alkalmassá teszi őket a munkák egy részének elvégzésére.

1. A munkavállalók életkora, avagy mi a megfelelő életkor?

Ha az uniós szabályokból indulunk ki, akkor a munkavállaló fogalmának a meghatározása nem egy konkrét fogalom. A legtöbb esetben annak érdekében, hogy senkit ne zárjon ki indokolatlanul a szabályozásból, a legszélesebb módon a tagállami szabályokra utalja a kérdés rendezését. Erre jó példa a szociális biztonsági rendszerek koordinációjáról szóló 883/2004/EK rendelete. A rendelet megfogalmazása alapján a munkavállalói tevékenység bármely tevékenység vagy azzal egyenértékű helyzet, amelyet az ilyen tevékenység vagy azzal egyenértékű helyzet fennállásának helye szerinti tagállam szociális biztonsági jogszabályai ilyenként kezelnek. Éppen ezért szükséges a nemzeti jogok vizsgálata is. A tanulmány keretei nem teszik lehetővé az összes nemzeti jog vizsgálatát, éppen ezért az általános kérdésekre fókuszálunk, illetve a nemzeti jog vizsgálatánál a magyar jog fogalomhasználatát elemezzük az uniós jog tükrében.

Rebhan kiemeli, hogy a munkavállalói lét megalapozásának egyik alapja a munkaszerződés, illetve külön kategóriaként kezeli a munkavállalóhoz hasonló személyeket. A munkaszerződéssel rendelkező munkavállalók és így az önfoglalkoztatók külön csoportot alkotnak Míg az önfoglalkoztatók a keresőtevékenység különböző jogi formáit foglalják magukban, addig a munkavállalók foglalkoztatása klasszikus magánjogi alapú munkaszerződéssel történik.[6] A gazdasági függőség azonban mind-

---

[5] Biswajit CHATTERJEE – Runa RAY: *Economics of Child Labour*. Springer, Singapore, 2019, https://doi.org/10.1007/978-981-13-8199-7_3, 30.

[6] Robert REBHAN: Der Arbeitnehmerbegriff in vergleichender Perspektive. *RDA* 2009/3., 154–174.

két személyi csoport sajátja.[7] Fontos ezt kiemelnünk, mivel mind Bankó, mind Bercusson említi, hogy a gyermekek munkavégzése nem minden esetben munkaviszony keretében történik. Gyakran végeznek munkatevékenységet otthon, szűkebb közösségben. Éppen ezért kiemelten fontos, hogy a gyermekeket általában védő rendelkezéseket hozzanak. Nem elegendő csak a munkavállaló gyermekeket védeni.[8] Éppen ezért egyetértünk azzal, hogy az ILO egységesen kezeli a 18. életévét be nem töltött személyeket. A fenti okokból kifolyólag a gyermekmunka esetében elég nagy a látencia. A munkaerőpiacon általában azok a gyermekek jelennek meg, akiknek a foglalkoztatása legális keretek között folyik. Egy fontos további azonban később kifejtendő vetület a nemek szerepe és a gyermekmunka összekapcsolódásáról. Előzetesen annyit említenénk meg itt, hogy amennyiben a családi jövedelem kiegészítéséhez szükség van gyermekmunkára, akkor első körben a lányokat veszik ki az iskolából emiatt.[9]

Az 1989-ben a munkavállalók alapvető szociális jogairól szóló közösségi charta vonatkozó rendelkezése abból indult ki, hogy a munkavállalás alsó korhatára nem lehet alacsonyabb, mint az iskolaköteles kor felső határa. Ez azonban a mai viszonyok között nem teljesen érvényesül, mivel a 94/33/EK irányelve olyan kivételeket is tartalmaz, mely ezt a szabályt nem veszi figyelembe. Ebből fakadóan a cselekvőképességgel nem rendelkező gyermek is lehet munkaviszony alanya bizonyos nagyon szigorú a nemzeti jogszabályok és hatósági engedélyek által meghatározott módon. Így mondhatjuk, hogy az ILO által meghatározott kereteken belül differenciál az uniós jog. Bár azt hozzá kell tenni, hogy az ILO szabályozása hatással volt és van az EU jogalkotására. Azonban az uniós jog ezen hatáson túli szabályozási és végrehajtási mechanizmusokat alakít ki.[10] Ez a kettősség érezhető az életkori határok megállapításánál is. A magunk részéről a tanulmány terjedelmi keretei miatt az irányelv szabályait emeljük ki.

2. Kivételek a gyermekmunka generális tilalma alól

A gyermekmunka generális tilalma nem kérdéses. A kivételek megítélése azonban már nem ennyire egyértelmű. Ez fakadhat abból is, hogy épp a korábban kifejtettek alapján a gyermekmunka terepe általában nem a klasszikus munkaviszony. A már korábban idézett irányelv 2. cikk (2) feljogosítja a tagállamokat arra, hogy külön szabályokat hozzanak az alábbi élethelyzetekre, természetesen a megfelelő jogi

---

7 Bernadett SZEKERES: Der Begriff der arbeitnehmerähnlichen Personen in Deutschland. In: Szabó Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma*: *Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa*. Miskolc, 2015/1., 287–290.

8 BANKÓ Zoltán: Gyermekek és fiatalok foglalkoztatására vonatkozó nemzetközi és magyar munkajogi szabályok. In: Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): *Visegrád 15.0: A XV. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2018, 173–188. Brian BERCUSON: *European Labour Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 470.

9 *Global employment trends for youth 2022*. ILO, Geneva, 2022, 45., https://doi.org/10.54394/QSMU1809

10 BERCUSON: i. m. 7.

garanciák biztosítása mellett. Az irányelv engedi, hogy a tagállamokban korlátozásokkal és szigorú feltételek biztosítása mellett ne legyen alkalmazható az irányelv az alkalmi munkára vagy a rövid távú munkavégzésre:

- ha az valamely magánháztartásban háztartási munkát; vagy
- valamely családi vállalkozásban végzett, fiatal személyek számára károsnak, ártalmasnak vagy veszélyesnek nem tekintett munkát jelent.[11]
- Gyermekek kulturális, művészi, sport- és reklámtevékenységben való szereplésre az illetékes hatóságok által meghatározott feltételek mentén.
- A 14. életévet betöltött olyan személy, aki olyan oktatási intézményben tanul. ahol a gyakorlati tudást is mérik. Gyakorlati szakképzési rendszerben történik a foglalkoztatás.
- Olyan 14. életévüket, de legalább 13. életévet betöltött gyerekek, akik nem kulturális, művészi, sport- és reklámtevékenységben vesznek részt az illetékes hatóságok által meghatározott feltételek alapján.

A felsorolásból is látszik, hogy a kivételek olyan területekhez tartoznak, amelyekben szükséges a könnyített szabályok alkalmazása. A könnyített szabályok alatt itt a foglalkoztatás engedélyezését értjük. A többi szabály ugyanis olyan szigorúbb garanciális szabály, melyek a fiatalkor okán szükségesek. A szabályok jelentős része a munkaidő és pihenőidő körében szabályozott jogintézmény. Ennek oka, hogy a fiatal szervezetek nem bírják olyan hosszan a munkával kapcsolatos tevékenységek végzését. Eleve az éjszakai munkavégzés lehetőségét a jogszabály szinte generálisan kizárja és csak szigorú feltételek mellett old a szigorból. A jogalkotó olyan keretek között határozza meg a munkafeltételeket, melyek a gyermeki jogok és a gyermek alapvető védelmét szolgálják. A munkáltatóknak szükséges figyelembe venni számos olyan körülményt, amely befolyásolja a jogszerű foglalkoztatás kereteit.

Az irányelv 6. cikke szerint a munkáltató kötelezettsége egy általános kockázatértékelés végzése. A kockázatértékelés szerepe, hogy a munkáltató a foglalkoztatást megelőzően, vagy a körülmények jelentős változása okán a munkavégzés folyamán tegye meg a konkrét intézkedéseket. A 6. cikk 2. bekezdése felsorolja azokat a legtipikusabb eseteket, amelyek ilyen kockázati tényezők lehetnek. Ez a skála a munkahely kialakításától a munkaeszközökön át a képzésig sok mindent magában foglal. Fontos elem a felek közötti kommunikáció is. A munkáltató kötelezettsége, hogy az egyes kockázatokról és az azok elhárításával kapcsolatos intézkedésekről és azok eredményéről tájékoztassa a fiatal munkavállalót. A kockázatértékelés szerepe elsősorban a munkahelyi biztonság biztosításának az alapfeltétele.[12] A fiatal munkavállók ugyanis nemcsak sokkal kiszolgáltatottabbak, hanem sokkal

---

[11] PETROVICS Zoltán: A munkafeltételek egységes szabályozása. In: Dudás Katalin – Petrovics Zoltán – Hungler Sára – Gellérné Lukács Éva: *Az Európai Unió szociális és munkajoga*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020, 111–156.

[12] MÉLYPATAKI Gábor: Munkahelyi biztonság és kockázatértékelés. In: Barta Judit (szerk.): *Biztosítás több szem-szögéből. Ünnepi kötet Újváriné dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére*. Patrocinium Kiadó, Miskolc, 2019, 87–94.

sérülékenyebbek is a felnőtteknél, ezért fontos a fokozott biztonság és védelem. Jól példázza ezt az, hogy a fiatal munkavállalók leggyakrabban a legveszélyesebb iparágakban dolgoznak, mint például a mezőgazdaság. Az ILO 192. számú mezőgazdasági biztonsági és egészségvédelmi ajánlása felszólít a gyermekek veszélyes tevékenységekbe való bevonásának megelőzésére, valamint adott esetben a fiatal munkavállalók egészségügyi felügyeletére. Ebben az ágazatban rengeteg olyan eszköz és vegyszer használata történik, ami veszélyes lehet.[13]

3. A gyermekmunka klasszikus esetei

Az eddig említett szabályok arra az esetre lettek kitalálva, ha jogszerű foglalkoztatásról beszélünk. Viszont a gyermekek foglalkoztatása legtöbb esetben nem jogszerű. Az Európai Parlament egyik jelentésében kiemeli, hogy évente 152 millió áldozata van a gyermekmunkának.[14] Az, hogy milyen mértékben használják ki a fiatalok kiszolgáltatott helyzetét, az esetenként eltér. Olyan esetek is előfordulnak, mikor maguk a fiatalok nem érzik saját kizsákmányolt helyzetüket, mert még így is jobbak a körülményeik is, mint ahonnan jöttek. Ezt példázza az a friss magyarországi eset is, amikor egy építési vállalkozó jóval a magyar átlagos bérszínvonal alatt dolgoztatta építkezéseken 18 esetenként 15 évnél fiatalabb fiatalokat, és szállásként egy romos pajtát biztosított. A vállalkozó többszörös profitot nyert a munkavállalók alacsony költsége miatt. A fiatalok azonban olyan nyomorból érkeztek, hogy még ezért a pénzért is vállalták az utazást és a munkát.[15] A vállalkozóval szemben büntetőjogi, munkaügyi és munkavédelmi szankciók közös alkalmazása valósul meg. A legerőteljesebb természetesen az állam büntetőjogi igénye lesz. Más esetekben még ennél is jobban kihasználják a fiatalok kiszolgáltatott helyzetét. Tipikusan jelentős részük a termelési láncok fenntartása érdekében végzi a munkáját az általunk is ismert világmárkák beszállítóiként is. Sokszor maguk a vállalkozások is haszonélvezői a tényleges jogi és társadalmi védelem nélküli emberek kizsákmányolásának. Ezáltal nyernek olcsó munkaerőt és alacsony gyártási költségeket. Az érintett üzemek általában Kínában vagy Délkelet-Ázsiában, vagy ritkábban Afrikában található üzemek. Ide tartozik a korábbiakban már említett Nestlé-eset is, de több esetben felmerül a Nike-val és a GAP-pel szemben is a vád, hogy ezekben a szegény országokban működtetett üzemeiben gyermekmunkával készülnek a termékeik. A vállalatok egy része külön társadalmi felelősségvállalás keretében tér ki az emberi jogokra és a gyermekmunka elleni fellépésre. A fent említett cégek közül a Nestlé-t emelnénk ki, mivel az utóbbi évek egyik legnagyobb vitát

[13] https://www.ilo.org/ipec/areas/Agriculture/WCMS_172349/lang--en/index.htm, 2024. április 14.

[14] *P9_TA-PROV(2021)0073 Vállalati átvilágítás és vállalati elszámoltathatóság.* Az Európai Parlament 2021. március 10-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a vállalati átvilágításról és a vállalati elszámoltathatóságról (2020/2129(INL)).

[15] https://indirekt.hu/belfold/fiatalkoruakat-dolgoztatott-ehberert-az-ocsai-epitesi-vallalkozo/, 2024. április 14.

kavart ügye a Nestlé USA-hoz kötődik.[16] Korábbi gyermekmunkások indítottak eljárást a céggel szemben, hogy a cég komoly pénzekkel támogatja a gyermekmunkát. Az eljárást indítók kifejtették, hogy a kávét gyermekekkel szedetik le az ottani munkafelügyelők, cégek, akik ezt értékesítik tovább. A kérdést azonban nem könnyű megválaszolni, és nem is mindig lehet a klasszikus jog alapján. Jó példa erre az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának a jelen esetben 2020 októberében hozott döntése. A bírák úgy találták, hogy nem bizonyított, hogy a Nestlénél gyermekmunkára vonatkozó döntések születtek. Tény, hogy jutott pénz a farmokra is, de ez önmagában nem alapozza meg a felelősséget. Ennek megfelelően a Nestlét felmentették. A cég ki is fejtette, hogy ő küzd a gyermekmunka ellen. Ezt tanúsítja a Beszállítói Kódexének az alábbi pontja:

„A Nestlé teljes mértékben támogatja az üzleti szféra és az emberi jogok kapcsolatát szabályozó ENSZ-keretrendszert és -irányelveket, és elvárja a Beszállítótól, hogy üzleti tevékenységei során tiszteletben tartson minden emberi jogot, beleértve a munkajogot."[17]

Az ítélet azonban önmagában nem szünteti meg a vállalat felelősségét és kötelezettségét a gyermekmunka elleni határozott fellépésre. Bár a bíróság kizárta a pénzbeli kártérítést, véleményünk szerint ez nem jelenti a társadalmi felelősség kizárását. Végül is etikai alapokon nyugszik, és különbözik az anyagi kártérítéstől. A Beszállítói Kódexben megfogalmazott cél megfelel ennek. A kérdés ennek a betarthatósága. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság kijelölte a felelősség hatókörét némileg vitatható módon. Azonban a cégek a példában említett esetben is jogon kívüli eszközök, a társadalmi nyomás vagy éppen a CSR segítségével is már kénytelenek lesznek komolyan venni ezeket a kérdéseket. Ugyanakkor félsiker, hogy a gazdasági érdek kényszeríti rá a cégek nagy részét a fair trade és fair work szabályok alkalmazására és nem az önkéntes jogkövetés.

A gyermekmunka másik terepe a szexipar. A Body Shop Hungary és a UNICEF magyar bizottsága a lánygyermekekért anyaga kiemeli, hogy a lányok könnyebben esnek szexuális célú kizsákmányolás vagy emberkereskedelem áldozatává, de a prostitúció vagy az online szexturizmus is óriási veszélyt jelent lányok millióira. Számos dél-ázsiai, kelet-afrikai és közel-keleti országban még mindig bevett szokásnak számít a lányok korai kiházasítása, ami magával vonja a tinédzserterhesség kockázatát is. Utóbbi sajnos a fejlett világban is komoly kihívást jelent. A szexuális kizsákmányolásnak számít a pornográfia és a prostitúció, illetve az ezekhez kapcsolódó bűncselekményformák, mint a szexuális célú emberkereskedelem vagy az online szexturizmus. Az internet és a mobiltelefonok elterjedésével a gyermekek még kiszolgáltatottabbá váltak ebben a tekintetben. Számos távol-keleti család keresetét a webkamera előtt vetkőző gyermekük adja, amit a gyakran kontinensekre lévő férfiak kérnek tőle. A gyermekeket ábrázoló pornográf tartalmú képek szá-

[16] https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2015/sep/02/child-labour-on-nestle-farms-chocolate-giants-problems-continue, 2024. április 14.

[17] *A Nestlé Beszállítói Kódexe.* 2013, https://www.nestle.com/sites/default/files/asset-library/documents/library/documents/suppliers/supplier-code-hungarian.pdf, 2024. április 14.

ma folyamatosan növekszik az interneten, de a gyermekek maguk is küldenek szexualizált tartalmú képeket egymásnak (sexting), ami visszaélésre adhat okot.[18]

A tanulmányunk további részében részben a második esetkörhöz kapcsolódva a gyermekmunka új terepét, az online térben megjelenő, problematikusnak tekinthető formákat fogjuk bemutatni.

4. Gyermekmunka a társadalmi innováció fényében a sharenting és a kidfluencerek világának példáján keresztül

A Brüsszel II.b rendelet fogalomkészlete között találjuk, hogy a szülői felelősség nem jelent mást, mint egy gyermek személyével, vagy vagyonával kapcsolatos valamennyi olyan jogot és kötelezettséget, amelyet valamely természetes vagy jogi személy határozat, jogszabály vagy jogi erővel bíró megállapodás alapján gyakorol, beleértve a felügyeleti jogot. A felügyeleti jog a gyermek gondozásával kapcsolatos jogok és kötelességek összességét jelenti, és különösen a gyermek tartózkodási helye meghatározásának jogát.[19] Az uniós szabályozásban megjelenő fogalmakhoz képest a magyar jog egységesen kezeli a kérdéskört és a szülői felügyelet jogintézményével biztosítja a szülőt megillető jogokat és kötelezettségeket. A szülői felügyelet fogalmi meghatározását nem találjuk a Ptk.[20] rendelkezései között, hazánkban ugyanis a jogalkotó azt a megoldást választotta, hogy az egyes jellegzetes részjogosítványokon keresztül tölti meg tartalommal a jogintézményt. Ez alapján hazánkban sem jelent mást a szülői felügyelet, mint a szülőt a gyermekkel szemben megillető jogok és kötelezettségek összességét.[21] A szülők a szülői felügyelet gyakorlása során kötelesek a gyermek érdekeit szem előtt tartva együttműködni. Az együttműködés, mint a szülői felügyeleti jog gyakorlásának általános alapelve azt jelenti, hogy a gyermeket érintő helyzetekben elvárható az a szülőktől, hogy tekintettel legyenek egymás álláspontjára, és együttesen hozzanak meg olyan döntéseket, amelyeket a gyermek számára a legmegfelelőbbnek találnak.[22] Fontos azonban annak hangsúlyozása, hogy az együttműködés nem jelent mindig és minden kérdés tekintetében egyetértési vagy közös döntési jogot. Amennyiben ugyanis a szülők különválnak, és csak egyikük kerül feljogosításra a szülői felügyeleti jog gyakorlására, akkor a másik szülőt csak a gyermek sorsát érintő lényeges kérdések tekintetében illeti meg az együttdöntés joga.[23] Ennek ellensúlyozása érdekében a

---

[18] https://unicef.hu/igy-segitunk/hireink/a-body-shop-magyarorszag-es-az-unicef-magyar-bizottsag-a-lanygyermekekert, 2024. április 14.

[19] A Tanács (EU) 2019/1111 rendelete (2019. június 25.) *a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről*, 2. cikk (2) bekezdés 7. és 9. pontja.

[20] 2013. évi V. törvény *a Polgári Törvénykönyvről* (a továbbiakban: Ptk.).

[21] KRISTON Edit: *Gyermekvédelem*. Novotni Kiadó, Miskolc, 2020, 21.

[22] SZEIBERT Orsolya: A szülői felügyelet gyakorlásának elvei. In: Gárdos Péter – Vékás Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. 2023. évi Jogtár-formátumú kiadás.

[23] KRISTON: i. m. 22.

Ptk. megköveteli, hogy a kizárólagos szülői felügyeletet gyakorló szülő tájékoztassa a külön élő szülőt a gyermeket érintő valamennyi kérdésről.[24]

A gyermek döntésekbe történő bevonása szintén alapkövetelmény és egyben alapelv a szülői felügyelet gyakorlása során, azonban nem ez az egyetlen jogszabályhely, ahol ez az elv megjelenik. A Gyermekjogi Egyezmény[25] maga is hangsúlyozza, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítani kell azt a jogot, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, és azt korára és érettségére tekintettel figyelembe is kell venni.[26]

A Gyermekjogi Egyezmény előbb említett rendelkezésén alapulva megállapítható, hogy a hazai hatályos szabályozás is elismeri a gyermek véleményalkotáshoz való jogát, és ezen túlmenően a gyermek döntésekbe való bevonását is erőteljesen hangsúlyozza. A Ptk. 4:148. § általános kötelezettségként írja elő, hogy a szülőknek tájékoztatniuk kell gyermeküket az őt érintő döntésekről, és biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük a döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson, törvényben meghatározott esetben szüleivel közösen dönthessen. A szülőknek a gyermek véleményét – korára, érettségére tekintettel – megfelelő súllyal figyelembe kell venniük. A joggyakorlat ezt azzal egészíti ki, hogy a gyermek ítélőképességének megítélése során az életkor nem döntő tényező, annak vizsgálata szükséges, hogy őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát képes-e megérteni, várható következményeit belátni.[27]

A sharentingre mint fogalomra napjainkban már nem tehetjük rá az „újdonság" jelzőt, a társadalom azonban még ismerkedik ezzel a jelenséggel. A sharenting a „share" és a „parenting" szavak egyesüléséből jött létre, és annak a társadalmi jelenségnek a leírására szolgál, amely a szülők gyermekeik adatainak közösségi médiában való megosztását foglalja magában.[28] A közösségi médiában való részvétel erőteljesen a mindennapjaink részévé vált, és nincs ez másképp a szülők esetében sem. A megosztás azonban nemcsak saját személyük vonatkozásában valósul meg, hanem sok esetben a gyermekeik is bevonásra kerülnek ebbe a tevékenységbe. A szülői magatartások hátterében a szakirodalom két motivációs tényezőt nevez meg: az egyik a gyermekük nevelésével, gondozásával törődő szülők köre, akik ezen feladataik ellátására tekintettel elszeparálódnak a külvilágtól, és nehezebbé válik az offline kapcsolattartás más emberekkel. A másik tényező természetesen a szülői büszkeség. A közösségi média ugyanis elősegíti a nagyobb tömegek elérését

---

[24] Ptk. 4:148. §.

[25] A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény hazánkban az 1991. évi LXIV. törvénnyel került átültetésre (a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény).

[26] Gyermekjogi Egyezmény, 12. cikk, 1. pont.

[27] BH 2019.298., BH2022.14., Pfv.II.20.666/2020/11.

[28] KRISTON Edit – TÓTH Dávid Attila: A képmáshoz és hangfelvételhez való jog aktualitásai, különös tekintettel a gyermekeket érintő „sharenting" jelenségére. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Juridica et Politica* 2023/2., 92. Lásd még: Edit KRISTON: The regulation background of „Sharenting" in Hungary. *Forum Acta Juridica et Politica* 2023/2., 59–66.

és azonnali visszajelzést is nyújt az érintett számára.[29] Amivel azonban a szakirodalom kisebb súllyal foglalkozik, az véleményünk szerint a szülői motivációk harmadik típusaként értelmezhető, ami nem más, mint az influenszer-tevékenység. Az influenszerek azok a „csináld magad" közösségimédia-felhasználók, akik a tartalomgyártással nagyobb tömeget képesek elérni a különböző online felületeken, ezáltal képesek befolyásolni a társadalom nagyobb csoportjainak véleményét.[30] A hazai joggyakorlat alapján az influenszer olyan, a digitális környezetben befolyás gyakorlására, fogyasztói vélemény formálására képes – akár kiskorú – személy vagy dolog, virtuális entitás, aki/ami akár eseti vagy állandó partnerként, akár dedikált márkanagykövetként online tartalmat készít és tesz közzé saját weboldalán, közösségimédia-oldalán, videómegosztó vagy más egyéb online platformon, függetlenül attól, hogy a tartalom a sajátja vagy vendégbejegyzés.[31] Az influeszer tevékenységéhez szinte kivétel nélkül hozzátartozik a marketingtevékenység végzése, hiszen a cégek rendkívül nagy potenciált látnak a marketing ezen válfajában, hiszen kisebb anyagi és egyéb erőforrásbefektetéssel jár az influenszerek „alkalmazása".[32] Ezt meghaladóan azonban azt is szükséges kiemelni, hogy maguk a közösségimédia-felületek is a követőbázis valamint az aktivitás függvényében ellenszolgáltatást nyújtanak az influenszereknek.[33] Látható mindezek alapján, hogy az influenszer-tevékenység végzésében rendkívül nagy potenciál rejlik, és egyre gyakoribb ezeknél a tevékenységeknél, hogy bár a szülő az, aki az influenszer-tevékenységet végzi, a gyermeket is bevonja a tartalomgyártás során. Nem ritkák az úgynevezett mommy-bloggerek megjelenése, ahol lényegében a tartalom nem más, mint a gyermeknevelés napi szintű megjelenítése, véletlenül vagy akár célzottan kiválasztott napi tevékenységek szemléltetése.[34] Ezt meghaladóan azonban nemcsak a szülők válhatnak influenszerré, hanem akár maga a gyermek is.[35] Akármelyik formáról

---

[29] GÁL Emese Dorottya: Sharenting és gyermekjogok – a szülők közösségimédia-használatának a gyermekre gyakorolt káros hatásai. *Családi jog* 2020/4., 20.

[30] Lásd ehhez: Alexandra RUIZ-GÓMEZ: Digital Fame and Fortune in the age of Social Media: A Classification of social media influencers. *aDResearch ESIC* Vol 19, No. 19. Primer semestre, enero–junio 2019, 8–29. https://doi.org/10.7263/adresic-019-01

[31] *A Gazdasági Versenyhivatal tájékoztatója az influenszer marketingről.* https://gvh.hu/pfile/file?path=/szakmai_felhasznaloknak/tajekoztatok/Tajekoztato_az_influenszer_marketingrol.pdf1&inline=true, 2024. április 14.

[32] Bővebben a kérdésről: Crystal ABIDIN: #familygoals: Family Influencers, Calibrated Amateurism, and Justifying Young Digital Labor. *Social Media + Society* April–June 2017, 1–15.

[33] M. DE VEIRMAN – V. CAUBERGHE – L. HUDDERS: Marketing through Instagram Influencers: the impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising* 2017/5., 798–828.

[34] Lásd ehhez: Eloise R. GERMIC – Stine ECKERT – Fred VULTEE: The Impact of Instagram Mommy Blogger Content on the Perceived Self-Efficacy of Mothers. *Social Media + Society* July–September 2021, 1–19.

[35] Rachel FISBEIN: Growing up Viral: "Kidfluencers" as the New Face of Child Labor and the Need for Protective Legislation in the United Kingdom. *The George Washington In-*

is legyen szó, számos jogi és gyermekvédelmi aggály merül fel, ugyanakkor a tanulmány szempontjából a gyermekmunka kérdése az, amit vizsgálni szükséges. Felmerül a kérdés hogy a gyermek közösségi médiában való megjelenítése munkavégzésnek minősülhet-e. A fenti összefoglalók alapján látható, hogy az influenszer-tevékenység egyértelműen ellenszolgáltatás mellett végzett aktivitás, ugyanakkor továbbra sem egyértelmű, hogy a közreműködő gyermek esetében munkavégzésről és munkavállalói státuszról beszélünk-e. Mindenképpen kiemelést érdemel, hogy az Önszabályozó Reklám Testület ajánlást bocsátott ki a gyermekek reklámokban és influenszer együttműködésekben való szerepeltetésének minimumszabályairól.[36] Az ajánlás célja, hogy „a gyermekek alapvető jogainak és szükségleteinek tudatosítása a reklámszakma valamennyi szereplője számára annak érdekében, hogy a gyermekek bevonása a reklámokban átgondolt, a gyermekjogokat szem előtt tartó folyamattá váljon". Az ajánlás az influenszer-tevékenységgel összefüggésben maga is megnevezi az aggályai között a szülő azon presszionáló viselkedését, ami által a gyermekek a gyermekmunka áldozatává válnak, így potenciális veszélyforrásnak tekinti.

Úgy véljük, a veszélyeztető helyzet súlyossága nem vitatható, ugyanakkor a szülői magatartások jogszabály útján történő kontrollja nehezen kivitelezhető. Egyrészt komoly kihívás annak a megítélése, hogy hol húzódik a határ a szülő – fogalmazzunk így – átlagos és veszélytelen közösségimédia-használata és a gyermekre veszélyt jelentő tevékenységek között, másfelől az állami beavatkozás lehetőségeinek korlátozottsága is problémát jelent. A családi élet és a magánélet ugyanis azok a területek a jogi szabályozásban, ahol a felek privátautonómiája széles körben érvényesül, minimális lehetőséget biztosítva a szabályozásnak arra, hogy az érintettek érdekében beavatkozzon. Minimális lehetőség alatt itt elsősorban nem a beavatkozási lehetőségeket, hanem elsősorban az élethelyzetek megítélését értjük, sokszor ugyanis annak érdekében, hogy az állami beavatkozás ne minősüljön jogsértőnek és szükségtelennek, szélsőséges cselekményekre van szükség. Éppen ezért az a véleményünk, hogy a jövőbeni szabályozási modelleknek, megoldásoknak nagyobb részben kell a társtudományok (mint szociológia, viselkedéstudomány stb.) kutatási eredményein alapulnia, kiegészítve ezt a jogtudományból analógia útján átültethető jó gyakorlatokra. Az azonban nem vitatható álláspontunk szerint, hogy a jogszabályi környezetnek mihamarabb reagálnia kell ezekre a jelenségekre, annak érdekében, hogy a jogvédelem és a jogbiztonság mihamarabb elérhető legyen. Ennek egyik eszköze lehet az influenszer-tevékenység sajátosságaihoz és a fent említett aggályokra reagálni képes munkajogi szabályok kidolgozása, esetlegesen a meglévő rendelkezések újragondolása.

---

ternational Law Review https://149801758.v2.pressablecdn.com/wp-content/uploads/jle_54-1_Fishbein.pdf, 2024. április 14.

[36] *Önszabályozó Reklám Testület Ajánlás a gyermekek reklámokban és influenszer együttműködésekben való szerepeltetésének minimumszabályairól.* https://www.ort.hu/wp-content/uploads/2020/06/ajanlas-a-gyermekek-reklamokban-es-influenszer-egyuttmukodesekben-valo-szerepeltetesenek-minimumszabalyairol-ort-es-hintalovon.pdf, 2024. április 14.

Összegző gondolatok

Az eddigiekből is látszik, hogy a gyermekek foglalkoztatása egy sokkal bonyolultabb kérdés, mint hogy egyszerű igennel vagy nemmel lehessen rá válaszolni. A nemzetközi és az EU-s joggyakorlat sem teljesen egységes. Az alaptétel, hogy a gyermek érdeke az elsődleges, és a szabályok jelentős része védelmi jellegű. Azonban ezekre a szabályokra azért is van szükség, mert a fiatal munkavállalók száma is emelkedik. A jogi szabályozás adta a keretet arra, hogy a már aktív munkaerő is piacra léphessen. A fiatal munkavállalók munkaerőpiaci előrelépését a platformok legalizálása is erősíti. Ezek a keretek azonban még fizikai munkavállalásnak minősülnek, és további kutatásokat igényelnek. A jelen keretek között éppen ezért a gyermekmunka engedélyezett és tilos formái közötti különbségtételt szerettük volna megjeleníteni annak a tükrében, hogy a gyermekmunka már egyre inkább az online mindennapokban is jelen van. Az online platformokon való jelenlét azonban sok bizonytalanságot rejt magában a jogviszony jellegét és a szülői felelősséget illetően is. Szerettünk volna rámutatni arra, hogy a gyermekmunka még mindig a mindennapok része. Ha nincs is annyira kirakatban itt Európában és Magyarországon, de egy csendes szentségtörő módon jelen vannak a tiltott formái is. Nem önmagában a gyermekmunka jó vagy rossz, hanem az határozza meg a tartalmát, hogy mire irányul. Ha mi felnőttként azt várjuk a mindennapoktól, hogy a munka ne legyen kényszer, akkor az kiemelten fontos, hogy a munkát vállaló gyermek számára se legyen az.

Felhasznált irodalom

[1] Crystal ABIDIN: #familygoals: Family Influencers, Calibrated Amateurism, and Justifying Young Digital Labor. *Social Media + Society* April–June 2017, 1–15.

[2] BANKÓ Zoltán: Gyermekek és fiatalok foglalkoztatására vonatkozó nemzetközi és magyar munkajogi szabályok. In: Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): *Visegrád 15.0: A XV. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2018, 173–188.

[3] Brian BERCUSON: *European Labour Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

[4] Biswajit CHATTERJEE – Runa RAY: *Economics of Child Labour*. Springer, Singapore, 2019. https://doi.org/10.1007/978-981-13-8199-7_3

[5] Rachel FISBEIN: Growing up Viral: "Kidfluencers" as the New Face of Child Labor and the Need for Protective Legislation in the United Kingdom. *The George Washington International Law Review* 128–155. https://149801758.v2.pressablecdn.com/wp-content/uploads/jle_54-1_Fishbein.pdf.

[6] GÁL Emese Dorottya: Sharenting és gyermekjogok – a szülők közösségimédia-használatának a gyermekre gyakorolt káros hatásai. *Családi jog* 2020/4., 19–25.

[7] Eloise R. GERMIC – Stine ECKERT – Fred VULTEE: The Impact of Instagram Mommy Blogger Content on the Perceived Self-Efficacy of Mothers. *Social Media + Society* July–September 2021, 1–19.

[8] Alexandra RUIZ-GÓMEZ: Digital Fame and Fortune in the age of Social Media: A Classification of social media influencers. *aDResearch ESIC* No. 19, Vol. 19, Primer semestre, enero–junio 2019, 8–29.

[9] KRISTON Edit: *Gyermekvédelem*. Novotni Kiadó, Miskolc, 2020.

[10] KRISTON Edit – TÓTH Dávid Attila: A képmáshoz és hangfelvételhez való jog aktualitásai, különös tekintettel a gyermekeket érintő „sharenting" jelenségére. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Juridica et Politica* 2023/2., 85–97.

[11] Edit KRISTON: The regulation background of „Sharenting" in Hungary. *Forum Acta Juridica et Politica* 2023/2., 59–66.

[12] MARTUS Bettina: Hol van a (kor)határ? A gyermekmunka következményei és megoldási lehetőségei. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek* 2013/2., 100–115.

[13] MÉLYPATAKI Gábor: Munkahelyi biztonság és kockázatértékelés. In: Barta Judit (szerk.): *Biztosítás több szem-szögéből*. *Ünnepi kötet Újváriné dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére*. Patrocinium Kiadó, Miskolc, 2019, 87–94.

[14] DEÁKY Zita: A gyermekmunka első kérdőíves vizsgálata Magyarországon. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság (KJNT), Kolozsvár, 2015, 509–520.

[15] PETROVICS Zoltán: A munkafeltételek egységes szabályozása. In: Dudás Katalin – Petrovics Zoltán – Hungler Sára – Gellérné Lukács Éva: *Az Európai Unió szociális és munkajoga*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020.

[16] SZEIBERT Orsolya: A szülői felügyelet gyakorlásának elvei. In: Gárdos Péter – Vékás Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. 2023. évi Jogtár-formátumú kiadás.

[17] Bernadett SZEKERES: Der Begriff der arbeitnehmerähnlichen Personen in Deutschland. In: Szabó Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa*. Miskolc, 2015/1., 287–290.

[18] M. DE VEIRMAN – V. CAUBERGHE – L. HUDDERS: Marketing through Instagram Influencers: the impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising* 2017/5., 798–828.

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 190–205.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.022

A NEMZETKÖZI VASÚTI ÁRUFUVAROZÁSI SZERZŐDÉS

Contract of international carriage of goods by rail

MÁTYÁS IMRE*

Jelen tanulmány a nemzetközi vasúti árufuvarozási szerződés hátterének és szabályozásának bemutatását célozza, hiszen a vasúti fuvarozás aktuálisabb, mint valaha. A vasúti mindmáig az egyik legkedveltebb és leghatékonyabb fuvarmód, mert gyorsabb, mint a vízi, és olcsóbb, mint a közúti fuvarozás. A környezetvédelmi szempontok, a fenntartható fejlődés és a zöldenergia hasznosításának előtérbe kerülése még inkább felértékeli a vasúti fuvarozást, a nemzetközi jogegységesítési instrumentumok pedig követik a technológia és a határon átnyúló szerződések változásait. Milyen szabályanyag rendezi jelenleg ezt a szerződéstípust, és melyek a sajátosságai? Ezeket a kérdéseket vizsgáljuk a tanulmányban.

Kulcsszavak: *jogegységesítés, határon átnyúló fuvarozás, COTIF, CIM, fuvarozó, felelősség*

This study aims to present the background and regulation of contracts of the international carriage of goods by rail, since rail transport is more relevant than ever. Rail is still one of the most popular and efficient mode of transport, as it is faster than waterway and cheaper than road transport. The prominence of environmental protection aspects, sustainable development and the utilization of green energy increase the value of rail transport even more as changes in technology and cross-border contracts are apparently followed by the instruments of international legal unification. What regulations currently govern this type of contract and what are their characteristics? These questions are investigated in the present paper.

Keywords: *legal unification, cross border transport, COTIF, CIM, carrier, liability*

Bevezetés

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, vagy ha jobban tetszik, nemzetközi üzleti jog jogviszonyai két alapvető jellegzetességet hordoznak magukban. Az egyik a lényeges külföldi elem megléte, amely kollíziót okoz, azaz felveti két vagy több jogrendszer alkalmazásának lehetőségét, a másik pedig a gazdasági-üzleti jelleg, tehát

* DR. MÁTYÁS IMRE
PhD egyetemi docens
Miskolci Egyetem ÁJK
Európai és Nemzetközi Jogi Intézet
Európajogi és Nemzetközi Magánjogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
imre.matyas@uni-miskolc.hu

a profit elérésének célja. Az első esetben, a jogrendszerek összeütközését vagy a felek jogválasztása *(lex pro voluntate)* vagy pedig a fórum közvetett jogrendezése oldhatja fel, míg a gazdasági-üzleti jelleg nem határon átnyúló sajátosság, a belföldi polgári jogi/kereskedelmi jogviszonyokat is a rendszeresség, üzletszerűség és a haszonszerzési cél jellemzi.

Ha tehát ez a két feltétel fennáll, akkor a jogviszony vitán felül a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának hatálya alá tartozik.

Ezen viszonylagosan önálló, komplex jogterület[1] különös részét alapvetően a szerződések joga teszi ki, amelyből két nagy csoport képezhető. Az egyik a főszerződések kategóriája, amelyek a gazdasági céljukat magukban hordozó szerződéseket tartalmazzák, a másik pedig a mellék- vagy járulékos szerződések, amelyek a főszerződések gazdasági céljának megvalósulását hivatottak elősegíteni.[2]

Az első csoportba az adásvételi szerződés, a nagyberendezések szállítása és szerelése, a technológia- és ismeretátadásra vonatkozó szerződések, valamint a lízingszerződés sorolható, míg a mellékszerződések körében találhatjuk az áruk továbbítására vonatkozó, a nemzetközi fizetések lebonyolítását megvalósító, valamint a piacszervező ügyleteket.

Jelen írásban az áruk továbbítását taglaló szerződések közül[3] a nemzetközi vasúti árufuvarozási szerződést fogjuk tüzetesebben megvizsgálni.

1. A kezdetek

A kötöttpályás közlekedés, és ezen belül is a vasút vitathatatlanul az emberiség egyik legnagyobb találmánya. A XIX. században – a gőzgéppel együtt – forradalmasította a közlekedést és az áruszállítást, elképzelhetetlen mértékben felgyorsítva mindkettőt.

Előzményei közé tartozott a bányákban már a XVII. századtól alkalmazott fa nyompálya,[4] amelyeken a csilléket még emberi erővel mozgatták. A XVIII. században, a fémmegmunkálás fellendülésével a fa nyompályát fokozatosan felváltotta a vas sínpár, amely nagyobb terhelhetőséget és ezzel nagyobb kapacitást is jelentett, majd a továbbításba bevonták a lóerőt is. A lóvasút jó pár évtizeden keresztül valós megoldásnak tűnt a személy- és teherszállítás felgyorsításában,[5] azonban a gőzmozdony megjelenése felülírta a várakozásokat. A gőzmozdonyok nagy füst- és

---

1 Mádl Ferenc definíciója, ld. MÁDL Ferenc: *Összehasonlító nemzetközi magánjog – A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Gazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978, 248.

2 VÖRÖS Imre: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga.* I–II–III. Krim Bt., Budapest, 2004, 76–77.

3 Ezek a szerződések a nemzetközi vasúti, közúti, légi, vízi (ebben tengeri és folyami egyaránt), valamint multimodális, illetve konténeres árufuvarozási ügyletek.

4 Legelső kötöttpályás transzport Kr. e. 200 környékén Kínában valósult meg, a Quin-dinasztia idején. Európában az angliai Caldbeck bányáiban, 1560-ban már bizonyíthatóan alkalmazták ezt a megoldást. https://www.oldest.org/geography/railroads/, 2024. április 16.

5 Személyszállításra először a *Surrey Iron Railway* nevű társaság indított menetrendszerű járatokat, 1803-ban, Dél-Londonban Wandsworth and Croydon között. https://www.exploringsurreyspast.org.uk/event_26/, 2024. április 16.

zajterhelése miatt azonban a városokban egészen a XX. század elejéig megmaradtak a lóvontatású, kötöttpályás közlekedési eszközök, az omnibuszok.

George Stephenson, angol mérnök 1815-ben készült el Blücher nevű gőzmozdonyával, amelynek nyomtávja 1435 mm (4 láb 8½ hüvelyk) volt, ami a mai normál nyomtáv szabványa is egyben. Az első mozdony 4 kilométeres óránkénti sebességgel 30 tonnás terhet tudott elvontatni.[6] A nagyobb teherbírás felkeltette a bányatársaságok figyelmét, amelyek szívesen invesztáltak a fejlesztésekbe, így rövid idő alatt nagyot nőtt a hatékonyság.

A világ első gőzüzemű vasútvonala 1825. szeptember 27-én nyílt meg a *Stockton and Darlington Railway* (S&DR) üzemeltetésében, amely a Durham megyei Shildonban lévő szénbányákat kötötte össze Darlingtonnal. Ezt alapvetően Stockton–Darlington-vasútvonalként szokták emlegetni.[7]

A fejlődés megállíthatatlan volt, 1835. május 5-én megnyílt a kontinentális Európa első vasútvonala Brüsszel és Mechelen között, 1858-ban átadták a Liverpool–Manchester-pályavonalat, majd 1869-ben elkészült az észak-amerikai transzkontinentális vasút is, Omaha, Nebraska és Sacramento, Kalifornia útvonalon. 1903-ban pedig a transzszibériai vasútvonal is befejezésre került Szentpétervár és Vlagyivosztok között.[8]

Magyarországon 1846. július 15-én adták át a forgalomnak a Pest–Vác közötti első pályaszakaszt.

A hatalmas mértékű vasútfejlesztés jelentősen elősegítette a kapcsolódó ágazatok fejlődését, hiszen a vonalak építéséhez nagy mennyiségű fém alapanyagra volt szükség, így a gazdasági folyamatok motorja lett a vasipar és a szerszámgépgyártás is.

2. Jogi háttér

A vasút rohamos elterjedése nem csoda, hiszen forradalmasította a személyszállítást és az árufuvarozást. Korábban elképzelhetetlen mennyiségben lehetett árukat nagy távolságra, biztonságosan és viszonylag olcsón eljuttatni, egyértelműen elősegítve a külföldi piacok elérését és ezáltal a határon átnyúló szerződések volumenének növelését. Az ügyletek megnövekedett száma egyúttal azonban szükségessé tette azok jogi szabályozását is.

Nagy-Britanniában már 1844-ben kibocsátották a *Railway Act* elnevezésű vasúti törvényt, amely minimumkövetelményeket támasztott a vasúttársaságok működését illetően, és rendelkezett a vasútvonalak esetleges állami megvásárlásának lehetőségéről is.[9]

---

[6] SZŰCS Tamás: *A vasúti közlekedés*. 10. http://oktat.uw.hu/munka/szallit/technika/2_vasutTech.pdf, 2024. április 16.

[7] A vasútvonal eleinte üzemi célt szolgált, a gőzüzemű személyszállításra csak 1833-tól volt igénybe vehető. https://www.ice.org.uk/what-is-civil-engineering/what-do-civil-engineers-do/stockton-and-darlington-railway, 2024. április 16.

[8] SZŰCS Tamás: i. m. 18–25.

[9] Bővebben: Mark F. BAILEY: The 1844 Railway Act: A Violation of Laissez-Faire Political Economy? *History of Economic Ideas* 12, No. 3, 2004, 8–9.

Magyarországon, igen előremutatóan 1836-ban elfogadásra került az *Ország köz-javát és kereskedését gyarapító magános vállalatokról* szóló 1836. évi XXV. törvénycikk, amely alapvetően a vasútépítéshez szükséges infrastruktúra biztosítása, vasútvonalak építése miatti kisajátítás rendezése, valamint, csakúgy, mint az angol törvény esetében is az volt, hogy a vasútvonal megépítését és a beruházás költségeinek megtérülését követően átszálljon-e a vasúti pálya tulajdonjoga az államra. A törvénycikkben ezért a 13 legsürgősebben kiépítendő vasútvonal végpontjait is meghatározták, hogy a következő országgyűlésig terjedő időtartamban megkezdődhessen a vasútépítés.[10]

Nemzetközi szinten 1890-ben érkezett el a jogegységesítés ideje, amikor Bernben elfogadták a Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezményt. Az egyezményt Magyarországon *a vasuti árufuvarozás tárgyában Bernben 1890. évi október 14-én létrejött nemzetközi egyezmény beczikkelyezéséről és az azzal kapcsolatos intézkedésekről* szóló 1892. évi XXV. törvénycikk hirdette ki.

Az egyezményt folyamatos revízió alá vették, a gyakorlati tapasztalatok és a műszaki fejlődés okán átdolgozták, kiegészítették. Az 1980-as Berni Egyezmény megoldásainak implementálása fontos mérföldkő volt a szabályozásban. [11]

Ezt később a Vilniusban elfogadott, 1999. június 3-án kelt Jegyzőkönyv alapján átdolgozták, és hazánkban a 2006. évi LXXVII. törvény kodifikálta.[12] Ezt később 2009-ben és 2018-ban is módosították, amely a 2020. évi LXII. törvénnyel került inkorporálásra a magyar jogba.[13]

Szólni kell a volt szocialista országok „ellenegyezményéről" is, amely a Nemzetközi Vasúti Árufuvarozásról Szóló Megállapodás címet viseli, de az orosz nyelvű rövidítése alapján főként SZMGSZ-ként ismert.[14] Az 1951-ben, a szovjet érdekszféra országainak nemzeti vasúttársaságai által elfogadott megállapodás kvázi általános szerződési feltételként funkcionált, azaz jogforrás volt, de nem jogi norma. A kilencvenes évektől folyamatosan haladt a megállapodás jogszabályi formába öntése, amely jelenleg 25 tagot számlál, de az néhány kérdés (pl. elévülés) kivé-

---

[10] FENYVESSY Adolf: *Az első magyar vasút története.* MTA, Budapest,1883, 14.

[11] La Convention relative aux transports internationaux ferroviaires (COTIF), azaz Berni Egyezmény, amely 1985. május 1-jén lépett hatályba, Magyarországon az 1986. évi 2. törvényerejű rendelet hirdette ki.

[12] 2006. évi LXXVII. tv. a Bernben, 1980. május 9-én kelt, Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény (COTIF) módosításáról Vilniusban elfogadott, 1999. június 3-án kelt Jegyzőkönyv kihirdetéséről.

[13] 2020. évi LXII. törvény a Bernben, 1980. május 9-én kelt Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény (COTIF) Vilniusban elfogadott, 1999. június 3-án kelt Jegyzőkönyv szerinti szövegének 2009. évi és 2018. évi módosításai kihirdetéséről, valamint a Bernben, 1980. május 9-én kelt, Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény módosításáról Vilniusban elfogadott, 1999. június 3-án kelt Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 2006. évi LXXVII. törvény módosításáról.

[14] *СОГЛАШЕНИЕ О МЕЖДУНАРОДНОМ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ГРУЗОВОМ СООБЩЕНИИ (СМГС) – a Nemzetközi Vasúti Árufuvarozásról szóló Megállapodás (SzMGSz).*

telével alapvetően a CIM szabályaira épül.[15] A kelet felé irányuló áruforgalom zökkenőmentes lebonyolítása érdekében Magyarország 2002-ben, kormányrendelettel erősítette meg részvételét a megállapodásban,[16] amelyet többször is megújítottak.[17] A két jogforrás viszonyának vizsgálata főként Európa keleti felén vált ki érdeklődést, azonban az európai piacok felé törekvő ázsiai országok jogtudománya is egyre aktívabb az összehasonlító kutatások terén.[18]

3. Az egyezmény szabályai

A Berni Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezmény 1893-ban lépett hatályba, jelenleg az azt működtető nemzetközi szervezetnek (OTIF)[19] 51 tagja van, Európából, Észak-Afrikából és a Közel-Keletről. Az egyezmény a komplex vasúti fuvarozás szabályozását rendezi. Jelen tanulmány tárgya azonban kizárólag az árufuvarozás, ennek okán írásunkban az egyezmény a *Nemzetközi Vasúti Árufuvarozási Szerződésre vonatkozó Egységes Szabályok* című, CIM[20] rövidítéssel hivatkozott (a továbbiakban: CIM), B függelékének szabályai bírnak relevanciával.[21] A CIM-függeléket már 1961-ben elfogadták, de csak 1980-ban inkorporálták a főegyezménybe. [22]

---

[15] BÁNRÉVY Gábor: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga.* Szent István Társulat, Budapest, 2003, 157.

[16] *A Nemzetközi Vasúti Árufuvarozásról szóló Megállapodás (SZMGSZ) kihirdetéséről* szóló 170/2002. (VIII. 7.) Korm. rendelet.

[17] Ezeket Magyarországon többek között az azóta már hatályon kívül helyezett, *a Nemzetközi Vasúti Árufuvarozásról szóló Megállapodás (SzMGSz) és Mellékletei módosításokkal és kiegészítésekkel egységes szerkezetben történő kihirdetéséről* szóló 2011. év XXXVII. törvény *és a Nemzetközi Vasúti Árufuvarozásról szóló Megállapodás (SzMGSz) és Mellékletei 2015. és 2016. évi módosításaival egységes szerkezetben történő kihirdetéséről* szóló 2016. évi CV. törvény, *valamint a Nemzetközi Vasúti Árufuvarozásról szóló Megállapodás (SzMGSz) és Mellékletei 2017. évi módosításainak kihirdetéséről* szóló 2018. évi XXXIV. tv. hirdette ki.

[18] Erről bővebben: Yan ZHU – Vadim FILIMONOV: Comparative study of international carriage of goods by railway between CIM and SMGS. *Frontiers of Law in China* 2018, 13 (1), 115–136.

[19] Organisation intergouvernementale pour les transports internationaux ferroviaires – OTIF, azaz a *Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Államközi Szervezet*.

[20] Règles uniformes concernant le contrat de transport international ferroviaire des marchandises (CIM – Appendice B à la Convention) – A nemzetközi vasúti árufuvarozási szerződésre vonatkozó egységes szabályok.

[21] Az egyéb mellékletek:
A Nemzetközi Vasúti Személyszállítási Szerződésre vonatkozó Egységes Szabályok (CIV –A Függeléke)
A Veszélyes Áruk Nemzetközi Vasúti Fuvarozásáról szóló Szabályzat (RID – C Függeléke)
Egységes Szabályok a nemzetközi vasúti forgalomban engedélyezett járművekre vonatkozó szerződésekre (CUV – D Függeléke)
Egységes Szabályok a nemzetközi vasúti forgalomban használt infrastruktúrára vonatkozó szerződésekre (CUI – E Függeléke)

Az 1980-as COTIF-egyezmény többször módosított, hatályos szövegét a 2006. évi LXXVII. törvény tartalmazza.

A CIM területi hatálya olyan államokra terjed ki, amelyek között biztosított a vasúti összeköttetés, így értelemszerűen Európa és a Földközi-tenger medencéje érintett. A szabályok az árunak a feladótól a címzettig történő rendeltetésszerű eljuttatását rendezik, azaz a fuvarozás során a vasútnak mit és hogyan kell teljesítenie, milyen kimentési okokra hivatkozhat szerződésszegés esetén, és hogyan alakul a jogérvényesítés menete. A CIM akkor lesz alkalmazandó a nemzetközi vasúti árufuvarozási szerződésre, ha az áru átvételének és kiszolgáltatásának helye két külön tagállam területén található, ha azonban a szerződő felek jogot választanak, azaz megállapodnak a CIM alkalmazásában, akkor elég csak egy tagállam érintettsége.[23] (2. cikk)

A CIM szabályai kógens jellegűek, de a fuvarozó vállalhat nagyobb felelősséget és terhesebb kötelezettséget is. (5. cikk)

A fuvarozási jogviszony meghatározása nem okoz meglepetést: a fuvarozó az árut díjazás ellenében a rendeltetési helyre fuvarozza, és ott a jogosultnak átadja. Jelentős változás az 1980-as rendszerhez képest, hogy a szerződés létrejöttéhez immáron nem szükséges az áru átadása, így a vasúti árufuvarozási szerződés a Vilniusi Jegyzőkönyv elfogadásával reálszerződésből konszenzuál szerződéssé vált.[24]

Érdekes megoldás egy anyagi jogi jogegységesítési instrumentumtól, hogy *ipso facto* kollíziós szabályokat is tartalmaz. A CIM ugyanis több esetben[25] is utal a

---

Egységes Szabályok a nemzetközi forgalomban használni tervezett vasúti berendezésekre vonatkozó műszaki szabványok érvényesítésére és egységes műszaki előírások elfogadására (APTU – F Függeléke)

22 VÖRÖS Imre: i. m. II. 215.

23 Ez az alkalmazási kötelezettség is kógens jellegű, ahogy azt a Legfelsőbb Bíróság is megállapította Pfv.X.21.688/1998. sz. ítéletében: A Nemzetközi Vasúti Árufuvarozási Egyezmény alapján elbírálásra kerülő jogvitában a belföldi jog csak annyiban alkalmazható, amennyiben az egyezmény szabályai rendelkezést nem tartalmaznak. Ebből következik, hogy a jogosulatlanul beszedett kocsiálláspénz visszatérítésére és az azután felszámítható kamat mértékére az egyezmény szabályait kell alkalmazni. (BH 1999.1.21)

24 Berni Egyezmény (1980) 11. cikk: *A fuvarozási szerződést megkötötték, amint a feladási vasút az árut fuvarlevéllel együtt fuvarozásra átvette*.
Vilniusi Jegyzőkönyv (1999) 6. cikk 1. §: *A fuvarozó a fuvarozási szerződéssel arra vállal kötelezettséget, hogy az árut díjazás ellenében a rendeltetési helyre fuvarozza, és ott az átvevőnek átadja*.
2. §: *A fuvarozási szerződést egy egységes minta alapján kiállított fuvarlevél igazolja. A fuvarlevél hiánya, szabálytalansága vagy elveszése nem érinti sem a szerződés létezését, sem érvényességét, amely ilyen esetben is a jelen Egységes Szabályok hatálya alá tartozik.*

25 Például a 11. és 17. cikk rendelkezései az áru megvizsgálási kötelezettsége körében. Ehhez ld. MOLNÁR István János – OSZTOVITS András Mihály – PALÁSTI Gábor Péter: *Nemzetközi Magánjog és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Joga*. Kiegészítő jegyzet. (szerk.: Palásti Gábor) Patrocinium, Budapest, 2013, 144.

jogcselekmény kifejtésének helye szerinti állam jogára, amely a *lex loci actus* kapcsolóelvét vonja be a szabályozásba.

A szerződés fuvarokmánya a fuvarlevél, ami a hajóraklevéllel ellentétben nem minősül értékpapírnak, és hiánya, szabálytalansága vagy elveszése nem érinti a szerződés létezését vagy érvényességét. Fontos szabály, hogy a fuvarlevelet minden egyes küldeményre ki kell állítani. Egy fuvarlevél eltérő megállapodás hiányában csak egy vasúti kocsi rakományára érvényes. (6. cikk.) A fuvarlevél ugyan nem kötelező, de a fuvarozó számára lényeges, hogy igazolni tudja, milyen árut vett át, mennyiség, minőség és csomagolás tekintetében, hiszen az áru az ő birtokába kerül, ezért annak megőrzése érdekében fokozott gondossággal kell eljárnia. Ha a jogosult/címzett az áru kiszolgáltatása során szerződésszegésre hivatkozik, a fuvarozó elsősorban a megfelelő tartalommal kiállított fuvarlevél alapján mentesülhet a felelősség alól.

Amennyiben a feladó és a fuvarozó nem állapodnak meg másképp, a költségeket (fuvardíj, egyéb díjak, vám és más, a szerződés megkötésétől az áru kiszolgáltatásáig felmerülő költség) a feladó fizeti. (10. cikk) A felek természetesen eltérhetnek ettől a megoldástól, de a fuvarozó érdekét az szolgálja, ha már a fuvarozás megkezdése előtt megkapja a fuvardíjat, illetve annak kifizetése egyéb módon biztosított számára.

A fuvarozó bármikor jogosult megvizsgálni, hogy a fuvarozási feltételeket betartották-e, és hogy a küldemény megegyezik-e a feladó által a fuvarlevélbe beírt adatokkal. Ha a vizsgálat érinti a küldemény tartalmát, azt lehetőség szerint a jogosult (akár a feladó, akár a címzett) jelenlétében kell végezni; ha ez nem lehetséges, a vizsgálatot bizonyítható módon, például tanúk előtt szükséges végrehajtani. (11. cikk.) Ha a fuvarozó rendellenességet észlel, azt felvezeti a fuvarlevélre.

Fontos szabály, és egyben jelzi a fuvarlevél jelentőségét is, hogy az ellenkező bizonyításáig igazolja a fuvarozási szerződés megkötését, feltételeit és az árunak a fuvarozó általi átvételét, továbbá természetesen az átvett áru mennyiségét, minőségét és csomagolását is. Fuvarlevél hiányában tehát a fuvarozó kockáztatja, hogy olyan kárért is felelnie kell, amely már az áru átvételekor fennállott.

A rakodást illetően, megállapodás hiányában az árudarabok be- és kirakása a fuvarozó, míg a kocsirakománynál a berakás a feladó, a kirakás pedig a kiszolgáltatást követően a címzett feladata. A feladó felelős a berakodás során okozott károkért. Bár a CIM ezt nem nevesíti, de ugyanez a logika érvényesül a címzett általi kirakodás során okozott károk esetében is. (13. cikk)

A fuvarozó által okozott kár háromféle lehet. Az áru késedelme, elvesztése vagy károsodása. Mindhárom tényállás eltérő módon valósul meg, de az első kettő esetében fontos szerepet játszanak a határidők.

A CIM az alábbi határidőket állapítja meg a fuvarozás tekintetében, amelyektől kizárólag a fuvarozó terhére lehet eltérni.

A fuvarozási határidő maximuma kocsirakományok tekintetében, 12 óra kezelési időt követően, minden megkezdett 400 km-re 24 óra; darabáru esetén, 24 óra kezelési időt követően, minden megkezdett 200 km-re 24 óra. A fuvarozási határidő az áru átvételétől kezdődik és a fuvarozó hibáján kívüli várakozás idejével

meghosszabbodik. A fuvarozási határidő vasárnap és a törvényes ünnepnapokon szünetel. (16. cikk)

A rendeltetési hely elérését követően, a fuvarozó köteles a teljesítés helyén, átvételi elismervény és a fuvarozási szerződés alapján járó összegek megfizetése ellenében a címzettnek a fuvarlevelet átadni és az árut kiszolgáltatni. (17. cikk)

Az árut azonban nem minden esetben lehet zökkenőmentesen a rendeltetési helyre juttatni. Ha a fuvarszerződés teljesítése során akadály merül fel,[26] a fuvarozó eldöntheti, hogy célszerű-e az áru fuvarozását az útvonal megváltoztatásával folytatni, vagy a jogosult érdekének az felel meg inkább, ha a fuvarozó a rendelkezésére álló lényeges adatok közlése mellett az utasítását kéri. Ha a fuvarozás folytatása objektíve nem lehetséges,[27] a fuvarozó köteles utasítást kérni a rendelkezésre jogosult személytől. Ha a fuvarozó észszerű időn belül nem kap utasítást, olyan intézkedéseket kell tennie, amelyek megítélése szerint a rendelkezésre jogosult személy érdekeinek leginkább megfelelnek. (20. cikk) A fuvarozási akadálytól meg kell különböztetnünk a kiszolgáltatási akadályt. Utóbbi esetén a fuvarozó elérte a rendeltetési helyet, az árut azonban érdekkörén kívül eső okból nem tudja kiszolgáltatni a jogosultnak. Ebben az esetben haladéktalanul értesítenie kell a feladót, kivéve, ha a feladó a fuvarlevélbe tett bejegyzéssel úgy rendelkezett, hogy kiszolgáltatási akadály esetén az árut neki küldjék vissza. (21. cikk)

A fuvarozót a szerződés teljesítése során természetesen nem érheti kár az érdekkörén kívül felmerült akadályok miatt, így követelheti ezzel kapcsolatos költségeinek megtérítését. Amennyiben az áru romlandó, vagy állapota ezt indokolttá teszi, vagy ha a raktározási költségek nem állnának arányban az áru értékével, a fuvarozó az árut értékesítheti, anélkül, hogy a jogosult utasításait bevárná. A fuvarozó más esetben is értékesítheti az árut, ha észszerű határidőn belül nem kapott a jogosulttól ezzel ellenkező olyan utasítást, amelynek végrehajtása tőle észszerűen elvárható. (22. cikk)

4. A fuvarozó felelőssége

A CIM lényegi része, egyben a nemzetközi fuvarjog kulcskérdése a fuvarozó felelősségének meghatározása. Mivel a rendszerint értékes áru hosszabb időn keresztül a fuvarozó birtokában van, minden tőle telhetőt meg kell tennie, hogy az szerződésszerűen meg is érkezzen a címzetthez. Ennek körében azonban jóval magasabb szintű felelősség terheli, mint az általános felelősségi alakzatoknál, azaz nem mentheti ki magát arra hivatkozással, hogy úgy járt el, ahogy adott helyzetben általában elvárható. A fuvarozót tehát objektív felelősség terheli, és csak igen szűken, a CIM által meghatározott esetekben mentesülhet. A fuvarozó felelősségét az objektív jelleg mellett két másik, úgymint a korlátozott és az egyetemleges jelző is meghatározza.

---

[26] Ezt nevezzük fuvarozási akadálynak.

[27] Vö. az úton lévő árut *(res in transitu)* érintő kényszercselekmények esetén a kapcsolóelv megváltozása.

4.1. Az objektív felelősség.

Mit már említettük, a fuvarozó alapvetően az áru késedelméért, elvesztéséért, illetve sérüléséért felel.

Az objektív felelősségből eredően kimentésre csak igen szűk körben van lehetőség, de a CIM alapján a kimentési okok kettős osztatúak. Az első esetben a kimentési ok fennálltát a fuvarozónak kell bizonyítani. Ezek az alábbiak: A jogosult hibája, a fuvarozó hibájára vissza nem vezethető rendelkezése, az áru sajátos hibája (belső megromlás, veszteség stb.) vagy olyan körülmény, amelyet a fuvarozó nem kerülhetett el, és amelynek következményeit el sem háríthatta. A fenti körülmények esetén a fuvarozó megjelöli az áru elvesztését, sérülését, vagy a fuvarozási határidő túllépését előidéző okot, és annak tényleges bekövetkeztét bizonyítania szükséges.

A másik esetben mentesül a fuvarozó, ha az elveszés vagy sérülés a következő körülmények egyikével vagy ezek közül többel együtt járó különös kockázatból ered:

a) az áru nyitott vasúti kocsiban történő fuvarozása;
b) a csomagolás hiánya vagy hiányossága olyan áruknál, amelyek csomagolás nélkül vagy hiányos csomagolásban természetüknél fogva elveszésnek vagy sérülésnek vannak kitéve;
c) a feladó által végzett berakás vagy a címzett által végzett kirakás;
d) bizonyos áruk természetes tulajdonságai, amelynek következtében teljes vagy részleges elveszésnek vagy sérülésnek vannak kitéve, különösen törés, rozsdásodás, természetes belső megromlás, kiszáradás, vagy elszóródás útján;
e) az árudarabok szabálytalan, pontatlan vagy hiányos megnevezése vagy számozása;
f) élőállat fuvarozása;
g) olyan fuvarozás, amely az érvényes rendelkezések vagy a feladó és a fuvarozó között létrejött és a fuvarlevélbe bejegyzett megegyezés alapján kísérővel történik, ha az elveszés vagy a sérülés olyan kockázatból ered, amelyet a kísérőnek kellett volna elhárítania. (23. cikk)

Ezen esetekben a fuvarozó hivatkozik egy vagy több, kárt okozó körülményre és a CIM megdönthető vélelmet állít fel, hogy ez valóban így történt. A jogosultat azonban a megdönthető vélelemmel szemben megilleti az ellenbizonyítás joga. (25. cikk)

4.2. Egyetemlegesség

Ha a fuvarozást több vasúttársaság végzi, a fuvarozási szerződés rendelkezéseinek megfelelően az árunak a fuvarlevéllel való átvételével minden fuvarozó szerződő féllé válik, és terhelik az abból eredő kötelezettségek. Ebben az esetben minden fuvarozó a kiszolgáltatásig felelős az egész útvonalon történő fuvarozásért. A károsult tehát a kárt bármely vasúttársaságtól követelheti, és amennyiben követelése jogos, a kérelmezett vasúttársaságnak (részfuvarozónak) a teljes kártérítési összeget ki kell fizetnie. (26. cikk) Ezen rendelkezés érvényes a teljesítési segéd igénybevételének esetében is. (27. cikk)

4.3. Korlátozottság

A nemzetközi fuvarozásban a kártérítés mértéke korlátozott. Ez az objektív felelősség ellentételezéseképpen fogható fel, hiszen, ha a fuvarozónak magasabb felelősségi szinten kell dolgoznia, ami azt jelenti, hogy jóval szűkebb mértékben tudja magát kimenteni, akkor méltányos, hogy ezen, emelt szintű felelősség korlátozott mértékű kártérítési kötelezettséggel párosuljon. A vasúti árufuvarozásban a kártérítés mértéke árukilogrammonként 17 elszámolási egység, azaz SDR[28], tehát bármilyen értékű is az áru, a fuvarozó bizonyított szerződésszegése esetén, csak ilyen összeg tekintetében áll fenn a kártérítési felelősség.

Fontos kiemelni, hogy három esetben nem érvényesül a kártérítés korlátozott jellege.

Az első, amikor a fuvarozó szándékosan vagy súlyosan gondatlanul okoz kárt, tehát a gondatlanság olyan mértékű, hogy annak következményeként észszerűen várható a kár bekövetkezése. Ilyen esetekben ugyanis a fuvarozó elveszíti azt a védendő pozícióját, ami a jóhiszemű és tisztességes eljárás, valamint az együttműködési kötelezettségre vonatkozó alapelvek szerint megilleti. (36. cikk)

Másodsorban értékbevallás esetén sem érvényesül a korlátozott kártérítés, hiszen ebben az esetben a feladó és a fuvarozó megegyeznek, hogy a feladó a fuvarlevélbe bejegyzi az áru értékét. Ez az érték pedig felülírja a CIM által meghatározott felső korlátot. (34. cikk)

Harmadsorban a kiszolgáltatási érdek bevallásának intézményét kell megemlíteni, ami hasonló az érdekbevalláshoz, annyi eltéréssel, hogy a feladó – elveszés, sérülés, vagy a fuvarozási határidő túllépése esetére – a kiszolgáltatási érdek számszerű összegét jegyzi fel a fuvarlevélre[29]. Bizonyított kár esetén az így megjelölt összegig követelhető kártérítés. (35. cikk)

---

[28] Az SDR (*Special Drawing Rights* – különös levonási jogok) egy elszámolási egység, vagy ha úgy tetszik számlapénz, nemzetközi tartalékeszköz, amelyet az IMF (International Monetary Fund – Nemzetközi Valutaalap) hozott létre 1969-ben a tagországok hivatalos tartalékainak (alapvetően a fizikai arany és az amerikai dollár) kiegészítésére. A mai napig összesen 660,7 milliárd SDR-t (ami körülbelül 943 milliárd USD-nek felel meg) allokált az IMF. Ez magában foglalja a valaha volt legnagyobb, 2021. augusztus 2-án jóváhagyott, mintegy 456 milliárd SDR összegű allokációt. (2021. augusztus 23-i adat) Az SDR értéke egy öt valutából – amerikai dollár/USD, euró/EUR, kínai jüan/CNY, japán jen/JPY és brit font/GBP – álló kosár alapján kerül meghatározásra. Valutakódja: XDR. https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/special-drawing-rights-sdr, 2024. április 16.

[29] A kiszolgáltatási érdek már megjelent az 1892. évi XXV. tövénycikk 41. czikkében is, miszerint: *„Ha szállitási érdek-bevallás történt, akkor a kár bizonyitása nélkül következő téritmények igényelhetők:*
A szállitási határidő 1/10-éig (bezárólag) terjedő késedelem esetén a fuvardij 2/10-e.
A szállitási határidő 2/10-éig (bezárólag) terjedő késedelem esetén a fuvardij 4/10-e.
A szállitási határidő 3/10-éig (bezárólag) terjedő késedelem esetén a fuvardij 6/10-e.
A szállitási határidő 4/10-éig (bezárólag) terjedő késedelem esetén a fuvardij 8/10-e.
Hosszabb tartamu késedelem esetén az egész fuvardij."

5. A kártérítés

Mint fentebb említettük, a fuvarozó három módon okozhat kárt a jogosultnak, az áru elvesztése, sérülése vagy a fuvarozási határidő túllépése esetén.

Az áru elvesztését vélelmezni kell, ha azt a fuvarozási határidő lejártától számított harminc napon belül az átvevőnek nem szolgáltatták ki vagy nem bocsátották a rendelkezésére. A jogosult azonban előzetesen írásban rendelkezhet, hogy amennyiben később előkerül az áru, azt szolgáltassák ki a számára. Ebben az esetben a vasúttal elszámol, tehát – a költségek levonásával – visszafizeti az áru elvesztése okán kapott kártérítést, de a késedelem jogkövetkezményeire igényt tarthat. Ha az áru visszakövetéséről nem rendelkezik, vagy azt a visszaszolgáltatás megnyíltát követő 30 napon belül nem kéri, az elvesztéstől számított 1 év elteltével a fuvarozó rendelkezik az áru felett annak a tagállamnak a jogszabályai és előírásai szerint, amelynek a területén az áru található.[30] (29. cikk)

5.1. Kártérítés az áru elvesztése esetén

Az áru teljes vagy részleges elveszése esetében a fuvarozó, minden további kár megtérítése nélkül, olyan kártérítést tartozik fizetni, amelynek összegét az áru tőzsdei árfolyama, vagy ha ilyen nincs, az aktuális piaci ár, és ha ilyen sincs, az azonos fajtájú és minőségű árunak az áru felvételének helyén és napján fennálló szokásos értéke alapján számítják ki. Ez az összeg azonban nem lehet magasabb a már említett 17 SDR/árukilogramm értékhatárnál. Ez azt jelenti, hogy bár a kártérítés korlátozott, ha az áru piaci vagy tőzsdei értéke nem éri el a 17 SDR/kg összeget, a károsult mégis teljes kártérítést kaphat. Az áru értékének megtérítésén túlmenően a vasút megfizetni tartozik a fuvardíjat, a kifizetett vámilletéket és az egyéb, az elveszett áru fuvarozásával kapcsolatos költségeket, ebbe bele nem értve a fogyasztási adót, ha azt előzetesen nem számolták fel. (31. cikk)

5.2. Kártérítés a sérülésért

Az áru sérülése esetében a fuvarozónak az áru tényleges értékcsökkenésének összegét kell megtérítenie. Ezt az összeget az áru elvesztése esetén fizetni hivatott kártérítés százalékos értékcsökkenésnek alapján kell kiszámítani. A fizetendő kártérítés értelemszerűen nem haladhatja meg az áru teljes értékét, azaz azt az értéket, amelyet elvesztés esetén kellene a fuvarozónak megfizetnie, illetve ha az árunak csak egy meghatározható része sérült meg, azt az összeget, amelyet az értékcsökkenést szenvedett rész elveszése esetében kellene megfizetni. Ebben az esetben is érvényesülnek a fenti pontban részletezett egyéb költségek, amelyek megfizetésére a károsult igényt tarthat. (32. cikk)

A kiszolgáltatási érdek bejelentése tehát lehetővé tette, hogy a jogosult a kár bizonyítása nélkül is kártérítéshez jusson.

[30] Ld. 25. lábjegyzetben említett kollíziós szabály.

5.3. Kártérítés a fuvarozási határidő túllépéséért

Ha az áru késedelmes kiszolgáltatása kárt okoz, a fuvarozó kártérítés fizetésére köteles, ami nem lépheti túl a fuvardíj összegének négyszeresét. A késedelem fogalma az jelenti, hogy az áru nem szerződésszerűen, a fuvarozási határidő túllépésével érkezett meg. Ilyenkor tehát elvesztésről nem beszélhetünk. Ha a káresemények kumulálódnak, minden esetben az adott kárra irányadó kártérítés fizetendő. Elvesztés esetében, ami nyilván késedelemmel is jár, csak az elvesztésre vonatkozó jogkövetkezmény alkalmazható, míg részleges elvesztés során az el nem veszett áru tekintetében érvényesül a fuvardíj legfeljebb négyszeres összegének fizetési kötelezettsége. Ha az áru sérülése nem a fuvarozási késedelem következménye, akkor a sérülés és a késedelem miatti kártérítés egymás mellett is alkalmazható, azonban fontos kikötés, hogy a kártérítések együttes összege nem haladhatja meg az áru teljes elvesztése esetén fizetendő kártérítési összeget. (33. cikk)

6. Az igényérvényesítés folyamata

A nemzetközi vasúti árufuvarozási szerződés tekintetében, az igényérvényesítés érdekében szigorúan meghatározott lépéseket kell megtenni.

A jogosult az áru kiszolgáltatását követően haladéktalanul megvizsgálja azt. Ha sérülést vagy részleges elvesztést tapasztal, vagy ha azt a fuvarozó a kiszolgáltatást megelőzően észleli, a fuvarozó köteles késedelem nélkül, és ha lehetséges, a jogosult jelenlétében jegyzőkönyvben rögzíteni – az elveszés vagy sérülés természete szerint – az áru állapotát, tömegét és amennyire lehetséges, a kár terjedelmét és okát, valamint keletkezésének időpontját. Ezt a jegyzőkönyvet vasúti szakzsargonban tényálladéki jegyzőkönyvnek[31] nevezik. Ha a jogosult a fuvarozó jegyzőkönyvben foglalt megállapításaival nem ért egyet,[32] és/vagy azokat nem fogadja el, követelheti, hogy az áru állapotát és tömegét, valamint a kár okát és összegét a felek vagy a bíróság által kijelölt szakértő állapítsa meg. (42. cikk)

A fuvarozási szerződéssel kapcsolatos igényeket annak a fuvarozónak kell írásban címezni, aki ellen a peres eljárás indítható.[33] (43. cikk) A fuvarozók fő szabály

---

[31] Tényálladéki jegyzőkönyv kiállítása során nélkülözhetetlen a tényálladéki jegyzőkönyv számának és kiállítási dátumának (hónap, nap) valamint az azt kiállító fuvarozó kódjának megadása a Fuvarozói Kódok Jegyzéke szerint (www.cit-rail.org). Ehhez bővebben: *CIM-Fuvarlevél Kézikönyv (GLV-CIM)*. http://mvakft.hu/wp-content/uploads/2019/07/SULI-GLV-CIM_Fuvarlev%C3%A9l_K%C3%A9zik%C3%B6nyv.pdf, 2024. április 17.

[32] A magyar joggyakorlat a legtöbb európai országtól eltérően különbséget tesz a kiszolgáltatás előtt vagy után felvett jegyzőkönyv jogi jelentőségét illetően. Ez utóbbi esetben ugyanis a címzettet terheli annak bizonyítása, hogy a kár még a kiszolgáltatás előtt keletkezett. Ehhez ld. BÁNRÉVY: i. m. 158.

[33] Az írásban benyújtott igény a felszólamlás, amelyet meg kell előznie a tényálladéki jegyzőkönyv felvételének, és amely nélkül nincsen perlési lehetőség. Ha a feladó él felszólamlással, a fuvarlevél másodpéldányát kell bemutatnia. Ennek hiányában be kell mutatnia az átvevőtől kapott meghatalmazását, vagy bizonyítania kell, hogy az átvevő az áru átvételét megtagadta, továbbá csatolni kell a tényálladéki jegyzőkönyvet is.

szerint egyetemlegesen felelnek, ám a perlési jog viszonylag korlátozott. Pert csak az első fuvarozó vagy az utolsó fuvarozó ellen, vagy az ellen a fuvarozó ellen lehet indítani, akinek tevékenysége során az eljárás megindítására okot adó körülmény történt. Perlési joggal a feladó vagy a címzett (a CIM szóhasználata szerint: átvevő) rendelkezik. Előbbi addig az időpontig, amíg a fuvarlevelet kiváltotta, az árut átvette vagy rendelkezési jogát gyakorolta, míg utóbbi attól az időponttól, amikor a fuvarlevelet kiváltotta, az árut átvette vagy rendelkezési jogát gyakorolta. (44. cikk)

A fentieken túlmenően szigorú joghatósági szabályok érvényesülnek a CIM-függelékben, tekintve, hogy amennyiben a felek nem éltek joghatóság kikötésének lehetőségével, csak az a bíróság járhat el, ahol az alperes lakóhelye, szokásos tartózkodási helye, székhelye, illetve az a telephelye vagy irodája van, amely a fuvarozási szerződést megkötötte, vagy ahol a fuvarozó az árut átvette, vagy a kiszolgáltatásra kijelölt hely van. (46. cikk)

Újabb strict szabály, hogy amennyiben a jogosult az árut átveszi, a fuvarozóval szemben részleges elveszésért, sérülésért vagy a fuvarozási határidő túllépéséért a fuvarozási szerződésből eredő keresetindítási joga megszűnik. (47. cikk) Kivétel ez alól részleges elvesztés vagy sérülés esetén, ha az elveszést vagy sérülést az előtt állapították meg, hogy a jogosult az árut átvette; vagy a kár megállapítása kizárólag a fuvarozó hibájából maradt el; egyebekben külsőleg fel nem ismerhető olyan kár esetében, amelyet csak azt követően állapítottak meg, hogy a jogosult az árut átvette, ha a jogosult a kár felfedezése után azonnal, de legkésőbb az áru átvételét követő hét napon belül a kár megállapítását kéri, és bizonyítja, hogy a kár a felvétel és a kiszolgáltatás között keletkezett.

Perelhető továbbá a fuvarozó a fuvarozási határidő túllépése esetében, ha a jogosult hatvan napon belül az első, az utolsó vagy a károkozó fuvarozók valamelyikével szemben a jogait érvényesíti; illetve, ha a jogosult bizonyítja, hogy a kár olyan cselekményből vagy mulasztásból származik, amelyet akár ilyen kár előidézésének szándékával, akár gondatlanságból okoztak, annak tudatában, hogy a kár valószínűleg bekövetkezik.

A fuvarozási szerződésből eredő igények egy év alatt évülnek el. Az elévülési idő azonban két év, ha a fuvarozó által az átvevőtől beszedett utánvét kifizetésére irányuló igényre, a fuvarozó általi eladásból eredő bevételek visszafizetésére irányuló igényre; szándékosan vagy gondatlanul, de ilyen kár valószínű bekövetkezésének a tudatában elkövetett cselekmény vagy mulasztás által okozott kár megtérítésére irányuló igényre vagy az újrafeladást megelőző valamely fuvarozási szerződésre alapított igényre vonatkozik, (48. cikk)

Ha az átvevő nyújt be igényt, be kell mutatnia a fuvarlevelet, ha azt neki átadták.

A fuvarlevelet, a másodpéldányát, valamint mindazokat az okiratokat, amelyeknek az igényhez való csatolását a jogosult szükségesnek tartja, eredetiben vagy – a fuvarozó kívánságára kellőképpen hitelesített – másolatban kell benyújtani.

Fontos szabály, hogy az elévülés szünetel, amíg a szabályszerűen benyújtott felszólamlást a vasút el nem intézte, ebben a körben annak helyt adhat vagy elutasíthatja.[34]

Az egyetemleges kötelezés okán a fuvarozók között elszámolási és visszkereseti jogviszony jön létre.

Záró gondolatok

A Berni Egyezmény, illetve újkori megvalósulásában a COTIF Egyezmény CIM-függeléke immáron évszázadokon átívelően szabályozza a nemzetközi vasúti fuvarjogot. A vasúti áruszállítás mindmáig az egyik legkedveltebb és leghatékonyabb fuvarmód, hiszen gyorsabb, mint a vízi, és olcsóbb, mint a közúti fuvarozás.

A környezetvédelmi szempontok, a fenntartható fejlődés és a zöldenergia hasznosításának előtérbe kerülése még inkább felértékeli a vasúti fuvarozást, nem is beszélve a fogyasztói társadalom által megkövetelt árubőségről, ami a modern piacgazdaságban alapvető versenykövetelménnyé teszi az áruk nagy tömegű, gyors és hatékony szállítását.

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga kisegítő szerződései közé tartozó vasúti árufuvarozás, mint határon átnyúló jogviszony, nemzetközi jogegységesítést igényel. A vasútüzem történeti áttekintése során világossá vált, hogy a XIX. század olyan mértékű ipari és technológiai fejlődést produkált, amely alapjaiban változatta meg az addig ismert világot, és az új jogviszonyok tekintetében új szabályozási megoldások bevezetése volt szükséges. Az 1890-es Berni Egyezmény jó alapokat adott a jogegységesítési törekvéseket illetően, amit az is bizonyít, hogy a Nemzetközi Közúti Árufuvarozási Szerződésről szóló 1956-os Genfi Egyezmény igen hasonló alapokra helyezte a szabályozás rendszerét, különös tekintettel a fuvarozó felelősségére és a felelősség alóli mentesülés feltételeire. Az 1980-as Berni Egyezmény modernizálta a nemzetközi vasúti jogot, míg a Vilniusi Jegyzőkönyv a XXI. század kihívásainak megfelelően dolgozta át és tette alkalmazhatóvá a COTIF egyezményt, különös tekintettel annak cím-függelékére.

A szabályok áttekintése során megállapíthattuk, hogy a folyamatos revízió biztosítja a CIM-COTIF szabályrendszer naprakész, a modern gazdasági kihívásoknak megfelelő állapotát.

Nemzetközi joganyagok tekintetében mindig kulcskérdés a magyar fordítás, amely sok esetben azért nem tökéletes, mert ugyan megfelelő felkészültségű fordítók végzik ezen jogi szakszövegek átültetését magyar nyelvre, ám jogi végzettség

---

[34] 48. cikk: *A fuvarozóhoz írásban intézett igény esetében az elévülés szünetel addig a napig, amelyen a fuvarozó az igényt írásban elutasítja, és az ahhoz csatolt iratokat visszaadja. Ha a fuvarozó az igényt részben ismeri el, az elévülés az igény el nem ismert része tekintetében tovább folyik. Az igény vagy a válasz átvételének, valamint az iratok visszaküldésének a bizonyítása azt a felet terheli, aki erre a tényre hivatkozik. Ugyanazon tárgyra vonatkozó további igények az elévülést nem szüneteltetik.*

hiányában nem rendelkeznek azzal a jogászi szakszókinccsel, ami elengedhetetlen a jogforrások értelmezéséhez és a jogalkotó szándékának megértéséhez.[35]

A cím-függelékben két apró fordítási pontatlanság fedezhető fel. Több esetben is szerepel a keresetindítás *(bring an action)* kifejezés, amely érthető ugyan, ám a magyar jogi szaknyelvben a perlés vagy perindítás kifejezés a pontosabb, ugyanis a kereset, illetve a keresetlevél maga az a felperesi nyilatkozat, perjogi aktus, amivel a polgári per megindul. Az pedig kétségtelen, hogy keresetlevelet indítani nem lehet.

A másik az átvevő (angol eredetiben: *consignee*) kifejezés, ami magyarul pontosabb értelmet nyerne a címzett fogalom alkalmazásával, hiszen fő szabályként csak a címzett veheti át a küldeményt. A címzett meghatalmazásával ugyan más személy is lehet átvevő, de az nem a saját nevében, hanem kizárólag a címzett helyett, annak felhatalmazása alapján járhat el. Annál is inkább indokolt a feladó/címzett fordítás, mert az angol eredetiben is *consignor/consignee* kifejezés használatos, ami logikailag is alátámasztja a magyar jogi szaknyelvben is érvényesülő ellentétpár alkalmazását.

Irodalomjegyzék

[1] MÁDL Ferenc: *Összehasonlító nemzetközi magánjog – A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga.* Gazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978.

[2] VÖRÖS Imre: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I–II–III.* Krim Bt., Budapest, 2004.

[3] Mark F. BAILEY: The 1844 Railway Act : A Violation of Laissez-Faire Political Economy? *History of Economic Ideas* 12, No. 3, 2004, 7–24.

[4] FENYVESSY Adolf: *Az első magyar vasút története.* MTA, Budapest, 1883.

[5] BÁNRÉVY Gábor: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga.* Szent István Társulat, Budapest, 2003.

[6] Yan ZHU– Vadim FILIMONOV: Comparative study of international carriage of goods by railway between CIM and SMGS. *Frontiers of Law in China* 2018, 13 (1) 115–136.

[7] MOLNÁR István János – OSZTOVITS András Mihály – PALÁSTI Gábor Péter: *Nemzetközi Magánjog és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Joga*. Kiegészítő jegyzet. (szerk.: Palásti Gábor) Patrocinium, Budapest, 2013.

[8] MÁTYÁS Imre: Nehézségek a kollíziós jogegységesítés területén – a nyelvi csapda. In: *Decem Anni in Europeaea Unione II. – Európai és Nemzetközi jogi tanulmányok.* Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2015, 65–76.

[35] Erről bővebben: MÁTYÁS Imre: Nehézségek a kollíziós jogegységesítés területén – a nyelvi csapda. In: *Decem Anni in Europeaea Unione II. – Európai és Nemzetközi jogi tanulmányok.* Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2015, 73–75.

Internetes hivatkozások

[1] https://www.oldest.org/geography/railroads/, 2024. április 16.

[2] https://www.exploringsurreyspast.org.uk/event_26/, 2024. április 16.

[3] SZŰCS Tamás: *A vasúti közlekedés*. 2016. http://oktat.uw.hu/munka/szallit/technika/2_vasutTech.pdf, 2024. április 16.

[4] https://www.ice.org.uk/what-is-civil-engineering/what-do-civil-engineers-do/stockton-and-darlington-railway, 2024. április 16.

[5] https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/special-drawing-rights-sdr, 2024. április 16.

[6] *CIM Fuvarlevél Kézikönyv (GLV-CIM).* http://mvakft.hu/wp-content/uploads/2019/07/SULI-GLV-CIM_Fuvarlev%C3%A9l_K%C3%A9zik%C3%B6nyv.pdf, 2024. április 17.

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 206–225.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.023

INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACT DISPUTE RESOLUTIONS UNDER INTERNATIONAL TREATIES

Nemzetközi kereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos viták megoldása nemzetközi szerződések alapján

SANNA IBRAHIM MERIE*

Globalization has led to a surge in international commercial contracts, yet their implementation often faces challenges, resulting in disputes. To safeguard global economic interests, the international community has turned to international treaties to shape dispute resolution frameworks. This article underscores the importance of resolving international trade disputes and the role of treaties in this process. It examines various dispute resolution methods, from negotiation to litigation, arbitration, and mediation, while also discussing key treaties like the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, the New York Convention, and the Singapore Mediation Convention.

Keywords: *international commercial contracts, dispute resolution, international treaties, negotiation, litigation, arbitration, mediation, UNCITRAL Model Law, New York Convention, cross-border transactions*

A globalizáció a nemzetközi kereskedelmi szerződések megugrásához vezetett, de végrehajtásuk gyakran kihívásokkal néz szembe, ami vitákat eredményez. A globális gazdasági érdekek védelme érdekében a nemzetközi közösség nemzetközi szerződésekhez fordult a vitarendezési keretek kialakítása érdekében. Ez a cikk hangsúlyozza a nemzetközi kereskedelmi viták megoldásának fontosságát és a szerződések szerepét ebben a folyamatban. Különféle vitarendezési módszereket vizsgál, a tárgyalástól a peres eljárásig, választottbírósági eljárásig és közvetítésig, miközben olyan kulcsszerződéseket is megvitat, mint az UNCITRAL nemzetközi kereskedelmi választottbírósági mintatörvénye, a New York-i egyezmény és a szingapúri közvetítési egyezmény.

Kulcsszavak: *nemzetközi kereskedelmi szerződések, vitarendezés, nemzetközi szerződések, tárgyalás, peres eljárás, választott bíróság, közvetítés, UNCITRAL Model Law, New York-i egyezmény, határon átnyúló ügyletek*

* SANNA IBRAHIM MERIE
PhD student
Deak Ferenc Doctoral School of Law
Faculty of law
University of Miskolc
3515 Miskolc-Egyetemváros
meriesana1993@gmail.com

Introduction

Over the past fifty years, the globalization of commerce has undergone exponential growth, transcending national borders and markets. Businesses have evolved into multinational corporations with expansive international networks encompassing suppliers, customers, employees, and shareholders. Both domestic and multinational enterprises, including state-owned entities, pursue strategic advantages through joint ventures, alliances, and partnerships with foreign counterparts. This expansion of commerce spans diverse industries, ranging from jets to jeans, turbines to telephones, and oil to beans[1].

International trade is an essential aspect of the global economy and involves a complex set of transactions. Disputes are an inevitable aspect of international trade and can arise for various reasons, such as breach of contract, non-payment, or delivery of defective goods. With the complexity of cross-border transactions, different legal systems, and cultural differences, conflicts can arise at any stage of the business process. Therefore, it is crucial to have an effective dispute resolution mechanism to address these issues quickly and efficiently. International treaties play a significant role in shaping the framework for resolving such disputes, providing guidelines and legal mechanisms for dispute resolution among parties from different nations. In this article, we will explore why dispute resolution is important in international trade, the role of international treaties in shaping dispute resolution mechanisms, and the different options available for resolving disputes.

Conflict is an inherent aspect of commercial relations, necessitating a spectrum of dispute resolution techniques. When it comes to resolving disputes in international trade, parties have several avenues to explore, including litigation, negotiation, arbitration, and mediation. Each option presents its own set of advantages and drawbacks.

Traditionally, state judiciaries held jurisdiction over dispute resolution. However, alternative dispute resolution (ADR) mechanisms emerged, offering non-judicial avenues for dispute resolution. ADR, encompassing arbitration and mediation, has gained prominence across legal systems, addressing civil, commercial, family, and even criminal disputes.[2]

We can say that international trade is a complex process that involves multiple parties, and it necessitates extensive coordination and collaboration to achieve success. Despite the best efforts of international treaties, disputes can still occur during international business transactions. In this section, we will concentrate on the most prevalent types of disputes that can emerge in international trade and explore vari-

---

1 Eric D. GREEN: International Commercial Dispute Resolution: Courts, Arbitration, and Mediation—Introduction. *Boston University International Law Journal*, Vol. 15, Issue 1, USA, 1997, 175. https://heinonline.org/HOL/Contents?handle=hein.journals/builj15&id=1&size=2&index=&collection=journals, 9 March 2024.

2 Youssef Abdulahadi ALIKIABI: Alternative means of settling disputes, a study in the provisions of mediation. *Legal Journal* Issue 8, Bahrain, 109.

ous methods for resolving them. We will attempt to provide answers to the following questions related to this topic:

What types of disputes commonly arise, potentially obstructing the execution of international commercial contracts?

What strategies or mechanisms exist for effectively resolving disputes in international commerce?

How binding are the decisions rendered by dispute resolution bodies in international commercial disputes?

What avenues are available to compel the defendant to fulfill obligations outlined in an international commercial contract, particularly when subject to foreign legal jurisdiction?

Which international agreements govern the framework for resolving disputes in global trade?

1. Disputes in international trade

International commercial contracts and international investment can be a risky adventure. On the one hand, it may seem alluring, as high profits can easily be gained in a foreign market. On the other hand, multiple types of risks may threaten businessmen.[3]

Disputes arise for various reasons, but payment disputes stand out as one of the most daunting challenges in international trade. Typically, these conflicts arise when buyers fail to meet their obligation to pay sellers for the goods or services provided.

In some situations, an importer might argue that the products or services provided do not meet contractual standards. However, disputes can also arise from delays in contract completion, unauthorized specification changes[4]. For example, a European energy company invests in an oil exploration project in an African country, partnering with the local Oil Corporation. As part of their agreement, the European company undertakes significant financial commitments and begins operations. However, a sudden change in the African country's government results in new laws imposing higher taxes on foreign investments and requiring greater local ownership stakes. These changes severely impact the project's profitability, leading the European company to claim that the new regulations breach the investment contract and demand compensation, while the African corporation argues that the regulations are beyond its control and constitute a force majeure, escalating the dispute to international arbitration.

---

[3] Imre MÁTYÁS: The structure of international investment law with a special view to resource nationalism. *Miskolc University Publications* XL/2, Hungary, 2022, 283.

[4] Causes of global business disputes and how to avoid them, 2018, Causes of global business disputes and how to avoid them - Trade Ready May 2024, 29.

2. Litigation

Litigation is the most formal and expensive method of resolving a business dispute. It involves taking the case to court, where a judge issues a legally binding decision. In this process, the judicial system of the country designated by the parties involved is utilized. The parties can choose either one of their national judicial authorities or a judicial authority outside of their jurisdiction. This entails determining which court has jurisdiction over the dispute and following the relevant litigation procedures.[5]

Before choosing a court to resolve a disagreement, the parties involved should have knowledge of the court's procedures. It is crucial to ensure that the court's decision-making process is fair and provides the necessary guarantees for resolving the dispute. If the dispute includes a foreign element, the court's ruling may be difficult to enforce for the awarded party. It is, therefore, necessary to ascertain whether the ruling can be enforced in the country where the parties, their money, and property are located. This will help make the implementation process smoother in such a country.[6] It is crucial to verify the presence of any international agreement requiring the enforcement of judgments across borders among participating nations. This verification is essential to ensure the efficacy of legal verdicts and to prevent situations where a judgment rendered in one country may be rendered ineffective in another jurisdiction. In our subsequent discussion, we will delve into the intricate characteristics and implications of such treaties.

When national courts are used, they generally perform well, especially when the jurisdiction has a specialized commercial court. This is true in many common-law countries but is less common in civil-law countries. In some regions and countries, local courts cannot be relied on to resolve commercial disputes to the high standards required by the global trading community. A prime example can be found in the Central and Eastern European countries of the former Soviet bloc. These countries' judiciaries lacked commercial law training. Their responsibilities included administering criminal justice, resolving matrimonial disputes, and determining citizens' rights and obligations. Commercial disputes were directed to the national chambers of commerce's so-called arbitration courts[7].

For example, a German electronics manufacturer and an Italian distributor enter into a dispute over defective goods. They opt for litigation, but the contract lacks a jurisdiction clause. The German manufacturer prefers German courts for their spe-

---

5 Mouka ABDULKAREEM: International trade contract disputes: between the jurisdiction of the national judiciary and arbitration. *Journal of Research in Contracts and Business Law* Vol. 6, No. 4, Alegeria, 2021, 449.

6 Mouka ABDULKAREEM: International trade contract disputes: between the jurisdiction of the national judiciary and arbitration, *Journal of Research in Contracts and Business Law* Vol. 6, No. 4, Alegeria, 2021, 450.

7 Martin HUNTER: International Commercial Dispute Resolution: The Challenge of the Twenty-first Century. *Arbitration International* Vol. 16, Issue 4, 2000, 381. https://doi.org/10.1093/arbitration/16.4.379. 15 March 2014.

cialized commercial expertise, while the Italian distributor insists on Italian courts, believing local laws favor their case and this arise the problem of conflict of law and jurisdiction. Both parties incur high legal costs and face lengthy proceedings to establish jurisdiction. They must also ensure any court ruling is enforceable in the other country, complicating the process further.

When evaluating litigation, it is crucial to understand that the efficiency of commercial dispute resolution varies widely between jurisdictions. Some jurisdictions handle disputes promptly, fairly, and cost-effectively, while others suffer from delays, inefficiency, incompetence, bias, or corruption.[8]

In addition to the complexity and high-cost procedures, the principle of publicity of sessions in litigation constitutes great harm to litigants, as they cannot rule out the principle of publicity whenever they go to the courts, as it does not provide them with any secrecy in the face of competitors, clients, and the public, although some circumstances must be kept in complete secrecy to ensure the interest of litigants, such as manufacturing secrets or problems and financial issues that the company may face[9].

Given the preceding analysis, it is our viewpoint that while litigation may be considered a final recourse in situations where other methods fail or when establishing legal precedent is paramount, it is advisable only if the involved parties possess a comprehensive understanding of court procedures. Nonetheless, we maintain a preference for alternative dispute resolution methods due to the anticipated drawbacks associated with litigation, such as prolonged delays, exorbitant costs, and the inherently adversarial nature of courtroom proceedings.

3. Negotiation

Negotiation is a mechanism for resolving disputes through direct dialogue between the disputing parties, aiming for mutual agreement without the need for a third party. Parties may be represented by lawyers or agents, provided these representatives have decision-making authority, without altering the fundamental nature of negotiation.[10]

Negotiation is often the first step in resolving any business dispute. It involves a discussion between the parties involved, with the aim of finding a mutually acceptable solution. It does not follow a specific form and may involve personal in-

---

8 Jens DAMMAN – Henry HANSMANN: *Globalizing commercial litigation*. John M. Olin Center for Studies in Law, Economics, and Public Policy Research Paper No. 357, 2008, Yale Law School,.3.

9 Hussam Sayed Abdulrahim ALI: International trade conflicts between judiciary and arbitration: a comparative study. *Arab journal for security studies* Vol. 35, Issue 2, Saudi Arabia, 2019, 249.

10 Shaimaa AHMAD – Radwan HAMDOUN: *Negotiations are an amicable way to settle commercial disputes, 2022.* Research published in the twelfth annual scientific conference for historical, social and legal studies in Türkiye for the period June 5–7, 2020, 3.

terviews, meetings, the exchange of notes, or a combination of these methods. The process can take place in one session or several sessions.[11]

It is a flexible process that allows for creative solutions when conducted with honesty, good faith, and integrity, without exploiting the other party's weaknesses. According to Article 15 of the UNIDROIT Institute's Unified Principles (2014), negotiations must be conducted in good faith. If conducted in bad faith, the responsible party will bear the consequences and compensate for any losses incurred by the other party. Specifically, bad faith includes entering or continuing negotiations with no intention of reaching an agreement.

However, it may be difficult to reach an agreement if the parties have completely different goals or if there is a significant imbalance of power between them. In such cases, the parties' legal relationship will usually end up in legal proceedings.[12]

From my standpoint, while negotiation is a valuable tool, I prefer it only as a primary method of dispute resolution. This is because, despite the requirement for good faith, there is nothing binding in the negotiation process, making it potentially time-wasting. Furthermore, mediators, who facilitate negotiations, can make mistakes, especially if they are not very knowledgeable or experienced in the relevant subject matter, leading to further complications.

For instance, consider a dispute between a technology company and a software developer over the delivery of a project. The parties engage in negotiation to resolve the issue of delayed delivery and unmet specifications. Despite multiple sessions and attempts to reach a mutually acceptable solution, the negotiation process stalls due to differing goals and expectations. The technology company seeks a complete overhaul of the software, while the developer argues for minor adjustments. The mediator, possibly lacking in-depth technical knowledge and expertise, fails to bridge the gap, leading to prolonged discussions with no resolution. Consequently, both parties end up resorting to legal proceedings, illustrating the potential inefficacy and time-consuming nature of negotiations.

4. Arbitration

Arbitration is defined as an agreement between two parties to remove a dispute from the ordinary judiciary's jurisdiction and entrust it to a body consisting of one or more arbitrators to render a binding decision[13].

Arbitration procedures can be agreed upon before the occurrence of a dispute. This agreement may be included in the commercial contract concluded between the parties, specifying that any future disputes will be resolved through arbitration. This provision is known as the arbitration clause. In some cases, arbitration may

---

[11] Youssef Abdulahadi ALIKIABI: Alternative means of settling disputes, a study in the provisions of mediation. *Legal Journal* Issue 8, Bahrain, 108.

[12] Imre MÁTYÁS: The structure of international investment law with a special view to resource nationalism. *Miskolc University Publications* XL/2, Hungary, 2022, 284.

[13] Ahmad Bakri ABD-ALTAWWAB: The legal basis for international commercial arbitration. *The Legal Journal (a magazine specializing in legal studies and research)* 1878.

also be agreed upon during the litigation process, requiring the dispute to be referred to arbitration. Furthermore, any reference in the contract to a document containing an arbitration clause is considered an agreement to arbitrate if it is clear that this condition is part of the contract.[14]

The parties involved in arbitration agree on the rules to be followed in resolving their dispute, and the arbitration tribunal is required to adhere to these agreed-upon rules. If the parties decide to apply the law of a specific country, the tribunal must follow the rules of that law, irrespective of any conflict of law principles. If there is no agreement on which legal rules to apply, the arbitration panel may select the substantive rules of the law it considers most pertinent to the dispute.[15] We can say that the law is meant to serve humanity, rather than humanity serving the law. While lawyers are bound to serve the law, lay arbitrators act as its allies.[16] This arrangement reflects a professional commitment to achieving practical and equitable resolutions.

The main reason for arbitration clauses in international commercial contracts is that corporations and governmental entities involved in international trade are generally unwilling to litigate in the other party's 'home' court. This reluctance is not solely due to a bias on the part of national judges. There are far more practical reasons. For example, all documents and witness testimonies must be translated into the court's official language. Additionally, it may be necessary to hire lawyers with local rights of audience, which means that at least one of the disputing parties will be unable to have its trusted lawyers in the driving seat.[17]

International commercial arbitration has several advantages over traditional litigation. It is quicker because the arbitrators are dedicated to the dispute and the arbitration procedures are carried out directly, which are characterized by simplicity and the uncomplicated conduct of the arbitration process. The arbitrators are committed to issuing their decision within a date specified by the parties to the dispute in the arbitration agreement.[18]

The main differences between arbitration and litigation are as follows: Arbitration is a private process where parties may have a say in selecting decision-makers who will render a verdict based on the evidence; however, they are responsible for paying the decision-makers and administrators. On the other hand, litigation is a public process where parties are not allowed to choose the judge, and it is prohibited to pay

[14] Mahmoud Moustafa NASSEF: *International Commercial Arbitration.* International Academy for Training, Egypt, 2021, 12.

[15] Mahmoud Moustafa NASSEF: *International Commercial Arbitration.* International Academy for Training, Egypt, 2021, 26.

[16] Geoffrey M. Beresford HARTWELL: Arbitration: the commercial way to justice. *Boston University International Law Journal* Vol. 15, Issue 1, 1997, 180. https://heinonline.org/HOL/Contents?handle=hein.journals/builj15&id=1&size=2&index=&collection=journals, 10 March 2024.

[17] Martin HUNTER: International Commercial Dispute Resolution: The Challenge of the Twenty-first Century. *Arbitration International* Vol. 16, Issue 4, 2000, 382. https://doi.org/10.1093/arbitration/16.4.379

[18] Omar Mashhour ALJAZI: *Commercial arbitration.* Jordan, 2021, 8.

them. Another significant distinction is that in arbitration, there is no chance for appeal and hence no judicial review, while in litigation, there is typically one level of review by an appeals court, especially to correct errors at the trial level.[19]

Arbitration is more practical and accurate, because parties can choose an expert arbitrator who understands the dispute's specifics. In commercial matters, where disputes often involve the quality of goods, services provided, or completed work, an expert arbitrator is better suited to resolve issues than a traditional legal judge.[20] For instance, imagine a dispute arises between a construction company and an architectural firm regarding the structural integrity of a building. Instead of pursuing litigation, they agree to arbitration and select an arbitrator with a background in civil engineering and architecture. This expert examines the blueprints, inspects the construction site, and consults with relevant professionals. As a result, a well-informed decision is made, addressing the technical aspects of the dispute effectively and efficiently.

The first international arbitration forum was founded in 1919 and is now known as the Court of Arbitration of the International Chamber of Commerce, headquartered in Paris. Since then, numerous other arbitration centers have been established in cities such as London, Zurich, New York, Hong Kong, and many other capitals worldwide. While many of these institutions have their own rules, in the past two decades, the rules published by UNCITRAL -we will address it separately- have become widely accepted among arbitration centers and practitioners as a set of rules to be incorporated in ad hoc, non-institutionally administered arbitrations[21].

One of the advantages of international arbitration is that the New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, established in 1958 requires that arbitration awards be enforced across national borders. In contrast, there are no multilateral treaties accepted worldwide, such as New York Convention, governing the reciprocal enforcement of court decisions, making it difficult to enforce a favorable judgment issued by a national court in another country. As of June 2000, 172 countries had ratified the 1958 New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, and about 30 jurisdictions had passed legislation based on the 1985 UNCITRAL Model Law on

---

[19] Eric D. GREEN: International Commercial Dispute Resolution: Courts, Arbitration, and Mediation—Introduction. *Boston University International Law Journal* Vol. 15, Issue 1, USA, 182. https://heinonline.org/HOL/Contents?handle=hein.journals/builj15&id=1&size=2&index=&collection=journals, 9 March 2024.

[20] Hussam Sayed Abdulrahim ALI: International trade conflicts between judiciary and arbitration: a comparative study. *Arab journal for security studies* Vol. 35, Issue 2, Saudi Arabia, 2019, 250.

[21] Eric D. GREEN: International Commercial Dispute Resolution: Courts, Arbitration, and Mediation—Introduction. *Boston University International Law Journal* 252. https://heinonline.org/HOL/Contents?handle=hein.journals/builj15&id=1&size=2&index=&collection=journals, 9 March 2024.

International Commercial Arbitration, which establishes a consistent standard for national legislation governing private arbitration processes.[22].

It is important to understand that arbitration and the judiciary are not entirely separate processes. In fact, arbitration relies on the judiciary to settle international commercial disputes effectively. This relationship can be seen in various aspects[23]. For instance, if the parties involved in the dispute cannot agree on an arbitrator, the court has the power to appoint one.[24]

The arbitration panel also relies on courts to enforce coercive measures, like document submission or witness presence, if necessary. Additionally, arbitration's effectiveness hinges on having an executive formula. Without judicial endorsement, arbitration rulings lack practical or legal enforceability.[25]

As a result of the preceding discussion, it is clear that arbitration occupies a prominent place in economic and legal thought at the global level. It stands out as one of the most important means of resolving disputes arising from international trade operations outside the obligatory framework of state jurisdiction. Arbitration has gained wide resonance in the current era due to its flexibility and less formal nature, which result in reduced time and cost. The ability for parties to choose their arbitrator, who possesses expertise in the subject matter, leads to more informed decisions. Additionally, arbitration provides greater confidentiality, and its awards are easier to enforce across borders. These advantages underscore its significance in the global landscape of dispute resolution.

However, arbitration has some significant drawbacks that you should consider before opting for it as a dispute resolution method. It can be more cost-effective for resolving commercial disputes, it can also become quite expensive, especially if the case is complex and of high value.[26]

For instance, in a complex international contract dispute involving substantial financial stakes and multiple parties, the cost of arbitration can escalate quickly, and coordinating the schedules of arbitrators from different countries can lead to significant delays, making the process more cumbersome than anticipated.

---

[22] Martin HUNTER: International Commercial Dispute Resolution: The Challenge of the Twenty-first Century. *Arbitration International* Vol. 16, Issue 4, 1 December 2000, 382, https://doi.org/10.1093/arbitration/16.4.379

[23] Mahmoudsamir ALSHARKAWI: *The creative role of the judiciary in the field of international ongoing arbitration, the sixteenth annual conference, International Commercial Arbitration Conference (the most important alternative solutions for resolving commercial disputes*). Abu Dhabi, 2007, 694.

[24] Art 11/3/b of UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985 With amendments as adopted in 2006.

[25] Hussam Sayed Abdulrahim ALI: international trade conflicts between judiciary and arbitration: a comparative study. *Arab journal for security studies* Vol. 35, Issue 2, Saudi Arabia, 2019, 255.

[26] Clare FARMER: Advantages and disadvantages for using arbitration for a commercial dispute, Advantages and Disadvantages of Using Arbitration | LegalVision UK. 28 April 2024.

In my view, despite this disadvantage of arbitration, it stands out as an exceptionally effective method for resolving disputes. This is because arbitration offers a distinctive blend of features that provide parties with significant advantages. Specifically, it allows parties the freedom to choose the applicable law and the arbitrator, ensuring a customized and fair resolution process. Additionally, the binding nature of arbitration decisions ensures finality and certainty in resolving contentious issues, making it a preferred option for dispute resolution in various situations.

5. Mediation

It is stated in the UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation issued in 2002 that it is "any process, whether referred to as conciliation, mediation, or another expression with a similar meaning, in which the two parties request another person or persons (the conciliator) to assist them in seeking to reach an amicable settlement of their emerging dispute of a contractual relationship, a legal relationship, or anything related to that relationship, and the conciliator does not have the authority to impose a solution to the dispute on the two parties".[27]

Here we must note the necessity of distinguishing between conciliation and mediation, as their commonalities have led to confusion between them. Both depend on the desire of the two parties to reach an amicable settlement of the dispute occurring between them, in addition to their reliance on the intervention of a third party to bring viewpoints closer together and end the conflict.

Here a jurisprudential problem arises, there is a side of jurisprudence that believes that mediation is conciliation, and there is another side that says that they are two different systems. The conciliator tries to bring points of view closer together, while the mediator role is more serious by balancing positions, proposing serious solutions, presenting options, and informing the parties of the truth of what they claim and its results. The evidence of this aspect of jurisprudence is that legislators created an independent system for both mediation and conciliation. French legislation allocated in the French code of procedures Articles 113-1 to 131-15 for judicial mediation, while articles 12, 27 and 131 were allocated for judicial conciliation[28].

Mediation comes in different forms: judicial, arbitral, and contractual. In judicial mediation, a judge proposes mediation to resolve a dispute and seeks the parties' input for the process. Arbitral mediation is contractually mandated, where a mediator intervenes initially, and if unsuccessful, an arbitrator steps in.[29] Additionally, there is contract mediation, where parties agree to resolve disputes amicably through mediation. This can occur either before or after the dispute arises. If a dis-

---

[27] UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation. *United Nations Publications* 2018, Article 1. https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/modellaw/commercial_conciliation.

[28] Marwa Mohammad MOHAMMAD ALISSAWI: Conciliation as an effective mechanism for settling commercial and investment disputes. *Legal Journal* Issue 11, Alqassim, 155.

[29] Youssef Abdulahadi ALIKIABI: Alternative means of settling disputes, a study in the provisions of mediation. *Legal Journal* Issue 8, Bahrain, 107.

pute arises, parties may opt for mediation, seeking the judge's approval. If accepted, they engage in mediation; otherwise, they may proceed to court[30].

Mediation is a process that enables people to find creative solutions to their disputes. During mediation, a wide range of issues can be addressed or uncovered, including past-unresolved matters and even future intentions.[31]

For instance, consider a sales contract dispute between two international technology companies—one based in the United States and the other in Japan. The American company alleges that the Japanese company failed to meet the agreed-upon specifications and delivery timelines for computer hardware. Instead of immediately pursuing litigation, which could be protracted and costly due to differing legal systems and languages, the parties opt for mediation.

During the mediation process, facilitated by a neutral mediator well-versed in international business law, they discover practical legal solutions that serve the contract's objectives. For example, the Japanese company may agree to compensate the American company for any losses incurred due to delayed delivery or non-compliance with specifications. Additionally, the Japanese company could issue a formal apology for any inconvenience caused and reaffirm its commitment to fulfilling the contract terms. Furthermore, the parties explore creative solutions such as modifying the existing hardware specifications to better align with both parties' needs, increasing the quantity of hardware to compensate for any delays, or providing additional technical support or training by sending Japanese experts to train American employees on the use and maintenance of the hardware.

Mediation offers numerous advantages for resolving disputes efficiently. It saves time by often resolving cases within a few days once the session begins and reduces costs by minimizing attorney fees and court expenses, Mediation also empowers parties to craft their own solutions. Unlike litigation, where a judge makes the final decision and parties simply present their arguments, mediation encourages creative resolutions that might not be achievable in court. [32]

However, mediation has its drawbacks. Agreements are not always reached, particularly if one party is uninterested in settling. For instance, if a supplier is unwilling to negotiate terms after repeatedly delivering substandard goods, mediation may fail to resolve the issue. Additionally, mediation may not be suitable for severe disputes that require immediate action[33]. For example, if a business needs to prevent a partner from disclosing trade secrets, they might need to seek an injunction from a court rather than rely on the slower mediation process.

---

[30] Qashi ALAL: Judicial mediation as an alternative to resolving civil disputes. *Journal of Law and Political Science* Issue 2, Vol. 6, 2019, Algeria, 159.

[31] Peter FENN: *Commercial conflict management and dispute resolution*. Spon Press, New York, 2012, 17.

[32] Emily HOLLAND: What is mediation? Understanding the ADR process, 2023. What is Mediation? Understanding the ADR Process – ADR Times 29 May 2024.

[33] Clare FARMER: Advantages and disadvantages of using mediation Advantages and Disadvantages of Using Mediation | LegalVision UK. 29 May 2024.

The failure of conciliation may be due to the conciliator personally if he does not have sufficient experience and qualifications to manage conciliation. He may raise problems by hardening the positions of the parties, or he may express an incorrect legal opinion, which leads to a divergence of views. He may fall short in performing his tasks, such as failing to examine and study documents, or he may not have sufficient time to hold dialogue sessions between the parties[34].

Another drawback of mediation is the potential for biases, particularly when there is a power imbalance between the parties involved. This can occur when a more powerful party overpowers a weaker one, leading to challenges for mediators in maintaining impartiality[35].

In international trade disputes, mediators must be skilled at recognizing and addressing power imbalances to ensure a fair and equitable solution. For example, when large corporations negotiate with smaller entities or developing countries, there's a risk of the stronger party exploiting its leverage to impose unfair terms. Mediators play a crucial role in ensuring that all parties are represented fairly and that the negotiation process is conducted with sensitivity to power differentials. However, achieving this balance may not always be easy or successful, requiring mediators to employ creative strategies and persistent efforts to facilitate constructive dialogue and reach mutually acceptable outcomes.

The major international arbitration institutions have been rapidly developing their ADR capabilities due to market demands. The International Chamber of Commerce, International Center for Settlement of Investment Disputes, and World Intellectual Property Organization, all organizations around the world offer mediation services, with many providing mediator training and accreditation opportunities[36].

In essence, litigation is the conventional way of resolving disputes through the court system. However, Alternative Dispute Resolution (ADR) provides parties with alternative avenues for resolving conflicts more efficiently, collaboratively, and flexibly. Each method has its advantages and disadvantages. The choice between litigation and ADR depends on various factors, such as the nature of the dispute, the preferences of the parties, and the desired outcome.

6. Resolving disputes under international treaties

Many international treaties and agreements have been established over the years to provide frameworks for resolving disputes in various commercial contexts. From

---

[34] Marwa Mohammad MOHAMMAD ALISSAWI: Conciliation as an effective mechanism for settling commercial and investment disputes. *Legal Journal* Issue 11, Alqassim, 137.

[35] Mary F. RADFORD: Advantages and Disadvantages of Mediation in Probate, Trust, and Guardianship Matters. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal* Vol. 1, Issue 2, 2001, 245.

[36] Martin HUNTER: International Commercial Dispute Resolution: The Challenge of the Twenty-first Century. *Arbitration International* Vol. 16, Issue 4, 2000, 383. https://doi.org/10.1093/arbitration/16.4.379

arbitration to mediation and the recognition of foreign judgments, these instruments serve as pillars supporting the global economy's complex web of transactions.

We will provide a comprehensive introduction to some of the most influential international treaties and agreements on dispute resolution. From The New York Convention of 1958 to modern initiatives like the United Nations Convention on International Settlement Agreements Arising from Mediation, each instrument plays a crucial role in shaping the landscape of international dispute resolution.

6.1. European Convention on International Commercial Arbitration, Geneva, 1961

This Convention is applicable to arbitration agreements that are made to resolve disputes arising from international trade between physical or legal persons who, at the time of agreeing, have their habitual place of residence in different Contracting States. The Convention applies to arbitral procedures and awards that are based on an agreement between parties[37].

This convention defines arbitration agreements, clarifies the concept of arbitration, and specifies the role of courts in dealing with arbitration matters. It also allows parties to determine the law applicable to the substance of the dispute and sets conditions for the recognition and enforcement of arbitral awards. The convention aims to provide a comprehensive framework for international commercial arbitration between European states, balancing the autonomy of parties with necessary legal safeguards and procedural mechanisms.

6.2. The Convention on the Recognition of Foreign Arbitral Awards, New York, 1958

This Convention deals with the recognition and enforcement of awards. These awards should arise from disputes between individuals or legal entities and considered as foreign awards in the state where their recognition and enforcement are sought[38].

It is important to note that the contracting state shall recognize and enforce arbitral awards as binding, following the procedural rules of the territory where the award is relied upon. The recognition or enforcement of arbitral awards under this Convention shall not be subject to more onerous conditions, higher fees, or charges than those imposed on the recognition or enforcement of domestic arbitral awards.[39]

---

[37] *European Convention on International Commercial Arbitration*. 1964, Article 1. https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/11/11-05/european-commercial-arbitration.html, 1 April 2024.

[38] *United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards.* New York, 1958, Article 1. https://www.newyorkconvention.org/english, 29 March 2024.

[39] *United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards.* New York, 1958, Article 3. https://www.newyorkconvention.org/english, 29 March 2024.

This agreement also included the conditions and procedures that the applicant must undertake to implement the arbitral award. It also clarified the cases that prevent the implementation of these arbitral awards.

It also permits countries to make a reservation for commercial disputes. This means that if a country chooses to make use of the commercial reservation, they are only required to apply the provisions of the convention to disputes that are recognized as commercial by their internal legal systems[40].

For example, Country A ratifies the New York Convention with a reservation for commercial disputes, meaning it only applies the Convention to disputes deemed commercial under its law, if a company from Country B wins an arbitral award against a company in Country A for a sales contract breach, Country A must enforce it. However, if the award is for a personal employment contract dispute, Country A is not required to enforce it, as it does not consider employment disputes commercial. This allows Country A to apply the Convention selectively based on its legal definitions.

Given that the number of countries participating in this agreement reached 196 countries[41], it is the most important global agreement in the field of alternative solutions to settle disputes, and it gives confidence and importance to the role of arbitration.

6.3. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, 1985

The Model Law is a set of guidelines created to aid States in modernizing their laws on arbitral procedure, specifically for international commercial arbitration. It covers all aspects of the arbitral process, including the arbitration agreement, the composition and jurisdiction of the arbitral tribunal, court intervention, and the recognition and enforcement of the arbitral award. The Model Law has been accepted by States from all regions and different legal or economic systems around the world, reflecting a worldwide consensus on key aspects of international arbitration practice[42].

6.4. Convention on the settlement of investment disputes between states and nationals of other states (Washington convention), 1965

This convention was established to promote international cooperation for economic development, particularly in resolving investment disputes. It underscores the importance of providing mechanisms for international conciliation or arbitration, enabling contracting states and their nationals to settle investment-related conflicts.

---

[40] Peter FENN*: Commercial conflict management and dispute resolution*. Spon Press, New York, 2012, 17.

[41] https://www.newyorkconvention.org/countries, 29 March 2024.

[42] https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration, 29 March 2024.

The goal is to create these facilities under the auspices of the International Bank for Reconstruction and Development.[43]

The convention establishes the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID). The Center's purpose is to provide facilities for the conciliation and arbitration of investment disputes between contracting states and nationals of other contracting states under the provisions of this Convention.[44]

Additionally, the convention outlines the Centre's jurisdiction over legal disputes arising from investments and clarifies the process and conditions under which disputes can be brought before the Centre for resolution.

6.5. United Nations Convention on International Settlement Agreements Arising from Mediation, New York, 2018, "Singapore Convention on Mediation"

This agreement is a tool to facilitate international trade and promote mediation as an alternative and effective way to settle commercial disputes. As a binding international instrument, it is expected to bring certainty to the private international framework.

This Convention is in line with the UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation (2018). This approach is intended to give states the option of adopting either the Convention, the Model Law as a standalone text, or both the Convention and the Model Law as complementary instruments of a comprehensive legal framework for mediation[45].

It establishes a procedure by which someone wishing to rely on a mediated settlement agreement can apply directly to the competent authority of a party to the convention to enforce the agreement. How ever it does not apply to mediated settlement agreements: those reached during judicial or arbitral proceedings and enforceable as a court judgment or arbitral award.[46]

6.6. The Hague Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial matters Treaty, 2019

The Hague Convention, which was concluded at the Hague Conference on Private International Law, is a significant achievement in the field of private international law. It is an international agreement that aims to facilitate the implementation of

---

[43] *Convention on the settlement of investment disputes between States and nationals of other States.* Washington, 1965, Preamble of the convention. https://sice.oas.org/dispute/comarb/icsid/w_conv1.asp, 1 April 2024.

[44] *Convention on the settlement of investment disputes between States and nationals of other States.* Washington, 1965, Article 1.

[45] https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements, 1 April 2024.

[46] *Consultation on the United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation*. New York, 2018, Article 2.3. and 2.6.

foreign judgments in civil and commercial cases. The treaty consists of 32 articles that are compatible with many regional treaties and local legislation of member states. It is considered the most comprehensive treaty in the world for the implementation of foreign rulings. This agreement is an important milestone in the history of private international law. It was reached after significant efforts were made to come to a consensus on the matter[47].

The Convention will require countries to acknowledge and uphold civil and commercial judgments passed by the courts of other countries, without reviewing the details of the underlying dispute. This is similar to the 1958 New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. If the new Convention is widely accepted and implemented with fairness, it could significantly contribute to the stability and predictability of cross-border commercial transactions. This, in turn, can promote trade, investment, and the growth of the global economy[48].

The Convention reduces legal timeframes, costs, and risks in cross-border circumstances. It also supports a positive national and international environment for multilateral trade, investment, and mobility. There are 91 Contracting Parties, including both States and REIOs that are bound as a result of approval[49].

When it comes to resolving commercial disputes, it's important to work with trusted and reliable institutions. Luckily, there are several international centers that specialize in this area. One of the most respected is the International Chamber of Commerce in Paris, which provides efficient and effective arbitration services for commercial disputes. For investment disputes, the International Center for the Settlement of Investment Disputes in Washington is a top choice, it is an arbitration institution established in 1966 for legal disputes resolution and conciliation between international investors[50]. Meanwhile, the WIPO Arbitration and Mediation Center offers a range of affordable and convenient options for settling disputes related to intellectual property and technology. They provide mediation, arbitration, expedited arbitration, and expert award services to help parties avoid costly and time-consuming court battles. Don't let disputes disrupt your business – turn to these trusted institutions for help.

---

47 Yahya Ikram IBRAHIM BADR: The 2019 Hague Convention for the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments: A Comparative Study. *International Journal of Jurisprudence Judiciary and Legislation* Vol. 2, Issue 2, 2022, Egypt, 429.

48 David P. STEWART: The Hague Conference Adopts a New Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters. *American Journal for International Law* Vol. 113, Issue 4, 2019, 772. https://doi.org/10.1017/ajil.2019.53

49 https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=137, 3 April 2024.

50 Imre MÁTYÁS: The structure of international investment law with a special view to resource nationalism. *Miskolc University Publications* XL/2, Hungary, 2022, 284.

Conclusion

At the end of this article, we have reached several results

1) The binding nature of rulings in international commercial cases varies depending on the adjudicating body. For instance, judicial rulings from foreign courts are binding on defendants belonging to states party to agreements recognizing the authority of those courts. Take, for example, a company based in France involved in a contractual dispute with a German company. If the French company initiates legal proceedings in a German court, the rulings issued by that court would hold binding authority over the French company, given the mutual recognition agreements between France and Germany.

   Similarly, arbitration awards are binding if the involved parties are bound by agreements to enforce such awards. Let's consider a scenario where two companies, one from the United States and the other from Japan, opt for arbitration to resolve any disputes arising from their contract. In the event of a dispute, if the arbitration panel issues an award in favor of the Japanese company, this award would be legally enforceable on the U.S. company if they are signatories to agreements such as the New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. Thus, the U.S. company would be obligated to comply with the arbitration award, exemplifying the binding nature of arbitration rulings.
2) Traditional court procedures may inadequately safeguard confidential information. In contrast, alternative dispute resolution mechanisms, like arbitration and mediation, provide enhanced privacy and confidentiality compared to court proceedings.
3) Enforcing court rulings in international trade can be challenging when parties are in different jurisdictions, especially if they aren't covered by treaties mandating foreign jurisdiction provisions. The Hague Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters has limited reach, covering only 91 nations. In contrast, arbitration provides a more effective solution with enforceable and widely recognized decisions, thanks to the global adoption of the UNCITRAL Model Law and the participation of 196 countries in the New York Convention on the Recognition of Foreign Arbitral Awards.
4) Different cultures and legal systems necessitate diverse approaches to dispute resolution. Parties can choose the most suitable method, whether it is arbitration, mediation, or expert decision, based on the nature and complexity of the dispute.
5) In litigation, parties have limited control over the process and outcome, as decisions are ultimately made by the court. Appeals may prolong the resolution process, and court decisions are subject to judicial review.
6) When parties agree to resolve a dispute through arbitration, they can choose either institutional arbitration or private arbitration. The main difference between the two is that in private arbitration, the parties have the freedom to

select their own arbitrators and the rules that will govern the proceedings. On the other hand, in institutional arbitration, the parties must follow the arbitration rules and regulations set by the relevant arbitration organization or center.

7) ADR processes provide parties with greater control over the process and more opportunity to craft creative solutions tailored to their needs. ADR outcomes are often final and binding especially arbitration, with limited options for appeal.
8) In practice, it is very important to have a clearly defined dispute resolution clause. This clause specifies the method that will be used to resolve any disputes that may arise during the duration of the contract. Neglecting to include a robust dispute resolution clause can lead to expensive legal issues and jeopardize the collaborative partnership between the parties. Conversely, a well-established clause provides clarity and certainty to the parties involved, establishing transparent guidelines for handling any potential disputes.

To summary, effectively dealing with international commerce requires strong mechanisms for dispute resolution and enforcement. This article highlights the crucial role of international treaties in shaping these mechanisms. It emphasizes options such as litigation (the ordinary method) and alternative dispute resolution (ADR) methods such as negotiation, arbitration, and mediation. The article explains the varying nature of rulings across different adjudicating bodies and emphasizes the importance of clear dispute-resolution clauses in contracts to avoid legal complications. Furthermore, the article shows how ADR mechanisms offer advantages over traditional litigation, particularly in safeguarding confidentiality and providing parties with greater control over the resolution process. Ultimately, building trust and stability in the global marketplace requires cooperation, transparency, and a steadfast commitment to upholding mutually agreed-upon terms. By adhering to these principles and embracing effective dispute-resolution practices, parties can navigate international trade disputes efficiently while preserving the integrity of their contractual relationships.

Bibliography

[1] 4 Causes of global business disputes and how to avoid them, 2018, 4 Causes of global business disputes and how to avoid them - Trade Ready.

[2] Ahmad Bakri ABD-ALTAWWAB: The legal basis for international commercial arbitration. *The Legal Journal (a magazine specializing in legal studies and research)* 1874–1934.

[3] Clare FARMER: advantages and disadvantages for using arbitration for a commercial dispute, Advantages and Disadvantages of Using Arbitration | LegalVision UK.

[4] Clare FARMER: advantages and disadvantages of using mediation Advantages and Disadvantages of Using Mediation | LegalVision UK.

[5] *Consultation on the United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation.* New York, 2018.

[6] David P. STEWART: The Hague Conference Adopts a New Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters. *American Journal for International Law* Vol. 113, Issue 4, 2019, 772–783.

[7] Emily HOLLAND: What is mediation? Understanding the ADR process, 2023. What is Mediation? Understanding the ADR Process – ADR Times.

[8] Eric D. GREEN: International Commercial Dispute Resolution: Courts, Arbitration, and Mediation—Introduction. *Boston University International Law Journal* Vol. 15, Issue 1, USA, 1997, 175–179. https://heinonline.org/HOL/Contents?handle=hein.journals/builj15&id=1&size=2&index=&collection=journals.

[9] Fisher ROGER – William URY – Bruce PATTON: *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In.* Penguin Books, New York, 2011.

[10] Geoffrey M. Beresford HARTWELL: Arbitration: the commercial way to justice. *Boston University International Law Journal* Vol. 15, Issue 1, USA, 1997, 179–184. https://heinonline.org/HOL/Contents?handle=hein.journals/builj15&id=1&size=2&index=&collection=journals.

[11] https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=137, 1 April 2024.

[12] Hussam Sayed Abdulrahim ALI: international trade conflicts between judiciary and arbitration: a comparative study. *Arab journal for security studies* Vol. 35, Issue 2, Saudi Arabia, 2019, 248–261.

[13] Imre MÁTYÁS: The structure of international investment law with a special view to resource nationalism. *Miskolc University Publications* XL/2, Hungary, 2022, 282–294.

[14] Jens DAMMAN – Henry HANSMANN: Globalizing Commercial Litigation. *Cornel Law Review* Vol. 94, Issue 1, 2009, 1–72. https://heinonline.org/HOL/Contents?handle=hein.journals/clqv94&id=1&size=2&index=&collection=journals.

[15] Mahmoud Moustafa NASSEF: *International Commercial Arbitration.* International Academy for Training, Egypt, 2021, 12–26.

[16] Mahmoud Samir ALSHARKAWI: *The creative role of the judiciary in the field of international ongoing arbitration, the sixteenth annual conference*. *International Commercial Arbitration Conference (the most important alternative solutions for resolving commercial disputes)*, Abu Dhabi, 2007.

[17] Martin HUNTER: International Commercial Dispute Resolution: The Challenge of the Twenty-first Century. *Arbitration International* Vol. 16, Issue 4, 2000, 379–392.

[18] Marwa Mohammad Mohammad ALISSAWI: Conciliation as an effective mechanism for settling commercial and investment disputes. *Legal Journal* Issue 11, Alqassim, 135–182.

[19] Mary F. RADFORD: Advantages and Disadvantages of Mediation in Probate, Trust, and Guardianship Matters. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal* Vol. 1, Issue 2, 2001, 241–254.

[20] Mouka ABDULKAREEM: International trade contract disputes: between the jurisdiction of the national judiciary and arbitration. *Journal of Research in Contracts and Business Law* Vol. 6, No. 4, Algeria, 2021, 447–463.

[21] Omar Mashhour ALJAZI: *Commercial arbitration.* Jordan, 2021.

[22] Peter FENN: *Commercial conflict management and dispute resolution.* Spon Press, New York, 2012, 17.

[23] Qashi ALAL: Judicial mediation as an alternative to resolving civil disputes. *Journal of Law and Political Science* Issue 2, Vol. 6, 2019, Algeria, 157–173.

[24] Shaimaa AHMAD – Radwan HAMDOUN: *Negotiations are an amicable way to settle commercial disputes*. 2022. Research published in the twelfth annual scientific conference for historical, social and legal studies in Türkiye for the period June 5–7, 2020.

[25] UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985 With amendments as adopted in 2006.

[26] UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation. *United Nations Publications* 2018, Article 1. https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/modellaw/commercial_conciliation.

[27] *United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*. New York, 1958, Article 1. https://www.newyorkconvention.org/english.

[28] Yahya Ikram Ibrahim BADR: The 2019 Hague Convention for the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments: A Comparative Study. *International Journal of Jurisprudence Judiciary and Legislation* Vol. 2, Issue 2, 2022, Egypt, 427–468.

[29] Youssef Abdulahadi ALIKIABI: Alternative means of settling disputes, a study in the provisions of mediation. *Legal Journal* Issue 8, Bahrain,103–132.

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 226–236.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.025

MIT KERES A FEGYELMI JOG CSIZMÁJA A PEDAGÓGUSOK ASZTALÁN? AVAGY A PEDAGÓGUS JOGÁLLÁSI TÖRVÉNY FEGYELMI ELJÁRÁSI SZABÁLYAI

What does the boots of disciplinary law look for on teachers' desks? Or the disciplinary procedure rules of the Teacher Status Act

RÁCZ ZOLTÁN*

A magyar pedagógusok 2023-ban kikerültek a közalkalmazotti törvény (Kjt.) hatálya alól, és egy önálló státusztörvényt fogadtak el vonatkozásukban. Az új törvény rengeteg ponton érintette a pedagógusokra vonatkozó szabályozást, ezek egyike, hogy 2012 után ismét lehet velük szemben fegyelmi eljárást lefolytatni.

Kulcsszavak: *közalkalmazott, közszolgálati tisztségviselő, pedagógus, fegyelmi eljárás, fegyelmi büntetés*

In 2023, Hungarian teachers were removed from the scope of the Public Servant Act (Public Service Act) and an independent status law was adopted in relation to them. The new law affected the regulation of teachers on many points, one of which is that after 2012, disciplinary proceedings can again be conducted against them.

Keywords: *civil servant, civil service official, teacher, disciplinary procedure, disciplinary punishment*

1. Történeti kérdések

A rendszerváltást megelőzően a második Munka törvénykönyve személyi hatálya kiterjedt az összes munkavállalóra („dolgozóra") függetlenül attól, hogy az ország mely ágazatában, milyen munkakörben dolgozott valaki. Az 1967. évi II. tv. IV. része és a végrehajtásául szolgáló 34/1967. (X. 8.) Mt. rendelet 87–94. szakaszai tartalmazták a fegyelmi felelősség és a fegyelmi eljárás szabályait.

* DR. RÁCZ ZOLTÁN
PhD egyetemi docens
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Munkajogi és Agrárjogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
racziroda@gmail.com

A rendszerváltást követően bekövetkezett egy munkajogi reform, amelynek nyomán az addig egységes munkajogi szabályozást felváltotta a munka világának az a jogszabályi rendezése, miszerint külön törvény vonatkozik a gazdasági szférára és külön törvények vonatkoznak a közszférára. 1992-ben tehát három törvény lépett hatályba, a piacgazdaság munkaviszonyait rendező 1992. évi XXII. tv., a Munka Törvénykönyve (Mt.), az 1992. évi XXIII. tv., a köztisztviselői törvény (Ktv.), valamint a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. tv. Az Mt. nem tartalmazta a fegyelmi eljárás szabályait, helyébe bevezette a hátrányos következmények alkalmazása kötelezettségszegések esetére elnevezésű új jogintézményt, Ez azt jelentette (és jelenti ma is), hogy a szabad piaci szféra munkaviszonyaiban nem jelenik meg a fegyelmi büntetések és fegyelmi eljárás fogalma, hanem bizonyos feltételek fennállása esetén a munkáltató jogkövetkezményeket alkalmazhat a munkaviszonyból származó kötelezettségét vétkesen megszegő munkavállalóval szemben. Gyakorlati tapasztalatunk szerint ezt a munkajog tudományával nem felvértezett munkavállalók fegyelmiként élik meg, de valójában nem fegyelmi büntetésekről és fegyelmi eljárásról van szó.[1]

Az 1992-es munkajogi reformcsomagban elfogadott másik két jogszabály, a közszféra viszonyait rendező Kjt. és Ktv. tartalmazta a fegyelmi felelősség szabályait. Ez az állapot egészen 2012-ig állt fenn, amikor is a jelenleg hatályos Mt.-t (2012. évi I. tv.) hatályba léptető 2012. évi LXXXVI. tv. (Mth.) hatályon kívül helyezte a Kjt. fegyelmi felelősségre vonatkozó rendelkezéseit. A munkajogász szakma értetlenségének adott okot ezen sokak számára váratlannak vélt megoldás miatt.[2] A kritikák lényege az volt, hogy a Kjt. fegyelmi szabályainak kiiktatásával a munkáltatóknak csupán a rendkívüli felmentés maradt munkajogi eszközként a vétkes kötelezettségszegő magatartások szankcionálására. Ezen túlmenően indokolatlannak tartották, hogy az alapvetően státuszbiztonságra és garanciákra épülő közalkalmazotti szabályanyagból a jogalkotó kihagyta a hagyományos fegyelmi felelősséget.

2. Elméleti alapvetés

A fegyelmi felelősség megítélésénél az egyik nagy dilemma, hogy tulajdonképpen mi a célja ennek a jogintézménynek. A témakörben publikáló szerzők többsége a prevenciót állítja előtérbe a kérdés megválaszolásánál.[3] Kertész István a fegyelmi felelősség céljának meghatározásakor abból a kérdésből indul ki, hogy mit jelent a

---

1 Az Mt.-ben írt hátrányos jogkövetkezményekről részletesen, ld. RÁCZ Réka: A fegyelmi felelősség egyes kérdései a Munka Törvénykönyvében. *Magyar Munkajog* 2021/1., 32–34.

2 KENDERES György: A munkajogi felelősség ellentmondásai. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Juridica et Politica* Tomus XXXV, Miskolc, 2017, 308–309., SIPKA Péter Máté – ZACCARIA Márton Leó: Felelősségi jogviszonyok. In: JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (Rovat: Munkajog, rovatszerkesztő: Kiss György – Kun Attila – Hungler Sára.) http://ijoten.hu/szocikk/felelossegi-jogviszonyok (2020). [82], [90], [91]

3 A fegyelmi felelősség funkciójára és karakterére nézve részletes összefoglalót ad RÁCZ Réka: i. m. 29–31.

munkafegyelem. Álláspontja szerint a munkafegyelem a munkaszervezeti viszonyok követelményként való tükröződése az emberek tudatában.[4] A szerző álláspontja szerint a kérdés úgy merül fel, hogy a felelősség, annak következményeként a hátrány alkalmazásának célja maga a hátrány okozása, és ennek a következménye a megelőzése, vagy pedig a felelősség annak következményeként a hátrány alkalmazásának célja a megelőzése, és a hátrány okozása kizárólag másodlagos körülmény.[5]

Fegyelmi felelősségre vonatkozó szabályokat nem csupán a közszféra jogviszonyait jelenleg szabályozó törvényben, a közszolgálati tisztségviselőkről szóló 2011. évi CXCIX. törvényben (Kttv.), hanem – többek között – a rendvédelmi és katonai szervezetek életviszonyait szabályozó törvényekben is találunk.[6] A rendszerváltás utáni alkotmányos berendezkedés tehát a piacgazdaságot szabályozó Mt. esetében indokolatlannak látta a fegyelmi felelősség szabályainak életben tartását, annak ellenére, hogy a gazdasági munkajog esetében is a felek közötti alá-fölé rendeltség (a függő munka) jellemzi a jogviszonyt. A kormánytisztviselők és köztisztviselők tekintetében, valamint a fegyveres testületek, igazságszolgáltatásban dolgozók vonatkozásában fel sem merül kérdésként a fegyelmi felelősség szükségszerűsége. Ezen jogintézmény immanens részét képezi az idetartozó jogviszonyoknak a munkavégzés jellege és a jogviszonyok sajátosságai miatt.

3. A Kttv. fegyelmi felelősségi rendelkezései

A közszolgálati tisztségviselők esetében a jogalkotó azt a sajátos megoldást választotta, hogy két jogszabályi szintre helyezte a jogalanyok fegyelmi felelősségének a szabályait. A fegyelmi vétség fogalmát, a fegyelmi büntetéseket és néhány főbb rendelkezést magában a törvényben szabályozott, emellett a kormány alkotott egy külön rendeletet, a közszolgálati tisztviselőkkel szembeni fegyelmi eljárásról elnevezésű 31/2012. (III. 7.) Korm. rendeletet. A korabeli szakirodalom érthetetlennek tartotta a fegyelmi felelősség szabályanyagának két különböző szintű rendezését.[7] Álláspontunk szerint is növeli az átláthatatlanságot a kétszintű szabályozás és garanciális problémákat is okoz ez a rendkívül sajátos megoldás.

Miért szükséges foglalkoznunk a Kttv. és végrehajtási rendelete szabályainak elemzésével? Véleményünk szerint a jogalkotó a témánk szempontjából jelentős pedagógusok új életpályájáról szóló törvényben ezt a fajta szabályozást tekintette mintának. Ezzel kapcsolatos aggályainkat a későbbiek során részletesen kifejtjük, de már most jelezzük, hogy álláspontunk szerint nem szolgálhat alapjául a közszféra hatósági jellegű jogviszonyait szabályozó törvény egy, az alapvetően szolgáltató jellegű jogviszonyokat szabályozó másik törvénynek, annak ellenére sem, hogy a

---

4 KERTÉSZ István: *A fegyelmi felelősség alapkérdései a munkajogban*. KJK, Budapest, 1964, 13.

5 KERTÉSZ: i. m. 160.

6 *A honvédek jogállásáról* szóló 2012. évi CCV. tv. (Hjt.) XIII. fejezete (145–161. §), *a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról* szóló 2015. évi XLII. tv. XV. fejezet (181–218. §).

7 KENDERES: i. m. 309.

pedagógusok tevékenysége a közszolgáltatások mellett bír némi hatósági jelleggel is. A közszolgálati tisztségviselők fegyelmi felelősségi szabályait vizsgálva elmondható, hogy a fegyelmi felelősség fogalmát illetően az a közszolgálati alkalmazott követ el fegyelmi vétséget, aki a jogviszonyából fakadó kötelességét vétkesen megszegi. A fogalomból kitűnik, hogy a fegyelmi felelősség szubjektív alapú, csak szándékosság vagy gondatlanság esetén lehet az alkalmazottal szemben szankciót kiszabni. [8]

4. A Púétv. fegyelmi felelősségi szabályai

A Kjt. 1992. hatálybalépése után a 2000-es évek közepétől elkezdődött a törvény személyi és tárgyi hatálya alóli kiszervezés folyamata. A törvény általános reformja helyett (amely kapcsolódhatott volna a munkajog területén a Kttv. 2011-es hatálybalépéséhez, vagy *a kormányzati igazgatásról* szóló 2018. évi CXXV. törvény hatálybalépéséhez) a jogalkotó inkább a kiszervezéseket választotta. Megtörtént a kiszervezés a szakképzés területén, a kulturális intézményekben foglalkoztatottak esetében, a felsőoktatási modellváltásként meghirdetett folyamat során a felsőoktatásban dolgozók vonatkozásában és a legnagyobb munkavállalói tömeget érintő egészségügyben az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvény elfogadásával.[9]

Feltételezhetően kevés olyan állampolgár él Magyarországon, aki ne tapasztalta volna személyesen vagy különböző híradások révén, hogy az utóbbi években a közoktatás területén milyen események történtek. A pedagógusok élethelyzetük, főként javadalmazásuk javítását igényelték, ezek teljesülése helyett a kormány elzárkózása miatt sztrájkokat kezdeményeztek. A kormány válasza ezekre a lépésekre a pedagógusok sztrájkjogának a csorbítása volt. Ezt a „minősítést" nem osztotta a magyar Alkotmánybíróság, amely két különvélemény mellett nem fogadta el az indítványozók álláspontját, a sztrájktörvény-módosítás Alaptörvény-ellenességével kapcsolatban. Ezt követte a pedagógusok „válasza" polgári engedetlenségi akciók kezdeményezése révén. A munkáltatók nem tolerálták ezeket az akciókat, és az érintettek jogviszonyait megszüntették, mely ügyekben indult bírósági eljárások tudomásunk szerint még mindig folyamatban vannak.[10] Ezután utcai demonstrációkra is sor került, immáron nemcsak a pedagógusok, hanem a diákok és szülők részvételével is. Végül a Belügyminisztérium elkészítette a pedagógusok új jogállási törvény tervezetét, amelyet a parlament 2023. évi LII. (Púétv.) törvényként fogadott el.[11]

---

[8] *Közszolgálati életpályák a közigazgatásban és a rendvédelemben*. (szerk.: György István – Hazafi Zoltán) Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2018, 184.

[9] A folyamat részleteire nézve lásd MÉLYPATAKI Gábor – RÁCZ Zoltán: A közalkalmazotti jogállás jövője – végelgyengülés vagy újjászületés? *Pro Publico Bono* XI. évf., 2023/2., 65–67.

[10] R. KISS Kornélia: Pedagógusperek: „Ez precedensteremtő ügy lesz". https://hang.hu/belfold/mindjart-pedagogusperek-ez-precedensteremto-ugy-lesz-153445, 2024. április 18.

[11] RÁCZ Zoltán: Pedagógusok a munkajog hálójában, avagy ismét egy új jogállási törvényt kreált a jogalkotó. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Juridica et Politica* Tomus XLI/2., Miskolc University Press, 2023, 123.

A Púétv. 72. §-a szabályozza a fegyelmi vétség fogalmát és a fegyelmi eljárás főbb szabályait. Emellett hatályba lépett a pedagógusok új életpályájáról szóló törvény végrehajtásáról rendelkező 401/2023. (VIII. 30.) Korm. rendelet (Vhr.), amelynek VIII. fejezet 109–118. §-ai rendelkeznek a fegyelmi eljárásról. Látható tehát, hogy ezen törvény esetében a jogalkotó követte azt a logikát, amit a közszolgálati tisztviselők esetében, vagyis két szinten nyert szabályozást a fegyelmi felelősség. Számunkra ismeretlen az a jogpolitikai indok, ami alátámasztaná ennek a szabályozási logikának a helyességét, és a magunk részéről vitatjuk is ezt. Egyrészről eléggé átláthatatlanná válik a szabályanyag egységes kezelése a két külön jogszabályban történt rendezés miatt. Másrészről fennáll a veszélye annak, hogy a kormány rendeletében parlamenti jóváhagyás nélkül olyan szabályokat fogalmaz meg, amelyek mintegy „felülírják" a törvény szabályait. Vitatjuk azt a kiindulási alapot is, miszerint az alapvetően közszolgáltatást végző pedagógusok esetében mintaképpen az egyértelműen közhatalmi jogosultságokat gyakorló közszolgálati tisztségviselőkre vonatkozó szabályanyagot adaptálták (amint azt fentebb már rögzítettük), hiszen dogmatikailag a pedagógusok nem a közszféra viszonyai között tevékenykednek.

A Púétv. szerint a fegyelmi vétség fogalma értelmében fegyelmi vétséget követ el a köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személy, ha köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyból eredő kötelezettségét vétkesen megszegi. A Kttv.-vel való összevetésben megállapítható, hogy a fegyelmi vétség fogalma azonos a Púétv.-ben foglalt definícióval.

Ami a fegyelmi büntetéseket illeti, a Púétv. az alábbi szankciókat ismeri:

- megrovás
- a munkáltató által megállapított havi illetmény legfeljebb 6 hónapra szóló, legfeljebb 20%-os csökkentése a pedagógus fokozathoz tartozó illetménysávon belül
- vezetői megbízás visszavonása
- elbocsátás.

A felsorolt büntetések közül a megrovás erkölcsi jellegű szankció, az elbocsátás fegyelmi büntetés pedig a jogviszony megszüntetését eredményezi. Az illetmény határozott időre szóló, meghatározott mértékű csökkentése anyagi típusú joghátrány, a vezetői megbízás visszavonása értelemszerűen csak a törvény szerinti vezetőnek minősülő személyek esetében lehetséges.

A fegyelmi anyagi jogi szabályokat néhány eljárási szabály követi, amelyeket kiegészít a Vhr. Ezen szabályokból kirajzolódik, miszerint a fegyelmi eljárás három szakaszból áll: a fegyelmi eljárás megindítása, a vizsgálati szakasz és a tárgyalási szakasz.

A fegyelmi eljárás megindításának szubjektív határideje (amelyet a munkáltatói jogkör gyakorlójának tudomásszerzésétől számítunk) 15 nap, míg az objektív határidő, (amelyet az ok bekövetkezésétől számítunk) 1 év. Ezek a határidők jogvesztő és nem elévülési jellegűek. Többször fordul elő a köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személyek esetében, hogy felettük a munkáltatói jogkört testület gya-

korolja, tipikusan ilyen eset áll elő a vezetői megbízással rendelkező bölcsődevezetők, óvodavezetők esetében. Az ő vonatkozásukban a tudomásszerzés időpontjának azt kell tekinteni, amikor a fegyelmi eljárás megindításának okáról a testületet mint a munkáltatói jogkört gyakorló szervet tájékoztatják. Ezt a szabályt álláspontunk szerint akként kell értelmezni, hogy a vezetők esetében az eljárás megindításának szakasza is tovább tagolódik, hiszen először történik meg a jogkörgyakorlóként eljáró testület tájékoztatása, és ezután indul meg a szubjektív határidő.

A közszolgálati tisztségviselőkre vonatkozó fegyelmi eljárással való hasonlóságot tükrözi az a szabály is, miszerint a munkáltatói jogkör gyakorlójának fegyelmi vétség elkövetésének alapos gyanúja esetén kötelessége az eljárást megindítani.[12] Indokolatlannak tartjuk, hogy a köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban állók esetében a munkáltatói jogkör gyakorlójának nincsen meg a mérlegelési jogköre, hanem a törvény kötelezővé teszi számukra az eljárás megindítását. A közhatalmi jellegű jogviszony esetében ez teljes mértékben elfogadható jogpolitikai indokból, de a vizsgált jogviszony esetében nem, hiszen – amint azt már fentebb is hangsúlyoztuk – a pedagógusok nem a közszféra alkalmazottai.

A fegyelmi jogkör gyakorlója a fegyelmi eljárás megindításával egyidejűleg köteles írásban értesíteni az eljárás alá vontat, mely értesítésben rögzíteni kell a kötelezettségszegés(ek)et, az annak alapjául szolgáló magatartást és az elkövetés időpontját. Megjegyezzük, hogy az állandó bírói gyakorlat értelmében, amennyiben a vizsgálat során újabb kötelezettségszegő magatartásokra kerül sor, úgy ezekre már nem lehet kiterjeszteni a megindult eljárást, hanem újabb fegyelmi eljárást kell indítani. További észrevételünk, miszerint a fegyelmi eljárásról történő értesítés esetében a törvény a „fegyelmi jogkör gyakorlója" kifejezést használja, majd ez a terminus technicus jelenik meg a Vhr. szövegében is. A Vhr. 109. § (1) bek. ad magyarázatot arra, miszerint fegyelmi jogkör gyakorlója a köznevelési foglalkoztatotti jogviszony megszüntetésével, a havi illetmény megállapításával kapcsolatos munkáltatói jogok gyakorlásával felruházott személy vagy testület.

A már idézett Púétv. 72. § (6) bek. első mondatában az eljárás megindításánál szerepel az a kitétel, hogy „ha a rendkívüli felmentést nem alkalmazza", amiből azt a következtetést kell levonni, miszerint mégiscsak van bizonyos körben mérlegelési jogköre a munkáltatói jogkör gyakorlójának a fegyelmi eljárás megindítására vonatkozóan, vagyis választhat a két megoldás között, fegyelmi eljárást indít, vagy rendkívüli felmentés jogcímén megszünteti a köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személy jogviszonyát.

Az írásbeli értesítést követő 3 munkanapon belül kell kijelölni a vizsgálóbiztost, aki lefolytatja a vizsgálatot. A Púétv. szerint vizsgálóbiztos csak olyan személy lehet, aki a fegyelmi eljárás alá vonttal legalább azonos fokozatba kapott besorolású köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személy, és akivel szemben nem állnak fenn összeférhetetlenségi okok (nem az eljárás alá vont hozzátartozója, nem hallgatták meg a vizsgálat során tanúként vagy szakértőként, aki nem elfogulatlan

[12] Púétv. 72. § (6) bek.

az ügyben). Felvetődik az a kérdés, mi a megoldás arra a helyzetre, ha a munkáltatónál nem áll jogviszonyban a fenti kritériumoknak megfelelő személy.

A vizsgálóbiztosnak a kijelöléstől számított huszonkét munkanapon belül kell a vizsgálatot lefolytatni, amely határidőt a vizsgálóbiztos indítványára a fegyelmi jogkör gyakorlója indokolt esetben, a tényállás további tisztázása érdekében egy alkalommal tíz munkanappal meghosszabbíthat. A vizsgálóbiztosnak kötelessége meghallgatnia köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személyt, amely meghallgatásról az értesítést úgy kell közölni, hogy azt az érintett (esetleges képviselője) a meghallgatást megelőző legalább 5 munkanappal megkapja. Fegyelmi eljárások esetében gyakran fordul elő, hogy az eljárás alá vont „táppénzre menekül" (természetesen lehetséges, hogy magának az eljárásnak a megindítása miatt, vagy más okból kerül az eljárás alá vont olyan mentális állapotba, hogy képtelen a meghallgatáson megjelenni). Ezt a helyzetet nevezi a Púétv. tartós akadályoztatásnak, és ilyen esetben az eljárás alá vonttal írásban közölni kell a kötelezettségszegés elkövetésével kapcsolatos megállapításokat és azok bizonyítékait, majd 5 munkanapos határidő kitűzésével fel kell szólítani, hogy védekezését terjessze elő. (Ennek elmaradása nem lehet akadálya a fegyelmi eljárás lefolytatásának.) A vizsgálat során a köznevelési foglalkoztatási jogviszonyban állóval közölni kell a kötelezettségszegéssel összefüggő megállapításokat, azok bizonyítékait. Amennyiben a vizsgálóbiztos a vizsgálat során – élve a törvényben biztosított jogával – tanút hallgatott meg, iratot szerzett be, szakértőt vett igénybe, szemlét tartott, lehetővé kell tenni az eljárás alá vont számára, hogy az iratokba betekintsen, észrevételeket tegyen, további bizonyítást javasolhasson. Garanciális szabály, miszerint az eljárási cselekményekről (az eljárás alá vont meghallgatása, védekezése, bizonyítási cselekmények) írásban jegyzőkönyvet kell felvenni és azt kézbesíteni kell az eljárás alá vontnak. Az eljárás során a köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló képviselőt vehet igénybe, aki meghatalmazás útján lehet az ő hozzátartozója, jogi képviselője vagy érdekképviseleti szerv.

Indokolatlannak ítéljük meg, hogy a törvény szerint a fegyelmi eljárásnak a határidők számítására, a nyelvhasználatra, az iratok kézbesítésére, a kapcsolattartásra, tanúmeghallgatásra, szakértői eljárásra, határozatok kijavítására, kiegészítésére az általános közigazgatási rendtartásról (Ákr.) szóló törvény rendelkezéseit kell alkalmazni.[13] Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban állók nem közszolgálati tisztségviselők, alapvetően nem gyakorolnak hatósági jogokat, indokolatlan a fegyelmi eljárásban számukra az Ákr. alkalmazását előírni.

A vizsgálóbiztos a vizsgálatot egy írásbeli jelentéssel zárja le, és azt a jegyzőkönyvvel és az ügy irataival együtt a vizsgálat lezárástól számított 5 munkanapon belül küldi meg a fegyelmi jogkör gyakorlója részére. A jelentésnek az alábbiakat kell tartalmaznia:

- az eljárás alá vont terhére rótt kötelezettségszegés,
- a vizsgálat során feltárt körülmények, a beszerzett bizonyítékok,

[13] 2016. évi CL. tv.

- a köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló észrevételeit, védekezését,
- javaslat vagy az eljárás megszüntetésére, vagy a fegyelmi felelősség megállapítására,
- fegyelmi felelősség megállapítására vonatkozó javaslat esetében a büntetés kiszabására tett konkrét indítvány.

Ezzel lezárul a fegyelmi eljárás második, vizsgálati szakasza.

A fegyelmi eljárás harmadik, tárgyalási szakasza azzal kezdődik, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója a jelentés kézhezvételétől számított öt munkanapon belül kijelöli a fegyelmi tanácsot, a tagok részére és az eljárás alá vontnak (valamint esetleges képviselőjének) megküldi a vizsgálóbiztos jelentését.

A fegyelmi tanács összetételére nézve a Púétv. akként fogalmaz, hogy a fegyelmi tanács elnöke a fegyelmi jogkör gyakorlója. A tagokra nézve előírás, hogy az eljárás alá vonttal azonos fokozatba sorolt köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személyeknek kell lenniük és nem állhatnak fenn velük szemben azok a kizáró okok, amelyek a vizsgálóbiztos esetében is akadályát képezik az eljárásban való részvételnek. Értelemszerűen nem lehet a fegyelmi tanács tagja a vizsgálóbiztos sem.

A jogalkotó kalkulált azzal az esettel, amikor az összeférhetetlenségi ok a fegyelmi tanács elnökével szemben áll fenn, ilyenkor a fegyelmi tanács elnökének vagy a tankerületi központ igazgatója elleni eljárásban egy másik tankerületi központ vezetőjét, más intézmény igazgatója esetében egy másik nevelési-oktatási intézményben vezetői megbízással rendelkező másik köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személyt kell kijelölni.

Fegyelmi tanács a jelentés alapján vagy megszünteti az eljárást, vagy tárgyalás tartása nélkül megrovás fegyelmi büntetést szab ki, vagy tárgyalást tart.

A fegyelmi tanács az alábbi esetekben szünteti meg az eljárást:

- az eljárás időtartama alatt az eljárás alá vont jogviszonya megszűnik, vagy azt megszüntetik,
- a fegyelmi eljárást a szubjektív vagy objektív jogvesztő határidőn túl indították meg,
- az eljárás alá vont, a terhére rótt fegyelmi vétséget nem követte el, vagy annak elkövetése nem bizonyítható,
- lényeges eljárási szabálysértés valósult meg (lényeges eljárási szabálysértésnek minősül, ha
    - a fegyelmi eljárást nem a fegyelmi jogkör gyakorlója rendelte el,
    - a fegyelmi eljárást a jogszabályi határidőn túl indították meg,
    - az összeférhetetlenségi szabályokat megsértették,
    - az eljárás alá vont köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló, valamint képviselője felé fennálló értesítési kötelezettséget megsértették,
    - a fegyelmi határozat nem jelöli meg az elkövetett konkrét kötelezettségszegést, nem tartalmaz indokolást, vagy indokolása nem tartalmazza a tényállást,
    - a vizsgálat során nem közölték az eljárás alá vont köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban állóval a kötelezettségszegés elkövetésével

kapcsolatos megállapításokat és azok bizonyítékait, vagy nem tették lehetővé számára, hogy azokra észrevételt tehessen, további bizonyítást javasolhasson, az ügy iratait megtekinthesse,
- a vizsgálatot határidőn belül nem fejezték be,
- a fegyelmi tanács a fegyelmi határozatot határidőn belül nem hozta meg,
- a fegyelmi tanács elnökének, valamint tagjának a jogkörét nem az arra jogosult gyakorolta,
- a fegyelmi tanács nem zárt ülésén hozta meg a határozatot).

A fegyelmi jogkör gyakorlója – a vizsgálóbiztos javaslatára – a fegyelmi eljárást felfüggesztheti, ha az eljárás alá vont önhibáján kívül védekezését nem tudja előterjeszteni, vagy a kötelezettségszegés miatt büntető- vagy szabálysértési eljárás indult, legfeljebb az eljárás jogerős befejezéséig. Ha a felfüggesztés indoka megszűnt, a vizsgálóbiztos javaslatára a fegyelmi jogkör gyakorlója haladéktalanul elrendeli az eljárás folytatását.

Ettől a felfüggesztéstől különbözik az az eset, amikor nem az eljárást függesztik fel, hanem az eljárás alá vont köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személyt. Ezt a munkáltatói jogkör gyakorlója teheti meg, legfeljebb 30 napra, abban az esetben, ha az illető jelenléte a tényállás tisztázását gátolná, vagy a kötelezettségszegés súlya és jellege a munkahelytől való távoltartást indokolja. A felfüggesztést azonnal meg kell szüntetni, amennyiben annak indoka már nem áll fenn. A felfüggesztés idejére havi illetmény jár, amelynek 50%-át a felfüggesztés megszüntetéséig vissza kell tartani, a visszatartott összeget a fegyelmi határozat jogerőre emelkedése után ki kell fizetni (azzal a kivétellel, ha a döntés elbocsátást kimondó határozat volt).

A fegyelmi tárgyalás célja a tényállás tisztázása. A tárgyalást úgy kell kitűzni, hogy arról a köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személy (és esetleges képviselője) az értesítést a tárgyalás előtt legalább öt munkanappal megkapja. Amennyiben az eljárás alá vont (és esetleges képviselője) nem jelenik meg, a tárgyalást megtartani csak akkor lehet, ha az értesítés szabályszerű volt. A fenti személyek távollétében meg lehet tartani a tárgyalást, amennyiben ők előzetesen bejelentették, hogy nem kívánnak azon részt venni. A tárgyalásról jegyzőkönyvet kell felvenni. A fegyelmi tanács a tényállás tisztázása céljából tanúkat hallgathat meg, iratokat szerezhet be, szakértőt vehet igénybe, szemlét tarthat (akkor is, ha a vizsgálóbiztos ezeket a bizonyítási eszközöket már igénybe vette a vizsgálat során).

A fegyelmi tanácsnak figyelembe kell venni azt az előírást, hogy a fegyelmi eljárást a megindításától számított három hónapon belül határozattal be kell fejezni, mert ellenkező esetben a fegyelmi eljárás ipso iure törvény erejénél fogva megszűnik. Ezen határidőn belül a fegyelmi tanácsot terheli az a kötelezettség is, hogy az eljárás ezen szakaszában a vizsgálóbiztosi jelentés kézhezvételétől számított huszonkét munkanapon belül zárt ülésen, szótöbbséggel határozzon, döntését indokolt írásbeli határozatba foglalja. A zárt ülésen csak a fegyelmi tanács tagjai és a jegyzőkönyvvezető vehetnek részt, arról jegyzőkönyvet kell készíteni. A határozatnak tartalmazni kell a fegyelmi tanács döntését, annak indokolását (ideértve a tényállást, a

bizonyítékokat, az enyhítő és súlyosító körülményeket, valamint a mellőzött bizonyítást). A határozatot meg kell küldeni az eljárás alá vontnak és képviselőjének.

A költségek tekintetében a Púétv. úgy rendelkezik, hogy az eljárás költségeit mindenki maga előlegezi és a munkáltató viseli (kivéve azt az esetet, ha a fegyelmi felelősséget jogerősen megállapították, mert ebben az esetben az eljárás alá vont viseli az általa indítványozott eljárási cselekmények és a részéről igénybe vett jogi képviselő költségeit).

A fegyelmi határozat ellen a Púétv. értelmében[14] közigazgatási per indításának van helye. Ezen szabállyal kapcsolatban ugyanazokat az aggályainkat fogalmazzuk meg, mint jelen tanulmány korábbi részeiben, hangsúlyozva, hogy a köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személy nem közszolgálati tisztviselő, nem gyakorol közhatalmat, tehát indokolatlan az esetükben a közigazgatási per kezdeményezése. Ezen jogi megoldás ellentmondásosságát mutatja az, hogy a köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban álló személyekhez hasonló jogállásúak a szintén a Kjt. hatálya alól kiszervezett egészségügyi szolgálati jogviszonyban álló személyek, az ő esetleges jogvitájuk (bár esetükben nem fordulhat elő fegyelmi eljárás miatti jogvita, hiszen náluk ismeretlen a fegyelmi felelősség) munkaügyi pernek minősül és nem közigazgatási pernek.

5. Következtetések

A tanulmányban utaltunk arra a folyamatra, amelyre a Kjt. személyi és tárgyi hatálya alóli kiszervezéseként tekinthetünk. Ennek lényege, hogy a közalkalmazotti szféra átfogó reformja helyett a szféra különböző szakterületein vagy önálló státusztörvényt fogadtak el (egészségügy, közoktatás), vagy átalakulásokra, jogutódlásos jogviszonyváltásokra került sor[15] (köznevelési törvény, kulturális intézményekben foglalkoztatottak, felsőoktatás egyes részein dolgozók). A témánk szempontjából jelentős ténymegállapítás, miszerint a fenti jogszabályi változások során egyetlenegy esetben sem került sor a 2012-ben a Kjt.-ből „kiiktatott" fegyelmi felelősség, fegyelmi eljárás szabályainak visszaállítására, ez csupán a Púétv. elfogadásával történt meg. Nem találtuk annak jogpolitikai indokát, miért éppen a pedagógusok körében kellett visszaállítani ezt az intézményt. Logikai úton csak arra a következtetésre juthatunk, hogy az elmúlt években a pedagógusok körében tanúsított magatartás (sztrájkok kezdeményezése, polgári engedetlenség tanúsítása) váltotta ki a jogalkotó reakcióját, szélesítve ezáltal az ebben a szférában tevékenykedő munkáltatók fegyelmezési lehetőségeit.

Felhasznált irodalom

[1] RÁCZ Réka: A fegyelmi felelősség egyes kérdései a Munka Törvénykönyvében. *Magyar Munkajog* 2021/1., 32–34.

[14] Púétv 72. § (12) bek.

[15] MÉLYPATAKI – RÁCZ: i. m. 66–69.

[2] KENDERES György: A munkajogi felelősség ellentmondásai. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Juridica et Politica* Tomus XXXV., Miskolc, 2017, 308–309.

[3] SIPKA Péter Máté – ZACCARIA Márton Leó: Felelősségi jogviszonyok. In: JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (Rovat: Munkajog; Rovatszerkesztő: Kiss György – Kun Attila – Hungler Sára.) http://ijoten.hu/szocikk/felelossegi-jogviszonyok (2020). [82], [90], [91]

[4] KERTÉSZ István: *A fegyelmi felelősség alapkérdései a munkajogban*. KJK, Budapest, 1964.

[5] *Közszolgálati életpályák a közigazgatásban és a rendvédelemben*. (szerk.: György István – Hazafi Zoltán) Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2018.

[6] MÉLYPATAKI Gábor – RÁCZ Zoltán: A közalkalmazotti jogállás jövője – végelgyengülés vagy újjászületés? *Pro Publico Bono* XI. évf., 2023/2., 65–69.

[7] R. KISS Kornélia: *Pedagógusperek: „Ez precedensteremtő ügy lesz”*. https://hang.hu/belfold/mindjart-pedagogusperek-ez-precedensteremto-ugy-lesz-153445, 2024. április 18.

[8] RÁCZ Zoltán: Pedagógusok a munkajog hálójában, avagy ismét egy új jogállási törvényt kreált a jogalkotó. *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Juridica et Politica* Tomus XLI/2., Miskolc University Press, 2023, 122–131.

Publicationes Universitatis Miskolcinensis
Sectio Juridica et Politica, Tomus XLII/2 (2024), pp. 237–260.
https://doi.org/10.32978/sjp.2024.026

KIHÍVÁSOK ÉS ÁLLÁSPONTOK A MUNKAVÉGZÉS BINÁRIS MODELLJÉT ILLETŐEN

Challenges and opinions for the binary model of work

SOLYMOSI-SZEKERES BERNADETT*

A munkavégzés jogi szabályozásának dogmatikája hagyományosan a bináris modellre épül Európa-szerte. A digitalizáció és a flexibilitás, valamint a munkáltatói költségcsökkentő igények miatt ez a tradicionális szerkezet elavulni látszik, amely főként a kiszolgáltatott helyzetben lévő önfoglalkoztatók helyzetét befolyásolja. A nemzeti vagy uniós szintű jogalkotás előtt áll a feladat, hogy e problémát rendezze, és kiterjessze a munkajogi védelmet az azt igénylő személyekre. Ennek miként je ugyanakkor problémás, a megoldásra különböző nézetek formálódnak. Ezek rövid bemutatására vállalkozik a tanulmány, összehasonlítva külföldi (főleg német) és hazai szakirodalmi álláspontokat.

Kulcsszavak: *bináris modell, hármas modell, Wank, önfoglalkoztatás, munkajog*

The dogmatics of work has traditionally been based on the binary model across Europe. This traditional structure is becoming obsolete due to digitalization and flexibility, as well as employers' demands to reduce costs, with critical consequences for the self-employed, particularly those in a vulnerable position. The challenge for legislation at the national or EU level is to address this problem and extend labour law protection to those who need it. However, the way to do this is problematic, and different views are emerging on achieving this. The paper will briefly present these, comparing foreign (mainly German) and domestic literature.

Keywords: *binary model, triple model, Wank, self-employment, labour law*

1. Bevezetés: a bináris modell elavulása

A munkavégzés területén hosszas fejlődés után az állami szerepvállalás erősödésével kétpólusú jogi intézményrendszer alakult ki: az egyik oldalon a munkaszerződésre alapozott munkajog (hiszen a modern munkajog egyik alapintézménye a

* DR. SOLYMOSI-SZEKERES BERNADETT
PhD egyetemi adjunktus
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Munkajogi és Agrárjogi Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
bernadett.solymosi-szekeres@uni-miskolc.hu
https://orcid.org/0000-0001-9133-4732

számos kógens rendelkezéssel támogatott munkaszerződés), a másikon a polgári jogi jogügylettel kifejezett független vállalkozás, megbízás.[1] E két pilléren nyugvó modell, azaz a bináris modell jelenleg uralkodik hazánkban és számos más országban is, ugyanakkor nem biztos, hogy ez a tartós és fenntartható megoldás. Kiss úgy véli, hogy a bináris modell szerinti helyzet a technológiai fejlődés hatására nem fenntartható,[2] mivel a munkajogi kapcsolatrendszer instabilitását eredményezte. A bináris modellben a munkaviszonyhoz kapcsolódó védelem azért megalapozott, mert fennáll az alá-fölé rendeltség a munkáltató és a munkavállaló között. Ez az alárendeltség a munkaviszony *time service contract*-jellegéből fakad, és azt a munkajog környezete határozza meg.[3] Ugyanakkor egyre erősödnek azok a konstrukciók, lásd a platformmunka terjedését, amelynél e jelleg már nem valósul meg, és az alárendeltség helyett a gazdasági függés jellemzi az ezáltal kiszolgáltatottabb felet. Román, Congregado és Millán empirikus kutatásai alátámasztják ezt, és rávilágítanak a folyamatos *outsorcing*ra, hogy a korábbi munkáltatók főleg a munkavédelmi szabályok szigorúsága és a végkielégítési szabályrendszer miatt egyre inkább az önfoglalkoztatás konstrukcióit választják,[4] ezzel szétforgácsolva a hagyományos foglalkoztatást. Ám mivel a bináris modellben a gazdasági függés nem mérvadó, hanem az alárendeltség a kulcs, ezért ezen sérülékeny, gazdasági szempontból függő helyzetben álló önfoglalkoztató személyek nem kerülnek a munkajog területére, hanem polgári jogi alapon dolgozó önfoglalkoztatók maradnak, miközben egy munkáltatószerű megrendelővel szemben kiszolgáltatott szerepben állnak. Annak meghatározása, hogy egy ügyféllel szemben fennáll-e ez a kiszolgáltatottságot eredményező gazdasági függés, egyre nehezebb, amelyet a platformjogviszonyok munkajogi minősítési lehetőségének problematikája is szemléltet. Erre példa az első közép-kelet-európai, egyben első magyar platformügy is, amelyben a vitatott foglalkoztatási viszony kapcsán az eljáró bíróságok egymásnak ellentmondóan, hol munkaviszonynak, hol vállalkozásnak ítélték meg a köztes jogi jelleggel bíró, egyértelműen nem hagyományos munkaviszonynak tekinthető munkavégzési jogviszonyt.[5] Egyre bonyolultabb konstrukciók merülnek fel ugyanis a technika fejlődésével, amely által már az is kérdéses, hogy az adott foglalkoztatási jogviszonyban van-e munkáltató szerepet betöltő személy, ugyanis bizonyos szakértők vitatják a munkáltató szükségességét a foglalkoztatás megállapításához.[6] Ahogy Friedman is rávilágít, egyre több munkavállalót már nem egy vállalathoz hosszú távon kötődő „munkakörben" foglalkoztatnak, hanem rugalmas megállapodások keretében „füg-

---

1 KISS György: A munkaszerződés továbbélése vagy egy új szerződés kialakulása? *Pro Futuro* 2021/2., 14.

2 KISS: A munkaszerződés…, 14.

3 KISS: A munkaszerződés…, 18.

4 Concepción ROMÁN – Emilio CONGREGADO – José María MILLÁN: Dependent self-employment as a way to evade employment protection legislation. *Small Business Economy* 37 (2011), 366. https://doi.org/10.1007/s11187-009-9241-3

5 Mfv.VIII.10.091/2023/7. sz. ügy.

6 KISS: A munkaszerződés…, 15.

getlen vállalkozóként" vagy „tanácsadóként". Ennek során csak egy adott feladat elvégzésére szerződnek, vagy épp egy rövid ideig végeznek munkát, és a munkáltatójukkal fennálló viszony nem több, mint a kapcsolat egy fogyasztó és egy szappanmárka között.[7]

A rugalmas viszonyok térnyeréséhez a szerződési szabadságra, a magánautonómiára van szükség. A magánautonómia jelentése, amely a munkajogban és a magánjogban is kifejeződik, hogy mindenkinek lehetősége van jogi kapcsolatait „az önelhatározást segítő szabályozás által alapítani és alakítani".[8] Az autonómia azonban akkor fenntartható, ha viszonylagos, hiszen csak az „önrendelkező törekvéseihez és hatalmához viszonyítva, idegen és kívülálló érdek és hatalom párhuzamában lehet értelme".[9] A viszonylagosság pedig a felek közötti egyensúlyt szolgálja. Ennek célja, hogy az állam és a gazdasági szereplők között is egyensúlyi állapot jöjjön létre úgy, hogy mindenkire ugyanazon elvek és normák vonatkoznak. Ehhez csatlakoznia kell az állami beavatkozásnak, amely a gazdasági forgalomban eltérő minőségű alanyok egyensúlyi helyzetét biztosítja. Az állami beavatkozás, tehát a munkajogi védelmet is jelentő közjogias normák általában a munkajogviszony tartalmára vannak hatással, meghatározott jogok és kötelességek alapjait jelölik ki. A kógens védelmi normák „a gyengébb felet alapvetően a szerződésen kívül védik".[10] A felek közötti alá-fölé rendeltség jogalkotó ellensúlyozására korábban csak a munkaviszonyban dolgozók esetében volt szükség, hiszen a munkavégzés önálló formájában, a polgári jogi munkavégzés területén gazdasági és személyi függetlenség jellemezte a jogviszonyokat, azaz a vállalkozó nem egyetlen megrendelővel állt viszonyban, gazdasági egzisztenciája nem egyetlen megrendelőtől függött. Ezért volt megalapozott a munkavégzési viszonyok bináris modellben történő felosztása, ahol a modell egyik pillérének, a munkaviszonynak minden munkajogi védelem kijárt, az önálló munkavégzésnek, tipikusan a vállalkozónak pedig semmi. A felek közötti egyensúlyhiány azonban a már nemcsak a munkajogon belüli munkavégzés keretében, de a munkajogon kívül is fellép. Ráadásul a gazdaságilag függő önfoglalkoztatás az egyébként is kiszolgáltatottabb munkaerőpiaci helyzetben lévőket érinti, hiszen nagyobb valószínűséggel válik az alacsonyan képzett munkaerő gazdaságilag függő önfoglalkoztatóvá.[11] Uniós elvárásnak vélhető az az igény, hogy a magyar jogalkotó (is) megfelelően rendezze az egyensúlytalan helyzetet. A nagy kérdés pedig: hogyan?

---

7 Gerald FRIEDMAN: Workers without employers: shadow corporations and the rise of the gig economy. *Review of Keynesian Economics* 2014/2., 171. https://doi.org/10.4337/roke.2014.02.03

8 KISS György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. Justis Bt., Pécs, 2010, 33.

9 KISS: Alapjogok…, 33.

10 KISS: Alapjogok…, 34.

11 Ondrej DVOULETY – Dagmara NIKULIN: Dependent self-employed individuals: are they different from paid employees? *Employee Relations* 3 (2023), 711.

2. Megoldási lehetőségek a munkajogi védelem kiterjesztésére: a hármas modell

A szakértők között egyre szélesebb körben terjed az álláspont, hogy a munka és munkaviszony újraértelmezése szükséges.[12] E mögött az a célkitűzés áll, hogy a munkajogi védelemnek ki kell terjednie azokra, akik azt megérdemlik, hiszen ahogy Kiss is fogalmaz, „a munkajog elsődlegesen »azoknak a joga«, akik nincsenek az önállóság olyan fokának birtokában, hogy ne lenne szükségük munkaerejük más érdekében történő hasznosítására".[13] Ennek módjai különbözőek lehetnek, függően az adott társadalom berendezkedésétől, a kollektív munkajogi eszközök és a szociális párbeszéd hatásosságától az adott társadalomban. A munkajogi szabályozás kiterjesztésére rendkívül sokféle érv hozható fel, amelyek mind a munkajogi szabályozás szükségességét támasztják alá, de a legtöbb különböző szemszögből közelíti meg ugyanazon problémás pontot:[14] a változó munkavégzési státuszokat, a gazdaságilag függő önfoglalkoztatás kérdését. Ugyanis ez az átfogó kategória a teljes halmazt jelenti a munkaviszonyon túl, amely személyeknél fennáll a gazdasági függés, benne többek között a platformmunkavégzéssel, de nem csak azzal, hiszen nem csak digitális alapon alakulhat ki a függő önfoglalkoztatás. Jelenleg nincs egy kész képlet a státusz hiánytalan munkajogi rendezésére. Kiemelt jelentőségű a nemzeti jogalkotónak aktívan fellépnie a kérdésben, tehát a gazdaságilag függő önfoglalkoztatás munkajogi helyzetének legalább ideiglenes rendezésében. Ennélfogva a nemzeti jogalkotónak döntenie kell: a munkavállaló régi, hagyományos fogalmát tágítja, vagy harmadik státuszt hoz létre a bináris modellen túllépve? Ennek elősegítése érdekében jelen tanulmány arra törekszik, hogy röviden felvillantsa a számos kapcsolódó álláspont közül azon német[15] és magyar megközelítéseket, amelyek a fenti kérdésekre válaszolni törekszenek, ezzel hozzájárulva a témában folyó tudományos gondolkodáshoz.

Ha megvizsgáljuk az uniós tagállamok szabályozási koncepcióit, azt láthatjuk, hogy bizonyos országokban külön harmadik kategória létezik a gazdaságilag függő önfoglalkoztatókra, így a német, olasz, holland és a portugál jogrendszerben. A legtöbb ország ugyanakkor megtartotta a bináris modellt, és azon belül különböző módokon próbálja a munkajogi védelmet többé-kevésbé kiterjeszteni, így például a francia, görög és luxemburgi megoldás alapján bizonyos vélelmek esetén a függő önfoglalkoztató munkavállalói védelmet kap, vagy éppen a munkáltatót kötelezi annak alátámasztására, hogy a munkavégző nem munkavállaló (belga megoldás).[16] Jelen tanulmány főként a magyar és a német szakirodalomra koncentrál. A német szakértők álláspontja kiemelten jelentős lehet a magyar jogtudomány

---

[12] FERENCZ Jácint: *Atipikus foglalkoztatási viszonyok*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2015, 11.

[13] KISS György: *Munkajog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 19.

[14] GYULAVÁRI Tamás: Harmadik típusú jogviszonyok a munkajog átalakuló fogalomrendszerében. *Magyar Jog* 2011/1., 31.

[15] A német álláspontok bemutatásának oka a következő bekezdésben kerül kifejtésre.

[16] Colin C. WILLIAMS – Frédéric LAPEYRE: *Dependent self-employment: Trends, challenges and policy responses in the EU*. Working Paper, ILO, 2017. https://www.ilo.org/ wcmsp5/ groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_614176.pdf, 2024. április 4., 40.

számára, mivel ezen nyugat-európai országban már több mint száz éve létezik egy köztes fogalom, a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy fogalma, így a kapcsolódó vitás pontok is folyamatos tudományos diskurzus tárgyát képezik, nem beszélve a kiterjedt esetjogról. Ugyanakkor a német szakértők között is folyamatos a vita az ügyben. Kérdésként merülhet fel ezen a ponton, hogy a kialakított német megoldás mellett a több mint százéves hagyomány ellenére miért áll fenn folyamatosan a szakértők között a vita, miért törekednek újabb megoldások kialakítására. Annak ellenére, hogy Melsbach révén[17] már 1923-ban felmerült a munkavállalóhoz hasonló jogállás fogalma a német munkajogi irodalomban, a jogalkalmazásban és a jogalkotásban, mégsem alakult ki a mai napig egy egységes definíció. Sokan a mai napig azt is vitatják, hogy e réteg gazdasági alárendeltsége ok-okozati összefüggésbe hozható-e a munkajogi védelmi szabályok kiterjesztésének céljával.[18] Hiányzik egy lezárt koncepció a német fogalomalkotás és védelem terén, aminek következtében nemcsak munkajogi, de szociális jogi és adójogi nehézségek is keletkeznek, mivel nincs kézzel foghatóan elhatárolva az önálló és nem önálló munka, a szabadúszó, a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy és a munkavállaló.[19] Ezt a kapcsolódó esetjog, a német státuszperek által bemutatott bírói gyakorlat is tükrözi. Ezen státuszperek eredménye a mai napig elég kiszámíthatatlannak mondható.[20] Az egyik leggyengébb pont a német rendszerben, hogy a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyeket tipologizáló módszer segítségével a személyi függés foka alapján határolják el a munkavállalótól, az önfoglalkoztatótól. Ez a viszonyításon alapuló rendszer több nehézséget is hordoz magával, ugyanakkor abból a szempontból mégis előnyös, hogy a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy sem homogén kategória, ezért még nem sikerült kidolgozni a tipologizálásnál jobb, minden egyes esetre alkalmazható fogalmat. Ugyan hiányzik a német jogban az egységesség, mégis a különböző védelmi igényű önfoglalkoztatónak a tipologizáló módszerrel különböző szintű védelmet lehet biztosítani, amely által a rugalmasság is növekszik. Így viszont a német munkavállalóhoz hasonló jogállás minden jogviszonyban más és más kört emel ki az önfoglalkoztatók közül.[21]

A német szakértők között tehát folytonos vita folyik a kettős vagy hármas modell kérdésében, számos kutató a jelenleg is fennálló megoldási rendszert támogatja, tartja fejlesztendőnek. Így *Hromadka* elveti a bináris modell lehetőségeit, ehelyett a trichotóm rendszer szélesebb kidolgozása mellett teszi le a voksát. Szerinte

---

[17] Erich MELSBACH: *Deutsches Arbeitsrecht.* W. de Gruyter & Company, Berlin–Leipzig, 1923.

[18] Matthias MÜLLER: *Die arbeitnehmerähnliche Person im Arbeitsschutzrecht*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2009, 177–178.

[19] Jürgen KUNZ – Petra KUNZ: *Freie Mitarbeiter, Scheinselbständige, Arbeitnehmerähnliche Selbständige*. Verlag für die Rechts- und Anwaltspraxis GmbH & Co., Herne/Berlin, 4.

[20] SOLYMOSI-SZEKERES Bernadett: *Munkajogon innen, munkaviszonyon túl.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 2021, 175–179.

[21] Christoph REINHARDT: *Das Phänomen der Arbeitnehmerähnlichkeit*. Verlag Dr. Kovac, Hamburg, 2013, 742, 813.

érdemes továbbra is alkalmazni a személyes függőség ismérvét a munkavállaló fogalmában,[22] sőt, nagyobb jelentőséggel ruházná fel a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyeket. Álláspontja szerint meg kell adni a kötetlen mozgás lehetőségét a munkavállaló és az önálló munkavégző kategóriája között. Ehhez szükséges eszköz a munkajogi előírások differenciált alkalmazásának lehetővé tétele.[23] *Reinecke* hasonlóan gondolkodik, és a lépcsőzetes, differenciált védelem lehetőségét hangsúlyozza. Nézete szerint a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyeket munkajogilag védeni kell, azonban nem olyan erősen, mint a munkavállalót, hiszen a megbízónak, megrendelőnek sincs akkora befolyása a munkavégző fölött, mint a munkáltatónak.[24] *Rieble* is csatlakozik a köztes, harmadik fokozat támogatóihoz, és hangsúlyozza, hogy az önfoglalkoztatók munkavállalóvá minősítése némely önfoglalkoztató számára, aki egyébként gazdasági függésben áll, akár (rövid távon) negatív következményekkel is járhat, mint például a bruttó jövedelem csökkenése.[25] *Buchner* álláspontja szerint tagadhatatlanul fennáll az önfoglalkoztatók és a munkavállalók között egy védelmet igénylő zóna, amelynek védelmét nem lenne szabad csak kereskedelmi vagy gazdasági jogi szabályokkal, egyedül a polgári jog eszközeivel biztosítani,[26] de teljesen a munkajogba sem lehet őket integrálni. A most uralkodó hármas rendszer a jelenlegi gazdasági igényeken alapszik. A bináris rendszert pártoló, így például a lentebb vizsgálat tárgyává tett Wank-féle javaslat is ezzel szemben a munkavállaló fogalmát terjesztené ki, így megszüntetve a speciális jogállás specialitásának figyelembevételét.[27] *Pottschmidt* a gazdaságilag függő önfoglalkoztatók uniós szabályozását vizsgálta részleteiben, amelynek eredményeképp megállapította, hogy a státusz főleg a másodlagos uniós jogforrásokban jelenik meg, főleg a szociális védelem, a munkavédelem és a diszkrimináció elleni védelem területén. Állítása szerint az uniós jog meglévő szabályai miatt a nemzeti jogban történő intézkedések kiszélesítése legitim, így elvárt a jogalkotótól.[28] Pottschmidt a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek védelmét egyébként mindkét módon elképzelhetőnek tartja: az egyes munkajogi normák kiterjesztésével és a munkavállaló fogalmának átalakításával is.[29] *Stöhr* szintén a harmadik

---

[22] Yoko HASHIMOTO: *Der Begriff der arbeitnehmerähnlichen Personen unter besonderer Berücksichtigung der derchtsstellung des Handelsvertreters und des Franchisenehmers – zugleich mit einem Seitenblick auf die Rechtslage in Japan*. Verlag Shaker, Aachen, 2004, 47.

[23] Nicole NEUVIANS: *Die arbeitnehmerähnliche Person.* Duncker & Humblot, Berlin, 2002, 204.

[24] NEUVIANS: i. m. 204; Dirk DEBALD: *Scheinselbständige – Verbraucher im Sinne des § 13 BGB?* Logos Verlag, Berlin, 2005, 141.

[25] DEBALD: i. m. 141.

[26] Ezzel ellentétes álláspontón van Müller, mivel szerinte egy minimális szintű védelem elérhető lenne a kötelmi jogi generálklauzulák megfelelő alkalmazásával. MÜLLER: i. m. 177.

[27] DEBALD: i. m. 139.

[28] MÜLLER: i. m. 174.

[29] Daniela POTTSCHMIDT: *Arbeitnehmerähnliche Personen in Europa*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2006, 49.

kategória bevezetésében látja a megoldást, akikre a német minta szerint csak bizonyos normák kerülnének kiterjesztésre a gazdasági függésüknek megfelelően. E normák közé javaslata szerint pedig a minimálbér és a felmondási idő szabályai tartoznának.[30]

Vizsgálva a magyar kutatásokat, szintén észrevehetjük a trichotóm álláspont formálódását. *Kiss* álláspontja szerint a védelem kiterjesztését jelentő megoldás kulcsát akkor találjuk meg,[31] ha a jogalkotó kialakít egy új rendszerű rugalmassági-biztonsági intézményrendszert, ez által elérve azt a munkajogi szabályozást, amely a foglalkoztatás rugalmasságát és a munkavállalók biztonságát ötvözi,[32] valamint az alapvető fogalmakat tisztázza, mint a munkavállaló, munkaviszony, munkaszerződés. A magyar jogalkotó előtt álló egyik legnagyobb gát, hogy a munkajogi szabályozást tekintve statikus fogalomrendszerben gondolkodik, így nehezen tudja az újító fogalmakat befogadni.[33] Egy új munkaszerződés-fogalom alapján teleologikus megközelítésben lenne érdemes kidolgozni a munkavállalóhoz hasonló jogállású munkavégző személy státuszának feltételeit. Ezzel összefüggésben kijelenti Kiss, hogy elhatárolódik a bináris modelltől, tehát a védelmet nem a munkavállaló fogalmának kiterjesztésével képzeli el. *A munkajognak a munkaerő egészét kell támogatnia,* ezért Kiss úgy látja, hogy az új kategória létrehozásával bizonyos törvények és munkajogi jogintézmények alkalmazása tekintetében a harmadik státusz munkavégzői is munkavállalónak minősülnének annak ellenére, hogy nem munkaszerződés alapján teljesítene. Kiss tehát szerződések talaján gondolkodik, de nem a bináris modellt javasolja. A magyar munkajog megújítását is a munkaszerződés alapfogalmának kimunkálásával látja elérhetőnek. A munkaszerződés megreformálása azért szükséges, mivel annak újraalkotott fogalmával a munkajogviszony szükséges és elégséges kritériumkatalógusa is megfogalmazhatóvá válna, amely által a nem munkaviszonyok is a rendszer integráns részeivé válhatnának.[34]

Prugberger a külföldi lehetőségek vizsgálata után helyesnek tartja a tervezett magyar köztes kategóriát visszahelyezni az Mt.-be, így a hármas modell mellett

---

[30] Alexander STÖHR: *The Protection of Self-Employed Workers in Labour Law.* https://internationalconference.adapt.it/wp-content/uploads/2019/12/stoehr_gtl2019.pdf, 2024. április 4., 21.

[31] Tágabb kontextusban javasolja Kiss a gazdasági változások hatására a munkajogi szabályozórendszer teljes átalakítását, amely egyik bázisának a relational contract elméletét véli. KISS György: A munkaszerződés tartalmának összetettségéről. *Jogtudományi Közlöny* 2017/3., 116.

[32] KISS György: Új foglalkoztatási módszerek a munkajog határán – az atipikus foglalkoztatástól a szerződési típusválasztási kényszer versus típusválasztási szabadság problematikájáig. *Magyar Jog* 2007/1., 1.

[33] KISS György: A munkavállaló fogalmának jelentősége a munkajogviszony megkülönböztető ismérveinek meghatározásában. In: *Ünnepi Tanulmányok Prugberger Tamás professzor 70. születésnapjára.* (szerk.: Csák Csilla) Novotni Kiadó, Miskolc, 2007, 201.

[34] KISS György: A magyar munkajog megújulásának esélye az Európai Unió munkaügyi politikájának tükrében. *Pécsi Munkajogi Közlemények* 2008/1., 30.

teszi le voksát,[35] hangsúlyozva továbbá a Ptk. szerződési szabályainak alakítását is. Ferencz álláspontja szerint a jogtudomány számára e kérdés akként körvonalazódik, hogy mely jogviszonyokat indokolt az Mt.-ben szabályozni, mivel munkaviszonyt eredményeznek, és melyek azok a további jogviszonyok, amelyek csupán munkavégzésre irányulnak, de nem célszerű munkaviszony keretében szabályozni. A szerző a szabályozás helyét tekintve egyetért a jogalkotó korábbi lépésével, és úgy véli, mivel az Mt. kódex jellegű, ezért talán a legmegfelelőbb hely arra, hogy a szokásostól eltérő munkavégzési viszonyokat szabályozza. Az önfoglalkoztatás álláspontja szerint az atipikus munkaviszony általánosan elfogadott fajtája, így ezen státusznak, valamint külön említve a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy státuszának munkajogi rendezése a magyar jogalkotó feladata. Emellett a szerző elkerülhetetlennek véli a kvázi-önfoglalkoztatás munkajogi státuszának kialakítását,[36] ezáltal a hármas modellre való áttérést. Gyulavári szerint pedig az európai nemzeti jogalkotók általában csak az ál-önfoglalkoztatás elleni fellépésig jutnak el, azonban a kvázi-önfoglalkoztatói jogviszonyt alapvetően nem szabályozzák stabilan.[37] Ezért álláspontja az, hogy az európai nemzeti jogalkotás nem hozza létre a megfelelő jogi feltételeket a munkajogi és szociális védelem biztosításához. A védelem hiánya azonban csak úgy hárítható el, ha a kormányzat megteremti a kvázi-önfoglalkoztatók munkajogi státusát szociális jogosultságokkal övezve,[38] amelyhez csatlakoznia kell a kiterjesztett hatályú ágazati kollektív szerződéseknek is.[39] Álláspontja szerint a német köztes státusszal a német jogalkotó megtalálta a kiegyensúlyozott megoldást a státusz szabályozására.[40] Javasolja a munkajogi kódexben történő átfogó szabályozást, mivel ez elvezethet a lépcsőzetes munkajogi védelem kialakításához.[41]

3. Megoldási lehetőségek a munkajogi védelem kiterjesztésére, a bináris modellnél maradva

Amint az fentebb kivehető, sokan foglalkoznak a köztes kategória létjogosultságával. Az általánosan elterjedt[42] bináris modell követői ezzel szemben úgy vélekednek, újabb státusz (például a német modellben megtalálható „munkavállalóhoz

---

[35] PRUGBERGER Tamás: Családi vállalkozást is érintő munkavégzés – A munka jogviszonyaival összefüggő szerződések elméletét érintő új irányvonalak és azok kritikai értékelése – Szintézis és megoldási kísérlet. *Pécsi Munkajogi Közlemények* 2015/1–2., 99.

[36] FERENCZ: i. m. 15, 164–167.

[37] GYULAVÁRI Tamás: Hagyományos munkavállalói jogok és új kihívások. In: *120 éves a Rerum novarum: tanulmánykötet*. (szerk.: Tóth Tihamér) PPKE JÁK, Budapest, 2012, 91.

[38] FERENCZ: i. m. 51.

[39] GYULAVÁRI: Harmadik típusú… 32.

[40] GYULAVÁRI Tamás: *A szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán*. Pázmány Press, Budapest, 260.

[41] GYULAVÁRI Tamás: A foglalkoztatási jogviszonyok új dimenziója. *Esély* 2011/1., 349.

[42] Bináris modell helyett köztes kategóriát találunk a német, olasz, holland és portugál megoldásban. ROMÁN – CONGREGADO – MILLÁN: i. m. 39.

hasonló jogállású személy" kategóriája) kialakítása helyett a munkavállaló fogalmát lenne célszerű újragondolni. *Neuvians,* aki a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek német problematikáját egészében ismeri, marad a *bináris rendszernél,* nem használva harmadik kategóriát a köztes jogállás lefedésére, azonban a *munkavállalói státusz új alapokra helyezését* tartja a lehetséges megoldásnak. A második személyi körbe, az önálló munkavégzői, önfoglalkoztatói csoportba az kerülne, aki nem éri el a munkavállalóhoz hasonló jogállás-definíció által meghatározott szociális védelmi igény határát. Ezek a személyek, akik az elgondolás alapján minimálisan, de mégis rendelkeznek bizonyos mértékű gazdasági függéssel, ezen javaslat szerint teljesen kiszorulnak a védelemből, maradva az önálló munkavégzői státusz kötelmi jogi alapjainál. Ez a kiszorult munkavégzői csoport azonban Neuvians szerint nem is igényelné a munkajogi védelmet, mivel a munkavállaló-fogalom újradefiniálása miatt minden ténylegesen védelmet igénylő munkavégző bekerülne a munkavállaló-fogalom alá. A határ meghúzása ugyanakkor borzasztóan nehéz. Nem lehet túl tágan megadni a fogalmi elemeket, mivel Neuvians szerint, ha minden munkavállalóhoz hasonló jogállású személy a fogalom hatálya alá esne, akkor a jogrendszer szisztematikájában egy belső ellentmondás keletkezne. Azonban a munkavállalói fogalom kibővítése, átalakítása mint jogalkotói cél burkoltan már megjelent a német (és akár a magyar) jogrendszerben, amikor a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy kategóriáját külön státusszá tette Neuvians szerint. [43] Ezt a nézetet támasztja alá *Pfarr* is, aki szerint a külön kategória kialakításakor a jogalkotó motivációja az volt, hogy mind alaki, mind anyagi jogi szempontból a munkavállalókkal egyenlővé tegye a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyeket. (Ezt végül nem fejezte be Pfarr szerint a jogalkotó, csak töredékszabályok készültek el.[44] Ezek a töredékszabályok pedig egyes törvényekből összeálló státusz-kialakítást eredményeznek, amely kaotikus helyzetet keletkeztet a gyakorlatban.) *Müller* csatlakozik a bináris modellt követőkhöz, ugyanis álláspontja szerint a munkavállalóhoz hasonló jogállás által felvetett kérdéseket legalább részben ki lehetne küszöbölni a munkavállaló fogalmának kiterjesztésével.[45] *Frantzioch* álláspontja hasonló, mivel szerinte a munkavállaló fogalmának kiszélesítésével lehet elérni a védelem szintjének emelését, ugyanakkor ő hozzáteszi, hogy a munkajogi szabályok analóg alkalmazását is meg kell fontolni.[46] Müller nézete itt eltér, mivel szerinte a munkajogi szabályozás alanyi körét érintő joghézag hiányzik, ami pedig az analógia előfeltétele, emiatt nem tartja elképzelhetőnek a munkajog analóg alkalmazását. [47] A bináris rendszer követőihez tartozik *Deinert* is. Deinert elveti a köztes kategória fenntartását, helyette a munkavállaló fogalmának újragondolását javasolja. A bináris rendszer új kialakításában átveszi a téma egyik legnevesebb

[43] NEUVIANS: i. m. 173.
[44] NEUVIANS: i. m. 175.
[45] MÜLLER: i. m. 167.
[46] MÜLLER: i. m. 173.
[47] MÜLLER: i. m. 177.

kutatójának, *Wank*nak a koncepcióját,[48] aki kialakított egy sajátos munkavállaló-önfoglalkoztató elkülönítési mércét, pontosan megadva annak részleteit is. Wank 1988-ban készült, a jelen problémáit érintő művében[49] abból indul ki, hogy a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy kategóriája, azaz a köztes státusz egy jogdogmatikai „kreálmány", csupán egy tényállás jogkövetkezmények nélkül. Nem is beszélhetünk szerinte egységes fogalomról a német jogban, csupán néhány előírásról, amelyek közül szerinte egyedül a szabadságról szóló szövetségi törvény ad anyagi jogi pillért. Emiatt szerinte a hármas rendszerből hiányzik a belső logika,[50] hiányzik a tényállás és jogkövetkezmény közötti elvi összefüggés. Wank teóriája szerint azért hibás e rendszer, mert a hármas rendszer abból indult ki, hogy a munkavállaló mind személyileg, mind gazdaságilag függ a munkáltatótól, és a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy csak gazdaságilag függ. Ha ez a hipotézis helytálló lenne, akkor a belső logika nem hiányozna, azonban ezen elmélet mégis hibás, mivel *a munkavállaló csak személyileg függ a munkáltatótól, ezzel szemben a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy meg csak gazdaságilag függ a megrendelőjétől*, valamint a munkavállalóéval összehasonlítható szociális védelmi igénnyel rendelkezik. Emiatt azt a következtetés vonja le Wank, a munkavállaló és a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy nem összehasonlítható státuszok, mivel azok a jellemzők, amelyek alapján most osztályozzák e státuszokat, így a munkavállaló oldalán a személyes függőség, míg a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek oldalán a gazdasági függőség és a szociális védelemre vonatkozó, a munkavállalóéhoz hasonló igény, nem hasonlíthatóak össze egymással.[51] Ezt az elméletet támasztja alá Jarjabka is, aki úgy fogalmaz, hogy a függő és önállótlan munkavégzés nem szinonimái egymásnak. Bizonyos tevékenységeknél a munkáltató és a munkavállaló gazdasági függősége nem mutatható ki, mégis önállótlan

[48] Olaf DEINERT: *Soloselbstständige zwischen Arbeitsrercht und Wirtschaftsrecht*. Nomos Verlagsgesellschaft, Berlin, 2015, 89.

[49] Rolf WANK: *Arbeitnehmer und Selbständige.* C.H. Beck, München, 1988. Feldolgozza: HASHIMOTO: i. m. 39.

[50] DEBALD: i. m. 137.

[51] „Auf dieser Grundlage trifft Wank die Feststellung, dass der Abgrendzung durch Rechtsprechung und herrschenden Lehre auf Basis der Dreiteilung – Arbeitnnehmer, Arbeitnehmerähnliche und Selbständige – die innere Logik fehlt. Diese Logik sei bei der früheren Dreiteulung des Reichversicherungsamtes noch vorhanden gewesen, da dieses darauf hingewiesen habe, dass der Arbeitnehmer nicht nur persönlich, sondern auch wirtschaftlich abhängig sei und daher die Kategorie der Arbeitnehmerähnlichen gekennzeichnet durch wirtschaftliche Abhängigkeit bei gleichzeitiger persönlicher Unabhängigkeit, sinnvoll hätt gebildet werden können. Die Merkmale anhand derer nun die Kategorienbildung vorgenommen würde – der Arbeitnehmer ist alleinig durch die persönliche Abhängigkeit gekennzeichnet, der Arbeitnehmerähnliche dagegen durch seine wirtschaftliche Abhängigkeit sowie der vergleichbaren sozialen Schutzbedürftigkeit – seien aber gerade nicht miteinander vergleichbar." DEBALD: i. m. 137.

munkavégzésnek fog minősülni a tevékenység, mivel a munkavállaló nem szerepel a piacon saját neve alatt.[52]

Wank sajátos módon újítaná meg a munkajogi védelem előfeltételét jelentő munkavállalói státusz elemeit, amelynek keretében a duális rendszerhez való visszatérést – a magyar rendszerben gondolkodva a duális modell fenntartását – javasolja.[53] Ezen újító elméletét gyakran nevezik *a vállalkozási kockázat-elméletnek*.[54] Wank a munkavállaló megkülönböztetése során akként gondolkodik, hogy ha valaki *a vállalkozási kockázatokat szabadon választotta*, akkor nem eshet a munkavállalói kategóriába. Tehát *az önként választott önállóság, vállalkozási rizikó húzza meg a határt a munkavállaló és az önálló munkavégző, önfoglalkoztató közé*. Ezt a feltételt egyébként a Német Szövetségi Munkaügyi Bíróság (továbbiakban: BAG) egyik ítéletéből emelte ki Wank, amikor a BAG megtagadta a munkavállalói jogállás megállapítását egy kantinbérléssel kapcsolatos döntésében, ahol a szövetségi hadsereg kantinjának üzemeltetőjét önálló munkavégzőnek mondta ki amiatt, hogy a vállalkozási kockázatot önkéntesen vállalta. Ezt a gondolkodási elvet, mércét egyébként más ítéletében nem alkalmazta a BAG.[55] Második rendhagyó, a munkavállalói státuszból kizáró feltétel Wank javaslata szerint az, hogyha a *vállalkozási kockázatok és lehetőségek, esélyek a munkavégző és megbízó között kiegyensúlyozottan oszlanak meg.* Így tehát, ha a munkavégzőnél megjelenik a vállalkozási kockázatok túlsúlya a vállalkozási lehetőségekkel szemben, akkor az a munkavégző a munkavállalói fogalom hatálya alá kerül. Wank ezen fogalma alapján munkavállalónak minősülő munkavégzők a jelenlegi német (és mivel tartalmilag azonos a magyarral, ezért a magyar) munkavállalói fogalom alá nem tartoznak, mivel ugyan személyileg függetlennek is minősülhetnek, azonban nincsenek befolyással a piaci folyamatokra, gazdaságilag függenek a megrendelőjüktől.[56] Ezzel az új fogalommal azonban mégis munkavállalónak minősülnének, hiszen a wanki fogalom más elemeket vesz figyelembe, más perspektívába helyezi a munkavégzés jellemzőit, elhagyja a személyi függés elméletet.

E két újító jellegű feltétel azonban ugyanúgy a korábbi keretek között mozog, hiszen ezekből is érezhetően kidomborodik az az alapmotívum, amely meghúzódik a legtöbb javaslat mögött: a munkavállaló és az önálló munkavégző, önfoglalkoztató szembeállítása, a két végpont közötti gondolkodás. Egy eltérést azonban ilyen távoli megközelítésben is felfedezhetünk. Az önfoglalkoztatók különböző szerződés alapján is dolgozhatnak, azonban a jelenlegi dichotómia a munkavállalóknál

---

[52] JARJABKA Tünde: Az állam regulatív funkcióinak változása az új Mt.-ben. *MAGYAR MUNKAJOG E-folyóirat* 2015/1., 94.

[53] Friderike SCHWARZBERG: *Arbeitnehmerähnliche Beschäftigung als „dritter Weg" ein Berufsleben lang*. Peter Lang Verlag, Farnkfurt am Main, 2008, 78.

[54] A vállalkozási kockázat kifejezést a magyar szakirodalomban is felfedezhetjük. SZALMA József: A munkajog hatása a polgári jogra. *Advocat* 2015/1–2., 13.

[55] Az ítélet száma: BAG vom 13. 8. 1980 Ap Nr. 37 zu § 611 BGB; Petra FRANTZIOCH: *Abhängige Selbständigkeit im Arbeitsrecht.* Duncker & Humblot Verlag, Berlin, 2000, 73.

[56] NEUVIANS: i. m. 175.

ezt nem engedi meg, a munkajogot egyedül a munkaszerződés alapján munkaviszonyban dolgozóknak garantálja. Wank elmélete ebben is újítást jelentene, mivel a munkavállaló új fogalma mögött is megjelenne ez a (jelenleg) sokféle jogi státusz, hiszen a munkaszerződés alapul személyi függésen, ezzel szemben az új fogalom nemcsak a személyi függésben álló, munkaszerződés alapján dolgozó munkavégzőket tekinti munkavállalónak, és így munkajogi védelmet érdemlőnek, hanem az egyéb szerződés alapján foglalkoztatottakat is. Ez a különbség ugyanakkor az elhatárolásban nem játszana szerepet.[57]

Wank elmélete szerint az önálló munkavégzők, önfoglalkoztatók kategóriája a következő definíciós elemeket tartalmazza:

- szabadon, önkéntesen választják meg a tevékenységüket és a velük járó vállalkozási kockázatot,
- vállalkozási „szabadsággal", lehetőségekkel lépnek fel a piacon,
- maguk gondoskodnak saját fenntartásukról,
- a vállalkozási lehetőségek és kockázatok kiegyenlítetten jelennek meg.[58]

Ezek a jellemzők az önfoglalkoztatás jellemzői, amelyek fennállása esetén nem indokolt a munkavégző munkajogi védelme. A vállalkozási kockázatok önkéntes, szabad választását két különböző jellemző megjelenése is jelezheti: a) a tevékenység végezhető munkavállalóként is és önállóként is, vagy b) a vállalkozási kockázatok és lehetőségek kiegyenlítetten állnak fenn a megkötött szerződés alapján.[59] Wank ugyanakkor az önkéntesség kizáró feltételeként látja azt az – egyébként a magyar jogalkalmazásban is gyakran előforduló – esetet, amikor a munkavégző a tevékenységét korábban munkaviszony keretei között végezte.[60] A vállalkozási kockázatok és lehetőségek közötti kiegyenlítettség ugyanakkor nem feltétlenül alkalmas az elhatárolásra, hiszen ez azt az idealizált gyakorlati helyzetet feltételezi, hogy az önálló munkavégzők minden esetben teljes kiegyenlítettség mellett dolgoznak.[61] Ehhez csatlakozik Reinhardt, aki szerint ez a feltétel nem más, mint a szociális védelmi igény fokának más elnevezése.[62] Hiszen ha tényleg kiegyenlített kockázatok és lehetőségek uralnák az önálló munkavégzők viszonyait, akkor arra sem lenne szükség, hogy az állam beavatkozzon a piaci folyamatokba,[63] hiszen a kiegyenlített viszonyokat a kötelmi jogi eszközökkel lehet kezelni. Emellett a kiegyenlítettséget nehéz a gyakorlatban vizsgálni, illetve nem könnyebb, mint a személyi függés fokát,[64] a gyakorlati kezelhetőség azonban elengedhetetlen a munkavállaló újradefiniálása során.

---

57 NEUVIANS: i. m. 177.
58 HASHIMOTO: i. m. 41; FRANTZIOCH: i. m. 74.
59 NEUVIANS: i. m. 178; REINHARDT: i. m. 421.
60 NEUVIANS: i. m. 178.
61 REINHARDT: i. m. 422–423.
62 REINHARDT: i. m. 426.
63 REINHARDT: i. m. 427.
64 REINHARDT: i. m. 423.

Wank a következő (nem konjunktív) munkavállaló-kritériumokat határozta meg:

1. tartósan végzett tevékenység,
2. a munkavégző nem jelenik meg a piacon, tehát csak egy megrendelőnek, megbízónak dolgozik,
3. nincs saját vállalkozási szervezete,
4. nincs saját alkalmazottja,
5. személyesen dolgozik,
6. nincs saját üzlethelyisége,
7. nem rendelkezik üzleti tőkével, valamint
8. a lehetőségek és kockázatok nem megfelelően oszlanak meg, azaz vállalkozási szabadsággal nem rendelkezik, nem határozhatja meg önállóan az ügyfélkörét és az árakat.[65]

Wank elképzelésében tehát a munkavállalói fogalom aljellemzőjét jelenti a rendszerint egy megrendelő felé történő tartós tevékenység, a személyes munkavégzés, saját tőke befektetése, saját szervezet megléte nélkül, miközben betagozódik egy idegen üzemi szervezetbe, amely miatt nincs lehetősége az önálló gazdasági tervezésre. Abban az esetben, ha ezen jellemzők közül csak néhány áll fenn, de a munkavégzőnél megjelenik a vállalkozási kockázatok túlsúlya a vállalkozási lehetőségekkel szemben, akkor az a munkavégző a többi jellemző hiánya ellenére a munkavállalói fogalom hatálya alá kerül. Ezen definícióval szemben az önálló munkavégzés, az önfoglalkoztatás jellemzője a piacon történő közvetlen fellépés, a saját szervezet, a több megrendelővel szemben fennálló, alkalmazott igénybevételével történő munkavégzés, saját tőkét felhasználva.

Wank elmélete meghatározó a német munkajogi gondolkodók között, hiszen amint fentebb látható, sokan ahhoz csatlakoznak, abból indulnak ki, illetve azt vitatják.[66] A wanki definíció-alternatíva azzal az előnnyel járhat, hogy megakadályozza a szürke zóna sui generis fogalmának kialakulását,[67] hiszen duális rendszert

---

65 FRANTZIOCH: i. m. 75.; REINHARDT: i. m. 760.

66 Wank elméletének egyik alapeleméhez csatlakozik *Reinhardt* saját elméletével. Szerinte a személyi függés nem áll okozati összefüggésben a szociális védelmi igénnyel. A személyi függés ugyanis nem a kizárólagos oka a szociális védelem kiterjesztésének, valamint nem is igazolja az állam fellépését a munkaerőpiacon. Továbbá, ha a személyi függés lenne az alapja a szociális védelemnek, akkor a német jogalkotó a személyi függésben alig, vagy nem álló munkavállalóhoz hasonló jogállású személyre sem terjesztené ki a munkajogi védelmet, holott ezt mégis megteszi meghatározott jogszabályokban. Reinhardt saját javaslatában Wankhoz hasonlóan dichotóm rendszerben gondolkodik: a munkavállaló és az önálló munkavégző, azaz önfoglalkoztató fogalmi párban. Reinhardt szerint a dichotómia nem megkerülhető, hiszen munkát vagy függésben, vagy önállóan lehet végezni. Emiatt a javaslata a német szociális védelmi rendszert a jelenlegi háromosztatú jelleg helyett két pilléren képzeli el. Köztes fokozat, „fél-önállóság" szerinte nem létezik. REINHARDT: i. m. 746.

67 Wank kifejezetten hangsúlyozza, hogy a munkavállalóhoz hasonló jogállás az ő olvasatában az önállóság egy alkategóriáját képzi. HASHIMOTO: i. m. 47.

állít fel.[68] Ez jogbiztonságot is eredményez, mivel a foglalkoztatottakat a bináris rendszerben helyezi el. Amellett, hogy nemcsak a vállalkozási kockázatokat, de a lehetőségeket is fogalmi elemként vizsgálja, kiegyenlítetten értékeli a védelmet igénylő személy és a megbízója, megrendelője igényeit. Ugyanakkor többen *kritikával* illetik ezt a javaslatot. *Giebeling* álláspontja szerint a wanki modell nem biztosít tiszta elhatárolási ismérveket, amely miatt a szerződéstípusok szerint történő elhatárolás lehetetlenné válik,[69] így nem lehet a gyakorlatban is alkalmazni.[70] Példaként hozható, hogy a kockázatok és lehetőségek kiegyenlítettsége nehezen megállapítható, hiszen tökéletes kiegyenlítettség a gyakorlatban nehezen fordulhat elő, ezért meg kellene állapítani, hogy a mérleg milyen mértékű kibillenéséig beszélhetünk még kiegyenlített viszonyokról. Másik érv, hogy ezzel a módszerrel sokkal többen kerülnek a munkajog hatálya alá, valamint csak azok kerülnek az önálló munkavégzők halmazába, akik „sikeresek", mivel csak ők tudnak saját tőkét befektetni, vállalati szervezetet felépíteni.[71] A dogmatikai elkülönítés igen nehézzé válna a bíróságok oldalán, mivel az önállóságot, önkéntességet a kutatók álláspontja szerint nehéz vizsgálni.[72] Erre példa a megfelelő vállalkozási kockázat- és lehetőség-eloszlás vizsgálata, amely a kritikusok szerint lehetetlen törekvés, sőt, jogbizonytalansághoz is vezet.[73] A bíróságok ügyterhe is megnőne a wanki fogalom használatával, állítja Neuvians, amelyet a fent már ismertetett számadatokkal lehet alátámasztani.[74]

Wank elméletének kritikusai között találhatjuk Schubert mellett *Schwarzberg*et, aki úgy véli, azért hibás elképzelés a Wank-féle elmélet, mert az üzleti kockázatokból való kiindulás nem lehet alapja a megfelelő elhatárolásnak, hiszen ugyanolyan nehezen fogható meg, mint a személyi függőség fogalma. Ezen felül az önkéntesség túl pontatlan, mivel alapvetően mindenki szabadon, kényszer nélkül hozza meg a döntését.[75] *Henrici* szintén elveti a wanki fogalmat, egyrészt a vállalkozási kockázatok elméletének alkalmatlansága miatt,[76] másrészt álláspontja szerint az önkéntesség nem megfelelő határvonal, mivel a döntési szabadság hiánya nem igazolhatja azt, hogy a megrendelőre kötelezettségeket telepítsen a jogalko-

---

68 REINHARDT: i. m. 74.

69 DEINERT: i. m. 89.

70 NEUVIANS: i. m. 199.

71 NEUVIANS: i. m. 198.

72 NEUVIANS: i. m. 181.

73 NEUVIANS: i. m. 198.

74 A Szövetségi Munkaügyi Minisztérium 1996-ban *A látszat-önállóság tapasztalati megítélése* címmel lefolytatott kutatásában kiderült, hogy a jelenlegi jogalkalmazói kritériumok szerint (amely alapvetően a hagyományos munkavállalói fogalmat alkalmazza) jóval kevesebb a munkavállaló személy, mint a Wank-modell alapján munkavállalónak minősülő munkavégzők. A kutatás eredményeiről lásd részletesen: FRANTZIOCH: i. m. 45.

75 SCHWARZBERG: i. m. 80.

76 Horst HENRICI: *Der rechtliche Schutz für Scheinselbstständige: eine Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung des Verlagsbereiches*. Verlag Dr. H. H. Driesen, Berlin, 2002, 121.

tó.[77] *Frantzioch* szerint pedig, ha egyedül a Wank-féle munkavállaló-kritériumokat vennék igénybe, akkor a munkavégző szociális védelmi igényét indokolatlanul korlátozott mértékben lehetne figyelembe venni. Például, ha egy tipikus munkaviszony munkavállalója részesedik a munkáltató kockázatából és veszteségéből is, akkor a vállalkozási kockázatok egy részét vállalja, viszont a védelmi igénye továbbra is fennmarad. Ilyen esetben tévútra vezetne a javasolt módszer, hiszen a kockázatok önként vállalása miatt önfoglalkoztatónak is minősülhetne az adott munkavégző.[78] A szűkítő eredményt emlegeti *Reinhardt* is az elmélet kritizálása során, aki szerint például a mellékállásban dolgozókat, vagy részmunkaidőben munkát végzőket ez a modell nehezen tudná kezelni.[79] Ráadásul az alapvető probléma ezen megoldással, hogy a modell nem egy újító fogalmat alkot, csak más lábakra állítja a tipizáló módszert.[80] Emiatt Reinhardt szerint a Wank-féle modell nem helyettesítheti a meglévő rendszert, csak kiegészítheti azt.[81]

A Wank-féle javaslatot azonban több szakértő támogatja, hiszen például Deinert a legújabb jogszabályok megoldásait vizsgálva azt állapította meg, hogy a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy fogalma a német jogban nem más, mint egy, a jelenlegi munkavállaló-fogalmon túlnyúló munkajogi foglalkoztatott-fogalom.[82] A német rendszer azonban továbbra is a trichotómia talaján áll, hiszen 2017. április elsejei hatállyal kodifikálták a német Polgári törvénykönyvben a munkavállaló fogalmát. A törvény szövegébe a BAG által az évtizedek során kialakított elhatárolási kritériumok kerültek be.[83] A tevékenység jellegének figyelembevétele és az összességében történő értékelés azonban lehetővé teszi, hogy rugalmasan kezelhető legyen a fogalom, azonban mivel a korábbi ismérvek kerültek törvényi keretek közé, ezért újítást e fogalom nem hozott.

A munkavállaló fogalmának újragondolása mindenképp kreatív tudományos munkát igényel. El kell ugyanis rugaszkodni a betokosodott fogalmi elemektől, hogy tényleges hatálybővítés következzen be. *A személyi függőségre, mint a munkavállalói jogalanyiság magvára több alternatívá*t is találhatunk. Az egyik ilyen lehetőség a szociális védelmi igény fennállta, amelyet *Lieb* is támogat, mivel sze-

---

77 HENRICI: i. m. 151.

78 FRANTZIOCH: i. m. 80.

79 REINHARDT: i. m. 761.

80 REINHARDT: i. m. 767.

81 REINHARDT: i. m. 769.

82 DEINERT: i. m. 11.

83 A jogszabály közvetve definiálja a munkavállalót: *„A munkaszerződés alapján a munkavállaló elkötelezi magát, hogy egy másik személy szolgálatában teljesít utasításhoz kötött, más által meghatározott munkát személyi függésben. Az utasítási jog érintheti a tevékenység tartalmát, a véghezvitelét, az idejét és a helyét. Utasításhoz kötöttnek minősül az, aki a tevékenységét és munkaidejét lényegében nem alakíthatja szabadon. A személyi függés foka a mindenkori tevékenység sajátosságától is függ. A munkaszerződés fennálltának megállapításához minden körülmény együttes értékelését kell elvégezni. Hogyha a szerződés teljesítése azt a képet mutatja, hogy munkaszerződésről van szó, akkor a szerződés elnevezésétől függetlenül munkaszerződésnek kell tekinteni.”*

rinte a szolgálati jogviszony kötelezettjének szociális védelmi igénye alapozza meg a védelemmel körülbástyázott munkavállalói státuszát.[84] Reinhardt úgy véli, hogy a gazdasági függés helyett a munkavállalóhoz hasonló szociális védelmi igény a meghatározó elhatárolási ismérv nemcsak az elméletben, hanem jogszabályi és jogalkalmazási szinten is.[85] Ezen javaslatát azzal indokolja, hogy a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy szerinte nem más, mint szociális védelmet igénylő önfoglalkoztató.[86] Hogy mit jelent a munkavállalóhoz hasonló szociális védelmi igény, azt az egyes munkajogi jogintézmények tekintetében lehet megállapítani esetenként.[87] A javaslata alapján azonban a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy elnevezés helyett pontosabb „munkavállalóhoz hasonló jogállású önfoglalkoztató" („arbeitnehmerähnliche Selbständige")[88], hiszen ezek a személyek alapvetően önfoglalkoztatók.

Végezetül a bináris modell kiterjesztése kapcsán kiemelést igényel, hogy az Európai Unió Bizottsága 2021. december 9-én intézkedéscsomagot terjesztett elő a platformalapú munkavégzés munkakörülményeinek javítása és a digitális platformok fenntartható növekedésének támogatása érdekében. Ennek keretében született irányelv a digitális munkavégzési platformokon keresztül dolgozók foglalkozási viszonyának helyes meghatározására irányuló intézkedéseket tartalmazza, amelynek célját megtestesíti az irányelvjavaslat II. fejezete 3. cikke. E cikk a nemzeti munkavállalói fogalmak tágítását idézi elő azzal, hogy meghatározott kritériumok esetén az adott kiszolgáltatott helyzetben lévő platformmunkavégzőt munkavállalónak kell minősíteni. A kiszolgáltatottságot álláspontunk szerint az ellenőrzési jogban látja meg az irányelvjavaslat, mivel akként rendelkezik, hogy a meghatározott minőségű munkavégzés-ellenőrzést végző digitális munkaplatformmal fennálló, platformalapú munkát végző személy közötti szerződéses jogviszonyról vélelmezendő, hogy az munkaviszony. Ennek megfelelően egy megdönthető jogi vélelmet *(praesumptio iuris)* állít fel az uniós jog a munkavállaló fogalmának tágítása érdekében a 4. cikk alapján azért, hogy a tényleges önfoglalkoztatók ne kerüljenek tévesen a munkavállalói státusszal járó kényszerek hatálya alá. Az e mögött álló cél egyértelműen fontos és követendő: egyre több platformmunkavégző van, az ő státuszukat minél hamarabb rendezni kell, miként erre Horváth és Petrovics is utal.[89] Ugyanakkor, hogy mennyire lesz sikeres ezen „univerzalista" teszt, vitathatjuk, hiszen a konkrét elvárások meghatározása egyben a munkáltatók magatartását is

[84] FRANTZIOCH: i. m. 72.
[85] REINHARDT: i. m. 542.
[86] REINHARDT: i. m. 543.
[87] REINHARDT: i. m. 545.
[88] Ez a szó szerinti fordítás, a magyar fogalmi eszköztárba átültetve ezt munkavállalóhoz hasonló jogállású önfoglalkoztatónak nevezhetjük.
[89] HORVÁTH István – PETROVICS Zoltán: A jogvédelem irányában – Irányelvtervezet a platformmunka körülményeinek javításáról (1. rész). *Munkajog* 2022/1., 42.

befolyásolja, amely által a megbízók, megrendelők e specifikus jellemzők elkerülésére törekednek majd.[90] Ezt a külföldi platformügyek is jól példázzák.[91]

4. Eltérve a korábbi keretektől: az újradefiniált munkajogi védelem

Mind a bináris, mind a hármas modell a munkavállaló-önfoglalkoztató párosra épít, azokhoz kötve a munkajogi védelem rendszerét. Ugyanakkor az is felmerülhet, hogy teljesen új koordináta-rendszer kerül bevezetésre a munkajogi védelem hatályának definiálásában. Jakab úgy véli, hogy a munkajog fejlődése elkezdődött: a fejlődés a munkaviszonytól indul, és a személyes munkavégzési viszonyokkal fejeződik be.[92] Ezen elmélet, amely Freedland[93] és Countouris nevéhez fűződik, a jogviszonyok széles spektrumában gondolkodik – így tehát pont azt a jelenséget kezeli, amely a leginkább megnehezíti az újító fogalomalkotást. Szakít a korábbi kettős és hármas modellel, hiszen célja a munkaviszony reinstitucionalizációja.[94] Helyettük bevezeti a személyes munkaszerződés, személyes munkavégzési viszony fogalmát. A két szerző szerint jelenleg merevek a munkavégzés keretei, hiszen alapvetően a kettes-hármas modellt követik. Álláspontjuk szerint a hármas modell sem megfelelő „a személyes munkavégzési viszonyok sokszínűségének leírására”.[95] A merev keretek helyett jogviszonyok családjait kezelik, új kritikai osztályozási rendszer létrehozatalán keresztül. Ezek laza jogi kategóriák, amelyek rugalmasan értelmezhetők. Az elmélet hármas tipológia alapján három munkavégzési viszonyban gondolkodik: hagyományos munkaszerződés alapján való foglalkoztatás (biztos munka), munkavégzés a közszférában (biztos munka), szabad foglalkozásúak munkavégzése (önálló munka), egyéni vállalkozói jogviszony, tanácsadók, szabadúszók (önálló munka), atipikus munkavégzések, mint például az alkalmi munka, részmunkaidőben való foglalkoztatás (bizonytalan munka), gyakornoki munka (bizonytalan munka), önkéntes munka (bizonytalan munka). Kiss úgy véli, hogy ezen elmélet nem alkalmas arra, hogy az európai jogrendszerek befogadják, mivel azok nem értek meg rá. Ezzel Jakab is egyetért, hiszen nem egyszerű a jogrendszernek a hármas modellel sem megbirkózni.[96] Ugyanakkor a Countouris, Freedland és De Stefano a platformmunka terjedésére is akként javasolná a reakciót a

---

[90] Guy DAVIDOV: *The purposive approach to labour law*. Oxford University Press, London, 2016, 122.

[91] Christina HIEßL: *Case Law ont he Classification of Platform Workers.* KU Leuven, 2024, 37.

[92] JAKAB Nóra: Munkavégzők a munkavégzési viszonyok rendszerében. *Jogtudományi Közlöny* 2015/9., 423.

[93] Mark FREEDLAND: *The Personal Employment Contract.* Oxford Monographs on Labour Law, Oxford, 2005.

[94] JAKAB Nóra: *A munkavállalói jogalanyiság munkajogi és szociális jogi kérdései, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014, 58–59.

[95] JAKAB: Munkavégzők…, 424.

[96] JAKAB: Munkavégzők…, 425.

jogalkotó számára, hogy a munkajog védelme minden munkavégzőt átfogjon.[97] Stöhr kritikája továbbá Freedland elméletével szemben, hogy az túl költséges, túl kiterjedt, azaz túl sok önfoglalkoztatót von a munkajog védőhálója alá.[98]

Az újradefiniálás egyik támogatója Supiot is. Szerinte a foglalkoztatás helyett a munkavégzésre kellene helyezni a hangsúlyt, kettős rendszert felállítva a munkajogi szabályozásban: egyrészt általános szociális jogok rögzítésére lenne szükség, amelyek a munkavégzéstől függetlenül az egyénhez kötődnek, másrészt a kollektív tárgyalásokat emeli ki, amelyek eredményeképp a jogviszonyok típusaira speciális szabályozás jelenne meg.[99]

Bankó a német és a francia helyzetet veszi alapul. A német bírói gyakorlat a tartósan egy megrendelőnek dolgozó önfoglalkoztatóra minden tekintetben a munkajog előírásait alkalmazza, míg a francia jog az egész francia munkajogi kódexet az egyes önfoglalkoztatási módozatokra. Ez alapján Bankó úgy véli, a magyar jogalkotónak az önfoglalkoztatást vagy önálló törvényen keresztül, vagy az Mt. kiegészítésével kellene rendeznie.[100] Mivel az atipikus foglalkoztatás a hagyományostól eltér, ezért felmerülhet az igény arra, hogy a munkajogi védelmi eszközök is a hagyományostól eltérő formában érvényesüljenek. Továbbá Bankó elképzelhetőnek tartja, hogy a kollektív munkajog az ideális eszköz, hogy a hagyományos munkavállaló-munkáltató fogalomrendszer kitágítása megtörténjen, s ez váljon a megoldás irányává.[101] Román is csatlakozik a tágítás javaslatához, mivel úgy véli, hogy az irányelvi és tagállami jogi rendezés vizsgálata is arra mutat, hogy a munkavállalói fogalmat tágan kell értelmezni.[102] Bankó továbbá felhívja a figyelmet arra, hogy: „A munkajogon belüli változás az individuális munkajog területén elsősorban a munkavállalót megillető alapjogok differenciált megjelenítését jelentheti (mindenkit egyformán megillet minden jog, avagy a floor of rights elve érvényesüljön).”[103] Persze, a szükséges mértékű és objektív alapokon nyugvó megkülönböztetés itt sem hagyható figyelmen kívül.[104] Bankó tehát amellett foglal állást, hogy ugyan ténylegesen foglalkozni kell a problémával, ugyanakkor a munkajogi intézmények egy az egyben átültetése inkább feszültségeket fog okozni.[105] A feszültségek pedig főleg akkor lesznek érzékelhetők, ha

---

97 Nicola COUNTOURIS – Mark FREEDLAND – Valerio DE STEFANO: *Making labour law fit for all those who labour*. https://www.socialeurope.eu/making-labour-law-fit-for-all-those-who-labour, 4 April 2024.

98 STÖHR: i. m. 16.

99 JAKAB Nóra: *A munkavállalói jogalanyiság munkajogi és szociális jogi kérdései, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014, 58-59.

100 BANKÓ Zoltán: *Az atipikus munkajogviszonyok – a munkajogviszony általánostól eltérő formái az Európai Unióban és Magyarországon.* Doktori értekezés. Pécs, 2008, 2.

101 BANKÓ: i. m. 32, 42.

102 ROMÁN Róbert: A magyar kényszervállalkozások problematikája és egy lehetséges német megoldás. *Magyar Jog* 2006/7., 423.

103 BANKÓ: i. m. 56.

104 BANKÓ: i. m. 56.

105 BANKÓ: i. m. 216.

a munkajogi védelem azt is érinti majd, aki azt nem igényli. Ahogy van der Neut is fogalmaz, azok az önfoglalkoztatók, akik nem kiszolgáltatottak, azokat nem kell „bolygatnia" a jogalkotónak a munkajog erőszakos kiterjesztésével. Ugyanakkor a kiszolgáltatottság – álláspontja szerint – kizárólag egyesével, az adott foglalkoztatási viszony részleteinek ismeretében állapítható meg.[106]

Bankó fenti gondolatát más szempontból is hangsúlyozni kell. A munkajogi védelem alanyi köre és annak meghatározása mikéntje mellett annak eszközei kulcsfontosságúak. A munkajog komplett eszköztárát vagy csak bizonyos eszközeit érintse a munkajogi reform? Stöhr úgy látja, hogy a teljes munkajogi védelmi rendszer nem ültethető át, hiszen kivételt kell képezniük azoknak a szabályoknak, amelyek a munkáltató utasításadási jogosultságát előfeltételezik. Álláspontja szerint a folyamatos díjazás szabályai (állásidő, szabadság szabályai), a munkaidővel kapcsolatos korlátozások, amelyek a munkáltató utasítási jogosultságát időbelileg korlátozzák, valamint az üzemi egészség és biztonságvédelmi szabályok nem érvényesíthetőek a gazdaságilag függő önfoglalkoztatásra.[107] Egyetértek Kiss azon álláspontjával, hogy az eddig magyar jogalkotási technika, azaz az atipikus munkaviszonyok kialakítása és ezzel egy látszatra jól működő rendszer kialakítása sajnos megbicsaklott gondolkodás.[108] A munkavállaló kategóriájába nem illenek minden nehézség nélkül az önfoglalkoztatók közül azok, akik meglehetősen rugalmas keretek között dolgoznak, hiszen az a hagyományos munkavállaló-fogalom alapvetéseit megbontja, és szinte értelmezhetetlenné teszi a munkajogi jogintézmények legtöbbjének alkalmazását rájuk. Ennélfogva csak bizonyos munkajogi jogintézmények kiterjesztése indokolt, amelynek mértékét nemzetközi és nemzeti szociális párbeszéden keresztül lenne indokolt megítélni, majd idővel harmonizálni. Lehetséges, hogy Maslow-piramishoz hasonló módon lenne érdemes a munkajogi védelmi jogosultságok szintjét meghatározni, csatolva az ellentétes irányban erősödő rugalmasságot, amelyet aztán kollektív alkun keresztül lehetne a szektorban, vagy az adott termelő egységnél, gyárnál egyediesíteni, természetesen törvényi és alapjogi keretek között, így létrehozva az egységes dogmatikát és a munkajog új alanyát, a munkát végző személyt?[109] Ennek és a többi alternatívának átgondolása mindenképp összetett tudományos munkát, nemzetközi és nemzeti szociális párbeszédet igényel.

Konklúzió

A munka világa átalakuláson megy keresztül. A gazdaságilag függő önfoglalkoztatás munkajogi védelem nélkül áll hazánkban, ám még az olyan jogrendszerekben is felmerülnek problémák a munkajogi védelem kiterjesztésében, ahol a kategóriára

---

[106] Niels VAN DER NEUT: *Not all solo self-employed persons deserve more protection.* https://www.uva.nl/en/shared-content/faculteiten/en/faculteit-der-rechtsgeleerdheid/news/2023/11/protection-self-employed.html?cb, 2024. április 4.

[107] STÖHR: i. m. 8.

[108] KISS: A munkaszerződés továbbélése…, 24.

[109] Az elnevezés Freedland teóriájához hasonlít, ugyanakkor tartalmilag eltérő. KISS: A munkaszerződés továbbélése…, 26.

külön köztes státusz áll rendelkezésre. A munkajogtudomány előtt álló kihívás e személyek munkajogi védelmének szabályozása, amely jelenleg nyitott kérdés. Ez indokolja, hogy egyre több szakértő gondolkodik el a még jobb megoldási lehetőségeken. Ahogy Bankó megfogalmazza, két körülmény biztos: „a foglalkoztatás ezen formái részei a gazdasági és a szociális valóságnak, másrészt a munkajog előtt álló egyik legnagyobb kihívás alapját képezik."[110] A munkavállalóhoz hasonló jogállás kialakításának kérdésköre jelzi, hogy fennáll az igény a köztes formára az önálló és a munkavállaló között.[111]

Szerencsére a legújabb jogintézmények egyes dimenziói, amelyek a gyengébb felet védik, alkalmazhatóak a gazdaságilag függő önfoglalkoztatásra is, így a visszaélés-bejelentési rendszer is,[112] legalábbis hazánkban.[113] Ám ez még mindig kevés. A jogkövetkezményekhez kapcsolódva a külföldi és magyar szerzők által is felvetett, szociális jogok keménymagjának meghatározása továbbra is járható út lehet. Javasolható ez a megoldás, mert megkönnyíti a jogalkotó helyzetét, mivel a foglalkoztatási viszonyra tekintet nélkül adja meg a meghatározott szintű védelmet. Ha a jogalkotó végül a hármas modell mellett marad, ahogy azt például Kiss is javasolta, konkrétan meg kell határoznia, kik azok az önfoglalkoztatók, akiket munkajogi védelembe kíván vonni. Mindazonáltal, ha nagyon konkrétan határozza meg a kereteket a jogalkotó, azzal elveszti a rugalmasságot, túlságosan megköti a jogalkalmazók kezét az egyedi esetek mérlegelése során. A túl homályos tartalmú fogalmak ugyanakkor lehetetlenné teszik a következetes jogalkalmazást. A munkavállalói fogalom-kiterjesztés, azaz a bináris modell újraértelmezése ahhoz vezetne, hogy a klasszikus munkavállaló-fogalom és az arra építkező hagyományos jogalkalmazói gondolkodás eltűnik. Felmerülhet a kiterjesztésben a lépcsőzetesség, azonban ez a munkavállaló fogalmát darabolná fel. A külön kategória megalkotása egyértelműen igényli a jogkövetkezmények külön szabályozását, hiszen a munkavállalói jogkövetkezmények, amint fent láthattuk, egy az egyben nem ültethetők át. A német jogalkotó is visszautal a munkavállalói jogkövetkezményekre, ahogy azt a magyar jogalkotó elnagyoltan megpróbálta.

Kérdés ezek után, hogy hogyan lehetne mégis védelem alá helyezni e státuszt, hiszen a legtöbb szakértő is ezért száll síkra. Ha a reformjavaslatokat nézzük, azok sem feltétlenül biztosítanak hibátlan megoldást. A fent sorolt modellek mindegyike tartalmaz olyan gondolatot, elvet, amely hasznosulhat a megfelelő fogalomkialakítás során, legyen az egy új munkavállaló-fogalom, vagy egy jobb munkavállalóhoz hasonló jogállású személyfogalom. Érdemes ezen javaslatokat nemcsak önmagukban, hanem együttesen is vizsgálni, hiszen az elméletek egyes elemeinek kiemelé-

[110] BANKÓ: i. m. 216.

[111] NEUVIANS: i. m. 202.

[112] *Kihirdetésre került a „Whistleblowing" irányelvet átültető hazai jogszabály*. https://kapolyi.com/kihirdetesre-kerult-a-whistleblowing-iranyelvet-atulteto-hazai-jogszabaly/, 2024. április 4.

[113] Angliában ezért még küzdenek. *Self-Employed Contractors.* https://protect-advice.org.uk/protect-campaign-self-employed/, 2024. április 4.

sével és egy szintézisnek tekinthető egyveleg kialakításával elérhető lehet egy jobb megoldás is a helyzet kezelésére. A külföldi megoldások vizsgálata továbbá elengedhetetlen, hiszen ahogy Pál fogalmaz, „paradigmaváltásra van szükség".[114] A mód megtalálásának és pontos végrehajtásának feladata a jogalkotás vállát nyomja, amely azonban mindig befolyásolt a gazdasági és politikai döntések által. Ahogy Pál is megragadja, a munkajogi szabályozás alapvetően a nagyvállalati igényeket veszi figyelembe,[115] hiszen az tudja a legnagyobb nyomást kifejteni a jogalkotó esendő emberi természetére. Egyetértek Petroviccsal abban, hogy a megoldás keresésekor a jogalkotónak azt kell célul tűznie, hogy a rugalmasság mellé valódi biztonság is társuljon,[116] amely esetében a nagyvállalati érdekek – amelyek eddig domináltak – csökkentett figyelembevétele is szükséges lehet.

Felhasznált irodalom

[1] BANKÓ Zoltán: *Az atipikus munkajogviszonyok – a munkajogviszony általánostól eltérő formái az Európai Unióban és Magyarországon*. Doktori értekezés. Pécs, 2008.

[2] Nicola COUNTOURIS – Mark FREEDLAND – Valerio DE STEFANO: *Making labour law fit for all those who labour*. https://www.socialeurope.eu/making-labour-law-fit-for-all-those-who-labour, 2024. április 3.

[3] Dirk DEBALD: *Scheinselbständige – Verbraucher im Sinne des § 13 BGB?* Logos Verlag, Berlin, 2005.

[4] Olaf DEINERT: *Soloselbstständige zwischen Arbeitsrercht und Wirtschaftsrecht*. Nomos Verlagsgesellschaft, Berlin, 2015.

[5] Ondrej DVOULETY – Dagmara NIKULIN: Dependent self-employed individuals: are they different from paid employees? *Employee Relations* 3 (2023), 704–720.

[6] FERENCZ Jácint: *Atipikus foglalkoztatási viszonyok*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2015.

[7] Petra FRANTZIOCH: *Abhängige Selbständigkeit im Arbeitsrecht.* Duncker & Humblot Verlag, Berlin, 2000.

[8] Mark FREEDLAND: *The Personal Employment Contract*. Oxford Monographs on Labour Law, Oxford, 2005.

[9] Gerald FRIEDMAN: Workers without employers: shadow corporations and the rise of the gig economy. *Review of Keynesian Economics* 2014/2., 171–188. https://doi.org/10.4337/roke.2014.02.03

[114] PÁL Lajos: Gondolatok a munkajogi szabályozás jövőjéről. *Munkaügyi Szemle* 2007/9., 10.
[115] PÁL: i. m. 9.
[116] PETROVICS Zoltán: *A biztonság árnyékában – A munkajogviszony megszüntetésével szembeni védelem alapkérdései.* Doktori értekezés. Budapest, 2016, 85.

[10] GYULAVÁRI Tamás: Harmadik típusú jogviszonyok a munkajog átalakuló fogalomrendszerében. *Magyar Jog* 2011/1., 23–34.

[11] GYULAVÁRI Tamás: A foglalkoztatási jogviszonyok új dimenziója. *Esély* 2011/1., 1–21.

[12] GYULAVÁRI Tamás: Hagyományos munkavállalói jogok és új kihívások. In: *120 éves a Rerum novarum: tanulmánykötet*. (szerk.: Tóth Tihamér) PPKE JÁK, Budapest, 2012, 85–100.

[13] GYULAVÁRI Tamás: *A szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán*. Pázmány Press, Budapest, 2014.

[14] Yoko HASHIMOTO: *Der Begriff der arbeitnehmerähnlichen Personen unter besonderer Berücksichtigung der derchtsstellung des Handelsvertreters und des Franchisenehmers – zugleich mit einem Seitenblick auf die Rechtslage in Japan*. Verlag Shaker, Aachen, 2004.

[15] Horst HENRICI: *Der rechtliche Schutz für Scheinselbstständige: eine Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung des Verlagsbereiches*. Verlag Dr. H. H. Driesen, Berlin, 2002.

[16] Christina HIEßL: *Case Law ont he Classification of Platform Workers*. KU Leuven, 2024.

[17] HORVÁTH István – PETROVICS Zoltán: A jogvédelem irányában – Irányelvtervezet a platformmunka körülményeinek javításáról (1. rész). *Munkajog* 2022/1., 34–42.

[18] JAKAB Nóra: *A munkavállalói jogalanyiság munkajogi és szociális jogi kérdései, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014.

[19] JAKAB Nóra: Munkavégzők a munkavégzési viszonyok rendszerében. *Jogtudományi Közlöny* 2015/9., 421–433.

[20] JARJABKA Tünde: Az állam regulatív funkcióinak változása az új Mt.- ben. *Magyar Munkajog E-Folyóirat* 2015/1., 91–107.

[21] *Kihirdetésre került a „Whistleblowing" irányelvet átültető hazai jogszabály.* https://kapolyi.com/kihirdetesre-kerult-a-whistleblowing-iranyelvet-atultetohazai-jogszabaly/, 2024. április 4.

[22] KISS György: *Munkajog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

[23] KISS György: A munkavállaló fogalmának jelentősége a munkajogviszony megkülönböztető ismérveinek meghatározásában. In: *Ünnepi Tanulmányok Prugberger Tamás professzor 70. születésnapjára.* (szerk.: Csák Csilla) Novotni Kiadó, Miskolc, 190–201.

[24] KISS György: Új foglalkoztatási módszerek a munkajog határán – az atipikus foglalkoztatástól a szerződési típusválasztási kényszer versus típusválasztási szabadság problematikájáig. *Magyar Jog* 2007/1., 1–14.

[25] KISS György: A magyar munkajog megújulásának esélye az Európai Unió munkaügyi politikájának tükrében. *Pécsi Munkajogi Közlemények* 2008/1., 7–33.

[26] KISS György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. Justis Bt., Pécs, 2010.

[27] KISS György: A munkaszerződés tartalmának összetettségéről. *Jogtudományi Közlöny* 2017/3., 105–117.

[28] KISS György: A munkaszerződés továbbélése vagy egy új szerződés kialakulása? *Pro Futuro* 2021/2., 12–28.

[29] Jürgen KUNZ – Petra KUNZ: *Freie Mitarbeiter, Scheinselbständige, Arbeitnehmerähnliche Selbständige*. Verlag für die Rechts- und Anwaltspraxis GmbH & Co., Herne/Berlin.

[30] Erich MELSBACH: *Deutsches Arbeitsrecht.* W. de Gruyter & Company, Berlin–Leipzig, 1923.

[31] Matthias MÜLLER: *Die arbeitnehmerähnliche Person im Arbeitsschutzrecht*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2009.

[32] Nicole NEUVIANS: *Die arbeitnehmerähnliche Person.* Duncker & Humblot, Berlin, 2002.

[33] Daniela POTTSCHMIDT: *Arbeitnehmerähnliche Personen in Europa*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2006.

[34] Niels VAN DER NEUT: *Not all solo self-employed persons deserve more protection.* https://www.uva.nl/en/shared-content/faculteiten/en/faculteit-der-rechtsgeleerdheid/news/2023/11/protection-self-employed.html?cb, 2024. április 4.

[35] PÁL Lajos: Gondolatok a munkajogi szabályozás jövőjéről. *Munkaügyi Szemle* 2007/9., 9–11.

[36] PETROVICS Zoltán: *A biztonság árnyékában – A munkajogviszony megszüntetésével szembeni védelem alapkérdései*. Doktori értekezés. Budapest, 2016.

[37] PRUGBERGER Tamás: Családi vállalkozást is érintő munkavégzés – A munka jogviszonyaival összefüggő szerződések elméletét érintő új irányvonalak és azok kritikai értékelése – Szintézis és megoldási kísérlet. *Pécsi Munkajogi Közlemények* 2015/1–2., 83–102.

[38] Christoph REINHARDT: *Das Phänomen der Arbeitnehmerähnlichkeit*. Verlag Dr. Kovac, Hamburg, 2013.

[39] Volker RIEBLE: Die relative Verselbständigung von Arbeitnehmern – Bewegung in den Randzonen des Arbeitsrechts. *Zeitschrift für Arbeitsrecht* 1998/29., 327–358.

[40] Concepción ROMÁN – Emilio CONGREGADO – José María MILLÁN: Dependent self-employment as a way to evade employment protection legislation. *Small Business Economy* 37 (2011), 363–392. https://doi.org/10.1007/s11187-009-9241-3

[41] ROMÁN Róbert: A magyar kényszervállalkozások problematikája és egy lehetséges német megoldás. *Magyar Jog* 2006/7., 417–425.

[42] Friderike SCHWARZBERG: *Arbeitnehmerähnliche Beschäftigung als „dritter Weg" ein Berufsleben lang*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2008.

[43] *Self-Employed Contractors.* https://protect-advice.org.uk/protect-campaign-self-employed/, 2024. április 4.

[44] SOLYMOSI-SZEKERES Bernadett: *Munkajogon innen, munkaviszonyon túl.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 2021.

[45] Alexander STÖHR: *The Protection of Self-Employed Workers in Labour Law.* https://internationalconference.adapt.it/wp-content/uploads/2019/12/stoehr_gtl2019.pdf, 2024. április 4.

[46] SZALMA József: A munkajog hatása a polgári jogra. *Advocat* 2015/1–2., 12–17.

[47] Colin C. WILLIAMS – Frédéric LAPEYRE: *Dependent self-employment: Trends, challenges and policy responses in the EU*. Working Paper, ILO, 2017. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_614176.pdf, 2024. április 4.

A kiadásért felelős: Prof. dr. Horváth Zita
a Miskolci Egyetem rektora
A kéziratot gondozta a Miskolci Egyetemi Kiadó
A kiadó felelős vezetője: Szendi Attila
Szöveggondozás, tördelés: Gramantik Csilla
Korrektor: Juhász Zoltán
Készült a Miskolci Egyetem Sokszorosító Üzemében, Miskolcon
A sokszorosításért felelős: Pásztor Erzsébet
Példányszám:
MERT – 2024 – 279 – ME